

ANK

SADAN VUODEN URAKKA

ANTTI KIIKKA

PREMIX

VIRSTANPYLVÄITÄ

1920 Alun haparoinnista nousuun

- 1920** Antti Kiiikka (AK) perustaa Tienhaaran Sikuritehdas Oy:n
- 1921** AK perustaa Rakennusosakeyhtiö Pyramidin
- 1923** Fastighets A.B. Pamppalan rakentaminen alkaa
- Keskuslaboratorio Helsinkiin valmistuu
- 1924** AK perustaa vesijohtoliike Oy Hydro Ab:n
- Tappiollinen Kaltimon silta valmistuu
- 1926** AK ostaa sementtivalimo Lennart Holmberg Oy:n osakekannan
- Viipurin kunnallissairaala rakennetaan
  - Rauhan piirimielisairaalan päärakennus valmistuu
- 1927** Uuraan ulkosataman urakka saadaan valmiiksi
- Tienhaaran Sikuritehdas myydään
- 1928** Outokumpuun valmistuu kuparimalmin rikastustehdas

1930 Toinen sukupolvi mukaan

- 1931** Vaasan Lääninsairaala, Seinäjoki
- 1934** Äyräpään ja Saaren kirkot valmistuvat
- 1935** Osmo Kiiikka aloittaa Lennart Holmbergin työpäällikkönä
- 1935** Viipurin kirjasto valmistuu
- 1937** Viipurin naistensairaala rakennetaan
- Asunto Oy Braahenlinna valmistuu
- 1938** Asunto Oy Linnankatu 49 valmistuu
- 1939** Asunto Oy Braahenkatu 6 valmistuu
- Tiuruniemen keuhkotautiparantola valmistuu

1940 Uusi yritys

- 1941 AK palaa Viipuriin viisi päivää Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen
- 1942 Pyramid ja Lennart Holmberg palauttavat kotipaikkansa Viipuriin
- 1942-1943 Jälleenrakennusta ja talvisodassa kesken jääneiden töiden rakentamista Viipurissa
- 1945 VR:n keskuskorjaamourakka Hyvinkäälle alkaa
- 1949 Y.T. Järvenkylä esittelee Osmo Kiikalle kehittämänsä FERREX -ruosteenestomaalin

1950 Ensimmäinen sukupolvenvaihdos

- 1950 Lennart Holmberg Oy ostaa enemmistön Teknos-Tehtaat Oy:stä Järvenkylältä
  - Osmo Kiikka aloittaa Teknoksessa ”toimitusjohtajajarjoittelijana”
- 1952 Teknos siirtyy Lennart Holmbergin rakentamaan tehdasrakennukseen Pitäjänmäelle
- 1955 Osmo Kiikka Teknos Tehtaat Oy:n toimitusjohtajaksi
- 1955 EPIREX, maailman ensimmäinen epoksimaali betonipinnoille
- 1956 Osmo Kiikka ostaa Pyramidilta Teknoksen osakkeet
- 1956 Pyramid lopettaa toimintansa

1960 Uusia avauksia

- 1961 PANU – Suomen ensimmäinen ulkolateksimaali
- 1964 KIRJO – Peltikattomaali, ensimmäinen värillinen ruosteenestomaali
- 1964 VISA – Suomen ensimmäinen vesiohenteinen puunsuoja

1970 Kolmas polvi mukaan

- 1971 Antti Kiikka jr. aloittaa vuoden alussa Teknoksessa vientipäällikkönä
- 1971 Teknos aloittaa OXYPLAST-jauhemaalien valmistuksen
- 1972 Teknos aloittaa TEKMA-muovien väritiivisteiden valmistuksen
  - EPIREX-AKVA – ensimmäinen vesiohenteinen epoksimaali
- 1973 INERTA 160 – jäänkestävä laivanpohjamaali
- 1974 Antti Kiikka aloittaa kaupallisena johtajana
  - 5-vuotissopimus maalien toimituksesta Neuvostoliittoon
- 1976 Antti Kiikka Teknoksen varatoimitusjohtajaksi
- 1977 NATURA – Suomen ensimmäinen vesiohenteinen sisälakka
- 1978 Martti Kiikka aloittaa Teknoksen Rajamäen tehtaan päällikkönä
- 1978 Coil Coatingin (teräksen ohutlevy pinnoitteiden) valmistus Rautaruukille alkaa

1980 Toinen sukupolvenvaihdos

- 1980 Antti Kiikka ostaa Teknoksen muovien väritiivisteliiketoiminnan. Premix Oy syntyy
  - Martti Kiikka jatkaa veljensä jälkeen varatoimitusjohtajana ja sitten toimitusjohtajana Teknoksessa
- 1983 Premix aloittaa sähköä johtavien PRE-ELEC-muovien valmistuksen
- 1984 Nordman & Rassman Premixin edustajaksi Saksassa
- 1985 Muutto omiin tiloihin Rajamäellä
- 1986 Antti Kiikka luopuu Teknoksen osakkeistaan. Martti ja Osmo Kiikka luopuvat Premix Oy:n osakkeistaan. Martti ostaa isältään Teknoksen osakkeet.

1990 Kohti digiaikaa

- 1994 Valmistetuotevaraston ja tuotekehityslaboratorion laajennus
- 1996 Kopparö saarikiinteistö ostetaan henkilöstön vapaa-ajanvietto-tarkoitukseen
  - Kotisivut avataan
- 1997 Björn Chydenius toimitusjohtajaksi. Antti Kiikka jatkaa hallituksen puheenjohtajana
- 1999 Tuotanto- ja varastotilojen laajennus
- 1999 Premix Thermoplastics aloittaa toimintansa USA:ssa

2000 Neljäs sukupolvi mukaan

- 2001 Antti Kiikan tytär Hanna Ristola aloittaa Premixissä
- 2003 Hanna Ristola nimitetään hallintojohtajaksi
- 2003 Kari Nieminen toimitusjohtajaksi. Björn Chydenius hallituksen jäseneksi
- 2006 Antti Kiikan poika Tuomas Kiikka aloittaa Premixissä
- 2007 Jyrki Hakola toimitusjohtajaksi. Kari Nieminen jatkaa varatoimitusjohtajana
- 2007 Optatech Oy:n osakekannan osto mukaan lukien kaksi kiinalaista joint venturea
- 2008 Premix Europe GmbH myyntiyhtiö perustetaan Saksaan
- 2008 USA:n toiminta myydään toimivalle johdolle
- 2009 Tuomas Kiikka johtamaan High Frequency Solutions -tuoteryhmää

2010 Kolmas sukupolvenvaihdos

- 2011 Hanna Ristola toimitusjohtajaksi
- 2015 Premix Trading Shanghai -myyntiyhtiö perustetaan
- 2016 Uusi valmistusvarasto valmistuu
- 2017 Toimiston saneeraus. Aika avokonttorissa alkaa
  - Kalle Reponen hallituksen puheenjohtajaksi. Antti Kiikka jatkaa hallituksen jäsenenä
- 2017 Uusi automatisoitu säkitysjärjestelmä
- 2018 Uusi elektroniikkateollisuuden erikoismuoveja valmistava tuotantolinja
- 2019 50 %:n osuus kiinalaisesta Samix (YOC) -yhtiöstä myydään kiinalaiselle osapuolelle

2020 Juhlavuosi

100 vuotta suvun yritystoimintaa
Antti Kiikka 50 vuotta yrittäjänä
Premix täyttää 40 vuotta

ANTTI KIIKKA

AK

SADAN VUODEN URAKKA

Copyright © Antti Kiikka

Graafinen suunnittelu Emmi Kyytsönen / Karppi Design

Painopaikka: Markprint Oy Lahti 2020

ISBN 978-952-94-3085-7 (sid.)

ISBN 978-952-94-3086-4 (PDF)

*Jotka eivät muista mennyttä,
ovat tuomittuja toistamaan sen*

GEORGE SANTAYANA

SISÄLLYS

- Kiitokset 6**
- 1 Miksi tämä kirja nyt? 8**
- 2 Antti-pappa 11**
- 3 Mikä AK oli miehiään? 14**
- 4 AK:n autot, vaimot ja lapset 19**
- 5 Korvikkeesta se alkoi 28**
Mutta miksi Viipurissa? 28 •
Tienhaaran sikuritehdas 32
- 6 Rakennusosake-yhtiö Pyramid 36**
Enckellin linjoilla 40 • Kirkkoja,
kouluja, sairaaloita 41 • Outo juttu 45 •
Viipurin kirjasto 46 • Uurastusta
Uuraassa 48 • Omaan piikkiin 48 •
Pyramid-tiili 50 • Kukaan ei ole yksin
mitään 52
- 7 AK ja Karjalan menetys 54**
Tie talvisotaan 54 • Lähtö Viipurista 60
• Suomi valloitusotaan Saksan rinnal-
le 63 • AK Suur-Suomea rakentamassa?
73 • Sotasaalis vai alueiden palautus?
77 • Viipurin jälleenrakennusta häviön
partaalla 80 • Karjalan kannaksen
puolustusta laiminlyödään ja suur-
hyökkäys yllättää 89 • Talvisodassa
menetetyn omaisuuden korvaaminen
97 • Jatkosodassa menetetyt
omaisuuden korvaaminen 104 •
Summa summarum 115
- Ihana elämä 116*
- 8 Salpalinjasta vilttihattu-
pataljoonaan, OK 118**
Salpalinjaa rakentamassa 118 • Linnoitus-
rakennuspataljoona 425 Itä-Karjalas-
sa 121 • Sotavankien käytöstä linnoitus-
työmailla 128 • Itä-Karjalan väestö 132 •
Epäkansallinen väestö linnoitustöissä 135
• Linnoitusrakennuspataljoona Kannak-
sella 139
- Pyöreä torni 147*
- 9 Sodan jälkeinen suururakka
ja suunnan muuttava lounas 149**
Kiiltää, kiiltää, kiiltää 154
- 10 Ensimmäinen sukupolvenvaihdos 156**
- 11 Pyramidin tilinpäätös 160**
- 12 Kasvoinko yrittäjyyteen? 163**
- 13 HKKK 183**

14 Teknos – käytännön kauppakorkeakoulu 188

Ensimmäisiä työtovereita 189 • Tieto kulki – ainakin johtokunnan sisällä 192 • Vientioppia ja elämäntietoa 192 • Kemirasta Tikkurilan isäntä 194 • Panu 195 • Saranasta siltaan – Ferrex 196 • Ja Itä-Saksaan 196 • Idänkauppaa 198 • Hulluja noi suomalaiset 200 • Natura 201 • Kaupunginteatterin punainen kellari 201 • Colora 202 • Inerta 160 203 • Isoja projekteja 204 • Hoboken Paint 205 • Varatoimitusjohtajaksi 205 • Kylkävi katteeksi 206 • Masterbatch 206 • Irtisanoutuminen 208

15 Premix Oy 210

Mineraalilujitettua polypropeenaa 214 • Epäonnistumisen onni 215 • PRE-ELEC 216 • Jenkeille makeaa elämää 220 • Tieto on valtaa 221 • Messuamista 222

Matkustaminen avartaa 225

16 Toinen sukupolvenvaihdos 228

17 Kasvua, kehitystä ja sitten ei 231

Omiin tiloihin 231 • Verkostoitumisesta 233 • VTTN 236 • Mitä on laatu 237 • Biomuoveja tai ainakin melkein 239 • Amerikkaa valloittamassa 240 • Panipol 242 • Polyohm 243 • Optatech 244 • Kiinalainen juttu 245

18 Toimitusjohtajat vaihtoon 249

19 Herra pankinjohtaja 252

20 Kolmas sukupolvenvaihdos 254

21 Ei pelkkää puurtamista 258

22 Uusi ilme – uusi vauhti 269

23 He is a very special person 271

24 Yli ymmärryksen 274

25 Premixin välitilinpäätös 276

26 Kasvatinko lapseni yrittäjyyteen? 284

Lopuksi 288

Liitteet 290

1. AK:n ja Pyramidin autoluettelo 290
2. Elinkustannusindeksin ja rakennuskustannusindeksin muutokset 291
3. Pyramidin ja Lennart Holmbergin rakentamia kohteita 294
4. Pyramidin ja Lennart Holmbergin tilinpäätöstietoja 296
5. Premix tunnuslukuja 297

Lähteet 298

1. Arkistolähteet 298
2. Lähdejulkaisut 298
3. Sanoma- ja aikakauslehdet 298
4. Kirjallisuus 298
5. Esitelmät 301
6. Verkkosivut 301

Loppuviitteet 302

KIITOKSET

Lopussa kiitos seisoo, sanotaan. Kirjoissa vaan on tapana esittää kiitokset ensimmäisenä. Vaikka olen jonkin sortin kapinallinen, en halua toimia tätä tapaa vastaan. Ensiksikin kiitos puolisololleni Soilille, joka on antanut arvokasta tukea ja neuvoja sekä aikaa tähän harjoitukseen. Saramaria Virri, nuori maisteri, syttyi liekkeihin penkoessaan arkistoja ja selvitellessään karjalaiskysymyksen hoitoa sekä sotiin johtaneita ja sodanaikaisia tapahtumakulkuja. Ihailen hänen innostuneisuuttaan ja aikaansaannostaan.

Seppo Tamminen on rutinoitunut tekstintekijä ja Pamaus-veli, joka myös oli kiinnostunut löytämään uutta tietoa vanhoista asioista ja työstänyt tekstiä. Emilia Gerpe on ansiokkaasti pitänyt minua

aikataulussa ja antanut arvokkaita kommenttejaan tekstistä sekä auttanut kuvien haalimisessa ja järjestämisessä. Jari Matti Mehto on hienosti auttanut graafien tekemisessä ymmärrettävään muotoon. Suurkiitos myös professori Paavo Okolle, joka on täsmentänyt vaikeaselkoista kokonaisuutta karjalaisille myönnetyistä korvauksista. Pekka Kantaselle myös suurkiitos kommentteista ja ennen kaikkea hienoista kuvista.

En ole vuosien aikana pitänyt päiväkirjoja tai vastaavia. Siksi olen joutunut vaamaan useita sekä nykyisiä että entisiä henkilöitä sekä Teknoksesta että Premixistä tarkastamaan erinäisiä tapahtumia ja nimiä. Kaikille heille suuri kiitos. •

MIKSI TÄMÄ KIRJA NYT?

U seamman kerran mielessäni oli käynyt kirjoittaa jonkinlaiset muistelmat, lähinnä omille lapsille ja heidän lapsilleen. Aina kuitenkin totesin, että eipä taida olla riittävästi ainesta. Syksyllä 2016 luin nyt edesmenneen hyvän ystäväni Juha Vakkurin muistelmateoksen *Olkilinna* ja hieman myöhemmin Taisto Lehden muistelmat. Ajattelin, että jos Juha – vaikka ammattikirjailija olikin – saa aikaiseksi muun ohessa 600 sivua tekstiä niinkin nopeasti, niin voisin itsekkin yrittää saada jotain paperille. Taiston muistelmat luin suurella mielenkiinnolla. Kirjasta löytyi paljon yhteisiä tuttuja ja jännittäviä käännteitä.

Tarve kertoa, miten asiat oikeasti menivät, tai jopa katkeruus näkyy monissa lukemissani muistelmissa. Niin myös Taiston tekstissä. Itselläni se ei ole vaikutin, enkä halua harrastaa oikomishoitoa. Taistolle kommentoinkin Albert Szeitze-

rin suuhun pannun lausuman, että onnellisen elämän edellytys on hyvä terveys ja huono muisti. Hyvä terveys on itsestäänselvyys, ja huono muisti on tärkeä siksi, että me kaikki kohtaamme epäoikeudenmukaisuutta elämässämme. Jos niitä jää liikaa mällöttämään, on katkeroitumisen riski suuri.

Varsinaisesti kirjoittamispäätökseni sai vahvistuksen, kun totesin perustamani Premix Oy:n täyttävän 40 vuotta vuonna 2020 ja oman yrittäjäurani kestäneen siihen mennessä 50 vuotta. Sitten veljenpoikani Petri huomautti, että suvun yrittäjäuran oli aloittanut isoisäni 100 vuotta aiemmin vuonna 1920. Nyt ei voinut enää perääntyä. Vaikka monia yrityshistoriikkeja kirjoitetaankin yrityksen täyttäessä 50 vuotta, ajattelin, että se voisi olla liian myöhään. En enää ehkä itse jaksaisi, eikä moni alussa mukana olleistakaan enää jaksaisi lukea.

Olen useasti sanonut, että ihmisellä pitää olla projekteja. Kun päätin keväällä 2017 luopua Premixin hallituksen puheenjohtajuudesta ja jäädä seuraamaan hallituksen rivijäsenenä seuraavan sukupolven edesottamuksia, sain itselleni uuden projektin tästä kirjasta.

Yritän tässä kirjassa kertoa asioista, jotka saattavat pohdintoineen olla mielenkiintoisia lähipiirilleni ja Premixin (sekä Teknoksen entisille) työtovereille, mutta myös ulkopuolisille lukijoille. Runsaat väliotsikot auttavat niitä lukijoita, jotka haluavat lukea teoksesta vain haarukkapalat. Olen tietoisesti toistanut jo aiemmin mainittua, koska kaikki lukijat eivät lue kirjaa kannesta kanteen. Toivon, että kirjasta löytyy myös jokunen naurunpaikka.

Kolme x AK:

Antti Kiikka 68 v.,

Antti Osmo Johannes Kiikka 38 v.,

Antti Juhani Kiikka 0,5 v. äitinsä

Merin 32 v. sylissä. Seinällä Juho Rissanen maalaama ja isäni veljelle Taunolle antama taulu, jossa teksti: Kiikalle pieni muisto Biskrasta 1931. Tauno oli siellä hoitamassa terveyttään ja tutustui taidemaalariin.

Varsinkin kirjan alkupuolella on useita mainintoja sen aikaisista markkamääristä. Niiden jälkeen on mainittu summa euroissa. Markat on muunnettu elinkustannusindeksiä käyttäen ja pyöristäen vuoden 2019 euroiksi.

Kirjan nimeksi valikoitui *AK – sadan vuoden urakka*. Näillä kahdella kirjaimella

lähipiiri tunsu isoisäni, ja kirjan nimi on tribuutti hänelle. Ilmeisesti vielä teitittelyn aikana oli yleisempää kutsua ihmisiä nimikirjaimilla. Isäni Osmo oli myös saanut kasteessa ensimmäiseksi nimekseen Antti, mutta hän ei sitä käyttänyt ja poisti sen 1960-luvulla. Lähipiiri kutsui häntä Ossiksi, ja Teknoksessa hän kulki myös nimellä OK, kuten myös tässä kirjassa.

Alun perin kirjan pääasiallisen sisälön oli tarkoitus koostua Premix Oy:n 40-vuotishistoriikista täydennettynä muistoillani niistä kymmenestä vuodesta, jotka olin Teknoksessa. Isoisäni merkitys ja toiminta sekä sen nivoutuminen Suomen kohtalonvuosiin nousi kirjaa tehdessä kuitenkin yhä merkittävämmäksi. Sotiemme vaiheista, nimenomaan viipurilaisesta näkökulmasta ja karjalaiskysymyksen hoitamisesta sekä erityisesti menetetyin omaisuuden korvaamisesta, löytyi paljon mielenkiintoista tietoa. Saramaria Virri kokosi useista lähteistä ansiokkaan ja mielenkiintoisen katsauksen aiheesta. Havahduin siihen, ettei yhteinäistä esitystä karjalaisille myönnettyjen korvausten käsittelystä ollut saatavilla. Siksi kirjaan on sisällytetty aiheen käsittelyä laajemminkin kuin suvun kohtalon osalta.

Isäni toiminta jatkosodassa on enemmän henkilö- kuin yrityshistoriaa, mutta tapahtumien linkittyminen yleiseen sotahistoriaan ja tapahtumiin rajan takaisessa Karjalassa antaa oikeutuksen kyseiselle luvulle.

Kirja etenee pääsääntöisesti kronologisessa järjestyksessä. Muutamat teemat tiset luvut muodostavat tästä poikkeuksen. Kirja on ehkä lähempänä historiikka edellisten sukupolvien tekemisen osalta ja enemmän muistelua siitä eteenpäin. Olen pahoillani tästä epäyhtenäisyydestä, mutta en halunnut omaa elämäntyötäni ja Premixin historiaa kirjoittaa vain numeroiden ja kovien faktojen kautta. Monet yritysten historiikit kuvaavat muun muassa sitä, mitä kokouksissa päätettiin ja kuka oli mitäkin mieltä. Tämänlainen kertominen ei innoita minua, mutta eipä ole toisaalta mitään traagista piilotettavaakaan. •

ANTTI-PAPPA

Antti Kiikka, isoisäni, aloitti yrittäjätoimintansa perustamalla Tienhaaran sikuritehtaan helmikuussa 1920. Hän oli syntynyt joulupäivänä vuonna 1879 Ilmajoella ja oli Talvitien sukua. Koulussa opettaja oli kysynyt, mistä olet kotoisin, ja poika oli vastannut olevansa Kiikkalasta. Koska Talvitie-sukunimi oli seudulla hyvin yleinen, opettaja päätti, että isoisäni sukunimi oli vastaisuudessa Kiikka. Tästä johtuen ainoat Kiikka-nimiset sukulaiseni ovat veljeni Martti, vaimonsa Pirkko ja hänen poikansa Petri, vaimonsa Johanna ja tyttärensä Siiri sekä oma poikani Tuomas, vaimonsa Jenni ja heidän lapsensa Leo ja Laura. Martin tytär ja hänen lapsensa Noora ja Niko ovat sukunimeltään Salastie ja oma Hanna-tyttäreni, miehensä Matti ja heidän lapsensa Alekski ja Anni ovat sukunimeltään Ristola. Kun mainitaan vielä serkkuni Aarno Turunen, joka on isoisän tyttären Esterin poika, on koko AK:n jälkikasvu lueteltu.

Me lapset kutsuimme isoisää Antti-papaksi. Kun ensimmäinen lapsenlapseni Alekski syntyi vuonna 2006, kysyi Hanna, haluanko nyt minua kutsuttavan ukiksi, vaariksi, papaksi vai joksikin muuksi. Vastasin, että papaksi. Hetkeä myöhemmin tajusin, että olen nyt siis suvun Antti-pappa. Se oli häkellyttävä tunne.

Isoisäni vaiheista on tilastotieteilijä ja tietokirjailija Toivo Torsten Kaila kirjoittanut vuonna 1947 ilmestyneen kirjan *Pohjalainen Raken-taja ja Hänen Viipurilainen Pyramidinsa*. Tästä kirjasta muodostui tärkein tietolähde yrityksessä kuvata AK:ta henkilönä ja hänen toimintaansa. Olin kirjan kyllä aiemmin lukenut, mutta nyt tarkemmin luettuani sieltä paljastui uutta ja jopa yllättävää, tosin myös joitakin virheitä. Veljenpoikani Petri on ansiokkaasti digitoinut tämän vanhan kirjan, joka on luettavissa e-kirjana osoitteessa kiikka.fi/kirjat/. Samasta osoitteesta löytyy myös tämä kirja sähköisessä muodossa.

Omat muistoni AK:sta ovat lähinnä 1960-luvun alusta hänen kuolemaansa 1972. AK muutti

vuonna 1960, täytettyään 80 vuotta, Helsingistä Hyvinkäälle taloon, jonka oli rakentanut sodan jälkeen kodiksemme ja jonka ensimmäiseen kerrokseen oli rakennettu kaksi kaksiota. Toisesta tuli hänen senioriasuntonsa. Ehkä hän oli suunnitellut näin jo alun perin.

13-vuotiaasta lähtien muistan, kun AK saapui aina kaksiostaan päivälliselle yläkerran asuntoomme. Hän oli hyvin korrekti, mutta kovin hiljainen, joten ei meillä paljon juttua ollut. Aika pian ruokailun jälkeen hän taas palasi omaan kaksioonsa. Kun vuosia tuli lisää, alkoi haarukka täristä kädessä. Etteivät kauluspaita ja kravatti sotkeentuisi, hän sai suojaksi ruokalapun. Minua hävetti suuresti moinen. Ilmoitankin tässä kirjallisesti, että jos sama kohtaa minua aikanaan, haluan ison ruokaliinan, jonka voi vaikka kulmasta panna kauluksen alle – en suostu lasten ruokalappuun.

Harmittaa vieläkin, etten osannut kyseillä hänen vaiheistaan ja tekemisistään, etenkin kun hän oli hyvin selväjätkinen elämänsä loppuun saakka. Toisaalta ei hän mikään tarinankertoja ollut eikä ryhtynyt oma-aloitteisesti juttusille.

Hänen päivärytmiinsä kuului kävely keskustaan ja Ilta-Sanomien hankinta. Muistan, että vanhempani keskustelivat lehden tilaamisesta, mutta viisaasti päättivät, että oli hyvä, että AK sai kävelyretkilleen syyn.

AK oli menettänyt Viipuriin huomattavan omaisuuden, josta kerron lisää luvussa 7. Koskaan en kuitenkaan kuullut ainoatakaan katkeruuden sanaa asiasta. ”Kel lehmä on, silt lehmä kuolee” ja ”bäst som sker” olivat hänen lausahduksiaan.

Kerran viikossa hän lähti junalla Helsinkiin. Matka suuntautui aina Suomalaiselle Klubille, jossa hän pelasi ystäviensä, lähinnä nuoruuden toverinsa Sakari Ilmasen kanssa biljardia. Joskus ei avain tahtonut mennä heti lukkoon, kun hän myöhään illalla palasi pelimatkaltaan. Viimeisen kerran tapasin hänet sairaalassa, jonne hän oli joutunut sydänkohtauksen vuoksi. Hän makasi sängyssään levollisen oloisena, ja hänen viimeiset koruttomat sanansa päivää ennen kuolemaansa olivat ”hauras tavataan”.

Koska minulle on jäänyt hyvin hatara mielikuva AK:sta eikä nuorempi veljeni Marttikan voi tässä kovin paljon auttaa, olen yrittänyt muodostaa hänestä käsityksen Kailan kirjan kautta. •

Biljardia Suomalaisella Klubilla.
Vasemmalta merenkulkuneuvos Antti
Wihuri, Sakari Ilmanen, Antti Kiikka.
Kuva Helsingin Suomalainen Klubi arkisto

MIKÄ AK OLI MIEHIÄÄN?

”Mikä tästä koulumme suururheilijasta on erikoisesti jäänyt mieleen, ei huonoin vastaus kenties olisi toteamus, ettei hän milloinkaan korottanut ääntänsä, vaikka olikin terhakoista terhakkain.”

Näin kuvaa Toivo Torsten Kaila lukioaikaista ystäväänsä AK:ta kirjassaan *Pohjalainen rakentaja ja hänen Viipurilainen Pyramidinsa* vuonna 1947. Kailan kirja oli alun alkaen tarkoitettu juhlistamaan isoisäni perustaman Rakennusosakeyhtiö Pyramidin 25-vuotista taivalta, mutta laajeni käsittämään myös AK:n elämää sekä sitä historiallista maisemaa, jossa AK on kasvanut.

Isältään isoisäni oli Kailan mukaan perinyt ”lyhyen varren, voimakkaan ruumiin ja tarkan silmän”, äidiltään taas hiljaisen ahkeruuden ja monilta suvun esipolvilta ”eteläpohjalaisen kiihkeän pohjavireen sekä rakentajanmielen”.

Lapsuudenystävinä hänellä oli ”muuan Ilmasen pojat”, joiden Vaasan tarinoista innostuneena hän päätti jatkaa kansakoulun jälkeen opintojaan 70 kilometrin päässä Vaasan vastaperustetussa suomalaisessa reaalilyseossa. Kansakoulussa Ilmajoella AK oli Kailan kertoman mukaan ollut luokkansa paras oppilas, mutta lukiossa häntä kiinnosti lukemista enemmän urheilu.

Urheilussa hän olikin varsin lahjakas lajeinaan muun muassa voimistelu, paini ja siihen aikaan muodissa ollut pyöräily. Kun silloisen Vaasan suomalaisen lyseon ahdas voimistelusalusi ei ahkeran ja kunnianhimoisen harjoittelijan tarpeita tyydyttänyt, liittyi hän tovereineen ”perivihollisten hurrien” voimisteluseuraan, kuten Kaila asian ilmaisee. Näillä nimittään oli käytettävänä koulun avarasali. Seuran harjoitusohjelmaan kuului myös paini, mutta AK kaipasi kovempaa harjoitusseuraa ja liittyi myös rautatieläisten painiseuraan. Hieman myöhemmin hänet valittiin

vastaperustetun Suomen Lyseoitten Urheilijain (SLU) paikallisosaston voimistelujoukkueen johtajaksi.

Isoisän voimistelu- ja painiajoista on Kailalle jäänyt elävästi mieleen kotikau-pungissa järjestetty juhlanäytäntö, jossa myös voimisteluseura esiintyi hänen johdolla. Tätäkin selvemmin Kaila muistaa oman osuutensa AK:n parina paininäytöksessä, johon Kaila oli toisen painijan tilalle joutunut. Kaila joutui lainaamaan näyttökseen sinivalkoraidalliset painitrikoot, jotka olivat niin ohuet, että iho paistoi läpi. AK kuitenkin vakuutteli toverilleen, että ”katsojat – tytöt – vaan tykkäävät siitä”.

AK osoitti siis jo varhain omaavansa tietynlaista johtamiskykyä, ja Kaila kuvaakin kirjassaan, kuinka yhteenotto luki-on voimisteluopettajan kanssa oli lopulta väistämätön – kahta johtajaa kun ei tahdo mahtua saman katon alle. Kekseliäs isoisäni sai kuitenkin lopulta moraalisen voiton liikuntaa karsastavan tohtori Hedmanin avustuksella, joka mielihyvin kirjoitti todistuksen, jonka mukaan AK poti sydämen laajentumista. Tämä sydämen laajentuminen ei kuitenkaan estänyt AK:ta ryhtymästä Vaasan kirjaltajain voimisteluseuran johtajaksi eikä myöskään kilpapyöräilemästä. Siinä häntä ei hyvässä viressä ollessaan Kailan mukaan voittanut kukaan.

Pyöräilyssä AK olikin vähintään yhtä kunnianhimoisen harjoittelija kuin voimistelussa. Hän teki lukiolaiskesiensä aikana useita pitkiä pyöräretkiä pitkin Pohjanmaata ja kauemminkin sekä osallistui pyöräilykilpailuihin eri puolilla Suomea. Kailan mukaan hän voitti useita kilpailuja sekä fyysisen kuntonsa että kekseliäisyy-

tensä ja ripeän harkintakykynsä ansioista. Pyöräilyssä häntä kiehtoivat ilmeisesti urheilun lisäksi myös tietynlainen seikkailu. Tuohon aikaan polkupyörä olikin ilmeisen näppärä keino nuorelle miehelle tutustua kotimaahan ja vieraisiin paikkoihin.

Yksi hänen makoisimpia voittojaan lie-nee ollut vuonna 1901 Vaasassa järjestetty viiden kilometrin kilpailu, jonka hän voitti ajalla 8 minuuttia 47 sekuntia. Nopeudeksi siitä tulee lähes 35 km/h. Ei huono ajettuna soratiellä vaihteettomalla ja ehkä vielä puuvanteisella pyörällä. Yksi harvoista muistoesineistä, jonka AK halusi pelastaa Viipurista, oli Vaasan kilpailujen voittopokaali. Sitä hän säilytti kunnialla työpöytänsä nurkalla seniorikaksiossaan.

Toivo T. Kaila näkeekin, että nimenomaan urheiluharrastustensa parissa isoisäni oppi sellaisia taitoja, jotka siivittivät hänen menestyvää liikemiesuraansa.

Mitä sitten tuon Ilmajoen pojan erikoiseen elämäntapaan tulee, on epäilemättä juuri urheiluharrastus opettanut häntä keskittymään ja voimiinsa luottamaan, neuvonut näkemään maailmansa asiallisen kylmästi ja siihen hyvänsuovasti suhtautumaan. Alituisilla retkillänsä hän myös oppi tuntemaan kotiseutunsa sekä muitakin maaseutuja, ja tulemaan toimeen ihmisten kanssa, pari hyvää taitoa vastaisen elämän varalle. Välittömästi tämä harrastus kasvatti häntä tulevalle liikemiehen uralle. Jo poikasena hän innostui tekemään polkupyöräkauppoja ansaiten niillä siksi hyvin, että ennen pitkää saattoi hankkia itselleen lujan Clevelandin.

Pyörän valmistaja oli tuolloin maailman suurin polkupyörävalmistaja Lozier, jolla oli parhaimmillaan kuusi tehdasta Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Vuonna 1897 yhtiö työllisti 4200 henkeä, jotka valmistivat 400 pyörää päivässä. Lozierin pyöriä myytiin myös Westfield-nimellä. Yhtiön perustajan Henry Abraham Lozierin mielenkiinto siirtyi polkupyöristä autoihin vuosisadan vaihteessa aivan kuin AK:nkin, mihin palaan myöhemmin.

Lukion jälkeen AK pyrki Venäjälle sotakouluun heikosta venäjän kielen taidostaan huolimatta. Sotilaan uralle häntä veti Kailan mukaan nuori veri ja seikkailumiehi. Sotilasura tyssäsi kuitenkin alkuun juuri heikkoon venäjän taitoon, eikä lopulta häntä enää edes ”huvittanut”. Suomeen palattuaan isoisä päätyi jälleen ”Ilmasen poikien” innoittamana Polyteknilliseen opistoon, josta muodostui vuonna 1908 Suomen Teknillinen Korkeakoulu. Koulussa konerakentajan ura tyssäsi kemiaan, mutta Martti Ilmanen neuvoi taas ystäväänsä ja kehotti hakeutumaan tie- ja vesirakennusosalalle. Tämä olikin lopulta onni onnettomuudessa; konerakentajia oli siihen aikaan liian paljon, kun taas uudet rautatiet ja esimerkiksi kaupungininsinöörien toimet tarjosivat tienrakentajille parempia mahdollisuuksia. Insinööriopinnoissa luvutkin alkoivat sujua, ja käytännöllinen AK innostui Kailan mukaan opiskelusta valmistuen 21. toukokuuta 1907 hyvin ar-

vosanoinsinööriksi tie- ja vesirakennusosastolta. Ilmeisesti polyteekin käyneillä oli myöhemmin oikeus käyttää oppiarvoaan diplomi-insinööriä, mutta AK ei itse sitä kuitenkaan käyttänyt, vaan kutsui itseään insinööriksi.

Opiskeluaikanaan Polyteknisessä opistossa isoisä seurusteli muiden yliopistolaisten kanssa, joista monet olivat tuttuja Vaasan ajoilta. Polyteekkariyhdistykseen hän ei kuitenkaan Kailan mukaan halunnut liittyä, koska siellä ”ryypättiin liikaa”. Sen sijaan hän kuului Suomalaiseen Nuijaan, joka oli vuonna 1875 perustettu suomenmielisten aatteellinen yliopilasjärjestö. Nuijaan kuulumisesta huolimatta AK ei ollut muutoin poliittisesti kovinkaan aktiivinen. Vaikka 1900-luvun alun poliittinen kuohunta levisi tsaarin Venäjältä myös Suomeen ja opiskelijapiireihin, ei hän lähtenyt mukaan opiskelijaliikkeen lakkoiluun, vaan jäi ”Polylle töihin, kiihotuksesta ja painostuksesta huolimatta”.

Pienestä ”kansalaistottelemattomuudesta” innostui kuitenkin hänkin, suomenmielisyyden nimissä tietenkin. Hänen huonetoverinaan oli jo lukioajoilta vanha tuttu ilmajokelainen Matti Mattila, ja he olivat harmitelleet Polyteekin kirjaston yksinomaan ruotsinkielistä kilpeä. Kailan mukaan eräs sopivan pimeä yö saikin pojat miettimään: ”Ei oikeutta maassa saa, ken itse sit’ ei hanki...” Niinpä Mattila kävi varastamassa kyltin ja AK varmisti reitin. Sovitusta merkistä Mattila kiikutti kyltin juoksujalkaa läheisen Hietalahden satama-altaaseen, josta se löytyi vasta nelisenkymmentä vuotta myöhemmin vuonna 1945 satama-allasta ruopattaessa.

Edellinen sivu: AK: ja alla ensimmäinen laatupyörä, amerikkalainen Cleveland.
Kuva Kaila, Pohjalainen rakentaja

Jo polyteknillisestä valmistuttuaan AK ajatteli liikemiehen uraa. Kertoessaan lopputentin jälkeen suunnitelmistaan professori Mikael Strukelille tämä tokaisi hänelle osuvasti: ”Kyllä afääriala hyvä on, kun vain afäärit menevät hyvin.”

AK:n liikemiesveri näkyi tosin jo kauan ennen tätäkin; olihan hän jo nuorena tehnyt tiliä polkupyöräkaupoilla ja lukuve-loistakin selvittiin lopulta metsäkaupoilla. Suunnitelmat liikemiesurasta saivat kuitenkin pysyä vielä hyvän tovin jäissä.

Ennen yrittäjäksi ryhtymistään AK eh-ti työskennellä valtion virkamiehenä tie-ja vesirakennushallituksen insinöörinä muun muassa Ahvenmaan linnoituksia purkaen sekä lehtorina Kuopion teollisuuskoulussa talvikaudet 1907–1908 sekä 1908–1909. Lehtorin toimi ei ilmeisesti kuitenkaan ollut hänelle kovin mieleinen, sillä Kaila kuvaa AK:n joutuneen ”väliaikaisesti opettajan ikävänpuoleiseen toimeen”. •

AK:N AUTOT, VAIMOT JA LAPSET

Juuri ennen muuttoaan Kuopioon syksyllä 1907 oli AK mennyt naimisiin ensimmäisen vaimonsa, isoäitini Jenny Virtasen kanssa. Isoäitini perhe oli myös kotoisin Ilmajoelta, mutta Jennyn isä toimi myöhemmin kauppiana Helsingissä. Isäni mukaan häntä tituleerattiin voikuninkaaksi. Vuonna 1908 syntyi ensimmäinen lapsi Tauno. Mutta mitä tekee nuori isä esikoispoikansa syntymän kunniaksi: hän ostaa auton!

Kaila kertoo AK:n ostaneen Northmerkkisen auton vuonna 1908 appensa sukulaisilta, jotka olivat ostaneet Königstedtin kartanon eräältä Haartmanilta. Kartano toimii nykyään valtioneuvoston edustuskartanona. Von Haartman oli kuitenkin myynyt talon jo vuonna 1901 Robert Emmanuel Mattsonille, joka vuorostaan oli myynyt kartanon eteenpäin vuonna 1908 isoäitini sukulaisille.

Tosin North-merkkistä autoakaan ei

ole ollut olemassa. Auton on täytynyt olla merkiltään Northern, koska kuvaus autosta Northern Runabout sopii täsmälleen kyseiseen autoon. Ohjauspyörää ei ollut, vaan autoa ohjattiin edessä olevaa vipua sivuille kääntämällä. Yksisynterinen moottori oli takana penkin alla, ja veto takapyöriin välittyi ketjulla.

U.E. Moisala mainitsee kirjassaan Auto Suomessa, että Suomen autotuonnin pioneeri Sergei Nikolajeff Jr toi kaksi Northern-autoa maahan toimiessaan ”tiskimyyjänä” Stockmanilla. Ensimmäisen ostajaa ei tiedetä, toinen meni Tampereelle. AK:n ostama auto on mitä ilmeisemmin ollut se ensimmäinen. Hylättynä ja toimimattomana se löytyi ladosta. Kailan mukaan Stockmannin mekaanikko ”fiksaasi” auton ajokuntoon. Saattoipa mekaanikko olla Moisalan mainitsema Stockmannin polkupyöräverstaassa toiminut Akseli Backberg, joka polkupyörien jäl-

Karvon leikkauksesta Kemin - Rovan-
niemen rautatieasemalla 1908.

Kesä 1909
Tielisjärven vettä (venekesä)

AK:n perhealbumi on täynnä lähinnä työmaiden kuvia. Poikkeuksena kuva vuodelta 1909. Kuvaan on päälle veneeseen kirjoitettu Tauno eri käsialalla kuin muiden kuvien tekstit. Tuore äiti oli varmaan asialla.

keen ryhtyi korjaamaan autoja ja koulutautui autoteknikoksi¹. Kyseisiä Northern Runabout -autoja on maailmassa jäljellä enää 11 kappaletta. Lähes kaikki ovat museoissa.

Asiavirheistä huolimatta Kailan kertomasta välittyy entisen kilpapyöräilijän viehätys autoihin. Seuraavana vuonna syntyi toinen poika, isäni Osmo. AK ostaa taas auton! Nyt oli vuorossa Cadillac. Siitäkin, kuten Northernista, AK maksoi 2000 markkaa eli 8500 euroa. Northern oli jo myyty sen jätettyä AK:n ystävänsä kanssa tienvarteen matkalla Helsingistä Vantaalle. Myös tämä Cadillac oli käytetty. Se oli toiminut yhtenä Helsingin ensimmäisistä takseista.

Taksiliikenne oli alkanut Helsingissä 1906, ja ensimmäisen taksiluvan oli saanut herra Orheus.² AK:n auton numero

oli 8. Auton malli oli Cadillac Model M, ja sen yksisylinterisen moottorin teho oli kokonaiset 10 hv ja kuutiotilavuus mahdavat 1,6 litraa. Aikamoinen höyrykone! Käsikaasu oli ratissa kuten myös sytytysennakon säätö. Vaihteita oli kaksi. Kakkosvaihte saatiin päälle nykyauton kytkinpolkimen paikalla olevaa poljinta painaen, moottori oli penkin alla ja pitkäskuinen sylinteri vaakasuorassa. Auto käynnistettiin sivussa olevalla kammella. Voimansiirto takapyöriin tapahtui ketjulla, joka oli tämänkin auton heikko lenkki. Näitä autoja oli esimerkiksi Tukholmassa taksina 19 kappaletta, ja lähes kaikissa niissä, kuten myös AK:n autossa, oli ruotsalaisen AB Adolf Freyschuss Vagnfabrikin valmistama kori, jossa oli katos kuskille ja takana kuomulla varustettu penkki matkustajille.³

On huomattava, että Kaila kertoo kirjassaan kahdesta autosta, mutta ei juuri autojen ostovuosina syntyneistä pojista eikä poikien äidistä. Ovathan ne autot meille pojanpojillekin olleet rakkaita lapsia. Samalla kuitenkin välittyy kuva epäonnistuneesta avioliitosta, joka päättyi eroon vuonna 1912 isäni ollessa 3-vuotias. Omat muistikuvani Jenny-isoäidistäni ovat hatarat. Ei hän mikään pullantuoksuinen mummi ollut, kun hän Helsingistä kävi silloin tällöin meitä Hyvinkäällä tapaamassa. Mustiin pukeutunut vahvasti uskoa tyrkyttävä helluntailainen. Ei ol-

lut helppo pienen pojan istua hänen sylissänsä.

Kaila ei myöskään kerro AK:n toisesta vaimosta Victoria (Tora) Michelsonista, jonka kanssa AK meni naimisiin vuonna 1918, ei kyseisestä avioliitosta syntyneestä Ester-tyttärestä eikä muustakaan perhe-elämästä. Ilmeisesti perhe-elämää ei ollut erityisemmin tapana aukoa yritysten historiikeissa niin kuin ei nykyäänkään, vaikka toisaalta päähenkilön lapsuutta kuvataan monessakin historiikissa yksityiskohtaisesti.

AK:n ensimmäinen auto, ladosta löytynyt Northern Runabout

AK:n toinen auto, joka oli aiemmin toiminut taksina Helsingissä. Auto oli samanlainen kuin kuvassa oleva Cadillac, jonka vieressä patsastelee yhtiön perustaja Henry M. Leland. AK:n autossa oli katoksellinen ohjaamo ja sen takana penkki, jonka tilalle voitiin vaihtaa kuormalava.

Takseja Helsingin kauppatorin kulmassa kyydittäviä odottamassa. Edessä Oldsmobile, joka on voinut olla taksiliikenteen aloittaneen Orheuksen auto, ja sen takana Cadillac, joka voi olla sittemmin AK:n ostama taksi numero 8. Kuva Harald Rosenberg, HKM.

CITROËN

EUROPAN SUOSITUIN AUTOMERKKI.

CITROËN

myyjät:

Tuusa:
O. Järven
M. Järven
L. Järven
Tampere:
O. V. Aho
Helsinki:
A. Järven
Viipuri:
E. Järven
Toukokuu 14.
Vasa:
T. Järven
Lappeenranta:
O. Järven
Y. Järven
Kouvola:
M. Järven
Mikkeli:
A. Järven
Oulu:
L. Järven
J. A. Tuomi
Tammisaari:
K. Järven
Lohja:

Tunnustetaan yleensä että Raaston autoteollisuus aina on ollut johtava tekniikan täydellisyydessä, raasteiden varikkeudessa ja yksinkertaisuudessa, viivoyden tarkkuudessa ja käyttö-taloudellisuudessa. Valmistamattomien suurena määränä auto "ranskalainen vaunut" kaikkialla sen ominaisuuksista, ja etui-

neen on A. Citroën tehnyt lastausten hankkimisen ensikerran taikilla mahdolliseksi. Tämä osoittaa Citroënin tuotannon tavattoman kehityksen 50-600 vaunun päivän kelti Citroën tehtiin ovat nykyään Europan suurimmat auto-käily.

TALOUDELLISIN OSTAA JA KÄYTTÄÄ.

Päämyyjät Suomessa:

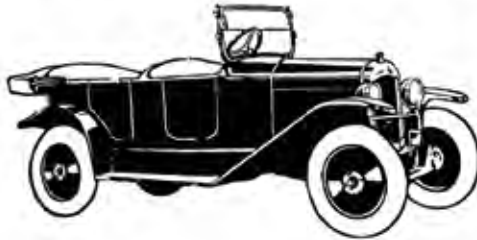
O.Y. AUTO-TRACTOR A.B.

Helsinki - Haastaj 22 - Puh. G 2277

AUTOMOBILES CITROËN A.S.

Käyttökäsimä

1925

AK:n ensimmäinen uutena ostettu auto oli mainoksessa näkyvä Citroen 10 Hp. Kuva Helsingin Sanomat v. 1925

Autoharrastus jäi isoisältä sivuun, kunnes yrittäjäksi ryhtymisen jälkeen hän hankki taas omia autoja, jotka vaihtuivatkin sitten nopeaan tahtiin.

AK osti Opelini ilmeisesti vuonna 1920 Viipurissa hyvin tunnetulta tehtailijalta Pietiseltä. Autoon oli rakennettu uusi puinen kori alkuperäisen vaurioituttua ilmeisesti kaatumisen vuoksi. Kaila antaa ymmärtää, ettei AK ollut kovin tyytyväinen autoonsa sen hitauden takia. AK ei ilmeisesti pyssynyt armeijan autojen perässä linnoitustyömaiden tarkastusmatkoilla.

Seuraava auto olikin sitten ensimmäinen uutena ostettu ja merkiltään Citroen 10HP. Citroen valmisti kyseisiä autoja vuosina 1922-1928 hieman yli 80 000 kappaletta, mutta lopetti mallin tuotannon, koska se ei tuottanut voittoa.

Olen usein sanonut, että jos joku tuote ei ole kannattava, se johtuu joko siitä, että se ei ole haluttu eikä sen vuoksi käy kaupaksi, tai sitten se on liian hyvä ja liian kalliisti tehty. Taisi näiden autojen valmistamisen lopettamisen syynä olla tämä jälkimmäinen. Autossa oli nelisynterinen

moottori ja tehoa 10 hv. Näin siis papereiden mukaan. Autoveroa maksettiin tehon mukaan, joten viralliseksi tehoksi ilmoitettiin vain noin puolet todellisesta tehosta. Aluksi näitä autoja valmistettiin vain keltaisina, mistä juontaa lempinimi petit citron, pikku sitruuna. Oli autolla muitakin lempinimiä, kuten vaikka ankanpyrstö. Koriversioitakin tuli muutama lisää alkuperäisen kaksipaikkaisen boat tail-mallin jatkoksi.

AK:lla taisi olla hyvä vainu autontekijöistä, koska seuraava auto oli Delage DI. Sen AK osti ilmeisesti vuonna 1925. Delage-autoilla oli voitettu useita autokilpailuja, ja myöhemmin siitä kehittyi todellinen luksusautojen valmistaja. Hämmästyttää,

että nämä 1920-luvun autot olivat vielä avoautoja: ainoastaan ”rättikatto” eikä siivikkunoita ollenkaan, tosin ei lämmityslaitettakaan. Talvikunnostettuja teitäkään ei koko Suomessa ollut vuonna 1925 kuin 40 kilometriä⁴. Talvella taisi vielä tuolloin olla pääasiallinen kulkumuoto vällyn alla reessä. Ensimmäinen kestopäällystetty tiekin rakennettiin vasta 1939, kun Lemminkäinen asfaltoi Seitsemän sillan tien

Kuvan Delage DI on samanlainen kuin AK:n vuonna 1925 hankkima. Kuvan löytö tuli vastaan vuonna 2018, enkä voinut sitä vastustaa. Kuva Castricum Collector Cars Hollanti

AK:n Buick. Viipurissa oli ennen sotaa kaksi Buick Special Touringia. Kuvassa toinen niistä restauroituna. AK tarvitsi linnoitustöittensä johtoon omaa autoa. Toinen autoista oli yksityiskäytössä, ja se joutui ilmeisesti armeijan käyttöön ja tuhoutui. Kuva Erkki Alhamo

eli Jorvaksen tien Lauttasaaresta länteen. Kokonaiset 10 kilometriä, ja sekin jäi moneksi vuodeksi maan ainoaksi kestopäällystetyksi tieksi.⁵

Vuonna 1930 oli vuorossa Stearns Knight, joka oli amerikkalainen tunnettu laatuauto. Ilmeisesti tämäkin tehdas teki liian hyviä autoja, koska kannattavuusongelmien vuoksi se sulautui Willys Knight -yhtiöön. Knight-nimi oli molemmissa, ja se johtui siitä, että kummallakin oli lisenssi valmistaa Knightin arvostettua sivuventtiilimoottoria. Rekisteritietojen mukaan vuonna 1933 AK:n pihaan tuli kaksi autoa: Willys Knight ja Ford. Eksaktia tietoa näiden kolmen viimeksi mainitun auton mallista ei valitettavasti ole tiedossa. Ford oli ilmeisesti Model A:n korvannut Model B, joka oli saatavana myös uudella ihmeellisellä V8-koneella. Saattoi se houkuttaa AK:ta. Sitten tuli

Pontiac ja viimeiseksi autoksi ennen sotaa jäi Buick Special Touring vuonna 1938. Samanlainen auto toimi presidentti Kyösti Kallion virka-autona.

Sodan jälkeen AK hankki viimeiseksi autokseen Cadillacin. Sen tarina päättyi murheellisesti auton jouduttua vuonna 1955 pahaan kolariin, jossa kuljettaja loukkaantui vakavasti ja auto jouduttiin romuttamaan. Onneksi matkustajia ei ollut kyydissä. Liitteessä 1 on luettelo AK:n ja Pyramidin autoista. Vaikka AK ei elänyt yltäkylläisyydessä, vaan päinvastoin hän eli hyvin tavallista elämää korostamatta itseään, autot olivat hänen elämänsä intohimo tähän traagiseen kolariin asti.

AK:n autovalinnoissa huomio kiinnyy amerikkalaisten autojen suosimiseen. Käytettyä Opelina lukuun ottamatta muita saksalaisia autoja hänen käytössään ei ollut, ja ranskalaisetkin merkit jäivät

kahteen autoon. Amerikkalaiset autot olivat muutenkin rekisteröintitilaston kärjessä vielä ennen sotaa. Ainoa muisto AK:n viimeisestä autosta minulla on vuodelta 1954, kun isäni sai lainata sitä joulunajaksi perheemme perinteiselle joulumatkalle Saloon. Olin silloin kipeänä, ja Cadillac oli ilmeisesti lämpimämpi kulkupeli kuin isäni silloinen Peugeot 203.

Vuoden 1912 avioero oli ilmeisen traumaattinen, ja Kaila kertoo AK:n hakeutuneen perhesyiden vuoksi neljäksi kukaudeksi ulkomaille. Hän päätyi lopulta Itä-Ukrainaan (silloisen Etelä-Venäjän) Makejevkaan vastaanottamaan ratakiskoja. Elettiin kumousvuosia, ja myös Donetskin alueella oli levotonta. Kailan

mukaan tuonakin kesänä ryöstettiin ratakiskotehtaan rahastonhoitaja ja muuan työnjohtaja ammuttiin tehtaalla pylvään takana. Lähestyvä maailmansota loi jo varjojaan, ja eräs nuori venäläinen insinööri sanoikin AK:lle, että ”saksalaisten ja meidän käy pian näin!”, ja paukautti nyrkkinsä yhteen.

Tauno ja isäni Osmo asuivat eron jälkeen ensin pääsääntöisesti äitinsä luona. Hieman vartuttuaan Tauno vietti aikaa enemmän isänsä luona ja Osmo äitinsä huomassa. AK meni uusiin naimisiin vuonna 1918 korppoolaisen merikapteenin tyttären Victoria Michelsonin kanssa. Häntä muistan aina kutsutun Toraksi. No kun se ruotsalaisittain lau-

Isoäitini Jenny ja pojat Tauno ja isäni Osmo

AK ja uusi vaimo Victoria Michelsson

AK:n lapset yhteiskuvassa: Tauno, Ester, Osmo

sutaan, niin ei toran aihetta. Tora kuoli nuorena vuonna 1952, joten muistikuvani hänestä ovat hatarat. Tästä liitosta syntyi tytär Ester.

Molemmat pojat seurasivat isäänsä Ahvenanmaalle, jonne AK sai sisällissodan jälkeen käskyn purkamaan Bomarsundin linnoituksia – niitä samoja, joita oli aiemmin ollut itse rakentamassa. Venäläiset olivat sodan aikana linnoittaneet vuonna 1856 demilitarisoidun Ahvenanmaan, ja nyt nämä linnoitukset piti purkaa. Urakka jäi AK:lle viimeiseksi valtion leivissä. Alituisen muuttamiseen ja inflaation riivaaman valtion maksuvaikeuksiin kyl-

lästyneenä AK päätti vuonna 1919 hylätä valtion ”varman, mutta niukan leivän” ja ryhtyä yrittäjäksi.

Ajatus yrittäjäksi ryhtymisestä oli varmasti kytenyt AK:n mielessä jo pitempään. Kailan mukaan hän oli vuonna 1915 ostanut viidentoista hehtaarin maapalan Kannakselta Raudun aseman läheltä, jossa sitten käytiin sisällissotamme yksi verisimmistä taisteluista. Tilalla oli iso lähde, ja AK oli myös tutkituttanut veden laadun, joka todettiin hyväksi. Ajatuksissa kulki ”vesitehtaan” rakentaminen pietarilaisten tarpeisiin. Kumoukselliset ajat tulivat väliin, ja ajatus raukesi. •

KORVIKKEESTA SE ALKOI

Mutta miksi Viipurissa?

Viipuri oli ennen talvisotaa Suomen toiseksi suurin mutta kansainvälinen kaupunki. Viipurin kaupunki oli jo varhaisella keskiajalla kehittynyt kaupalliseksi keskuksesi, sillä tärkeät kansainväliset kauppamatkat kulkivat idästä länteen ja lännestä itään Karjalan halki. Varsinkin Hansaliiton aikana se alkoi vetää puoleensa yhä enemmän Itämeren kauppaa. Viipuri oli jo 1500-luvun jälkipuoliskolla nousut eurooppalaiseen tietoisuuteen aikakauden nousevan vientituotteen tervan viejänä. Tervan vienti jatkoi kasvuaan 1600-luvulla, ja esimerkiksi vuonna 1647 yli puolet Ruotsin valtakunnan tervanviennistä lähti maailmalle Viipurista. Kaupunki säilytti asemansa Ruotsin merkittävimpänä tervanviejänä vuosisadan lopulle saakka. Viipurin voikin sanoa olleen yksi Ruotsin valtakunnan tärkeimpiä tapuli-

kaupunkeja, ja se kuului merkittävimpien ulkomaankauppaa käyvän kaupungin joukkoon Tukholman, Norrköpingin, Kalmarin ja Göteborgin sekä Tallinnan ja Riian kanssa. Turku, joka oli Ruotsin valtakunnan Suomen puoleisen osan merkittävin kaupunki, oli tässä suhteessa kaukana Viipurin takana.

Keskiajalta lähtien Viipuriin saapui runsaasti myös saksalaisia kauppiaita. Kun Viipuri Uudenkaupungin rauhassa liitettiin osaksi Venäjää 1721, näyttöytyi Viipuri ulospäin jopa saksalaisena kaupunkina, sillä saksa oli hallinnon, talouden, kulttuurielämän ja kouluopetuksen kieli. Saksaa puhuvat muodostivat yhä kaupungin johtavan yläluokan, kun Vanha Suomi liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1812. Euroopan historian dosentti Charlotte Wolff kirjoittaakin, ettei Viipurin kaupunkihistoriaa tutkiessa tulisi sitä niinkään verrata muihin Suo-

Helposti unohtamme, että Viipurista tuli osa Venäjää vuonna 1721, kun suuren Pohjan sodan seurauksena Ruotsi menetti Uudenkaupungin rauhassa niin sanotun Vanha Suomen Venäjälle. Raja siirtyi vielä lännemmäksi Kymi-joelle hattujen sodan päättyttyä Turun rauhaan vuonna 1743. Alueet liitettiin vuoden 1812 alussa Suomen suuriruhtinaskuntaan.

men tai Ruotsin kaupunkeihin, vaan vastaaviin pohjoissaksalaisiin kaupunkeihin, kuten Lyypekkiin. Saksalaisuus antoi Viipurille vahvan leiman, joka säilyi pitkälle 1800-lukua. 1700-luvulla alkoi Viipurin johtavaan porvaristoon liittyä runsaasti myös venäläisiä kauppiaita. Ruotsinkielisen porvariston määrä sen sijaan oli suhteellisen vähäinen.

Enemmistö viipurilaisista puhui kuitenkin suomea, joka oli rahvaan kieli. Suomenkielisten osuus väestöstä kasvoi ripeästi 1800-luvun puolivälistä lähtien. Saimaan kanavan valmistuminen vuonna 1856 toi Viipuriin väkeä Saimaan rantojen savolaisalueilta, kun taas Karjalan radan valmistuminen vuonna 1894 liitti Viipurin sen karjalaiseen takamaahan. Näin se alkoi vetää puoleensa työvoimaa etenkin Karjalasta. Vaikka Viipurista puhutaan usein karjalaisten kaupunkina, se oli vain osittain karjalaisten asuttama. Viipurilai-

nen Jaakko Leppo kuvaa viipurilaisia seuraavasti:

Syntyperäisiä kaupunkilaisia oli ani harvassa. Tullessani viipurilaiseksi totesin, että Karjalan toimitustovereistani ei ainoakaan ollut syntynyt Viipurissa ja että karjalainen aines oli aivan vähäinen. Saman saattoi havaita kaikkialla muual- lakin Viipurin julkisen elämän aloilla. Savolaisilla näytti olevan melkoisen voimakas osuus tässä Suomen eri heimojen sulatusuunissa. Mutta on myös huomattava, että vanhassa kansainvälisessä Viipurissa oli jo mukana merkittävän suuri annos ulkomaista verta. [...] Mutta he kaikki tunsivat itsensä viipurilaisiksi ja niin minäkin opin tuntemaan pian heidän mukanaan.

Saimaan kanavan ja rautatie Riihimäeltä Pietariin vuonna 1870 laajensivat mer-

kittävästi Viipurin kaupallisia yhteyksiä. Sanomalehti Karjalan päätoimittajan O.J. Brummerin laskelmien mukaan Viipurin kauppa kohosikin vuosien 1856 ja 1875 aikana kymmenkertaiseksi. Vuonna 1875 Viipurin liike-elämän vaihto oli noin 60 miljoonaa markkaa, 250 miljoonaa euroa, kun Helsingin vastaava liike-elämän vuosivaihto oli 58 miljoonaa ja Turun vain 20 miljoonaa markkaa. Kauppaneuvos J.W. Snellman G:son olikin Teollisuuden- ja liikkeenharjoittajain Seura Pamaus ry:n historiikin kirjoittaneen Seppo Tammin mukaan pannut 1870-luvulla merkille, että Viipurissa oli Suomen korkein kauppaosaaminen. Hyvien kulkuyhteyksien lisäksi paisuvan maailmankaupungin Pietarin läheisyys vaikutti Viipuriin sekä taloudellisesti että sivistyksellisesti.

1800-luvun lopulla Viipurin saksankielisten ja venäläisten omistamat kaupahuoneet olivat isoja monialayrityksiä, jotka harjoittivat tukkukaupan lisäksi monenlaista teollista toimintaa. Viipurin merkittävin kaupahuone oli saksalaislähtöinen Hackman & Co. Kaupahuoneet investoivat eniten metsäteollisuuteen ja sahoihin, mutta myös kulutustavateollisuuteen, kuten tupakka-, sokeri- ja tekstiiliteollisuuteen sekä huonekalutehtaisiin. 1890-luvulla Viipurissa oli tuotantolaitoksia jo yli 30. Kaupungin ensimmäinen suuri teollisuuslaitos oli Anton Alfthanin Johanneksen pitäjistä Viipurin Haville vuonna 1849 siirtämä kynttilä- ja saipuatehdas. Alfthanin kaupahuoneen toiminnan loppumisen jälkeen vuonna 1863 tehtaasta muodostettiin Havi Osakeyhtiö. Viipurissa toimi myös useita olutpanimoja ja viinatehtaita.

Suomen itsenäistyminen ja Neuvostoliiton vastaisen rajan sulkeminen vaikutti Viipuriin mullistavasti. Sen oli suuntauduttava nyt enemmän muuhun Suomeen. Viipurin teollisuus alkoi kasvaa nopeasti, ja laajeneva kauppa sekä monipuolinen käsityö avasivat erinomaisia mahdollisuuksia sekä pienyrityksille että palkkatyöntekijöille. Viipuri kasvoikin parissakymmenessä vuodessa koko Itä-Suomen taloudelliseksi ja sivistykselliseksi keskuksiksi. Viipuri ja sen ulkosatama Uuras oli maan merkittävimpiä vienti- ja tuontisatamia ja puutavaran vientisatamana maan suurin. Perustuotanto niin maataloudessa kuin teollisuudessakin kehittyi Johannes Virolaisen mukaan itsenäisyyden kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana Karjalassa nopeammin kuin muualla Suomessa keskimäärin. Alueen rautatie- ja maantieverkosto oli varsin tiheä. Alueen rautateiden pituus vuonna 1939 oli tuhat kilometriä eli noin viidesosa koko Suomen rautatieverkosta.

Viipurilaiset itse vaikuttavat olleen varsin kiintyneitä kaupunkiinsa, mistä kertoo myös monen halu palata tuhottuun kaupunkiin Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen. Leppo muistelee teoksessaan *Viipurilaisia* kaiholla entistä kotikaupunkiaan ja kirjoittaa, että ”tämä Itä-Suomen kauppakeskus kaikkinsa oli mitä viehättävin vanhan ja uuden, samoin kuin yhtä paljon eri kansallisten ainesten sekoitus”. Lepon mukaan Viipuri lisäksi ylpeili sillä, että vaikka se asukasluvultaan oli maan kaupungeista toinen, se ei siltikään koskaan saanut suurkaupungin leimaa ja henkeä. Simosen mukaan erityisen kiintyneitä kaupunkiinsa olivat viipurilaiset liikemie-

Maamme itsenäisyyden alun hauraudesta kertoo myös valtiolippumme vuoden 1920 helmikuussa AK:n aloittaessa yritystoimintansa. Kuvan lippu on otettu Viipurin Pyöreän Tornin ravintolan pöydältä Viipuria evakuoitaessa vuonna 1940. Tämän lipun kruunu poikkeaa virallisen valtiolipun pulleammasta tsaarin kruunusta. Kaukana ei ole ajatus, oliko Pyöreän tornin lipun kruunu ”kuninkaankruunu”. Kuva Ulla Ihalempiä, Lahden Historiallinen Museo

het, jotka talvisodan aikaan viimeisten mukana poistuivat sieltä ja ensimmäisten mukana palasivat takaisinvaltauksen jälkeen.

Mutta miksi jäyhä pohjalaispoika päätti aloittaa yritystoimintansa nimenomaan Viipurissa? Kulkiko hänen päässään yllä olevat ajatukset, vai oliko se puhdas satuma, että Viipuri valikoitui kotipaikaksi? Tämä jää arvoitukseksi, mutta ilmeisesti päätökseen vaikutti merkittävästi se, että hänellä oli siellä muutamia tuttuja. Tärkein heistä oli vanha opiskelutoveri insinööri Erkki Makkonen, joka oli jo saavuttanut vaikutusvaltaisen aseman karjalaisessa elinkeinoelämässä ja toimi vuosina 1921–1922 kauppa- ja teollisuusministerinä. Hän oli mukana myös Johan ja Jonas Peusan yrityksessä, jolla oli viljanmyyntimonopoli Venäjältä Suomeen.

AK ei varmastikaan ajatellut Viipurin geopoliittista asemaa eikä aggressioriskiä Neuvostoliiton taholta. Ei sitä varmastiakaan kukaan silloin täysin ymmärtänyt, vaikka Venäjä esitti jo tsaariaikana, että

raja kulkee liian lähellä Pietaria ja muodostaa uhan. Niin kauan kun Suomi oli oma suuriruhtinaskuntansa, paine rajan siirtoon oli kuitenkin pieni.

Suomi oli vielä uusi hauras itsenäinen valtio alkuvuonna 1920. Itsenäisyysjulistus oli tehty vasta runsaat kaksi vuotta aiemmin, ja Tarton rauhansopimusneuvottelut alkoivat vasta vuoden 1920 kesäkuussa. Itse rauhansopimus allekirjoitettiin 14. lokakuuta 1920 eli yli puoli vuotta sen jälkeen, kun AK oli aloittanut yrittäjänä. Varsinaista sotaahan Neuvostoliittoa vastaan ei käyty, joten nimitys rauhansopimus on hieman harhainen, mutta maiden rajoista sekä venäläisten omistuksien kohtalosta Suomessa piti saada päätös. Kyseisessä rajankäynnissä kylvettiin siemen talvisodan syntyyn.

Viipuri oli ollut myös sisällissodassa veristen taistelujen näyttämönä, ja valkoisten terrori kohdistui paljolti äidinkielenään venäjää puhuviin isänmaallisiin suomalaisiin. Muualta Suomesta tulleet valkoiset eivät ymmärtäneet Viipurin mo-

nikielistä ja -kulttuurista olemusta. Pidätettyä saatettiin käskeä sanomaan ”yksi, kaksi, kolme”, jos hän sanoi ”juksi, kaksi, kolme”, oli kenttäoikeus käyty.⁶

Olot olivat vielä vuonna 1920 vakiintumattomia. Siitä huolimatta yritystoiminnan aloittamiselle vuosi oli hyvä, koska monista tavaroista oli pulaa ja tulevaisuuden usko kansalla oli kova.

Tienhaaran sikuritehdas

Miksi siten sikuritehdas? Sikurihan oli kahvin korvike, ja AK varmasti ymmärsi, että sikurin kysyntä vähenisi jossain vaiheessa. Investointi ei kuitenkaan ollut suuren suuri, eikä tuotanto eli sikurin paahtaminen vaatinut ihmeempää osamista. Vielä vuonna 1920 sikurin kysyntä oli kasvussa.

AK oli Kailan mukaan junamatkalla Helsinkiin kuullut liikemiesten valittelevan sikurin puutetta, ja koska tehdas olisi suhteellisen halpa rakentaa sekä yksinkertainen hoitaa, AK oli arvellut, että tämä ala sopisi hänelle yhtä hyvin kuin jokin toinenkin. Hän oli vielä yöllä nähnyt unta, kuinka hän veteli ongella suuria kaloja, ja piti tätä hyvänä enteena liikemiesuralle. Niinpä hän tilasi sikuritehtaan piirustukset viidellätuhannella markalla (nykyrahassa 2000 euroa) ja suuntasi katseena Viipuriin, jonka ulottuvilla oli Itä-Suomen suuri menekialue. Hän varmasti koki, että Viipurin talousalue oli hyvässä nousussa, ja löysikin sieltä partnerin yritykselleen. Kailan mukaan AK tapasi satumalta (epäilen kyllä sattumaa) vanhan koulutoverinsa insinööri Erkki Makko-

sen heti kaupunkiin saavuttuaan Viipurin Kulmakahvilassa. Täällä hän esitteli suunnitelmansa Makkoselle, joka innostui AK:n suunnitelmasta, ja yhdessä he esittelivät sen Johan Peusalle, joka myös piti sikuritehdasta sopivana investointina yritykselleen.

Ennen bolševikkivallankumousta Johan Peusalla oli yhdessä veljensä Jonas Peusan kanssa ollut lähes viljanmyyntimonopoli Venäjältä Suomeen, sillä melkein koko Suomen viljantuonti Venäjältä oli kulkenut heidän yrityksensä kautta. Kyse oli ollut kansantaloudellisestikin merkittävästä liiketoiminnasta, sillä Suomen tärkein tuontitavara autonomian aikana oli ollut vilja ja suurin osa Suomeen tuodusta viljasta tuotiin Venäjältä. Jonas Peusa oli saanut kauppaneuvoksen arvonimen vuonna 1912. Venäjän bolševikkivallankumouksen alettua kauppayhteydet Suomeen katkesivat ja viljantuonti loppui. Peusat siirsivät liikkeensä Pietarista Viipuriin ja jatkoivat vanhalla toimialalla. Nyt viljaa alettiin tuoda Amerikasta ja Länsi-Euroopasta. Samalla Peusat aloittivat uudella toimialalla, rahtilaivojen rakennuttamisessa. Ensimmäinen maailmansota oli johtanut rahtilaivojen vähenemiseen ja nostanut rahtien hintoja. Tästä liiketoiminnasta he kuitenkin luopuivat sodan päätyttyä ja olojen rauhoituttua. Vuonna 1919 Peusojen liike muuttui osakeyhtiömuotoiseksi Veljekset Peusa & Kumpp. Oy:ksi ja mukaan tuli toimitusjohtajaksi insinööri Makkonen. Samalla yhtiön toimintaa laajennettiin viljanmyynnistä muille teollisuusaloille. Peusat ostivat Porin läheltä tekstiilitehtaan sekä Karlsmarkun Verkatehdas Oy:n

Tienhaaran mylly, johon sikuritehdas rakennettiin. Kuva Poutvaara Matti (kuvaaja), Matti Poutvaaran kokoelma, Historian kuvakokoelma, Museovirasto

osake-enemmistön. Tämän lisäksi Sippolaan perustettiin hienopaperitehdas, Pitkälän Puuhiomo ja Paperitehdas, ja uusi maatalouskonetehdas Takomo aloitti toimintansa.

AK tapasi siis Erkki Makkosen varsin otolliseen aikaan. Peusat ja Makkonen pyrkivät vuonna 1919 aktiivisesti laajentamaan toimintaansa uusille aloille entisen liiketoiminnan romahdettua muutamaa vuotta aiemmin. AK:n suunnitelma sikuritehtaasta sopi hyvin yhtiön senhetkiseen tilanteeseen. Myös paikka sikuritehtaalle löytyi helposti, sillä Peusat olivat Viipurin siirtyessään vuonna 1917 ostaneet Tienhaarasta mylläri H. Bauerin suuren

myllylaitoksen, jonka yhteydessä Bauerilla oli vielä jäljellä ratapihassa maantien ja raiteen välissä iso kaksikerroksinen makasiini. Tämä sopi sijainniltaan sikuritehtaalle erinomaisesti, sillä tavara saatiin lastattua rautatievaunuun suoraan tehtaasta ovelta. Tehtaan nimeksi tuli Tienhaaran Sikuritehdas Oy, ja tuotteen nimeksi annettiin Parasta Riga Sikuria, sillä Riika oli tunnettu hyvästä sikuristaan. AK:n tehtävänä oli hoitaa rakennustyöt ja johtaa tuotantoa. Kustannukset jaettiin tasan. Peusat taas rahoittivat yksin raaka-aineen oston ja möivät valmiin tuotteen kauppoihin. Tehtaasta saatu voitto jaettiin tasan, eikä AK alkuun saanutkaan

muuta palkkaa tehtaan teknillisenä johtajana.

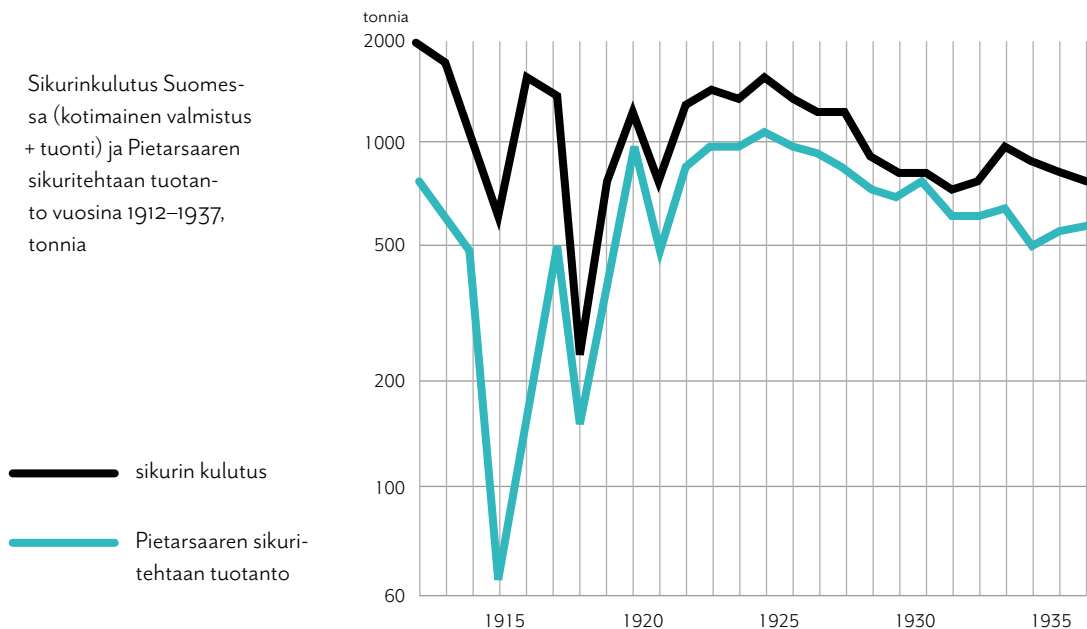
Tehtaan vuosituotanto oli alussa Kailan mukaan 600 tonnia, joka oli reilu puolet Suomen suurimman sikurintuottajan, Wilhelm Schaumanin vuonna 1883 perustaman Pietarsaaren sikuritehtaan tuotannosta. Tässä on ristiriita oheisen sikurinkysyntätaulukon kanssa, ja ilmeisesti Tienhaaran toiminta on ollut Kailan esittämää pienempi.

AK ei isompaansa pelännyt ja yritti Pietarsaaren sikuritehtaan kanssa saada aikaan hintasopimusta. Suomessa ei tuohon aikaan ollut varsinaisia kilpailulakeja, hintasopimuksia ei paheksuttu eikä kartelli ollut kirokana. Suomi saikin ensimmäisen kartellilakinsa, ”Laki talous-

elämässä esiintyvien kilpailurajoitusten valvonnasta”, voimaan vasta vuoden 1958 alusta. Lakia oli kyllä valmisteltu jo vuodesta 1948 alkaen. Tämäkään laki ei vielä kieltänyt hintasopimuksia tai muita kartelleja. Laki ainoastaan velvoitti saattamaan sopimukset julkisiksi⁷.

Pietarsaarelaiset kuitenkin torjuivat AK:n ehdotuksen. Sikuritehdas tuotti tästä huolimatta jo ensimmäisenä toimintavuotenaan takaisin perustamiskustannukset ja vielä toisen ja kolmannenkin vuoden tehdas tuotti hyvin, mutta tämän jälkeen alkoi lamakausi ja sikurin kysyntä heikkeni. Tämä ei kuitenkaan ollut AK:lle tai Peusoille suuri takaisku, sillä molemmilla oli jo tässä vaiheessa muitakin yrityksiä.

Sikurinkulutus Suomessa (kotimainen valmistus + tuonti) ja Pietarsaaren sikuritehtaan tuotanto vuosina 1912–1937, tonnia

AK oli perustanut Rakennusosakeyhtiö Pyramidin, ja Peusat taas olivat yhdessä David Morduchin kanssa saaneet 1920-luvun alussa venäläisen viljan yksinmyyntioikeuden Suomeen ja perustivat vuonna 1925 Viljantuonti Oy:n. Vuonna 1927 Peusat myivät sikuritehtaan valssimyllynä mukana Mikko Uosukaiselle. Tienhaaran sikuritehdas oli toiminnassa talvisotaan asti, jonka aikana se lopulta paloi poroksi. Uosukainen jatkoi kuitenkin toimintaa sotien jälkeen Helsingissä vuoden 1950 loppuun saakka Tienhaaran Sikuri Oy -nimellä ja valmisti myös Niko-tupakka-nimistä tupakan korviketta. Ilmeisesti korviketäbisnes kannatteli loppuun saakka, koska korvikkeiden valmistuksen jälkeen yhtiö muutti nimekseen Tienhaaran Yhtyneet, ja toimialana on kiinteistöjen ja asuntojen omistaminen ja myynti sekä vuokraus. Nykyisin yritystä vetää pojanpoika, myös nimeltään Mikko Uosukainen. •

RAKENNUSOSAKE- YHTIÖ PYRAMID

Ensimmäinen maailmansota oli pysäyttänyt rakennustoiminnan, mutta kun olot vähitellen alkoivat tasoittua, rakentajapiireissä oltiin täysin selvillä uuden ja ennen kuulumattoman vilkkaan rakennustoiminnan välttämättömyydestä. Sodan jälkeen Suomeen perustettiin useita uusia rakennusyhtiöitä. Aika oli siis otollinen, kun AK vuonna 1921 perusti yhdessä kahden viipurilaisen rakennusmestarin, Kalle Massisen ja Heikki Paavilaisen kanssa Rakennusosakeyhtiö Pyramidin 200 000 markan osakepääomalla (70 000 euroa). Neljäntenä osakkaana Pyramidissa oli alkuun myös Erkki Makkonen, joka Kailan mukaan ei kuitenkaan ministerinä ollessaan vuosina 1921–1922 ottanut osaa yrityksen johtoon. Heikosti menneiden vuosien 1924 ja 1925 jälkeen kaikki myivät osakkeensa AK:lle, joka tämän jälkeen omisti yhtiön yksin.

Yksi ensimmäisistä urakoista oli ol-

lut Kaltimon sillan rakentaminen. Urakkasumma oli 1,2 miljoonaa markkaa, ja tappiota tuli 700 000 markkaa – rakentamisvuonna joessa oli poikkeuksellisen suuri, perustusten rakentamista vaikeuttava virtaama. Tappiota tuotti toinenkin Pyramidin alkukauden urakka, Helsinkiin Hesperiankatu 4:ään rakennettava Valter Jungin piirtämä Keskuslaboratorio. Kailan mukaan se johtui siitä, että Helsingin kaupungin tekemät pohjakartat olivat virheellisiä ja paalutustöitä jouduttiin tekemään ennakoitua huomattavasti enemmän. Kun kaupunki ei suostunut virheen maksumieheksi, oli Pyramidin otettava ylimääräiset kustannukset kontolleen. Pyramid oli myös ottanut urakan hyvin tiukasti hinnoiteltuna. Ilmeisesti AK halusi kokeilla siipiensä kantavuutta myös Helsingissä, mutta päätti huonon urakan jälkeen pysyä poissa pääkaupungista, jossa totesi kyllä rakentajia riittävän.

VALTIONRAUTATEITTEN ASUINRAKENNUS VIIPURISSA

STATSJÄRNVÄGARNES BOSTADSBYGGNAD I VIBORG

RAKENNUSOSAKEYHTIÖ PYRAMID
BYGGNADSAKTIEBOLAGET PYRAMID
VIIPURI / VIBORG

Pyramidin valmistama ensimmäinen rakennus Viipurin Loikkalankadulla harjakorkeudessa.
Kuva Pekka Kantanen, alkuperäislähde tuntematon

Pyramidin toinen talonrakennuskohde oli kaupunginarkkitehti Uno Ullbergin suunnittelema Viipurin etelävallille rakennettu Asunto Oy Pampala.

Arkkitehti Väinö Keinäsen suunnittelema ja Pyramidin rakentama Viipurin Vesitorni.

Pyramidin suurin talvisodan takia kesken jäänyt urakka oli Vakuutus Oy Karjalan ”pilvenpiirtäjä” Kuva Soili Mynttinen 2017

Seuraavat urakat Helsingissä olivatkin vasta 1920-luvun lopussa. Asunto Oy:itä Mechelininkatu 11 ja Mechelininkatu 13, jota Kaila kutsuu Sihvonlinnaksi, koska entinen sotaväen päällikkö ja myöhemmin puolustusvoimien komentaja Aarne Sihvo oli vahvasti mukana tilaajan puolelta ja valvoi rakennustöitä. Kenraali Sihvo oli hyvin kontroversaalinen henkilö, mutta Kaila kuvaa hänen käytöstään tilaajan edustajana hyvin herrasmiesmäiseksi.

Vanhoissa rakennuksissa on usein yksityiskohtia, jotka jäävät ohikulkijalta helposti huomaamatta. Talossa vuodesta 1966 asunut Antero Jauhiainen kertoi muun muassa erkkerin päällä olevan tangon päässä olevasta sotilaasta, jota en ollut huomannut. Lieneekö ollut kenraalin aikaansaannos? Kerran sotilas oli pudonnut, mutta se oli asennettu uudelleen paikalleen. Samoin hän mainitsi, et-

tä alun perin huoneistoista oli ollut merinäköala, koska taloja ei ollut vastapäätä. Tuttua touhua. Oma opiskeluboksini Humalistonkadulla oli aikanaan myyty puistonäköalalla. Sitten eteen rakennettiin kirjasto. Monia vaiheita Sihvonlinnakin on nähnyt. Vuokralaisina ovat olleet Peugeotin maahantuoja Maan Auto, jolla oli myös huoltohalli talossa, ravintola Kerkhonen ja KOP. Kuulin myös, että Mechelininkatu 11:n koristeelliset ulko-ovet ovat vielä alkuperäiset. Hyvin oli Pyramid ne tehnyt ja hyvin on huollettu. Sihvonlinnan jälkeen valmistui SOK:n Vakuutusyhtiö Elonvaran talo Kaisaniemenkatu 13, jossa aiemmin sijaitti myös hotelli Kaisaniemi. Tämä urakka ei tuottanut voittoa, ja Kaila antaa ymmärtää, että kaikki SOK:lle tehdyt rakennukset tuottivat tappion rakentajilleen.

Pyramidin ensimmäinen urakka Helsingissä oli Hesperiankatu 4:ssä sijainnut arkkitehti Valter Jungin piirtämä Keskuslaboratorio.

Ulko-oviin ja ovipieliin panostettiin merkittävästi. Niin myös Keskuslaboratorion rakennuksessa. Oven yläpuolella on valmistumisvuodesta kertova laatta.

”Sihvonlinna” Mechelininkatu 11–13. Huomaa kulmassa olevan tangon päässä sotilas.

SOK:n vakuutusyhtiö Elonvaran toimitalo Kaisaniemenkadulla

Enckellin linjoilla

Hämmentävää on todeta, että Kaila sivuuttaa nopeasti kirjassaan Pyramidin osallistumisen Kannaksella ns. Enckellin linjan rakentamiseen. Kenraali Oscar Paul Enckell oli tultuaan nimitetyksi yleisesikunnan päälliköksi käynnistänyt vuonna 1919 suunnitelmat Karjalan kannaksen linnoittamisesta. Talvisodan aikainen Mannerheim-linja noudatteli pitkälti sitä, ja Enckellin linja muodosti Mannerheim-linjan rungon. Suunnitelma toteutettiin vuosina 1920–1924, ja sen suorittivat laskutyönä AB Granit ja Pyramid, joka oli siis mukana vuodesta 1921. Eri-laisia betonikorsurakenteita rakennettiin varsinaiseen pääpuolustusasemaan 144 kpl ja taaempaan asemaan 24 sekä Laatokan–Jänisjärven väliselle kannakselle 14 kpl. Mitkä näistä ovat Pyramidin ja mitkä Granitin rakentamia, ei selviä yksityiskoh-taisesti löydetyistä dokumenteista, mutta ilmeisesti Jänisjoen ja Loimolan linnoitusrakenteet ovat Pyramidin rakentamia. Jatkosodan aikana ne olivat rajujen taiste-luiden näyttämönä.

Syksyllä 1919 sotaministeriön hankinta-asiain neuvottelukunta oli käsitellyt puolustusaseman rakennuttamista urakoitsijoilla. Tässä kokouksessa oli ollut esillä ”sotaministeriön insinööriosaston päällikön insinööri (myöhemmin professori ja TVH:n pääjohtaja) A. Lönnrothin muistio linnoitustöiden järjestelystä. Lönnroth totesi aluksi, että kun oli saatu varoja Laatokan, Suomenlahden rannikon ja Karjalan kannaksen linnoittamiseen, ministeriö oli yrittänyt saada

näihin töihin insinöörejä, työnjohtajia ja työväkeä, mutta huonolla menestyksellä, koska ei pystynyt tarjoamaan siviilitöissä maksettavia palkkoja. Tämän takia hän ehdotti töiden antamista Oy Granitille, joka oli tehnyt vastaavanlaisia töitä aikaisemmin Venäjän valtiolle. Yhtiöllä olisi tottunut insinööri-, työnjohtaja- ja työntekijäkunta sekä tarpeelliset erikoiskoneet. Lisäksi yhtiö voisi pitää palveluksessaan sotilasasiantuntijan, joka laatisi tarvittavat suunnitelmat. Ministeriö valvoisi yhtiön töitä ja laskutusta. Yhtiön osuus olisi 20 % maksetuista työpalkoista ja 3 % muista kustannuksista. Lönnroth oli aikaisemmin ollut Granitin toimitusjohtaja ja jos yhtiö nyt saisi mainitut työt, hän eroaisi ministeriön palveluksesta ja ryhtyisi johtamaan yhtiötä⁸

Aktiebolaget Granitin ruotsin kielellä vuonna 1936 kirjoitetusta yrityksen 50-vuotishistoriikista piirtyy kuitenkin hieman toisenlainen kuva. Sieltä ei löydy mainintaa, että herra Lönnroth olisi ollut sotaministeriön palveluksessa, vaan on kirjan mukaan toiminut isännöitsijänä (disponent) Granitissa vuosina 1916–1926. Koska kirjasta ei löydy tietoa kyseisestä ajalta isommasta viskaalista, on häntä pidettävä yhtiön toimitusjohtajana. Joka tapauksessa tuleva professori taisi kyllä istua varsin tukevasti neuvottelupöydän kummallakin puolella.

Itse linnoitustyöstä on kirjassa lennokka luonnehdinta:

Arbetet sjuder, baracker och byggnader för framtida behov växa upp ur jorden och i den fridfulla nature naturens sköte

gömmas pjäser, vilka kunna sprida död och fördärv åt den som nalkas i ovänlig avsikt, men vilka ock ingiva en känsla av trygghet åt dem de äro avsedda att värna.

Kirjan seuraava lause suomennettuna kertoo, mitä vuonna 1936 saattoi kertoa: Helposti ymmärrettävistä syistä ei voida kuvailla tarkemmin työpaikkoja tai sitä, mistä töistä oli kyse.⁹

Arimon mukaan ”*Granit suostui marraskuussa pudottamaan työpalkkioista lasketavaa palkkiota 20 %:sta 17 %:iin ja suorittamaan hankinnat ilman provisiota.*”

Granit oli yksin saanut rakentaa linoituslaitteita siihen asti, kunnes Pyramid tuli mukaan. Tämä oli herättänyt pahaa verta ja kateutta, ja jopa sanomalehdissä asiasta oli kirjoiteltu, joten hankinta-asian neuvottelukunnan oli pakko torjua syytöksiä ja vihjailuja. Nyt oli töistä kilpailemessa neljä yhtiötä. Insinööri-osasto ehdotti Granitin tarjouksen hyväksymistä, koska ”*se pystyy suorittamaan työt suurella tarmolla ja asiantuntemuksella*”. Pyramidin tarjous oli tosin hieman halvempi, mutta insinööri-osaston mielestä se ei uutena yrittäjänä saisi töitä käyntiin yhtä nopeasti kuin Granit, ja nyt oli kiire. Hankinta-asian neuvottelukuntakin päätyi 31.5.1921 pitkällisen harkinnan jälkeen puoltamaan 3 äänellä 1 vastaan urakan antamista Granitille, joskin keskustelussa voimakkaasti korostettiin vapaan kilpailun periaatetta ja haluttiin saada myös toinen yrittäjä, joka saisi kokemusta linoittamisesta. Neuvottelukunta piti ”*myös mahdollisena ja suotavana, vaan ei edullisena, että töiden suoritus annettaisiin kah-*

delle toimimelle”¹⁰. Tämän vaihtoehdon mukaan asia lopulta ratkesi, ja molemmat mainitut rakentajat olivat tästä lähtien mukana. Pyramidin sopimus allekirjoitettiin 8.7.1921. Nyt oli yhtiöiden palkkio pudonnut jo kymmeneen prosenttiin työpalkoista. Materiaaliostoista ei enää palkkiota maksettu.

Kenraaliluutnantti O.P. Enckell joutui eroamaan yleisesikunnan päällikkyydestä vuonna 1924 upseerien joukkoerouhan vuoksi. Siihen loppui puolustuslinjan rakentaminen.

Kirkkoja, kouluja, sairaaloita

Pyramid ehti toimintansa aikana rakentaa useita julkisia rakennuksia, esimerkiksi viisi kirkkoa. Enson kirkon rakennustyömaa jäi kesken talvisodan syttyessä. Koulujakin syntyi seitsemän, joista mainittakoon Talikkalan eli ns. Pärssisten koulu 1930-luvun alussa. Tämän kohteen arkkitehtina toimi Otto Iivari Meurman, joka muun muassa laati Viipurin asemakaavan. Sairaaloita Pyramid ehti rakentaa kymmenen, ja niihin lukeutuivat Viipurin kunnallissairaala vuonna 1926 ja sen tuberkuloosiosasto vuonna 1930 sekä Viipurin Naistensairaala vuonna 1937. – Ystävämme Ulla ja Ilkka Rauramon käydessä kylässä tuli puheeksi tämä kirjoitusprojektini, ja Ilkka kertoi, että hänen isoisänsä Mauno Rauramo, silloin Schroderus, oli Viipurin naisten-sairaalan ylilääkäri ja siten työn vastaanottaja. Maailma on pieni.

Ilkan kanssa kävimme yhdessä vuonna 2018 katsomassa sairaalaa ja saimme kuul-

Viipurin naistensairaala, joka toimii nykyään Pietarin alueen lasten tuberkuloosisairaala

Yliarkkitehti E.A. Kranckin piirtämä Vaasan lääninsairaala valmistui Seinäjoelle vuonna 1931. Nyt sitä ollaan muuttamassa kansalaisopistoksi

la, että se toimii nykyään Pietarin alueen tuberkuloosia sairastavien lasten erikoissairaalana. Kyseinen tauti on Suomesta jo saatu lähes kokonaan hävitettyä. Ilkka sai myös houkuteltua minut liittymään Pamaus-seuraan. Käsittämätöntä, että samaan aikaan, kun useimmat yhdistykset, kuten vaikka Rotaryt, kärsivät veren vähydestä, Pamaus-seuran jäsenmäärä kohoaa ollen nyt jo yli 800. Ihmisten ikääntymässä juuret alkavat kiinnostaa. Siitähän tässäkin kirjassa on kyse.

Vuonna 1931 Seinäjoelle valmistunut Vaasan lääninsairaala oli myös iso urakka. Se oli sikäli tärkeä urakka, että se ajoittui kolmekymmentäluvun alun laman aikaan ja antoi paljon työtä muuten hiljaisina rakentamisen vuosina.

Rauhan piirimielisairaala ja sen lähelle rakennettu Tiurunien keuhkotautiparantola muodostavat suurimman yksittäisen Pyramidin rakentamien kohteiden kokonaisuuden. Tiurunien keuhkotautiparantolan rakentaminen vuosina 1937–1938 oli varmasti AK:lle raskas urakka.

Pyramidin rakentama Rauhan piirimielisairaalan päärakennus toimii nyt Holiday Clubin Castle-hotellina. Kuva Holiday Club

Entisen tulipalossa tuhoutuneen kylpylän perustuksille Pyramid rakensi nyt Paviljonki-nimellä tunnetun rakennuksen, joka on restauroitu hoteli- ja juhlatilaksi. Vieressä näkyy Holiday Clubin rakentama uudisrakennus. Edessä oleva suihkulähde on säilynyt kylpylän ajoilta.

Setälä-nimellä tunnettu sairaalan lisärakennus on myös Pyramidin rakentama. Se on nyt kiinteistösijoittajien omistuksessa ja seisoo rapistumassa aivan Holiday Clubin naapurissa

Tiurunien sairaala on yksi maamme suurimmista suojelluista rakennuksista, mutta rapistuu nyt kylmänä

Tiurunien valmistumisensa jälkeen
Kuva Etelä Karjalan museo

Esikoispoika Tauno menehtyi tuberkuloosiin vuonna 1937. AK pystyttikin Taunon kuoleman jälkeen jykevän sukuhautakiven Ilmajoen hautausmaalle, jonne hänetkin laskettiin haudan lepoon vuonna 1972 poikansa ja vuonna 1952 kuolleen toisen vaimonsa Victorian viereen. Taitaa tämä kertoa myös siitä, mitä verta yrittäjän suonissa lopulta virtasi.

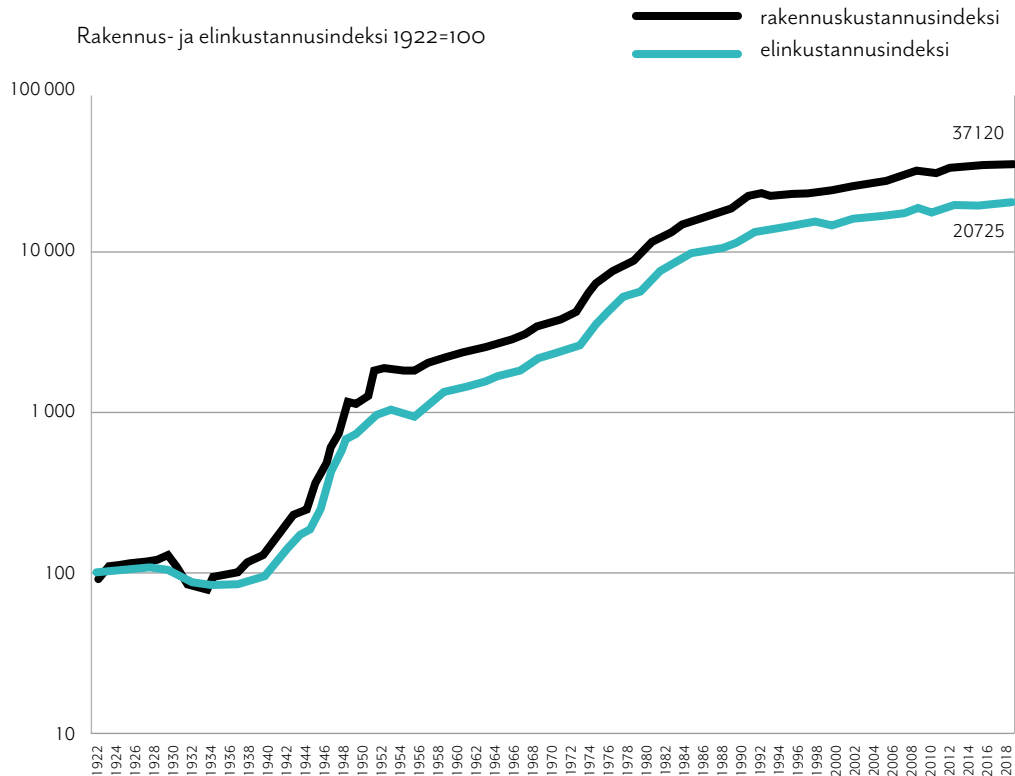
Rauhan piirimielisairaala on tänä päivänä osa isoa Holiday Clubin resortia, kun taas iso, kahdeksankerroksinen Tiurunien parantola seisoo kauniilla paikalla tyhjillään hylättynä. Talvi- ja jatkosodan aikana molemmat sairaalat toimivat sotasairaaloina, ja talvisodan aikana niissä hoidettiin puolet haavoittuneista eli noin 20 000 sotilasta.

Sodan jälkeen Tiuruniemi toimi erikoissairaalan, kunnes vuonna 1993 siitä tuli maamme suurin pakolaisten vastaanottokeskus. Tätä toimintaa kesti lähes 20 vuotta, minkä jälkeen rakennuksen alennustila kiihtyi. Suunnitelmat, joiden mukaan tästäkin rakennuksesta olisi tullut kylpylä ja lomahotelli lähinnä venäläisasiakkaille, olivat jo pitkällä, mutta hanke raukesi ruflan arvon heikkeneemiseen ja venäläisten matkailijoiden määrän laskuun. Vaikka rakennus on suojeltu, joutuivat sen omistajat (Lappeenrannan kaupunki 69 % ja Holiday Club 31 %) vuonna 2016 lopettamaan rakennuksen lämmityksen. Saa nähdä, tuleeko Tiuruniemestä Saimaan torahammas. Eletään vielä toivossa, ettei näin kävisi, vaikka en voi käsittää, että ulko-ovia ei edes pidetä kiinni. Jos on julkisivukin rapautunut, niin kamalaa jälkeä kaiken maailman vierailijat ovat sisälläkin saaneet aikaan.

Outo juttu

Urakka, joka on erikseen syytä tuoda esille, oli Outokumpu Oy:lle rakennettu kuparimalmin rikastustehdas vuonna 1928. Kyseessä oli Kailan mukaan kohtuullisen iso urakka, noin kuusi miljoonaa markkaa, nykyrahassa kaksi miljoonaa euroa. Kovin isolta se ei mielestäni tunnu. Pyramidin toiminnan laajuutta voisi paremmin verrata tämän päivän rahanarvoon käyttäen rakennuskustannusindeksin muutosta elinkustannusindeksin sijasta. Rakennuskustannusindeksi on noussut 1,8-kertaiseksi elinkustannusindeksiin verrattuna ennen sotia vallitsevasta tilanteesta, kuten seuraavalla sivulla olevasta graafista ilmenee. Koska graafi on laadittu logaritmisena, siitä näkee hyvin 1940-luvulla tapahtuneen nopean kustannusten nousun ja rakennuskustannusten ”karkaamisen”. Graafissa on molemmat indeksit indeksoituna niin, että perusvuosi on 1922, joka on ensimmäinen vuosi, jolta rakennuskustannusindeksi on saatavilla. Liitteessä 3 on esitetty indeksien pisteluvut ja vuosittaiset sekä kumulatiiviset nousuprosentit

Outokummun urakan saaminen valmiiksi oli tuskaisaa. Tilaja muutti useamman kerran suunnitelmia johtuen koneitoimittaja Kruppin vaatimuksista, ja muutosten seurauksena osa töistä siirtyi myös kalliimmiksi talvitöiksi. AK esitti lisätöistä korvausta 600 000 markkaa. Tilaja oli valmis maksamaan 6000 markkaa. Koska näin suurta eroa oli mahdoton neuvottelemalla sopia, jouduttiin asia ratkaisemaan urakkasopimuksen mukaisesti välimiesoikeudessa, jota silloin kutsuttiin sovinto-oikeudeksi. Sen puheenjohtajana

toimi Heikki Borenius vanhempi, hyvin arvostettu helsinkiläisjuristi.

Yleensä välimiesoikeuksien päätökset ovat nahkapäätöksiä, mutta tässä tapauksessa oikeus tuomitsi Outokummun maksamaan kaksinkertaisesti sen, mitä Pyramid oli alun perin pyytänyt. Tästä tuli sulka hattuun myös Pyramidia edustaneelle lakimiehelle, AK:n nuorimmalle veljelle Ilmari Talvitielle. Tämä ja muutamat muut Kailan mainitsemat tapaukset, kuten maininnat vuokrien kohtuullisuudesta, kertovat AK:n ja Pyramidin bisnesmoraalista. Asioita pyrittiin hoitamaan kohtuuden hengessä ja viimeiseen saakka ilman, että ratkaisua haettaisiin oikeudesta. Tunnettua on, että rakennusyrietykset pyrkivät parantamaan ura-

koittensa katteita laskuttamalla ronskisti lisä- ja muutostöistä. Pyramidia on vaikea syyttää tästä. Ei tullut kuitenkaan Outokummulta oikeudenkäynnin jälkeen uusia tarjouspyyntöjä. Kailan kirja oli kuitenkin löytänyt tiensä nyt museona toimivaan entiseen rikastuslaitokseen.

Viipurin kirjasto

Varmasti tunnetuin Pyramidin rakentamista kohteista on Viipurin kirjasto. Tämä Alvar Aallon varhaiskauden tuotantoa oleva rakennus valmistui 1935. Käydessäni siellä vuonna 2017, kun se oli suomalaisten toimesta restauroitu alkuperäiseen loistoonsa, meidän pientä ryhmäämme opas-

Viipurin kirjasto Kuvat Soili Mynttinen 2017

tanut opas tiesi hyvin, että Pyramid oli sen rakentanut. Kun kerroin sukulaissuhteeni, hän muuttui hyvin kunnioittavaksi. Vaikka kirjasto onkin rajan ”väärällä” puolella, oli sykähdyttävää nähdä, kuinka ahkerassa käytössä se oli. Aallon suunnittelema akustiikkakin kuulosti hyvältä. Viipurilaiset tuntuvat nykyään olevan ylpeitä rakennuksesta, vaikka rakennusaikana kritiikki olikin kovaa. Pala Torkkelinpuistosta vietiin, eikä se arkkitehtonisesti sopinut kaupunkikuvaan. Ei se tosin minustakaan edusta Aallon parhaita luomuksia.

Uurastusta Uuraassa

Vaikka Rauhan piirimielisairaala ja Tiurunien tuberkuloosiparantola yhdessä muodostavat suurimman Pyramidin ennen sotia rakentaman kokonaisuuden, suurin Pyramidin yksittäinen urakka ennen sotia oli Uuraan ulkosataman laajennus, vaikka se olikin Pyramidille aliurakka. Pääurakoitsijoina olivat tanskalainen ja hollantilainen ruoppausyhtiö. Pyramid taas vastasi laitureiden rakentamisesta ja periaatteessa kaikesta maanpäällisestä rakentamisesta mukaan lukien tarvittavat pistoraiteet ja varastorakennukset. Työmaan laajuudesta antaa hyvän kuvan se, että tasoitettavaa lastausaluetta oli noin 30 hehtaaria ja perimätiedon mukaan rantarakentamista oli 20 kilometriä. Laitureiden osalta tarvittiin myös vedenalaista rakentamista ja useampiakin sukeltajia, joista kaksi valitettavasti menehtyi, toinen tapaturmaisesti, toinen ilmeisesti sukeltajantautiin. Pyramidin osuus yli 23 miljoonan markan kokonaisurakasta oli

yli puolet. Niin sanottuja tihtaalejakin rakennettiin 28 kappaletta. Nämä olivat isoja yhteen kiinnitettyistä pohjaan juntatuista paaluista tehtyjä rakennelmia, joihin proomuja voitiin kiinnittää. Suurimmassa tihtaaleissa oli jopa 36 paalua. Runsas proomuliikenne taas johtui siitä, että Uuraan satama oli maamme suurin vientisatama. Kolmannes puutavaraviennistä kulki sen kautta, ja suuri osa puutavarasta tuotiin satamaan Saimaan kanavan kautta proomuilla, joita myös lotjiksi kutsuttiin. Seppo Huunonen on käsikirjoittanut ja ohjannut elokuvan Uuras, Viipurin portti maailman merille, joka antaa hyvän käsityksen Uuraan merkityksestä. Se on katsottavissa muun muassa YouTubessa ja saatavana myös kirjana.

Omaan piikkiin

Omia kohteita Pyramid ehti rakentaa ennen sotia seitsemän. Pyramidin toimisto ja AK:n asunto sijaitsivat yhtiön rakentamassa talossa osoitteessa Pellervonkatu 3. Suurin kohteista oli kuitenkin Asunto Oy Braahenlinna, Panssarilahdenkatu 6, puiston laidalla. Alakerran 15 liikehuoneiston lisäksi talossa oli 93 vuokra-asuntoa, yhteensä 5178 m². Osin kahdeksankerroksinen Braahenlinna oli Kailan mukaan hyvin moderni. Braahenlinnan vuonna 1945 tekemästä korvausanomuksesta selviää muun muassa, että talossa oli moderni keskusjäähdytysjärjestelmä: keskusyksikkö kellarissa ja putket asuntoihin. Näin kaikkiin asuntoihin saatiin jääkaappi. Kailan mukaan Braahenlinnan vuokrat olivat kuitenkin kaupungin halvim-

SUURI TALO KOHONNUT MITTAANSA

»Braahenlinnassa» eilen
harjannostajaiset

»Jättiläiskäärön» kätköön
syntyy uudenaikaista

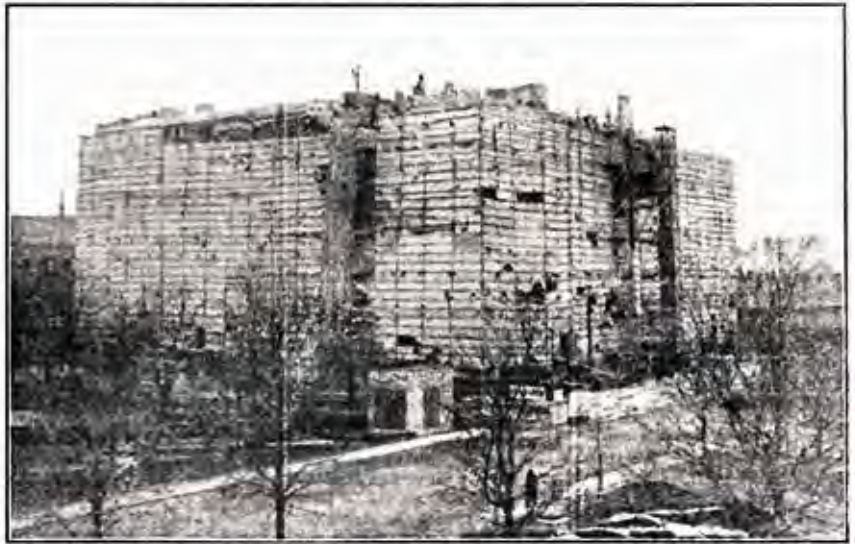
Pantaarihauden puolella asuvat viipurilaiset ja sinne päin kävelijillään osuneet muutkin kaupunkilaiset ovat mielenkiinnolla seuranneet merkällisen näköisen »paperitalon» nousua Pantaarihauden ja Braahenkatujen kulmaukseen. Tönnäristikön mukana ovat paperisetä todellakin kohonneet kerros kerrokselta seitsemän kerroksen korkeuteen. Muuta niiden sisäpuolella on kyllä samanaikaisesti kasvanut oikea kivitalo. Tämä kuori on vain ollut tarpeen suojaamaan talvista rakennustyömaasta pakkaselta ja koko kohoava suuri rakennus on niin ollen samannukaisesti ollut »pakettiin» kääritty.

Nyt on jättiläiskäärö jo kasvanut täyteen mittaan. Rakennuksella, jonka komealta kajahtavana nimenä on Braahenlinna, vietettiin eilen harjannostajaisia.

Mikään vaatimaton raamattusyritys ei tällä kertaa olekaan kyymyksessä. Valmistumassa oleva talo on suurin viime aikoina kaupunkimme rakennetuista asuinrakennuksista. Se tulee käsittämään kokonaisuksi 91 asuinhuoneistoa sekä lisäksi joukon liikahuoneistoja. Siitä tulee myös jätettävän Viipurin tähän saakka uudenaikaisten. Niinpä varustetaan rakennus m.m. keskusjäähdyttämöllä pienimpiinkin asuntoihin sijoitettavine jäähdytyskaappeineen, keskusantennilla, joka kulkee kaikkien 91 asunnon kautta, rikkakustilla j.n.e. Lämmitä tulevat huolehtimaan seinäinmukaiset spaneeliradiattorit, ja kylpyammeet ovat skinnimuurattuja. Suuret ikkunat ovat myös erikolattuja. — Siis kaikki pääkaupunkilaismaailiin ja nykyhetken viimeisten vaatimusten mukaisia.

Tämän 7 vakiinalla kerrosta sekä kellarikerroksen kaalittavan talon, jonka kuutiolavuus nousee kokonaisuksi 29.000 kuutiometriin, rakennuttaa Asunto-Oy Braahenlinna ja rakentaa urakalla Rakennusosakeyhtiö Pyramidi. Pääurakoit ovat arkkitehti Väinö Keinänen käsialaa. Putkitöistä huolehtii Lemnat Holmberg Oy:n lämpö- ja valjohto-osasto ja sähkötyöt Suomen Sähkötaru.

Rakennustyöt aloitettiin viime vuoden loppupuolella ja on niitä suoritettu suurella nopeudella. Tärkeintä on saada talo lopullisesti valmiiksi ensi syyskuun alkuun mennessä.

PANTAARILAHDEN MERKILLISEN NÄKÖINEN »PAPERITALO» ON JO KOHONNUT HARJAANSA. TÄMÄN SUHILISEN KÄÄRÖN SÄÄRÖ KÄSITTELYN »BRAAHENLINNAN» — SUURIN VIIPURIN SÄMÄ AIKAINA RAKENNETUSTA ASUINTALOISTA.

Kuvat Pekka Kantanen, lähde tuntematon

Suurin Pyramidin omista kohteista oli Braahenlinnaksi kutsuttu vuokratalo, jonka tilavuus oli 30 000 m³. Valitettavasti rakennuksen kunnossapito on laiminlyöty, joten se näyttää nyt kovin väsyneeltä. Kuva Soili Mynttinen 2017

pia. Siitä huolimatta se oli Kailan mukaan hyvin tuottoisa omistajilleen. Vaikka talo vaurioitui pahoin talvisodassa, saatiin se nopeasti korjatuksi vuoden 1942 loppuun mennessä. Jatkosodan vahinkojen korvauksista säädetyn niin sanotun toisen korvauslain perusteella tehdyn korvausannoksen mukaan vuokra- ym. tuotot vuodelta 1943 olivat 1 646 000 mk. Vuoden 1939 vuokratuotot olivat olleet 1 256 000 mk (460 000 e). Varmasti tavoitteena näiden omien kohteiden rakentamisessa oli, että ne toisivat varman ja inflaatiolta suojassa olevan kassavirran ja toimisivat sitten myös eläkkeen tuojina omistajilleen sekä uusien rakennuslainojen vakuutena. Näinhän ei sitten kuitenkaan käynyt.

Pyramidin yhteyteen AK perusti lämpö- ja vesijohtoliike Oy Hydro Ab:n vuonna 1924 ja vuonna 1926 hankki Lennart Holmberg Ab:n osakekannan. Tämä yhtiö valmisti sementtituotteita, Karhu-merkkisiä jauhomyllyjä ja myllynkiviä sekä harjoitti rakennusurakointitoimintaa. Isäni Osmo oli valmistunut insinööriksi vuonna 1932 Tampereelta ja vielä 1936 Tukholmasta. *Hän on vuoden 1974 Kuka Kukin On -hakuteokseen kirjoittanut toimineensa ensin vuosina 1936 ja 1937 Oy Radiator Ab:n suunnitteluinsinöörinä ja sen jälkeen Lennart Holmberg Oy:n työpäällikkönä vuoteen 1939. Pyramidin työpäällikkönä hän on kyseisen hakuteoksen mukaan toiminut vuodesta 1940 vuoteen 1954. Todellisuudessa hän toimi Teknos Tehtaitten ”toimitusjohtajaharjoittelijana” vuodesta 1950 vuoteen 1955, jolloin hän virallisesti aloitti yhtiön toimitusjohtajana. AK piti tiukasti kiinni vallan kahvasta*

Pyramid-tiili

Pyramidin aloittaessa rakennustoimintansa yleisemmät rakennusmateriaalit olivat edelleen puu, luonnonkivi ja tiili. Betonia alettiin käyttää Suomessa jo 1800-luvun lopulla, mutta sen käyttö laajentui vasta 1900-luvun alun jälkeen. Betonin käyttöönotto merkitsi Suomessa rakennustekniikan jatkuvaa kumousta. Betonin varjopuolia olivat sen hauraus ja huono eristyskyky, mikä vuoksi alettiin lujisuuden saavuttamiseksi käyttää betonin raudoitusta ja ilmaa eristyskyvyn lisäämiseksi. Tämä toteutettiin joko pieninä rakkuloina itse betonimassassa, laajempina ilmakana- vina betoniseinissä tai betoniontelotiilinä.

Turkulainen tehtailija Juho Tapani patentoi oman betonitiilikokeilunsa 1910-luvulla nimellä Tapani-laatta. Juho Tapani etsi ratkaisua, jossa teräsbetonin muutoin hyvät ominaisuudet voitaisiin yhdistää riittävään eristykseen ja jonka avulla asuntorakentamisen kustannuksia voitiin merkittävästi leikata.

Tapanin kehittämä ratkaisu on mielenkiintoinen, ja sen kustannuksia pienentävä vaikutus perustui useaan eri tekijään. Sitä voidaankin pitää 1960- ja 1970-luvuilla runsaasti käytetyn elementtirakennustekniikan sovelluksena. Tapanilaatta mahdollisti samalla tavalla sarjatuotannon kuin myöhemmin elementit. Tapanilaatalla talojen ulkoseinästä voitiin tehdä perinteistä punatiiliseinää ohuemmat, ja näin kapeat seinät säästivät niin rakennusainetta kuin huonepinta-alaa.

Toinen huomattava kustannuksia alentava tekijä oli se, ettei seinien tekemiseen tarvittu puusta tehtyjä muotteja. Tapani-

laatasta pro gradu -tutkielman tehneen Jari Kankaanpään mukaan Tapani oli patenttihakemuksessa laskenut, että paikalla valetun betoniseinän kustannukset olisivat laudoitustöiden takia kolme kertaa suuremmat kuin Tapanilaatassa. Valamalla laatat tehtaalla oli myös mahdollisuus pienentää kustannuksia sarjatuotannolla. Tästä ei kuitenkaan ollut varsinaisesti hyötyä tilanteessa, jossa laatta valettiin talo kerrallaan. Sen sijaan suurtuotanto, jossa laattoja olisi valettu laajoille markkinoille, olisi supistanut kustannuksia merkittävästi. Tapanilaatta ei kuitenkaan saavuttanut kannatusta muiden rakennusyrittäjien piirissä, ja siitä rakennettuja taloja on lähinnä vain Tapanin kotikaupungissa Turussa.

Ensimmäinen maailmansota oli nostanut moninkertaisesti rakennuskustannuksia, ja pula-aikana oli tarvetta etsiä yksinkertaisempaa ja edullisempaa rakennustapaa. Tämä ilmeisesti motivoi myös AK:ta kehittämään oman ratkaisunsa teräsbetonista, ja hän patentoi omien kokeiden perusteella syntyneen betonitiilen nimellä Pyramid-tiili. Idea oli hyvin samantapainen kuin Tapanilaatassa. Pyramid-tiili oli tarkoitettu käytettäväksi pääasiallisesti ulko- ja kantavina seininä, ja siinä vuorottelivat koksikuonalla tai muulla lämpöä eristävällä aineella rakentaessa täytetyt ilmalokerot sekä pienemät kanavat, joihin asetettiin teräkset ja valettiin betoni. Tämän seurauksena paksumat betonitukipylväitä ei enää tarvittu, ja seinästä tuli lämmöneristyskyvystään huolimatta ohut.

Ensimmäisiä Pyramid-tiilistä rakennettuja taloja oli AK:n nuorimman vel-

jen, varatuomari Ilmari Talvitien koti Seinäjoella vuonna 1925. Myöhemmin Pyramid-tiilistä rakennettiin Pyramidin omina kohteina muun muassa Braahenlinna, Linnankatu 49, Asunto Oy Pelleronkatu 3 ja 10 ja Asunto Oy Myllynaukio. Pyramid-tiili ei kuitenkaan vaikuttanut saavan kannatusta urakalle rakennettavissa rakennuksissa.

Kailan mukaan Pyramid-tiilestä rakennetut talot kestivät sota-ajan pommituksia jopa paremmin kuin perinteiset punatiiliseinät, eikä asuinmukavuus-sakaan huomattu puutteita. Kailan mukaan onkin ilmeistä, että AK oli havainnut Pyramid-tiilen taloudelliseksi ja käytännölliseksi. Myös turkulaiset Tapanilaatta-talot ovat kestäneet hyvässä kunnossa aina 2000-luvulle asti. Tutkijoissa onkin herättänyt ihmetystä, miksi nämä kokeilut eivät saavuttaneet laajempaa suosiota. Yleisesti on voitu todeta, että vaikka Pyramid-tiili ja Tapanilaatta eivät lyöneetkään läpi muiden rakennusliikkeiden rakennusmateriaaleina, se ei johtunut niiden heikkoudesta rakennusmateriaalina.

Jari Kankaanpään mukaan tärkein syy Tapanilaatan menestymättömyyteen oli Tapanin voimien uupuminen, sillä yksittäisen rakennusyrittäjän mahdollisuudet vakiinnuttaa uusi teknologinen innovaatio yleiseen käyttöön olivat varsin pienet. Kankaanpään mukaan Tapanilaatan läpilyömiseen olisi tarvittu voimakas taustaorganisaatio, jonka rahoitusmahdollisuudet olisivat olleet ratkaisevasti suuremmat kuin yksittäisellä yrittäjällä. Tämä on todennäköisesti paikkaansa pitävä huomio myös Pyramid-tiilen kohdalla. On huomioitava, että vaikka

PYRAMID-TIILI

Pyramid-tiilille vuonna 1945 myönnetty ”tavaramerkkileima”. Kuva Pyramid arkisto

ensimmäiset Pyramid-tiilitalot rakennettiin jo 1920-luvun puolivälin jälkeen, suurimmat kohteet valmistuivat vasta juuri ennen talvisotaa. Sodat keskeyttivät uudisrakentamisen, ja sotien jälkeen Pyramidin toiminta pikkuhiljaa hiljeni – olihan AK jo eläkeiässä. Bisnes ei ole vain tekniikkaa. Se on myös markkinointia, ja markkinoinnin yksi vaikeimpia haasteita on paradigman muutos. Siitähän tässä oli kyse. Rakennuselementtien aika ei ollut vielä koittanut. Myöhemmin sekin aika koitti, mutta tavalla, josta voidaan olla montaa mieltä.

Kukaan ei ole yksin mitään

Kaila kirjoittaa:

”Hengestä, jossa liikeyritystä johdetaan, todistaa sen viihtyisyys. Tässäkin suh-

teessa Pyramid on ollut edullisessa asemassa: Kiiikka on onnistunut saada apulaisikseen henkilöitä, jotka ovat tulleet hyvin toimeen ja puolestaan viihtymystä lisänneet.”

Ilmeisesti AK:lla oli hyvä silmä ottaa palvelukseen erinomaisia henkilöitä. Isäni suusta kuulin, että Martti Suurpää ja Simo Schultz olivat huippusuunnittelijoita ja töiden organisaattoreita. Pyramidin ensimmäinen talousjohtaja oli Mikko Pulkkinen, joka siirtyi vuonna 1936 Viipurin kaupungin tilintarkastajaksi. Hänelle myönnettiinkin sittemmin talousneuvoksen arvonimi. Pulkkista seurasi ekonomi Kauko Kovanen, jonka opin sitten Teknoksessa tuntemaan, ja hänestä kerron lisää myöhemmin. Hänen apulaisenaan oli kirjjanpitäjänä Irja Virvakari, toinen legendaarinen numeroihminen. Hänet muistan myös Teknoksen ajalta.

Ilmeisesti isoisä oli hyvin verkostoitunut. AK:n tuttavapiiriin kuului muun muassa Kansallispankin pääjohtaja Mauri Honkajuuri, joka oli koulutoveri ja vanha ystävä Ilmajoen ajoilta. Tämä ystävyys osoittautui myös Pyramidin kannalta ensiarvoiseksi. Honkajuurelta AK sai omien sanojensa mukaan koko Pyramidin olemassaolon ajan monta hyvää neuvoa. AK kuvaa suhdetta Honkajuureen Kailan kirjassa seuraavasti:

”Hän on myös minua auttanut niin paljon kuin ihminen ja pankinjohtaja tuttavaansa auttaa voi, ja aina pitänyt enemmän kuin mitä on luvannut. Tarkoin asiaa tutkittuaan hänellä on ollut tapana sanoa, että katsotaan nyt, ehkä siihen voidaan jotain myöntää, käänny nyt sen ja sen johtajan puoleen... Ja asiani on ollut sillä selvä.”

Hyvästä sosiaalisesta verkostostaan huolimatta AK oli Kailan mukaan toiminnan, ei pitkien puheiden mies. Kaila esimerkiksi kuvaa, kuinka Pyramidin Uuraan satamarakennustyömaalla vuonna 1927 työvauhti oli ripeää, mutta insinööri Kiikka ennätti joka paikkaan: ”Hän puhui vähän, mutta näki sitä enemmän, ja tuntui tartuttuvan tuohon isoon miessakkiin omaa sähköistä vauhtiaan. Tahti oli kiihkeä, mutta kaikesta pikkumaisuudesta vapaa.”

Vastaavasti Kaila kuvaa AK:n roolia Rakennustyönantajaliitossa: ”Sen johtokunnan monivuotisena jäsenenä Kiikka on tehokkaasti osallistunut sen toimintaan, tapansa mukaan enemmän työllä kuin puhumisella.” Sekä Viipurin keskikaupungin talonomistajainyhdistyksen puheenjohta-

jana ”tuttuun Kiikan Antin tapaan se on pyrkinyt ajamaan asioitaan tasaisesti ja maltillisesti, kohtuuden rajoissa pysyen ja omia jäseniäänkin valvoen, milloin nämä yksityisten etujensa vuoksi ovat yhteisiä sopimuksia yrittäneet kiertää.” •

AK JA KARJALAN MENETYS

POHJATEKSTI SARAMARIA VIRRI

Maailmanpoliittisella tilanteella ja poliittisen johdon päätöksillä on aina merkitystä myös yksittäisten ihmisten elämään, mutta etenkin sota-aikana tuo merkitys saattaa olla kohtalokas. AK:n ja Pyramidin kohtalo on välittömästi kietoutunut toisen maailmansodan aikaiseen ja sitä edeltäneeseen maailman poliittiseen tilanteeseen. Siksi AK:n sotien aikaista toimintaa ei voi hahmottaa avaamatta sitä historiallista kontekstia, jossa 1930- ja 1940-luvuilla elettiin. Suomi menetti sodissa Neuvostoliitolle Karjalan ja sen myötä myös AK merkittävän omaisuuden Viipurissa. Ilman talvi- ja jatkosotaa ja sen myötä tapahtunutta Karjalan menetystä olisi AK:n, Pyramidin ja koko suvun yritystoiminnan tarina tyystin toisen näköinen.

Tie talvisotaan

Hitler oli jo *Mein Kampfissa* vuonna 1925 paljastanut Neuvostoliiton kannalta epäedulliset tulevaisuuden visionsa, jossa tavoitteena oli juutalais-bolševistisen järjestelmän tuhoaminen ja elintilan valloittaminen idästä. Moskovassa Hitlerin visioista oltiin hyvin tietoisia, ja Saksan idänhyökkäyksen todennäköisyys oli neuvostojohdon keskusteluissa esillä aina Hitlerin valtaannoususta vuodesta 1933 asti.¹¹ Vaikka Suomen virallinen ulkopolitiikka korostikin puolueettomuutta ja pohjoismaista suuntausta, oli sotilaspiireissä sekä tiede- ja kulttuurieliitin keskuudessa vahva saksalainen suuntaus. Neuvostoliitto koki sotilaspiirien tiiviit Saksa-yhteydet uhaksi, sillä Suomen pelättiin liittyvän Saksan idänhyökkäykseen, niin kuin myöhemmin sitten kävi.¹²

Neuvostoliitto oli tehnyt suomalais-saksalaiseen yhteistyöhön kohdistuvat epäluulot Suomen poliittiselle johdolle täysin selväksi niin virallisia kuin epävirallisiakin reittejä pitkin. Esimerkiksi lokakuussa 1936 oli Neuvostoliiton ulkoministeri Maksim Litvinov todennut Suomen ulkoministeri Rudolf Holstille, että Suomen neuvostovihamielinen Saksaan nojautuva politiikka saattaisi merkitä Suomelle ”kansallista itsemurhaa”.¹³ Seuraavan vuoden helmikuussa Holstin Moskovan vierailulla ykköspuheenaiheeksi nousi myös Suomen Saksan-suhteet. Litvinovin kerrotaan todenneen, että ”samaa aikaan kun Hitler uhosi Neuvostoliiton-vastaisella sodalla, Suomessa puhuttiin Suur-Suomen luomisesta ja rajan siirtämisestä Uralille.”¹⁴ Suomessa Neuvostoliiton useassa yhteydessä esille tuomia huolia ei otettu vakavasti.¹⁵

Huhtikuussa 1938 neuvostodiplomaatti Boris Jartsev saapui Suomeen keskustelemaan hallituksen kanssa. Jartsev kertoi Holstille ja pääministeri A.K. Cajanderille Neuvostoliiton olevan absoluuttisen varma, että Saksa suunnitteli hyökkäystä Neuvostoliittoon ja osana hyökkäystä pyrki käyttämään Suomen aluetta hyökkäysalustana Leningradiin. Suomen ja Neuvostoliiton raja kulki tuolloin vain 32 kilometrin päässä Leningradista eli kauas kantavan tykin tulietäisyyden sisäpuolella.¹⁶ Suomen hallussa olivat myös Leningradin johtavan meritien varrella sijainneet Suomenlahden saaret.¹⁷

Keskusteluja käytiin pitkin vuotta, ja lopulta konkreettisena yhteistyöehdotuksena Neuvostoliitto ehdotti salaista sopimusta, joka olisi mahdollistanut

Neuvostoliiton osallistumisen Suomen merialueen puolustamiseen Saksan hyökätessä sekä osallistumisen Ahvenmaan linnoittamiseen. Neuvostoliitto toivoi lisäksi saavansa linnoittaa ilma- ja meripuolustustukikohdaksi Suursaaren Suomenlahdelta. Lokakuussa 1938 Jartsev lievensi Suursaarta koskevaa ehdotusta siten, että varustelu suoritettaisiin yhdessä, mutta sodan syttyessä Neuvostoliitto voisi ottaa saaren puolustuksen haltuunsa, ellei Suomi siihen kykenisi.¹⁸ Holsti, Cajander ja valtiovarainministeri Väinö Tanner, jotka olivat ehdotuksesta tietoisia, torjuivat tarjouksen.

Neuvottelujen katkeaminen ei lannistanut Moskovaa, jolla oli syyskuussa 1938 tehdyn Münchenin sopimuksen jälkeen entistä suurempi pelko siitä, että länsivaltat tulisivat sallimaan Hitlerin hyökkäyksen itään aina Uralille asti, jotta Hitler voisi laajentaa lupaamaansa ”elintilaa” saksalaisille. Välttääkseen sodan Saksan kanssa Englanti, Ranska ja Italia olivat sopineet Münchenissä Hitlerin kanssa Tšekkoslovakian sudeettialueiden antamisesta Saksalle. Neuvostoliitto, joka oli yhdessä Ranskan kanssa tehnyt vuonna 1936 Tšekkoslovakian turvallisuuden takaavan sopimuksen, ei ollut läsnä kokouksessa. Stalinin pelkoa Saksan hyökkäyksestä vahvistivat lisäksi muistot sisällissodan ajalta, jolloin länsimaat Suomenlahden saaria apunaan käyttäen tukivat valkoisia kenraaleja interventioissa bolševikkihallituksen kukistamiseksi.¹⁹ Maaliskuussa 1939 ulkoministeri Litvinov kutsui Moskovan-lähettilään Aarno Yrjö-Koskisen luokseen ja ehdotti, että vastineeksi Ahvenmaan linnoittamisesta Suomi vuokraisi Neuvostoliitolle 30

vuodeksi Suursaaren, Lavansaaren, Tyttärsaaret ja Seiskarin. Saaria ei ollut tarkoitus linnoittaa vaan ainoastaan käyttää havaintoasemina Leningradin reitin valvomiseksi.²⁰ Suomen hallitus, joka valmistautui heinäkuussa pidettäviin vaaleihin, ilmoitti saman tien sähköitse Litvinoville, ettei voinut ottaa harkittavakseen Suomenlahden saarien luovuttamista, sillä asiasta neuvottelemisen oli ristiriidassa puolueettomuuden kanssa. Suomen kannan kuultuaan Moskova tarjosi välittömästi korvaukseksi 183 neliökilometrin metsäaluetta Itä-Karjalasta ja lähetti suurlähettiläs Boris Steinin Helsinkiin neuvottelemaan ulkoministeriksi siirtyneen Eljas Erkon kanssa. Stein selitti Erkolle, että mikäli saarista luopuminen saatettiin katsoa puolueettomuudesta poikkeamiseksi, voitiin niistä tehdä myös yksityisoikeudellinen vuokrasopimus.²¹

Kuultuaan Neuvostoliiton vaatimuksesta puolustusneuvoston puheenjohtaja marsalkka Carl Gustav Mannerheim kannatti ehdottomasti niihin suostumista ja kävi Erkon, Cajanderin ja myös presidentti Kyösti Kallion puheilla vaatimassa, ettei Steiniä päästettäisi lähtemään Suomesta tyhjin käsin. Mannerheim kirjoittaa muistelmissaan:

Menin vielä pitemmälle. Huomautin, että Suomen olisi edullista tarjoutua siirtämään Pietaria lähinnä olevaa rajalinjaa kunnollista korvausta vastaan muutamia peninkulmia lännemmäksi. Jo silloin kun Viipurin lääni 1811 yhdistettiin jälleen muuhun Suomeen, monet olivat sitä mieltä, että raja kulki liian lähellä Pietaria.²²

Mannerheim oli tuonut tämän näkökulman esiin myös talvisodan jälkeen keskustelusaan Erik Heinrichin kanssa ja sanonut:

Olen ollut jo kauan sitä mieltä, ettei se raja (vuodelta 1920) voinut olla pysyvä raja kahden itsenäisen valtakunnan välillä, joista toinen on heikko ja toinen suuri ja mahtava. Se oli suuriruhtinaskunnan – Aleksanteri ei tietenkään ollut koskaan ajatellutkaan muuta – yhden ja saman valtakunnan sisäinen rajalinja. Kun se sitten Tartossa, bolševikkien heikkouden aikana, tunnustettiin valtakunnan rajaksi, niin kysymyksessä oli vain tilapäinen ratkaisu.²³

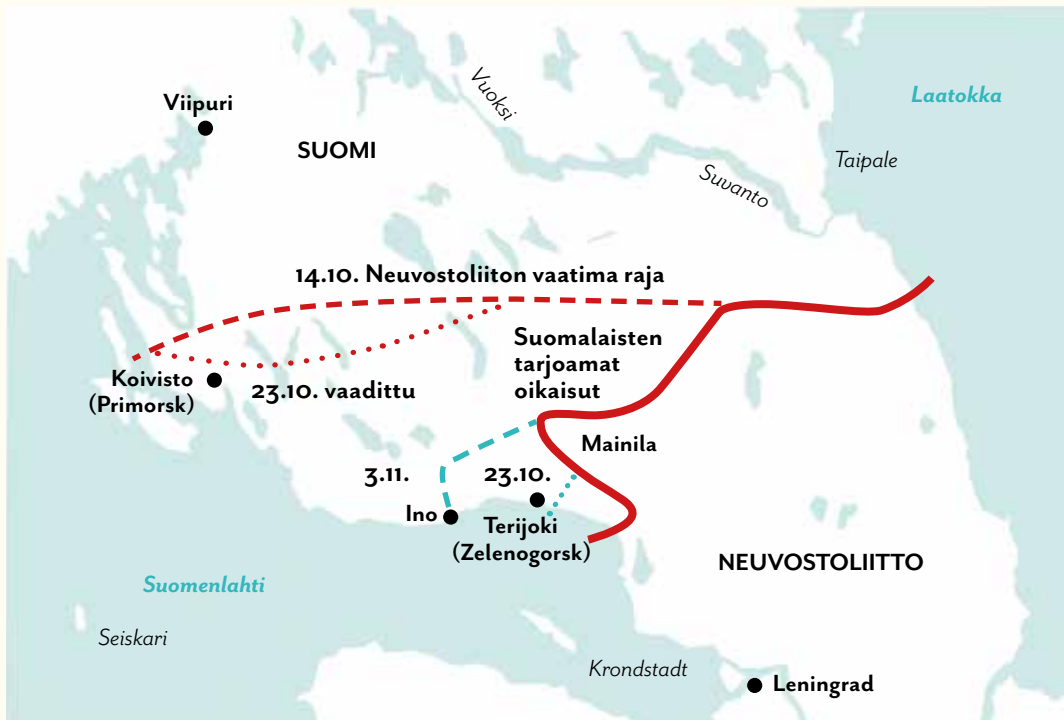
Mannerheimin ajattelu ei suinkaan ollut vailla pohjaa, sillä jo syksyllä 1909, toisen sortokauden alussa, oli julkisuuteen levinnyt tietoja, että Viipurin lääni aiottiin liittää osaksi Venäjän keisarikuntaan. Keväällä 1912 Suomen eduskunta oli jättänyt Keisari Nikolai II:lle kirjelmän, jossa se vakuutti, että Viipurin läänin väestö on elävä ja elinvoimainen osa Suomen kansaa ja sille oli vakuutettu kaikki ne oikeudet kuin muullekin Suomen kansalle. Kesällä 1914 alkanut ensimmäinen maailmansota sai kuitenkin venäläiset toistaiseksi luopumaan suunnitelman täytäntöönpanosta. Tarton rauhassa 1920 venäläiset eivät enää vaatineet koko Viipurin läänin luovutettavaksi Neuvostoliitolle, mutta Leningradin läheisyydessä olevaa aluetta kylläkin samoin kuin Suomenlahden saaria.²⁴ Suomi torjui ehdotukset, kuten se torjui ne myös keväällä 1939 Mannerheimin vastalauseista huolimatta.²⁵

Neuvostoliiton panokset kovenivat kuitenkin nopeasti elokuussa 1939 allekirjoitetun Molotov–Ribbentrop-hyökkäämättömyyssopimuksen myötä. Sen salaisen lisäpöytäkirjan mukaan Suomi oli Baltian maiden tavoin kuuluva Neuvostoliiton etupiiriin. Saksan vallattua syyskuun alussa Puolan länsiosat, jotka etupiiriin mukaisesti kuuluivat Saksalle, oli Neuvostoliiton heti vahvistettava etumaastaan Saksaa vastaan ja pyrittävä palauttamaan vuoden 1917 jälkeen menetettyjä alueita takaisin Neuvostoliiton yhteyteen. Muutamaa viikkoa myöhemmin Neuvostoliitto miehitti Puolan itäosat. Syyskuun lopulla Molotov kutsui Viron ulkoministerin Moskovaan ja vaati tätä uhkavaatimusten kera solmimaan keski-

näisen avunantosopimuksen, joka oikeuttaisi Neuvostoliittoa saamaan tukikohtia Viron alueelta. Virossa ei katsottu olevan muita mahdollisuuksia kuin suostua vaatimuksiin. Samaa kaavaa noudatettiin muidenkin Baltian maiden kanssa. Lokakuun alussa myös Suomi sai kutsun neuvotteluihin Moskovaan.

Neuvottelut Moskovassa alkoivat 12. lokakuuta. Suomen puolelta neuvottelua johti silloin Suomen suurlähettiläänä Tukholmassa toiminut J.K. Paasikivi, joka kertoo muistelmissaan Stalinin antaneen Suomen neuvottelijoille geopo-

Stalinin ehdotukset rajan siirrosta ja suomalaisten vastaehdotukset

litiikan oppitunnin ja paikkoja kartalta näyttäen muistuttanut siitä, miten bolsevikivallankumouksen jälkeen Englannin laivasto oli käyttänyt Suomenlahden saaria tukikohtanaan hyökkäyksille venäläisiä vastaan. Stalin oli todennut suomalaisille: *”Maantieteelle me emme voi mitään, ettekä tekään voi sille mitään. – Emme pelkää hyökkäystä Suomen taholta, mutta Englanti tai Saksa voi harjoittaa painostusta pakottaakseen Suomen osallistumaan hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan.”*²⁶ Stalin ehdotti aluksi vastaavaa avunantosopimusta, jonka oli tehty Baltian maiden kanssa, mutta saatuaan kieltävän vastauksen vaati vain rajoitettua sopimusta Suomenlahden puolustamiseksi ja Leningradin turvaamiseksi eli Hangon vuokraamista, Suomenlahden saarten luovutusta ja rajan siirtoa Karjalan kannaksella etäämmäksi, noin 70 kilometrin päähän Leningradista.²⁷ Vastineeksi Suomi olisi saanut Itä-Karjalasta laajan, pinta-alaltaan noin kaksinkertaisen alueen.²⁸ Tämänkin ehdotuksen mukaan Viipurin kaupunki olisi säilynyt Suomella.

Paasikivi yhdessä Mannerheimin kanssa puolsi osittaista taipumista Neuvostoliiton vaatimuksiin. He katsoivat, että rajaa olisi Kannaksella siirrettävä, mutta Hangon vuokraamista ei kannatettu. Mannerheim ehdotti, että Hangon tilalle tarjottaisiin Inon linnaketta, joka olisi mahdollistanut Neuvostoliitolle Suomenlahden sulkemisen ennen Leningradia.²⁹ Myös Erkon ensimmäinen reaktio oli, että Leningradin puolustustarve ymmärretään ja jokin ratkaisu siihen oli löydettävä. Erkko suhtautui kuitenkin Tannerin

ja puolustusministeri Juho Niukkasen kanssa optimistisemmin Suomen neuvotteluvaraan ja kannatti vain 13 kilometrin rajan siirtoon suostumista sekä neljän Suomenlahden saaren luovuttamista aluekorvauksia vastaan. Yleinen näkemys oli, että Hangon vuokraamisesta oli ehdottomasti kieltäydyttävä.³⁰ Neuvottelujen edetessä Mannerheim, Paasikivi ja myöhemmin osittain myös Tanner olisivat kuitenkin olleet valmiita pidemmälle meneviin myönnytyksiin ja viime kädessä ehdottamaan Jussarön saaren vuokraamista Hangon sijaan. Erkko vastusti ehdotusta Suomen neutraliteettiin vedoten ja uskoi myös länsimaiden ja erityisesti Ruotsin antavan Suomelle tukea. Erkko lisäksi uskoi Neuvostoliiton ”bluffaavan” ja tyytyvän lopulta pienempiin myönnytyksiin.³¹

Paasikivi on myöhemmin kutsunut talvisotaa ”Erkon sodaksi”, mutta näkemys ei anna oikeutta todelliselle tilanteelle. Erkon jyrkän linjan takana oli myös hallituksen enemmistö, ja eduskuntapiiritkin tukivat näkemystä.³² Lisäksi niin sanottu yleinen mielipide vastusti vaatimuksiin suostumista, eikä Suomen kansan uskottu hyväksyvän pidemmälle meneviä myönnytyksiä.³³ Poliitikoillahan on aina päätösvaihtoehtoja pohtiessaan mielessä myös uudelleenalinta vaaleissa.

Nykytiedon perusteella vaikuttaa siltä, ettei Neuvostoliitto alun perin suunnitellut Suomen valtausta ja Stalin kävi neuvotteluja tosimelessä ja rajoitetuin tavoittein.³⁴ Suomen aseman on tulkittu olleen neuvotteluissa toinen kuin Baltian maiden, joille yksinkertaisesti vain saneltiin ehdot ilmeisenä tarkoituksena pohjustaa maiden liittäminen Neuvostoliit-

toon. Suomen kanssa käydyt neuvottelut olivat sen sijaan huolellisesti valmisteltuja, ja Stalin johti niitä itse toisin kuin Baltian neuvotteluita.³⁵ Politbyroon arkistosta on löytynyt 14. lokakuuta 1939 päivätty sisäinen ohje Neuvostoliiton neuvottelijoille, ja se osoittaa, että tavoitteena oli tilanteen rauhanomainen kehittyminen. Ohjeessa sanotaan seuraavasti: *”Neuvostoliiton tärkeimpänä huolena neuvotteluisa Suomen hallituksen kanssa ovat kaksi seikkaa: a) Leningradin turvallisuuden varmistaminen ja b) varmuus siitä, että Suomi pysyy jatkossa vakaasti ystävällisissä suhteissa Neuvostoliiton kanssa.”*³⁶

Neuvostojohdosta hyväksyi suunnitellun sodasta Suomea vastaan 29. lokakuuta, muutama päivä ennen toisen neuvottelukierroksen alkua.³⁷ Tämä näkyi välittömästi panosten kovenemisena. Kaksi päivää myöhemmin Neuvostoliitto julkaisi Suomea koskevan vaatimuksensa Molotovin puheessa. Tieto puheesta tuli hetki sen jälkeen, kun Suomen neuvottelukunta oli lähtenyt kohti Moskovaa toiselle neuvottelukierrokselle. Nyt myös Suomen ulkoasiainhallinnossa ymmärrettiin, että Suomen asema neuvotteluisa oli dramaattisesti muuttunut suurvalan laitettua arvovaltansa peliin. Erkko sähkötti välittömästi asiasta kuultuaan yöllä Viipuriin, että Molotovin ilmoituksen johdosta neuvottelukunnan juna olisi Viipurissa pysäytettävä ja neuvottelukunta olisi heti kutsuttava takaisin Helsinkiin saamaan uusia neuvotteluohjeita. Aamuyöllä kello 3 kokoontuneen valtioneuvoston enemmistö oli kuitenkin sitä mieltä, että Tanner ja Paasikivi voisivat harkintansa mukaan päättää jat-

kamisesta. Neuvottelukunta päätti Erkon kanssa keskusteltuaan jatkaa ilman uusia neuvotteluvaltuuksia.³⁸

Neuvottelut Moskovassa jatkuivat 3.–4. marraskuuta. Molemmat osapuolet tekivät vähäisiä mutta kokonaisuuden kannalta merkityksettä tarkistuksia kantoihinsa. Suomalaisten neuvottelijoiden toiveikkuutta herätti kuitenkin Stalinin kaavailut siitä, että Hangon sijaan voitaisiin luovuttaa läheisiä pieniä saaria. Neuvottelut kuitenkin lukkiutuivat, ja Molotov lausui pahaenteisesti: *”Me siviilit emme näy voivan asialle enempää; nyt on sotilaspiirien vuoro sanoa sanansa.”*³⁹ Kuultuaan Stalinin uusista kaavailuista Erkko päätteli Neuvostoliiton asenteen parantuneen ja esitti, ettei Jussärötä tarjottaisi kompromissina. Hallitus asettui Erkon ehdottamalle linjalle. Myöhemmin samana päivänä 5. marraskuuta Erkko sai Saksan valtakunnanmarsalkka Hermann Göringiltä suomalaisen kreivi Armfertin kautta tiedon, että Neuvostoliitto aloitaisi varmasti sodan, mikäli Suomi ei luovuttaisi laivastotukikohtaa, eikä Saksa voisi tässä tilanteessa auttaa. Göring oli kuitenkin vihjannut tilanteen saattavan myöhemmin muuttua. Viesti ei kuitenkaan muuttanut Erkon näkemystä. Neuvotteluvaltuuksista keskusteltiin eduskuntaryhmien kanssa 7. marraskuuta, ja ne yhtyivät hallituksen kantaan siitä, ettei Hangosta tai sen saarista keskusteltaisi, mutta Kannaksella oltiin valmiita luovuttamaan alueita Inoon asti. Näiden pohjalta laadittiin uudet ohjeet neuvottelijoille.⁴⁰ Mannerheim kertoi Göringin varoituksista myös presidentti Kalliolle 7. marraskuuta, mutta presidentti ei katso-

nut aiheelliseksi muuttaa Moskovan neuvottelukunnan valtuutuksia.⁴¹

Neuvottelut jatkuivat Moskovassa 9. marraskuuta. Suomalaisten esitettyä kantansa Stalinin kerrotaan todenneen, että *”tästä ei tule mitään”*, mutta alkaneen silti tutkimaan karttaa ja etsimään kompromissiehdotukseksi muita saaria Hangon läheltä. Vaikuttaakin siltä, että Stalin olisi edelleen ollut valmis jonkinlaiseen kompromissiin Hangon suhteen, sillä hän oli kartalta Jussarötä näyttäen kysynyt: *”Onko tuo saari teille välttämätön?”* Paasikivi arvioi tilannetta muistelmissaan seuraavasti: *”Tämä kysymys samoin kuin jo venäläisten ehdotukset kolmen saaren luovuttamisesta Hankoniemen asemasta viittasivat siihen, että Stalin halusi ratkaista asian sovinnolla ja olisi ollut valmis tuki-kohtaan nähden jonkinlaiseen soviteluun.”*⁴² Suomen valtuuskunnalla ei kuitenkaan ollut lupaa joustaa lainkaan, minkä vuoksi minkäänlaiseen kompromissiin ei voitu päästä ja neuvottelut kariutuivat.⁴³ 26. marraskuuta Neuvostoliitto lavasti Mainilan laukaukset.

Useat tutkijat ovat sitä mieltä, että suostumalla vaadittuihin alueluovutuksiin talvisota olisi voitu välttää ja näin myös Viipuri olisi säilynyt osana Suomea. Vaikka on mahdollista, että Suomi olisi myöhemmässä vaiheessa toista maailmansotaa joutunut sotatantoreeksi, olisi Suomi saanut aikaa valmistautua puolustukseen, joka oli myös Mannerheimin päämotiivi vaatimuksiin suostumisessa. Toisaalta Talvisodan ihme olisi saattanut jäädä kokematta. Erityisesti Erkon joustamattomuutta on pidetty virheenä. Toiset kuitenkin katsovat, että joustaminen

Suomenlahden rannikkoalueella olisi joutunut Suomen muuttumisen neuvostotavallaksi Baltian maiden tavoin. Joka tapauksessa tilanteen päästäminen sotaan oli Suomelle valtava ulkopoliittinen tappio, josta materiaalisesti maksoi erityisesti Karjalan väestö.

Lähtö Viipurista

Moskovan neuvottelujen alkaessa Suomessa päätettiin ylimääräisistä kertausharjoituksista, ja armeijan reserviläiset kutsuttiin harjoituksiin, mikä merkitsi käytännössä täydellistä liikekannallepääntä. Mannerheim määrättiin salaisella asetuksella 17. lokakuuta puolustusvoimien komentajaksi, ja päämaja aloitti toimintansa 18. lokakuuta. Samalla Karjalan kannaksen pääpuolustusasemien linnoitusta tehostettiin ja aloitettiin suurten kaupunkien vapaaehtoinen evakuointi ilmapommituksen varalta.⁴⁴ Neuvostoliiton ei kuitenkaan uskottu aloittavan sotaa talvea vasten, minkä vuoksi marraskuussa Mannerheimin vastustuksesta ja neuvottelujen kariutumisesta huolimatta katsottiin, että joukkoja tulisi alkaa kotiuttaa, jotta päiväkustannukset saataisiin alenemaan. Sotaan varautuminen tuli valtiolle kalliiksi, sillä joukkojen ylläpitokustannukset olivat valtavat ja varsinkin teollisuus kärsi työvoiman puutteesta. Myös lokakuussa evakuoituja kaupunkilaisia ja rajan asukkaita alettiin marraskuussa palauttaa maalta koteihinsa, sillä Suomen valtionalous oli joutumassa suuriin ongelmiin.⁴⁵ Sekä hallitus että väestö olettivat, ettei sotaa tule. Kun Neuvostoliitto

30. marraskuuta 1939 hyökkäsi, ei lopullista evakuoimiskäsäkyä ehditty antaa.⁴⁶ Kunnollisella valmistautumisella olisi omaisuutta ehditty siirtää huomattavasti enemmän turvaan.

Erityisesti Viipurin väestön evakuointi oli vaikeaa. Kaupunki evakuoitiin kolmessa vaiheessa. Suurin osa väestöstä siirrettiin nopeasti pois jo joulukuun alkupäivinä, mutta tämän jälkeen evakuoineja ei enää juuri jatkettu.⁴⁷ Tammikuussa väestöä alkoi palata takaisin Viipuriin, ja tätä jatkui helmikuuhun saakka, jolloin kaupunki joutui suurten ilmapommitusten kohteeksi, minkä johdosta aloitettiin Viipurin lopullinen tyhjentäminen.⁴⁸ Ilmeisesti AK lähti Viipurista tällöin. Kaila

Suurin osa maaseudun evakoista matkasi länteen joko reellä tai jalkapatikassa lehmiä ja muita kotieläimiä ohjaten. Kuva SA-kuva

kirjoittaa AK:n pyrkieneen saamaan ilmahälytysten lomassa Vakuutus-Karjalan rakennuksen sopivaan valmiusvaiheeseen ja hankkineen Helsingistä asti väliseinän tekijöitä, kun karjalaiset työmiehet alkoivat pakkailla Viipurissa tavaroitaan. Rakennus saatiin valmiiksi vesikattoon asti, ennen kuin Viipurista oli lopulta lähdettävä.⁴⁹

Evakuoimisten hidastaminen osoittautui kohtalokkaaksi virheeksi. Kirkkaiden säiden ja ilmapommitusten vuoksi kuormauksia Viipurista länteen ei voitu päivi-

sin suorittaa, ja myös Karjalan rataa pommitettiin usein. Omaisuuksia ei sen vuoksi enää helmi- ja maaliskuussa saatu siirrettyä kunnolla syrjään.⁵⁰ Tämän vuoksi Karjalan väestön omaisuustappiot olivat suuremmat kuin muiden evakuoitujen alueiden. Vuoksen takaiset alueet sekä Laatokan pohjoispuoli evakuoitiin sodan rauhallisemmassa vaiheessa sekä aselevon jälkeen, joten sieltä saatiin omaisuutta paremmin talteen.⁵¹

Suurin osa evakuoitavasta väestöstä oli valtion järjestämien kuljetusten varassa. Valtaosa väestöstä liikkui vielä ennen sotia jalan tai hevosella. Vuonna 1939 Suomessa oli vain yksi henkilöauto 154 henkilöä kohden.⁵² Armeija otti sodan aikana käyttöönsä erityisesti kuorma-autoja mutta myös henkilöautoja ja muita maastokelpoisia ajoneuvoja. Ajoneuvojen pakko-otot olivat puolustusvoimille tuolloin ehdottoman välttämättömiä, sillä armeijan omaan kalustoon kuului vain 95 henkilöautoa, 135 kuorma-autoa ja 85 erikoisautoa. Joulukuussa 1939 kaksi kolmasosa maan sotakelpoisesta autokannasta oli puolustuslaitoksen käytössä⁵³, ja myös Pyramid joutui luovuttamaan osan autoistaan puolustusvoimille. Yksityisautoilu oli maassa käytännössä loppunut jo syyskuussa 1939, jolloin Britannia ja Saksa olivat julistaneet merisaarron. Itämeri muuttui sotatoimialueeksi, ja Suomen ulkomaankauppa pysähtyi. Nestemäisiä polttoaineita alettiin säännöstelemään, ja henkilöauton omistajat saivat ostaa kuu-kaudessa bensaa yhden gallonan verran, siis noin neljä litraa.⁵⁴ AK omisti Pyramidin kuorma-autojen lisäksi omassa käytössään olleen Buick-henkilöauton. Tätä

autoa ei annettu armeijan käyttöön johtuen ilmeisesti siitä, että AK tarvitsi autoa myös armeijalle tehtyjen linnoitusten tarkistamiseen. Valtiojohtoisessa omaisuudensiirrossa AK:n omaisuutta ei siirretty lainkaan. AK sai kuitenkin pelastettua Viipurista rahaa 45 000 markan edestä, kultaa, hopeaa tai muita arvoesineitä 41 650 markan edestä, 4 kappaletta ”halpoja tauluja” (4 000 markkaa), makuu- y.m. vaatteita 6 920 markan edestä, pitovaatteita ja muuta henkilökohtaista irtaimistoa 31 000 markan edestä sekä edellä mainitun Buickin (30 000 markkaa), jolla hän varmasti poistui Viipurista. Kun suhteuttaa pelastetun omaisuuden määrää eli 158 570 markkaa menetettyyn omaisuuteen (486 314 markkaa), huomataan, ettei AK:nkaan kohdalla ollut kyse kovin suunnitellusta evakuoinnista.⁵⁵

Pyramidin Viipurissa sijainneesta vajaan 700 000 markan arvoisesta irtaimesta omaisuudesta saatiin pelastetuksi noin 26 prosenttia. Pelastettu omaisuus oli lähinnä työkaluja ja koneita sekä konttoritarvikkeita. Tarve- ja raaka-aineita ei saatu pelastettua lainkaan Pyramidin varastolta, keskeneräiseltä Vakuutus-Karjalan uudisrakennukselta eikä myöskään keskeneräiseltä Starckjohann & Co:n varastorakennukselta. Myöskään Pyramidin kassakaappia ei saatu pelastettua. Se haudautui ilmeisesti venäläisten pommitusten seurauksena rakennuksen raunioihin ja saatiin takaisin Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen.⁵⁶ Lennart Holmberg Oy:n reilun 700 000 markan arvoista irtaimistoa saatiin siirrettyä turvaan noin 30 prosenttia. Lennart Holmberg Oy:n myllyosaston puolivalmisteita ja valmisteita sekä tarve-

ja raaka-aineita saatiin siirretyksi melko hyvin, mutta sementtivalimolta ei saatu siirretyksi mitään. Työkaluista ja koneista saatiin siirretyksi yli puolet, mutta konttorikalusto menetettiin lähes kokonaan.⁵⁷ Todennäköisesti yksi Pyramidin kuorma-autoista oli evakuoinneissa käytettävissä.

Talvisodan päättyessä välirauhaan oli Pyramidilla kesken myös Enson kirkon rakentaminen. Ensossa sijaitsi arvokas Enson metsäteollisuuskeskus, joka luonnollisesti kiinnosti Neuvostoliittoa. Rauhansopimukseen liitetyn kartan mukaan Enso kuului alun perin Suomen puolelle rajaviivan mennessä noin 2,5 km Enson aseman eteläpuolella. Lopullista rajalinjaa vedettäessä Neuvostoliitto kuitenkin varmisti, että Enso-Gutzeitin moderni puunjalostuskompleksi siirtyi sille.⁵⁸ Tämän avulla Neuvostoliitto myöhemmin kasvatti pelkästään kartongin tuotantoaan puolella entisestä.⁵⁹

Kun tieto välirauhan solmimisen jälkeen tuli, että Ensokin menetetään, oli AK itse jäänyt Kailan mukaan Jyväskylään ruuhkaan. Tieto saatiin Jyväskylästä sähköitettyä Rauhan parantolan taloudenhoitaja Heiskalalle, joka sai järjestettyä retkikunnan autoilla pelastamaan Pyramidin tarvikkeita ja työvälineitä luovutettavalta kirkolta.⁶⁰ Kirkolta saatiinkin pelastettua 63 prosenttia Pyramidin irtaimistosta (206 139 markkaa). Pyramid itse arvioi Ensolle jääneen irtaimiston arvoksi 144 420 markkaa, josta arvioimislautakunta vahvisti 120 180 markkaa. Kiinteistövahingon arvoksi vahvistettiin 87 000 markkaa.

Suomi valloitusotaan Saksan rinnalle

Vaikka tilanne Suomen osalta päättyi Moskovan rauhaan, jota Suomessa kutsutaan välirauhaksi, jatkui yleismaailmallinen tilanne kuitenkin myrskyisenä. Suomen asemaa vuosien 1940–1941 aikana kuvattiin sodanjälkeisessä suomalaisessa historiankirjoituksessa pitkään ajopuuksi. Termi on peräisin Saksan sodanaikaiselta Helsingin-suurlähettiläältä Wilpert von Blücheriltä, joka kirjoitti muistelmissaan seuraavasti: ”Suomi temmattiin suurvaltapolitiikan pyörteeseen aivan kuin Suomen kuohuvat kosket tempaavat mukaansa ajopuun.”⁶¹ Tämän näkemyksen mukaan pienillä valtioilla oli hyvin vähän peli- ja valinnanvaraa suurvaltojen puristuksessa toisessa maailmansodassa, eikä Suomi itse ollut aktiivinen toimija vuosien 1940–1941 tapahtumissa, jotka johtivat jatkosodan syttymiseen. Suomi siis olosuhteiden pakosta ja Neuvostoliiton aggression seurauksena ajautui uuteen sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Ajopuu-teorian taustalla on Helsingin yliopiston professori Arvi Korhosen vuonna 1961 ilmestynyt teos *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi*. Korhosen näkemyksen on kuitenkin myöhemmin kumonnut useampi historiantutkija, joista ensimmäiset olivat englantilainen Anthony Upton teoksessaan *Välirauha* vuonna 1965 ja yhdysvaltalainen Hans Peter Krosby teoksessaan *Suomen valinta 1941* vuonna 1967. Lopullisesti teoria romuttui vuonna 1987 Mauno Jokipiin tutkimuksen *Jatkosodan synty* tuloksesta. Jokipii pystyy tutkimuksessaan laajan lähdeaineiston avulla osoittamaan,

että Suomi liittyi Saksan rinnalle sotaan Neuvostoliittoa vastaan omasta halustaan ja aktiivisuudestaan.

Suomalainen historiantutkimus on kuitenkin kiistellyt siitä, missä vaiheessa Suomi lopulta kääntyi Saksan puoleen, ja tarkkaa hetkeä ei ole onnistuttu aukottomasti selvittämään. Ollaan kuitenkin melko yksimielisiä siitä, että siirtyminen Saksan leiriin tapahtui jo melko pian välirauhan solmimisen jälkeen. Jokipiin näkemyksen mukaan Suomen johto alkoi kallistua Saksaan Norjan miehityksen jälkeen kesällä 1940, jolloin ymmärrettiin, ettei länsimaiden, lähinnä Englannin, apu Norjan kautta ollut enää mahdollista, kuten se vielä talvisodan aikana olisi ollut.⁶² Saksa oli kesäkuuhun 1940 mennessä miehittänyt Tanskan, Norjan, Belgian, Alankomaat ja Ranskan, ja tässä vaiheessa maihinnousukin uhkasi vielä Britanniaa. Suomessa Saksan voittoa alettiin viimeistään nyt pitää varmana.

Uudempaa tulkintaa edustaa emeritusprofessori Heikki Ylikangas, jonka mukaan Suomen johto kallistui Saksan puolelle jo talvisodan aikana ja oli Saksan suosituksesta valmis hyväksymään Neuvostoliiton tiukat rauhan ehdot, vaikka länsimaat olivat tarjonneet apua ja sota olisi voitu vielä jatkaa. Ylikangas perustaa tulkintansa pitkälti Göringin Suomen entiselle pääministerille Toivo M. Kivimäelle helmikuussa 1940 antamaan viestiin, jossa Göring kehottaa Suomea tekemään rauhan Neuvostoliiton kanssa millä ehdoilla hyvänsä, sillä kun Saksa lyhyen ajan kuluttua lähtisi sotaan Neuvostoliittoa vastaan, tulisi Suomi saamaan takaisin kaiken minkä menettää,

korkojen kera.⁶³ Saksalaismielinen Kivimäki oli ollut Berliinissä Rytin lähettämänä, virallisesti kauppavaltuuskunnan puheenjohtajana, mutta päätavoitteena oli pääsy Göringin puheille. Suomen silloisen Saksan-lähettilään Aarne Wuorimaan suhteita Saksan johtoon pidettiin heikkoina.⁶⁴ Lukuisten epäonnistuneiden yritysten jälkeen tapaaminen Göringin kanssa onnistui 22.2.1940, jolloin Göring antoi Kivimäelle vietäväksi edellä mainitun viestin. Ylikangas osoittaa melko uskottavasti teoksessaan *Tulkintani talvisodasta* Suomen johdon koko talvisodan ajan jatkuneen pyrkimyksen päästä Saksan siipien suojaan. Kun Suomi lopulta kuuli toivomansa, oli tällä tiedolla painoarvoa talvisodan ratkaisuja pohdittaessa, vaikka sitä ei senhetkinen tilanne huomioon ottaen voitukaan sanoa. Ryti ja ulkoministeri Tanner siis uskoivat Ylikankaan mukaan Saksan voittoon jo keväällä 1940, ja hyväksymällä länsimaiden avun Suomi olisi heidän laskelmissaan ajautunut suursodassa väärrälle puolelle.⁶⁵ Hallitus päätyi hylkäämään länsimaiden tarjoman avun ja lopetti sodan.

Ylikankaan tulkinta on herättänyt paljon kritiikkiä, ja monet katsovat Ylikankaan antaneen liikaa painoarvoa Göringin viestille. ”Savuavaa asetta”, joka suoraan osoittaisi Saksan ohjeen vaikuttaneen Suomen johdon ratkaisuihin ja Suomen solmineen rauhan revanssimielessä, ei ole arkistoista löytynyt, ja kysymys on viime kädessä siitä, kenen tulkinta käytetyt lähteet huomioon ottaen vaikuttaa uskottavimmalta. Vaikka valtaosa tutkijoista katsoo, että Suomen oli joka tapauksessa pakko tehdä rauha, koska sota ei olisi

ollut mahdollista enää jatkaa, monet seikat puhuvat myös Ylikankaan tulkinnan puolesta. Kun tuli tieto, että Kivimäellä on viesti Saksalta, hallitus päätti siirtää kokousta, jossa Neuvostoliiton rauhan-ehdoja käsiteltiin, kunnes tiedettiin, mitä Kivimäellä oli kerrottavana.⁶⁶ Hallituksen kokouksessa, jossa Kivimäen viestin sisällöstä kerrottiin, ei kuitenkaan mainittu Göringin lupanneen Suomelle menetykset takaisin. Miksi? Ylikankaan mukaan sen vuoksi, että Ryti ja Tanner luottivat viestiin ja ymmärsivät, että tieto sen todellisesta sisällöstä eli Saksan tulevasta hyökkäyksestä Neuvostoliittoon ei saanut levitä.

On todennäköistä, että Göringin Kivimäen kautta välittämä neuvo vaikutti Suomen hallituksen päätökseen torjua länsimaiden tuki ja hyväksyä välirauhan ehdot. Myöhemmät keskustelut suomalaisten ja Göringin välillä tukevat myös Ylikankaan tulkintaa. Esimerkiksi joulukuussa 1940 kenraaliluutnantti Paavo Talvela kiitti keskustelussa Göringin kanssa tätä Kivimäelle antamasta neuvosta ja totesi, että tätä neuvoa noudattaen Suomi myös teki rauhan.⁶⁷ Samoin Kivimäki kiitteli Göringia kesäkuussa 1941 Suomen Valkoisen Ruusun suurrustiä ojentaessaan tämän ohjeesta tehdä rauha ja muistutti mieliin Göringin lupauksen siitä, että Suomi saisi kaiken takaisin.⁶⁸

Välirauhan ehtojen hyväksyminen jatkoi myös hallituksen mielipiteet. Karjalainen maalaisliittolainen puolustusministeri Juho Niukkanen samoin kuin opetusministeri Uuno Hannula vastustivat jyrkästi Moskovan rauhan-ehdoihin suostumista ja kokivat, että länsiavun

turvin sota olisi voitu vielä jatkaa. Niukkanen ja Hannula erosivat välittömästi rauhan seurauksena.⁶⁹ Niukkanen kirjoittaa muistelmissaan, että ”kohtuulliseen sopimukseen, johon Suomen oli pyrittävä kaikin keinoin, olisi luultavasti voitu päästä heti kun englantilaiset ja ranskalaiset ilmavoimat olisivat alkaneet esiintyä Suomen ilmavoimien rinnalla, mikä olisi voinut tapahtua jo helmikuussa, jos olisi esitetty avunpyyntö länsivalloille.”⁷⁰ Hannula myös totesi hallituksen kokouksessa, että jos länsivalloille olisi jätetty avunpyyntö jo helmikuussa, kun asia oli ulkoasiainvaliokunnassa, olisi Suomen tilanne voinut olla toinen. Rauhan-ehdojen hyväksymistä rintamatilanteeseen länsimaiden avun heikkouteen ja suurvaltasotaan joutumiseen vedoten ajoivat sen sijaan pääministeri Ryti ja ulkoministeri Tanner, jotka olivat myös ainoat, joilla oli selkeä tieto siitä, mitä Göringin viesti oli pitänyt sisällään.

Rytillä oli jo ennestään huono maine karjalaisten keskuudessa, eikä se varmasti välirauhan seurauksena parantunut. Johannes Virolaisen mukaan karjalaiset eivät yleisestikään luottaneet Rytiiin, ja kun tieto levisi, että Suomen valtuuskunta oli matkustanut Moskovaan ja sen puheenjohtajana oli pääministeri Ryti, alkoivat karjalaiset pelätä, että tulossa on kova rauha: ”Ryti on kauppamies eikä tule kotiin ennen kuin rauha on tehty – vaikka Suomen pitäisi luovuttaa suuriakin alueita.”⁷¹ Karjalaisten ja myös AK:n kohtalon kannalta kiinnostava kysymys onkin, luovuttiinko Karjalasta turhan helposti ja oliko Suomella jo tuolloin välirauhaa solmiessa mielessä revanssi yhdessä Saksan kanssa. Näihin kysymyksiin historian tutkimus

ei ole onnistunut antamaan aukottomia vastauksia.

Ylikangas siis tulkitsee, että näin oli. *”Oli tehtävä rauha – rauha Saksan ja Neuvostoliiton välirikon varalta – ja tehtävä se siinä tarkoituksessa, että kyettäisiin hankkimaan menetetyt alueet takaisin. Millään muulla tavoin niitä ei ikinä saataisi uudelleen Suomen valtapiiriin. [--] Länsivallat eivät siihen pystyisi; Ruotsi oli tietenkin liian heikko sekkin. [--] Rauha ja sen takana häämöttävä Saksa jäivät jäljelle.”* Ylikankaan tulkintaa tukee Rytin repliikki: *”Parempi säilyttää armeija taistelukykyisenä ja maa hävitykseltä, niin että edullisten tapahtumien sattuesssa olemme siinä kunnossa, että itsekin merkitsemme jotain. Parempi alkaa maan jälleenvaltaus Viipurista kuin Torniossa.”*⁷²

Useat tutkijat ovat kuitenkin sitä mieltä, että rauha olisi joka tapauksessa pitänyt tehdä, sillä maan armeija ei olisi kestänyt pidempään⁷³ eikä länsimaiden apu olisi ollut riittävä. Lisäksi on todettu, että länsimaiden pääasiallinen intressi oli päästä käsiksi Ruotsin malmiin, ei niinkään solidaarisuus Suomea kohtaan.⁷⁴ Ylikankaan mukaan länsiavun poliittinen merkitys olisi kuitenkin ollut sotilaallista suurempi. Samoilla linjoilla on myös Niukkanen: *”Mutta vaikka länsivaltojen sotilaallinen apu olisi varsinaisen sotatilanteen kannalta ollut vähäisempääkin, sitä suurempi olisi ollut avun ulkopoliittinen merkitys.”*⁷⁵ Myös Mannerheim ehdotti vielä 8. maaliskuuta 1940 Tannerille virallisen avunpyynnön esittämistä kansainliitolle, ei niinkään sen välittömän sotilaallisen merkityksen vuoksi, vaan ajatellen länsikortin poliittista painostusarvoa.⁷⁶ Niukkanen edustaa siis Ylikankaan kanssa näkemystä, jonka mukaan

länsimaiden avun turvin olisi voitu saada säädylisempi rauhansopimus Neuvostoliiton kanssa. Miksei tätä vaihtoehtoa käytetty? Se, että se jätettiin käyttämättä, selittyy Ylikankaan mukaan vain sillä, ettei haluttu päätyä häviäjien puolelle.⁷⁷

Professori Jukka Nevakivi vuorostaan kritisoi Ylikankaan näkemystä ja katsoo, ettei Suomen johdon voinut vielä keväntalvella 1940 olettaa Saksan voittavan sotaa.⁷⁸ Saksan ei myöskään voitu odottaa hyökkäävän Neuvostoliittoon, sillä Saksalla oli virallisesti vielä hyökkäämättömyyssopimus Neuvostoliiton kanssa. On kuitenkin selvää, että Saksan välirikkoa Neuvostoliiton kanssa osattiin maailmalla odottaa, olihan Hitler eri yhteyksissä puhunut aikomuksestaan hankkia elintilaa idästä ja Neuvostoliiton juutalais-bolševistisen järjestelmän kaatamisesta. Rytikin oli epäillyt, että sopimus Saksan ja Neuvostoliiton välillä ei olisi pysyvä, kuten myös Niukkanen oli jo syksyllä 1939 todennut maalaisliiton eduskuntaryhmän valtuuskunnalle antamassaan lausunnossa, että aseellinen yhteenotto Saksan ja NL:n välillä oli odotettavissa.⁷⁹ Aseellista yhteydenottoa osasi odottaa myös Stalin, jolle sopimus Hitlerin kanssa antoi aikaa valmistutumiseen.

Göringiltä saatu viesti vahvisti tätä epäilyä. Tämä ei kuitenkaan ollut ensimmäinen kerta, kun mahdollisesta yhteenotosta vihjattiin, ja olihan Göring jo ennen talvisotaa antanut ymmärtää sen olevan mahdollinen. Suomen sotilaspiirit olivat luoneet Saksan sotilaspiireihin tiiviit suhteet 1930-luvulla, ja tuo kanava oli auki myös talvisodan aikaan, vaikka virallinen Saksa suhtautuikin Suomeen viileästi. Toi-

sin kuin yleisesti on luultu, Saksa myös tuki Suomea epävirallisesti talvisodassa aseellisesti kierrättämällä aseita Ruotsin kautta. Kivimäen saamien tietojen mukaan Göring oli vaatinut ruotsalaisilta ”jo-pa lyöden nyrkkiä pöytään, että Ruotsin tulee auttaa Suomea ja luovuttaa Suomelle Ruotsin Saksasta saamia aseita vastaavan määrän”, kuten ilmeisesti myös tehtiin. Ruotsi tuki Suomea talvisodassa materiaalisesti 530 miljoonan euron arvosta (vuoden 2019 arvossa), kun taas Göringin järjestämät asekaupat Ruotsiin olivat arvoltaan 619 miljoonaa (vuoden 2019 arvossa).⁸⁰

Myös tilanteen kehitys välittömästi välirauhan solmimisen jälkeen tukee tul-kintaa Göringin viestin merkityksestä. Keskustelut asehankinnoista käynnistyivät Saksan kanssa heti sodan päätyttyä ja vain 16 päivää rauhan solmimisen jäl-keen 29.3.1940 päämajassa suunniteltiin kenraali Grandellin neuvottelumatkaa Saksaan.⁸¹ Maaliskuun 1940 lopulla Suo-meen muodostettiin myös Rytin johdol-la aiempaa saksalaismyönteisempi uusi hallitus, jossa ulkoministeriksi tuli saksalaismielinen Rolf Witting.⁸² Myös Suomen kansan saksalaismielisyys alkoi kevään ai-kana kasvaa Saksan hyökättyä huhtikuus-sa Norjaan ja Tanskaan sekä kuukautta myöhemmin Ranskaan ja Alankomaihin. Saksan Helsingin-lähettiläs von Blücher kertoo Berliiniin 4. heinäkuuta 1940 lähettämässään raportissa seuraavaa:

”Suomen ulkoministeri kertoi minulle luottamuksellisesti, että kansan saksalaisystävällinen mieliala kasvaa ”lumi-vyöryn tavoin” ja että on pyrkimyksenä saada aikaan hallitus, joka orientoituisi

yksinomaan Berliiniin. Julkiseen mie-lipiteeseen vaikuttaa voimakkaasti se käsitys, että Suomi muutamassa kuukau-dessa voisi Saksan aseavun turvin val-lata takaisin Neuvostoliitolle menetetyt alueet. Saksan oli kuitenkin virallisesti vielä noudatettava Neuvostoliiton kans-sa tehtyjä sopimuksia ja lähettiläs oli selittänyt ulkoministeri Wittingille, että ”Saksan ja Suomen suhteiden on paran-nuttava hitaasti ja asteittain eikä rajusti ja räjähdysmäisesti... Asettaisin etusi-jalle hallituksen, joka salavihkaa työs-kentelisi yhteistyössä kanssamme, mutta osoittaisi ulospäin pidättyvyyttä.”⁸³

Kulisseissa kuitenkin tapahtui. Suomen poliittiselle ja sotilaalliselle johdolle jo ennen talvisotaa ja erityisesti sen aikana tu-tuksi tullut Göringin läheinen ystävä sak-salainen everstiluutnantti ja asekauppias Joseph Veltjens pyrki keväällä 1940 Gö-ringin kautta purkamaan Saksan aseiden toimituskiellon Suomeen. Toukokuussa asekauppias istui kunniavierana päämi-nisterin Rytin järjestämällä juhlaillallisel-la samassa pöydässä tämän ja Mannerhei-min kanssa. Illan päätteeksi Mannerheim luovutti Veltjensille Suomen Valkoisen Ruusun komentajamerkin. Nopeasti tä-män jälkeen Veltjens alkoi häärätä Saksan asevientä Suomeen saksalaissyntyisen suomalaisen liikemiehen Wilhelm Hilber-tin kanssa. Asian äärimmäisen arkaluon-toisuuden vuoksi keskusteluja Suomen edustajien kanssa käytiin sotilaslinjaa pit-kin ohi diplomaattisen linjan. Veltjensin ponnistelut alkoivat kesällä 1940 tuottaa hedelmää Saksan Neuvostoliittoon ta-pahtuvan hyökkäyksen, operaatio Barba-

rossan, virallisen suunnittelun alettua ja Hitlerin vihdoon näytettyä asialle vihreää valoa. Elokuussa 1940 syntyi kauttakulkusopimukseksi naamioitu asevientiliukuhihna, jota pitkin Suomeen tuotiin 29.9.1940–20.6.1941 välisenä aikana 28 tuhannen tonnin edestä sotamateriaalia Saksasta. Kauttakulkusopimusta solmitaessa maata johti Mannerheimin ja Rytin johtama muutaman hengen sotakabinetti, joka ohitti asiassa niin hallituksen kuin eduskunnankin.⁸⁴

Hyökkäyksen konkreettinen valmistelu aloitettiin ilmeisesti viimeistään joulukuussa 1940, jolloin kenraalimajuri Paavo Talvela tapasi Göringin Berliinissä keskustellakseen tämän kanssa Mannerheimin hyväksymän muistion mukaisesti Suomen alueen yhteisestä puolustamisesta Saksan kanssa. Keskustelussa kävi selväksi, että järjestely koskisi myös hyökkäystä, ja siinä käytiin läpi jo mahdollisia vastualueita.⁸⁵ Tammikuussa 1941 Suomen yliesikunnanpäällikkö kenraaliluutnantti Erik Heinrichs kutsuttiin vierailulle Berliiniin, jolloin keskusteltiin konkreettisesti Suomen liikekannallepanosta ja joukkojen suuntaamismahdollisuuksista. Hyökkäyksen ajankohdaksi arvioitiin toukokuuta 1941. Heinrichin vierailu toi Suomen johdolle yksityiskohtaista tietoa operaatio Barbarossan toteutuksesta, ja sen johdosta Ryti toimitti Kivimäen välityksellä Saksan ulkoministeriölle 5. helmikuuta 1941 sanoman, jonka mukaan Suomi tukeutuu täysin Saksaan.⁸⁶ Kevään 1941 aikana Suomen puolustusvoimat kytkeytyivät yhä tiiviimmin Saksan operaatio Barbarossaan, ja kesäkuun 22. päivä 1941 Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon. Neuvos-

toliiton pommitettua Suomea 25. kesäkuuta Suomi sai odotetun tekosyyin liittyä Saksan hyökkäykseen. Jatkosotaa on Suomessa usein kutsuttu erillissodaksi, mutta sitä se ei ollut. Se oli selkeästi osa Saksan hyökkäystä Neuvostoliittoon – niin vaikeaa kuin se on myöntää osalle meistä suomalaisista vielä nykyäänkin.

Muistan hyvin keskusteluni edesmenneen rotaryveljeni, pääesikunnan päällikkönä viimeksi toimineen kenraaliluutnantti Ermei Kannisen kanssa. Olin useamman kerran joutunut vastaamaan ulkomaisten liikekumppaniemme kysymykseen, miksi Suomi lähti valloitussootaan. Kysyin Ermeiltä, miten voisin vastata kyseiseen kysymykseen lyhyesti. Vaikka hänen kommenttinsa olivat yleensä lyhyitä ja ytimekkäitä, sain tähän kysymykseen vastauksen, joka oli jotain ihan muuta. Siksi päätin, että vastaukseni jatkossakin olisi: Me lähdimme taisteluun kommunismia vastaan jo silloin.

Saksaa vastaan taistellut laaja liittokunta piti itsestäänselvyytenä, että Suomi oli vuosina 1941–1944 Saksan liittolainen⁸⁷, ja samaa tulkintaa tukee myös uudempi suomalainen historiantutkimus.⁸⁸ Erillissotateesi oli kuitenkin Suomelle varsin käyttökelpoinen Saksan sodanaikaisten julmuuksien tultua julki.

”Idän demonien valtaa vastaan”

Kuten tiedetään, Hitlerin sota idässä oli aivan toisenlainen kuin hyökkäys länteen ja toisenlainen kuin Euroopan sodat aiemmin. Hitlerin tavoite idässä kiteytyy hyvin hänen 30. maaliskuuta 1941 antamassaan kommentissa Saksan asevoimien johdolle:

Tehtävänäimme on Venäjän aseellisten voimien tuhoaminen ja valtion hajottaminen... Taistelu käydään kahden maailmankatsomuksen välillä. Bolševismi on rikollinen järjestelmä, joka on tuhattava. Kommunismi on tavattoman suuri vaara tulevaisuudelle... Kyseessä on tuhoamistaistelu. Jos emme käsitä sitä, niin lyömme kyllä vihollisen, mutta meillä on 30 vuoden kuluttua jälleen vastassamme kommunistinen vihollinen. Me emme käy sotaa siksi, että säilöisimme vihollisen. Tulevassa jaossa Pohjois-Venäjä kuuluu Suomelle. Protektoraateiksi Saksalle tulevat Itämeren (Baltian) maat, Ukraina ja Valko-Venäjä. Bolševikkien komissaarit ja kommunistinen älymyttö tuhotaan... Idässä pian alkava sota tulee poikkeamaan jyrkästi luonteeltaan lännessä käytävästä taistelusta. Idässä kovuus palvelee tulevaisuutta.⁸⁹

Mielenkiintoinen kysymys onkin, kuinka hyvin Suomen johto oli tietoinen tästä Hitlerin idän sodan luonteesta. Hitlerin idässä valloittamalla alueilla toimi massiivinen ja systemaattinen murhakoneisto, joka tappoi eri arvioiden mukaan 11–16 miljoonaa ihmistä. Siitä mittakaavasta, jolla tämä murhakoneisto tuli toimimaan, ei Suomen johdolla voinut ennen jatkosodan alkua olla tietoa, sillä esimerkiksi juutalaisten lopullisesta ratkaisusta päätettiin vasta tammikuussa 1942 Wannseen konferenssissa. Tosin jo syksyn ja talven 1941 aikana Saksan *Einsatzgruppen* teloittivat puolitoistamiljoonaa ihmistä, juutalaisten lisäksi myös kommunisteja, romaaneja, sotavankeja, älymystön edustajia, homoseksuaaleja ja vammaisia.⁹⁰

Suomen poliittinen johto sai kuitenkin viimeistään kesään 1942 mennessä tietää juutalaisten systemaattisesta murhaamisesta.⁹¹ Tästä huolimatta Suomesta luovutettiin marraskuussa 1942 saksalaisille sisäministeri Toivo Horrelin suostumuksella kahdeksan juutalaispakolaista, jotka kuljetettiin Auschwitzin tuhoamisleirille.⁹²

Tässä vaiheessa puoli oli kuitenkin jo valittu eikä perääntyä enää voinut. Olenaisempaa onkin pohtia, mitä Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto tiesi Hitlerin idän suunnitelmista päättäessään valloitusotaan ryhtymisestä Saksan kanssa. Vaikka Suomen johdolla ei voinut ennen vuotta 1942 olla tietoa Hitlerin systemaattisen murhakoneiston mittakaavasta, oli kansallissosialistisen ideologian keskeinen piirre ollut alusta asti juutalaisvastaisuus ja sen harjoittamasta juutalaisten vainoamisesta ja diskriminoinnista oltiin niin maailmalla kuin Suomessakin alusta asti hyvin tietoisia. Suomen Berliinin-lähettiläs Aarne Wuorimaa oli jo 1930-luvun alussa raportoinut, että *”kansallissosialistit ovat kerta kaikkiaan päättäneet juutalaisten hävittämisestä valtakunnastaan”*.⁹³ Suomen juutalaisvähemmistö oli kuitenkin määrältään pieni, eikä Suomessa ollut vahvaa antisemitististä traditiota, ja kuten pääministeri Rangellin kerrotaan sanoneen, *”Suomessa ei ollut juutalaisongelmaa”*. Juutalaisvastaisuus olikin suomalaisille vain kansallissosialistisen ideologian sivujuonne, jolla ei ollut maiden suhteiden kannalta suurta merkitystä. Kokonaan toinen kysymys on suhtautuminen kommunisteihin.

Suomen ja Saksan sotilaspiirejä yhdisti erityisesti 1930-luvulla viha bolševismia kohtaan. Hitlerin johtama sotilaallisesti vahva antikommunistinen Saksa oli suomalaisille sotilaspiireille ja oikeistolle luonnollinen liittolainen. Toisille, kuten sosiaalidemokraatti Väinö Tannerille, se oli sitä vasta Neuvostoliitolle menetettyjen kirvelevien alueluovutusten jälkeen. Tanner ei kuitenkaan ollut hallituksessa jatkosotaa edeltävinä ratkaisevina kuu-kausina, vaan silloin Suomen kurssista määräisivät saksalaismielinen oikeisto ja sotilaspiirit. Mitä tiivistä saksalaisten kanssa yhteydessä ollut antikommunistinen poliittinen ja sotilaallinen oikeisto tiesi Hitlerin idän sodan suunnitelmista?

Mannerheim oli luonut läheiset suhteet Göringiin jo kauan ennen talvisotaa muun muassa vierailamalla tämän metsästysmajalla syyskuussa 1935, jolloin Göring oli luvannut Saksan lähettävän lentokonelaivueen Suomen avuksi, mikäli Neuvostoliitto hyökkäisi Suomeen.⁹⁴ Mannerheim, jota voi hyvällä syyllä pitää pragmaattikkona, ei kuitenkaan ollut kansallissosialismin ihailija. Kirjeessään sisarelleen keväällä 1939 Mannerheim paljastaa todelliset ajatuksena:

Myös meillä täällä Pohjolassa on täysi syy alkaa tuntea itsemme levottomiksi. Euroopan kansat pyritään yksinkertaisesti muuttamaan valkoisiksi neekereiksi, joiden on palveltava Kolmatta valtakuntaa. – Olemme valittaneet venäläisten täällä harjoittamaa sortoa ja suuttuneet siitä, mutta sehän on vain lasten leikkiä verrattuna Adolphukseen, hänen tšekansa päällikköön Himmleriin ja hänen

*lempeisiin apulaisiinsa. Edessämme on maailmanloppu.*⁹⁵

Mannerheim siis tiesi hyvin, millaisen Saksan kelkkaan Suomi oli vuonna 1940 valmis lähtemään. Perinteinen narratiivi jatkosodasta korostaa, että Suomi oli puun ja kuoren välissä; oli valittava kansallissosialistinen Saksa tai kommunistinen Neuvostoliitto. Monen suomalaisen tunteita varmasti kuvasi hyvin Paasikiven toteamus: ”Jos Suomen täytyisi menettää itsenäisyytensä, ryhdyin mieluummin natsiksi kuin bolševikiksi.”⁹⁶ Mutta oliko todella niin, ettei muita vaihtoehtoja ollut? Ilman Saksan tukea Karjalan Kannasta ei varmasti olisi saatu takaisin, mutta menetettyjen alueiden takaisin saanti muutui sivujuonteeksi jatkosotaa edeltävien Suur-Suomi-aatetta nostattavien huumauvien kuukausien aikana.

Sodan päämääriä valottaa hyvin kansanedustaja ja valtiotieteen tohtori Erkki Tuomiojan vuonna 2005 julkisuuteen välittämä hyvä veli -kirje Suomen Berliin-lähettiläs T.M. Kivimäeltä Suomen ulkoministeri Wittingille. Kivimäki kertoo keskustelusta Göringin kanssa 26. kesäkuuta 1941 seuraavasti:

Nyt on Suomi saava hyvityksen. Yhdessä Saksan kanssa se käy taistelua idän demoonien valtaa vastaan. Kommunismi on Venäjältä hävitettävä ja Venäjä jaettava pikkuvaltakuntiin, jotka eivät enää koskaan voi olla vaaraksi länsimaiselle sivistykselle. Suomi voi valita sellaiset rajat kun se haluaa. Kartalla hän kysyi, mitä rajoja haluaisimme, jolloin hänelle osoitin Neuvosto-Karjalan rajan ja

Onegan kaupungin Vienan merellä lausuen, että Suomen vanhat asutusalueet kulkivat sanottua rajaa, samaten kuin Kuolan niemimaakin on vanhaa Suomen asustusta. Tähän hän lausui, että Kuolan rikkauksista on Saksan kanssa tehtävä taloudellinen sopimus. Entä haluaako Suomi Pietarin – johon sanoin, että Pietari tulee aina olemaan Suomelle uhkana, johon hän: ”Siis se on hävitettävä ja tullaan hävittämään samoin kuin Moskova-kin on hävitettävä.”⁹⁷

Yhdessä Saksan kanssa Suomi lähti siis tavoittelemaan Suur-Suomea. Kivimäen keskustelu Göringin kanssa ei ollut vain saksalaisten horinaa. Ryti oli jo keväällä 1941 informoinut Saksaa Suomen rajatavoimuksista ja asettanut Suomen tieteen kärkinimiä keksimään perusteluja aluelajennuksille itään. Professori Väinö Auer ja dosentti Eino Jutikkala kirjoittivat kirjan nimeltä *Finnlands Lebensraum* (Suomen elintila). Sen kansallissosialistista sävyä on myöhemmin selitetty saksalaisella kustantamolla, mutta jo käsikirjoitusvaiheessa kirjan sivuilla oli vilissyt viittauksia alempiarvoisiin rotuihin, joita myöhemmin tekstistä siistittiin.⁹⁸ Argumenttien riittämisen varmistamiseksi Ryti kääntyi myös lähettiläs Kivimäen suosituksesta professori Jalmari Jaakkola puoleen saadakseen tieteellisen selvityksen Suomen itärajan historiallisista taustoista.⁹⁹ *Die Ostfrage Finnlands* -nimellä elokuussa 1941 julkaistu teos oli niin ikään suunnattu ensisijassa saksalaisille markkinoille, joskin se julkaistiin myös suomeksi nimellä *Suomen idänkysymys* muutamaa kuukautta myöhemmin hyökkäyssodan päästyä

käyntiin. Teos sisälsi muun muassa suunnitelman 660 000 vierasperäiseen väestöön kuuluvan ihmisen siirtämisestä pois Suur-Suomen alueelta.¹⁰⁰ Suomen poliittiselle johdolle sodan valloitustavoitteet olivat siis alusta alkaen selvät, ja tarkoitus oli alun alkaenkin ylittää valtakunnan entiset rajat.

Jälkikäteen ei voi kuin ihmetellä Suomessa reilussa vuodessa tapahtunutta totaalista kurssin muutosta. Syksyllä 1939 oli ymmärrystä Leningradin puolustustarpeelle, keväällä 1941 oltiin haukkaamassa vielä Itä-Karjalakin. Asia selittyy vain oletuksella naapurivallan tuhoutumisesta. Kenraali Erik Heinrichs kuvaa päämajan tunnelmia kesäkuun 1941 alussa laittamassaan muistiossa seuraavasti: *”Idea (Neuvostoliiton tuhoaminen), joka on Saksan ylimmän johdon elinten (Mannerheimille) tekemien ehdotusten pohjana, on herättävä iloa suomalaisen sotilaan sydämessä ja sitä pidetään täällä historiallisena merkinä suuresta tulevaisuudesta.”*¹⁰¹ Myös rajaongelma Kannaksella poistui, sillä Leningrad oli myös tarkoitus hävittää ja antaa alue sen jälkeen joko Suomen, saksalaisten tai ”kansainvälisen komission” hallintaan.¹⁰²

Suomen valtiollinen poliisi (Valpo) toimi jatkosodassa tiiviissä yhteistyössä Saksan turvallisuuspoliisin Gestapon kanssa. Jo kesäkuussa 1941 sovittiin yhteistoimista Neuvostoliitolta vallattavilla alueilla, joilla sijaitsi kaksi merkittävää asutuskeskusta. Toinen oli pohjoisessa Murmansk ja toinen Leningrad. Leningradin valloituksen jälkihoito kiinnosti myös Suomen eri ministeriöitä, jotka neuvottelivat päämajan kanssa erilaisista hallinnonaloihinsa liittyneistä kysymyksistä. Kaupungista valmis-

tauduttiin ottamaan talteen sekä Suomelle kuuluvaa että muuten kiinnostavaa omaisuutta aina teollisuuskoneista, taiteesta ja arkistoista eläintarhan harvinaisiin eläimiin. Yhdessä Gestapon kanssa Valpon oli tarkoitus ottaa kiinni kaikki ennakolta tiedetyt suomalaiset kommunistit.¹⁰³

Murmanskin valloituksen osalta oli tehty jo kesällä 1941 yksityiskohtaisempia suunnitelmia, sillä toisin kuin Leningradin, sen oletettiin tapahtuvan nopeasti hyökkäyksen alettua. Lappiin oli sijoitettu Saksan turvallisuuspoliisin erikoisosasto Einsatzkommando Finland, joka vastasi Saksan itärintamalla perustamia tuhoamisyksiköitä (*Einsatzgruppe*) ja jonka olemassaolo on paljastunut vasta vuonna 2008 Oula Silvennoisen väestökirjan myötä.¹⁰⁴ Valpo antoi osaston käyttöön seitsemän virkailijaa ja heidän viisi tulkia, joiden tehtävänä oli kuulustella vangeiksi jääneitä neuvostosotilaita, seuloa joukosta poliittisesti tai rodullisesti epäsovikset ainekset ja teloittaa nämä. Valpon etsivien oli tarkoitus ottaa entistä suurempi rooli saksalaisten vallattua Murmanskin, jolloin nämä kuulustelisivat kommunisteja ja sotavankeja sekä myös langettaisivat tuomioita, joista kuolemantuomiot täsmennettiin suoritettavan ampumalla. Koko Valpon ylin johto hyväksyi suunnitelman.¹⁰⁵

Einsatzkommandon toimista Suomessa on säilynyt asiakirja-aineistoa erittäin vähän, sillä Saksan turvallisuuspoliisin tämänkaltaisen erikoisyksiköiden toiminnasta ei ylipäänsä laadittu asiakirjoja, ja kun niitä laadittiin, se tapahtui todellista laatua kaunistellen ja peitellen. Saksalaisten Sallassa pitämän vankileirin Stalag

309 kuulustelijana toiminut Veikko Hei-
nonen erehtyi kuitenkin syyskuussa 1941
laatimassaan tilannekatsauksessa laitta-
maan paperille tietoa vankien valikoinnis-
ta ”likvidointia varten”. Helsingissä Val-
pon tutkintatoimiston päällikkö Aarne
Rinne sen sijaan kirjasi marginaaliin ”*tur-
ha panna paperille tällaista!*”.¹⁰⁶ Myös pää-
majan valvontaosasto toimi yhteistyössä
Einsatzkommando Finnlandin kanssa ja
luovutti tälle lokakuun 1941 ja syyskuun
1942 välisenä aikana yhteensä 520 sota-
vankia, jotka ilmeisesti kaikki teloiteti-
tiin.¹⁰⁷ Valpon virkailijoiden alistaminen
osaston käyttöön tapahtui Valpon johdon
siunauksella, ja vaikka Valpo toimikin hy-
vin itsenäisesti, on vaikea kuvitella, kuten
valtiotieteiden tohtori Jukka Tarkkakin
artikkelissaan kirjoittaa, että tieto Ein-
satzkommando Finnlandin toimista olisi
jäänyt vain Valpon salaisuudeksi.¹⁰⁸

Vaikuttaa siltä, että Hitlerin idänsodan
tuhoamislousteesta oltiin Suomessa joh-
tavissa piireissä varsin tietoisia. Sen voi
nähdä olleen tietyyssä mielessä myös en-
nakkoehto koko Suur-Suomi-hankkeelle.
Tanner, joka vastusti laajentumista itään,
kirjoitti Rytille marraskuussa 1941:

*Tämmöisinä vastaväitteinäni olen jo ai-
kaisemminkin esittänyt sen erittäin tär-
keän näkökohdan, että Itä-Karjala pysyy
Suomella vain siinä tapauksessa, että
Venäjä todella lopullisesti murskataan.
Tämä ei kuitenkaan ole luultavaa, sillä ei
200 miljoonan kansaa niin vain pyyhitä
maan päältä. Ellei se taasen onnistu, ei
Suomi voi asevoimin puolustaa uutta yh-
tä vähän kuin vanhaakaan rajaa.”¹⁰⁹*

Suur-Suomi-hankkeella oli ratkaiseva merkitys AK:n ja karjalaisten kohtaloiden kannalta, sillä menemällä Suomen entisten rajojen yli Suomi menetti länsimaiden tuen ja talvisodassa osakseen saaman sympatian. Tyytymällä valtakunnan entisiin rajoihin olisi Suomella saattanut olla länsimaiden tukemana mahdollisuus edullisempaan rauhansopimukseen, mutta hävittyään valloitus sodan Suomi itse varmisti, ettei Neuvostoliitto voinut kelputtaa rauhanneuvottelujen pohjaksi mitään välirauhaa edullisempaa.

AK Suur-Suomea rakentamassa?

*Äänisjärvi, Pohjanlahti, Auranrannat,
Vienansuu, siin' on, suomalainen, mahti
jok' ei oo kenenkään muun, sillä maalla
sie oot vahti; älä ääntäs halveksu!
Nouse, riennä, Suomen kieli, korkealle
kaikumaan!*¹¹⁰

Suur-Suomi-ajatuksella oli myös yleisen mielipiteen tuki takanaan. Valtion tiedotuslaitoksen sodan alussa tekemien mielipidetarkkailujen mukaan suomalaisten ajattelun pohjana oli yleisesti oletus, että Neuvostoliitto kukistuisi ja se jollakin tavoin paloiteltaisiin. Samalla jo talvisodan aikana oli mielipidetarkkailussa huomattu, että ylioppilasnuorison heimoasiassa tekemä valistustyö oli alkanut saada yllättävän laajaa vastakäytösä.¹¹¹ Näissä muuttuneissa olosuhteissa ennen vain tietyn heimoasiasä ylläpitämän piirin keskuudessa ollut haave Suur-Suomesta muuttui yleisesti hyväksytyksi tosiasiasä.¹¹² Kesällä 1941 aatteen takana

oli niin liikemiehiä, kulttuurieliittä kuin osa työväen piiristäkin.¹¹³

Valtion tiedotuslaitoksen salaisen sotakronikan julkaissut Eino Jutikkala kuvaa tunnelmia jatko-sodan alkaessa: *”Hämminki oli haihtunut eikä liene liioiteltua puhua hurmoksesta, joka oli vallannut kansan.”*¹¹⁴ Jutikkalan mukaan optimismi oli niin voimakasta ja lehdistöä myöten yleistä, ettei minkäänlaista rohkaisupropagandaa tarvittu. Päinvastoin katsottiin välttämättömäksi hillitä vallalle pääsyyttä riehakasta yltyöpäisyyttä.¹¹⁵ Heimoromantiikan harrastajat olivat muutenkin jo niin intoa täynnä, että propagandan tarkeitukseksi jäi vaikuttaa vanhojen rajojen ylittämistä epäileviin, minkä vuoksi propagandassa siirryttiin hyvin nopeasti heimoatteen sijaan puhumaan ”työrauhasta” sekä ”lyhyestä ja turvallisesta rajasta”.¹¹⁶

Suur-Suomi-aate on peräisin 1800-luvun ajatuksesta valtioiden luonnollista rajoista, jotka perustuvat maantieteeseen, eivät politiikkaan. Tähän sekoittuu samoihin aikoihin alkanut suomalais-ugrilaisten kielten tutkimus, joka nosti esille Suomen poliittisen rajan itäpuolella asuvat kieilliset sukulaisheimot. Suomen valtakunnan oikean rajan katsottiin kulkevan siellä, missä kieliraja itämerensuomalaisten¹¹⁷ ja slaavilaisten kielten välillä kulki. Venäjän vallankumouksen seurauksena tapahtunut Suomen itsenäistyminen ja valkoisten voittama vuoden 1918 sota sekä Venäjällä jatkunut vallankumouksen jälkeinen sisällissota antoivat hedelmällisen maaperän aatteelle suomalaisten heimojen yhdistymisestä. Vuonna 2019 ilmestynyt kirja *Villi itä – Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros* suomalaisten osallisuudesta Venä-

jän sisällissotaan vuosina 1918–1921 niin kutsuttujen heimosotien muodossa antaa karun kuvan aatteen käytännön ilmentymästä; heimosodat olivat todellisuudessa Itä-Karjalan valloitusyritys ja häpeällinen murha- ja ryöstelyretki.¹¹⁸ Vaikka idästä ei tuolloin palattu henkseleitä paukuttelen, aate jäi.

Suur-Suomi-aatetta alettiin vaalia vuonna 1922 perustetussa Akateemisessa Karjala-Seurassa (AKS), jonka monet perustajajäsenet olivat heimosotien veteraaneja. AKS ajoi ajatusta Karjalan heimojen yhdistämisestä, jossa ensimmäisenä askeleena oli Itä-Karjalan liittäminen Suomeen, mutta lopullisena tavoitteena oli kaikkien itämerensuomalaisten heimojen yhdistäminen Suomen lipun alle.¹¹⁹ Se oli perustamisestaan alkaen vaikutusvaltainen ylioppilaskunnassa ja akateemisessa maailmassa. AKS:ään kuului useita tärkeisiin yhteiskunnallisiin asemiin päässeitä henkilöitä, ja myös muuan nuori Urho Kekkonen oli sen jäsen 1930-luvulle asti, kunnes hän ajautui vastakkain liikkeessä olleen fasistisen suuntauksen kanssa. Lapuan liikkeen Mäntsälän kapinan jälkeen Kekkonen erosi AKS:stä sadan muun maalaisliittolaisen jäsenen kanssa. Maalaisliittolaisten lähdettyä AKS ajautui enemmän oikealle Lapuan liikkeen jatkajaksi perustetun IKL:n kumppaniksi. Talvisodan jälkeinen lähentyminen Saksan kanssa kuitenkin nosti AKS:n aiempaa vaikutusvaltaisempaan asemaan.

AK:n lähipiiriin kuului myös heimoaateen kiihkeitä kannattajia. AK:n nuorin veli, seinäjokelainen varatuomari Ilmari Talvitie oli tunnettu nationalisti, ja hän oli aikoinaan kuulunut myös Lapuan liikkee-

seen. Myös AK:n hyvä ystävä, saksalaismielinen konservatiivi¹²⁰ ja Kansallis-Osake-Pankin pääjohtaja Mauri Honkajuuri oli aktiivisesti Suur-Suomi-hankkeen takana, ja brittidiplomaatit luonnehtivatkin häntä ”kiihkeäksi suomalaiseksi nationalistiksi”.¹²¹ Honkajuuri oli jo heimosodissa toiminut Suomen hallitusta edustavana hallinnollisena toimijana Itä-Karjalassa sekä Aunuksen väliaikaisen hoitokunnan edustajana Suomen valtioneuvostossa.¹²² Myös KOP oli alkujaan suomalaiskansallisliikkeen lapsi. Sen oli vuonna 1889 perustanut intomielinen fennomaanisivistyneistö vastineeksi ruotsinkieliselle Yhdyspankille (SYP). KOP:n vuoden 1941 mainoskampanja ”Suur-Suomi on syntymässä” kehoitti säästäjiä asettamaan säästönsä ”kansakunnan palvelukseen” eli KOP:n tileille.¹²³ Heimoaate ei kuitenkaan ollut ainoa motiivi Itä-Karjalaan menolle, vaan se kiinnosti suomalaisia myös taloudellisista syistä. Itä-Karjalan metsärikkauudet olivat vetäneet suomalaisia metsäyhtiöitä puoleensa jo venäläisvallan loppukaudella, ja ne haluttiin saada Suur-Suomen nousevan vientiteollisuuden käyttöön.¹²⁴ KOP perustikin vuonna 1942 konttorit Äänislinnaan (Petroskoi) ja Aunuksenlinnaan ”tukeakseen ja edistääkseen Itä-Karjalan talouselämän kehittämistä ja vaurastumista”, josta ilmoittaneen mainoskampanjan otsikkona oli ”Itä-Karjalan rikkauudet”.¹²⁵

Myöskään AK:lle Suur-Suomi ei ajatuksena ollut vieras. AK:n listaus Viipurissa menetetyistä kirjoista kertoo, että kirjahyllystä on löytynyt heimoaateita korostavia kirjoja. Menetettyjen kirjojen luettelossa oli muun muassa Aarno Karimon

SUUR-SUOMI on syntymässä!

Se asettaa jokaiselle Suomen kansalaiselle entistä suurempia velvollisuuksia. Karjalan jälleensuoritus ja suomen alueiden taloudellinen kehittäminen on viipymättä saatava käyntiin. Tämä laaja työ vaatii jokaiselta tehostettua uutteruutta ja säästäväisyyttä.

Asettakaa Tekin työhne ja sen tuottamat säästöt kansakunnan palvelukseen! Sijoittakaa säästövaranne rahoitoksiin! Siten vahvistatte sekä koko maamme että omaa taloudellista asemaanne.

Suomalaisten säästäjien pankki on vanhaasta

Kansallis-Osake-Pankki

200 konttoria

Omat varat yli 530.000.000.— mk

Itä-Karjalan RIKKAUDET

odottavat vielä jalostajiaan ja Itä-Karjalalla on vauras tulevaisuus edessään. Tukeakseen ja edistääkseen Itä-Karjalan talouselämän kehittymistä ja vaurastumista on Suomen suurin pankki perustanut konttorit Äänislinnaan ja Aunuksenlinnaan tarjoten laajan kokemuksensa ja hyvät koti- ja ulkomaiset suhteensa paikallisten asiakkaitensa käytettäväksi.

KANSALLIS-OsAKE-PANKKI

Suomen suurin pankki

Omat varat noin 800 miljoonaa

Lähde: Kuisma 2004, 31, 35.

Kumpujen yöstä (1929–1932), joka on paatoksellinen ja kansallismielistä mystiikkaa ja heimoaatetta korostava kertomus suomalaisuuden synnyistä. Se on alun perin julkaistu neliosaisena, mutta viimeinen osa on sodan jälkeen sensuroitu sen Suur-Suomi-julistuksen takia. Kirjahyllyssä oli lisäksi ollut maantieteen professori ja AKS:n perustajajäseniin kuuluneen Iivari Leiviskän teoksia, kuten *Poliittinen maantiede* sekä *Suomen maa ja kansa*, sekä saksalaismielisen laajaa ja aktiivista

kulttuuriyhteistyötä natsi-Saksan kanssa tehneen kirjailijan Maila Talvion kootut teokset. Intomielinen nationalisti AK ei kuitenkaan veljensä lailla ollut. Saksalaismielisyys ja heimoajattelu olivat 1930-luvun eliitin harrastuksia. Kirjahyllyn sisältö kertonee enemmän ajankuvasta kuin AK:sta itsestään.

Sodan alussa AK tuskin kuului siihen harvalukaiseen joukkoon, joka vastusti vanhojen rajojen ylittämistä. AK nimittäin kuului sisäministeriön heinäkuussa

1941 perustamaan Karjalan asiain neuvottelukuntaan kahdenkymmenenkuuden muun vaikutusvaltaisen karjalaisen kanssa.¹²⁶ Neuvottelukunnan tehtävänä oli suunnitella Viipurin läänin hallinnon sekä talous- ja sivistyselämän uudelleen järjestämistä alueen valtakuntaan palautumisen varalta. Neuvottelukunta valmisti muutamassa kuukaudessa laajaan 170-sivuisen mietinnön, joka jätettiin valtioneuvostolle jo syyskuun loppupäivinä.¹²⁷ Mietinnössä Karjalan jälleenrakennuksen suunnittelun lähtökohtana pidettiin sitä, että valtakunnan raja siirtyisi idemmäksi eli muodostuisi Suur-Suomi.¹²⁸

Neuvottelukunnassa AK:n mielenkiinto vaikuttaa kuitenkin olleen lähinnä kaupungin jälleenrakennuksessa. AK liitti seitsemän muun neuvottelukunnan jäsenen kanssa vastalauseen mietinnön kohtaan, jossa todettiin, että takaisinvalatulla alueella oli sotilashallinnon kausi supistettava mahdollisimman lyhyeksi, minkä jälkeen jälleenrakennustyön suunnittelemiseksi, ohjaamiseksi ja valvomiseksi tuli perustaa siirtymäkauden hallinto. Vastalauseessa todettiin, että ehdotus läänihallitukseen perustettavasta Karjalan asiain osastosta saisi raueta ja sen sijaan kaikkialla takaisinvalloitetuilla alueilla siirryttäisiin sotilashallinnosta normaaliin siviilihallintoon niin pian kuin mahdollista.¹²⁹ AK oli allekirjoittajana kahdessa muussakin mietintöä koskevassa vastalauseessa, jossa toisessa vastustettiin jälleenrakennustoimikunnan perustamista ja sen sijaan kannatettiin sitä, että *”kaupungin jälleenrakennustoiminnan tulisi tapahtua vapaasti ja kaupungeissa säännöllisesti toimivien ammattivirastojen,*

maistraatin ja kaupungin rakennuskonttorin johdon alaisena”. Kolmas vastalause koski kunnallisverotusta.

Neuvottelukunnan usko tulevaisuuteen oli vahva. Mietintö pohjautui oletukselle, että sota olisi pian voitettu ja sotilashallinnon lakkauttaminen sekä väestön paluu Karjalaan olisi pian mahdollista. Lisäksi jälleenrakentamisen kustannuksia ja rahoitusta arvioidessaan neuvottelukunta oletti, että menetetyistä omaisuudesta maksettaisiin täysi korvaus vallitsevan hintatason mukaan. On ymmärrettävää, että kaupungin jälleenrakennus kiinnosti AK:ta suuresti. Neuvostoliiton kukistumista ja Suomen laajentuessa itään myös Viipurin merkitys itäisen Suomen talouskeskuksena oletettiin kasvavan. Sanomalehti Karjala kirjoittaa elokuussa 1941: *”Viipurin tulevaisuuden suuret mahdollisuudet ymmärtää, kun otamme huomioon, että kaupunki entisten takamaidensa lisäksi saanee vielä uudet Itä-Karjalan alueet, joiden kaupasta Viipuri ja sen teollisuuspiirit etusijassa tulevat huolehtimaan.”*

Kuvaavan esimerkin maan mielialasta antaa myös Viipurin kaupunginkamreeri Emil Koposen haastattelu sanomalehti Karjalassa Viipurin valtauksen yhteydessä. Koponen selittää, kuinka Viipurista tulee metropoli, jonka merkitys tulee vain kasvamaan vientisatamana maailmansodan jälkeisen Euroopan jälleenrakennuksessa, jossa puutavaran tarve on suuri. Koposen mukaan *”kaikkihan laajenee ja suurenee, kun Viena ja Aunus tulee takamaiksi. Ensijainen merkitys on sillä, että saadaan Laatokan-Viipurin kanava rakennetuksi, jotta Nevasta tulee vain Neva ja Pietarista se kalastajakylä, joka se on ollut alkujaankin.”*¹³⁰

Sotasaalis vai alueiden palautus?

Sotilasviranomaiset alkoivat välittömästi hyökkäyksen alettua jo kesäkuussa 1941 laatia suunnitelmia väestön palauttamiseksi takaisin vallatulle alueelle. Väestön paluun suunnittelemiseksi suoritettiin heinäkuussa 1941 tiedustelu Karjalan väestön palaamishalukkuudesta. Sen perusteella lähes kaikki olivat halukkaita heti palaamaan, jopa ne, jotka olivat saaneet oman tilan, työpaikan tai muun toimeentulomahdollisuuden.¹³¹ Siviiliviranomaisten näkemyksen mukaan väestön olisi sallittava palata kotiin ja alueen siirryttävä siviilihallintoon välittömästi takaisinvaltauksen jälkeen. Mannerheim ei tätä kuitenkaan hyväksynyt, vaan katsoi, että niin kauan kuin sota jatkui, tulisi alueen hallinnon olla tiukasti sotilaiden käsissä.¹³² Päämajan yhteyteen muodostettiin sotilashallinto-osasto, jolla oli kaikki valta palautetulla alueella.¹³³ Pitämällä alueen hallinnon omissa käsissään Mannerheim saattoi myös säännellä väestön paluuta alueelle.

Sotilashallinto-osaston luonne ja toiminta riippuivat luonnollisesti siitä, millainen oli todellisuudessa takaisin vallatun Karjalan juridinen asema ja mikä oikeus siihen oli sen entisillä asukkailla. Toisen maailmansodan jälkeen solmittu Geneven sopimus määrittää sotarikokseksi oman siviiliväestön siirtämisen miehityllee alueelle. Vuonna 1941 tästä ei kuitenkaan ollut vielä säädetty toisin kuin sotasaaliista. Eräät tunnetut lakimiehet olivat sitä mieltä, että Moskovan rauhassa menetetty ja nyt takaisin saatu Karjala oli sotalakien mukaista vallattua aluet-

ta, joten siihen olisi suhtauduttava kuten sotasaaliiseen, jolloin sen lopullisesta käyttämisestä tulisi tehdä päätös vasta rauhanteon jälkeen. Tämän tulkinnan mukaan siirtoväellä ei siis olisi ollut siihen mitään oikeuksia. Korkeimman hallinto-oikeuden hallintoneuvos Olavi Honka omaksui kuitenkin kannan, ettei kyseessä ollut valloitus vaan palautus. Tämän tulkinnan myös Mannerheim hyväksyi ja antoi siihen perustuen 23. elokuuta 1941 Puolustusvoimain ylipäällikön julistuksen takaisin vallatun alueen sotilashallinnon perusteista, jossa todettiin, että Moskovan rauhansopimuksessa menetetyillä alueilla ”oleva kiinteä ja irtain omaisuus luovutetaan sotilashallintoviranomaisten antamien tarkempien määräysten mukaisesti entisten omistajiensa hallintaan näiden palatessa kotiseudulleen”.¹³⁴

Viipuri vallattiin pian Mannerheimin julistuksen jälkeen 29. elokuuta 1941 ja siitä uutisoitiin suurin otsikoin sanomalehti Karjalassa. Lehden etusivulla oli myös Pyramidin ilmoitus, jossa ilmoitettiin yhtiön aikomuksesta palata Viipuriin heti, kun tilanne sen sallisi.

Välittömästi Karjalan valtauksen jälkeen oli kuitenkin huomattu, että se oli sotien ja Neuvostovallan aikana pahoin hävitetty. Jäljelle jääneitä rakennuksia oli miinoitettu, ja maastossa oli runsaasti räjähtämättömiä ammuksia. Vaikka karjalaisten omistusoikeus entiseen omaisuuteensa luovutetulla alueella oli ylipäällikön julistuksella periaatteessa palautettu, ei sotilashallinto vastoin siirtoväen toiveita voinut ottaa riskiä ja päästää ihmisiä palaamaan kotiseudulleen.¹³⁵ Elo-syyskuussa

1941 suoritettuna pikatutkimuksen mukaan Viipurista oli tuhoutunut yli 90 prosenttia ja Viipurin maalaiskunnastakin, jossa AK:n Lihaniemen huvila sijaitsi, oli tuhoutunut 80 prosenttia.¹³⁶

Syksyllä 1941 Karjalaan palautettiin vain sellaisia henkilöitä, jotka pystyivät tekemään töitä ja huolehtimaan toimeentulostaan ja joiden asumukset olivat kunnossa.¹³⁷ Ensijaisesti väestöä pyrittiin palauttamaan maaseudulle, jonne tarvittiin työkykyistä väestöä sadonkorjuuseen venäläisten keväällä kylvämille pelloille. Kaupungeissa puolestaan ei ollut töitä tarjolla kuin hyvin harvalle, ja jokainen tapaus harkittiin tarkoin. Viipuriin väestöä alettiin varovaisesti palauttaa pian valtauksen jälkeen. Ensimmäinen siviili, Viipurin kaupunginkamreeri Emil Koponen palasi kaupunkiin 3. syyskuuta 1941. AK palasi seuraavana päivänä yhdessä kahdenkymmenenseitsemän muun henkilön kanssa.¹³⁸ Syksyllä 1941 Viipuri oli autiokaupunki. Vain murto-osa halukkaasta siirtoväestä pääsi syksyn 1941 aikana palaamaan, eikä Viipuriin vielä huhtikuun 1942 puoliväliinkään mennessä ollut pääsyt palamaan kuin noin 9 000 henkeä, joka vastasi vain kahtatoista prosenttia talvisotaa edeltäneestä väestöstä.¹³⁹ Väkiluku kasvoi kuitenkin tämän jälkeen nopeasti, ja kesäkuun lopussa 1942 kaupungissa oli jo 25 000 henkilöä.¹⁴⁰

Vaikka siirtoväen omistusoikeus valtattuun alueeseen oli ylipäällikön julistuk-

sella periaatteessa palautettu, piti myös valtiovallan virallisesti ilmoittaa vallatun alueen liittämisestä Suomen yhteyteen. Ei pelkästään valtio-oikeudellisista syistä, vaan myös taloudellisista. Karjalan jälleenrakennuksen perustana oli karjalaisten oma yritteliäisyys, ja he tarvitsivat luottoa rahalaitoksilta, joille heidän oli annettava takuu. Tämä oli käytännössä mahdollista vasta sitten, kun karjalaisten omistusoikeus takaisin saatuun kiinteään omaisuuteen oli juridisesti kiistaton. Itsenäisyyspäivänä 6.12.1941 julkistettiin juhlavissa puitteissa eduskunnan päätös palauttaa Moskovan rauhassa menetetyt alueet Suomen valtioon kuuluviksi.¹⁴¹

Hallitus valmisteli julistusta ristikkäisten paineiden alaisena. Siitä huolimatta, että toimenpide oli kansainvälisten sotalakien vastainen, yleinen mielipide vaati Moskovan rauhassa menetettyjen alueiden liittämistä Suomeen, ja merkittävä osa eduskunnasta vaati jopa Itä-Karjalan liittämistä Suomeen.¹⁴² Näin pitkälle ei kuitenkaan menty, sillä sotilasjohto halusi painottaa strategisia merkityksiä Itä-Karjalaan menolle länsimaiden suhtautuessa vanhojen rajojen ylittämiseen kielteisesti. Englannin hallitus oli jo marraskuussa esittänyt nootilla ja vielä erikseen pääministeri Churchill kirjeellä Mannerheimille uhkavaatimuksen, jossa vaadittiin hyökkäyksen pysäyttämistä. Suomi oli vastauksessaan 4. joulukuuta todennut, että offensiivivaihe voitiin lopettaa, sillä Suomi oli juuri saavuttanut strategiset tavoitteensa. Iso-Britannia ei kuitenkaan tästä vakuuttunut ja julisti sodan Suomea vastaan kaksi päivää myöhemmin 6. joulukuuta 1941.¹⁴³

On mielenkiintoista, että Mannerheim

Edellinen sivu: Karjala-lehden etusivu
jossa Pyramidin ilmoitus päivä Viipurin
takaisinvaltauksen jälkeen

itse kirjoittaa muistelmissaan pitäneensä luovutettujen alueiden liittämistä Suomen epäilyttävänä. Mannerheim kirjoittaa seuraavasti:

Mielestäni oli erittäin arveluttavaa, että valtiovalta yksipuolisesti kumosi vuoden 1940 rauhansopimukseen sisältyneet aluemääräykset jo siis ennen rauhan-tekkoa, ilman että tämän ehdoista vielä tiedettiin mitään, julisti Viipurin lääniin jälleen liitetyksi Suomeen. Vaikka toimempide kenties olikin omiaan kohottamaan tuon hetkistä tunnelmaa, sen saattoi odottaa aiheuttavan ulkomailla arvostelua ja tuottavan meille nöyryyksiä rauhanteossa.¹⁴⁴

Jälkikäteen on vaikea arvioida, kuinka paljon Mannerheimin kirjoituksessa on jälkiviisautta. Huomio on toki linjassa Mannerheimin ennen talvisotaa esittämien ajatusten kanssa Tarton rauhasta ja Kannaksen rajaviivasta. Kun kuitenkin palautetaan mieleen, mitkä olivat Suomen tavoitteet sodassa vuonna 1941, tuntuu loogiselta, että kyse oli nimenomaan jälkiviisaudesta. Toisaalta Mannerheimin antaessa julistuksensa elokuussa 1941 oli Suomessa eletty vielä nopean voiton huumassa ja kuviteltu, että kaikki olisi ohitse muutamassa kuukaudessa. Saksan nopeaa voittoa Neuvostoliitosta oli pidetty varmana. Joulukuussa 1941 oli kuitenkin jo synkkiä pilviä kerääntynyt taivaalle ”kesäsodan” pitkittyttyä. On varsin mahdollista, että ylipäällikkö piti kesällä antamansa julistuksen virallistamista jo tässä vaiheessa kyseenalaisena.

Viipurin jälleenrakennusta häviön partaalla

Karjalan jälleenrakennus aloitettiin välittömästi valtauksen jälkeen. Suomessa oli sodan vuoksi puutetta sekä rakennustarvikkeista että -miehistä, minkä vuoksi rakennustoimintaa jouduttiin supistamaan huomattavasti. Takaisin vallattuja alueita lukuun ottamatta Suomessa oli voimassa rakennuskielto, ja rakentaminen oli sallittua ainoastaan poikkeusluvalla. Rakennusaineita säännösteltiin ja ostoluvat piti anoa vuonna 1941 perustetulta Kulkulaitosten ja Yleisten töiden ministeriön rakennusasiain osastolta (KYMRO), jonka tehtävänä oli valvoa ja säännellä rakentamista ja rakennustarvikemarkkinoita. Karjalan jälleenrakennuksessa päähuomio keskittyi lähinnä maaseudulle, eikä Viipurin jälleenrakentamista pidetty yhtä kiireellisenä. Suomi oli tuohon aikaan vielä hyvin maatalousvaltainen maa. 1920-luvulla 70 prosenttia väestöstä sai toimeentulonsa maataloudesta. Nykyään osuus on alle neljä prosenttia. Valtio myönsikin auliisti lainoja ja avustuksia maaseudulle, mutta Viipurin sekä muiden Karjalan asutuskeskusten rakentaminen tapahtui pääasiassa yksityisen yritteliäisyyden ja liikepankeista saadun luoton varassa.¹⁴⁵

Takaisin vallatun alueen jälleenrakennus oli jaettu kolmeen kiireellisyyssvaiheeseen. Näistä ensimmäisessä keskityttiin maaseudun jälleenrakentamiseen ja kau-

Suomen lippu on noussut jälleen Viipurin linnan torniin elokuussa 1941. Kuva SA kuva

pungeissa korjattiin vain niitä asunto- ja virastorakennuksia, joiden korjauskustannukset eivät ylittäneet 20–25 prosenttia rakennuksen kokonaiskustannuksista. Uusia rakennuksia ei kaupunkeihin tässä vaiheessa rakennettu. Maaseudulla vastaavasti korjattiin tässä ensimmäisessä vaiheessa kiinteistöjä, joiden korjauskustannukset eivät ylittäneet 50 prosenttia niiden arvosta. Maaseudun uudisrakentaminen aloitettiin varsinaisesti toisessa vaiheessa. Kaupungeissa taas oli vasta kolmannessa kiireellisyysvaiheessa tarkoitus aloittaa niiden kiinteistöjen korjaus, joiden korjauskustannukset ylittivät 50 prosenttia rakennuksen arvosta sekä kokonaan tuhoutuneiden kiinteistöjen jälleen- ja uudisrakennus.¹⁴⁶

AK:n kivitalot olivat kestäneet sodan tuhot melko hyvin, ja niiden vauriot mahtuivat suunnilleen ensimmäisen kiireellisyysvaiheen 20–25 prosentin rajan sisään, joten niiden kunnostaminen aloitettiin jo syksyllä 1941. Braahenlinna oli pahiten vaurioitunut, ja sen asuinrakennuksen vaurioasteeksi oli arvioitu 28,8 prosenttia. Vauriot olivat osaksi pommitusten ja osaksi kellariin työntyneen veden aiheuttamia.¹⁴⁷ Osa talosta oli myös sortunut. Ulkoisten vaurioiden lisäksi Braahenlinna oli kärsinyt myös venäläisten hallinnassa, ja sitä oli monilta osin tuhottu ja ryöstetty. Braahenlinnan korjaamiseen käytettiin lähes viisi miljoonaa markkaa, joka oli enemmän kuin koko rakennuksesta saatu korvaus, mistä lisää myöhemmin. Linnankatu 49:n vaurioaste oli noin 19 prosenttia.¹⁴⁸ Brahenkatu 6:n vaurioiden arvoksi arvioitiin 10–20 prosenttia.¹⁴⁹ Braahenlinna, Brahenkatu

6 ja Linnankatu 49 oli vuosien 1941–1942 aikana saatu korjattua lähes sotia edeltävään kuntoon, ja niiden huoneistot olivat vuokrattuina. Pieniä korjaustöitä oli taloissa kuitenkin edelleen tehtävä.¹⁵⁰ AK:n Pellervonkadun asunto oli ilmeisesti pahoin vaurioitunut, sillä vuonna 1942 AK oli kirjoilla Braahenlinnassa ja myöhemmin Torkkelinkadulla. AK:n Lihaniemen huvilaa ei ehditty jälleenrakentaa ennen kuin Viipurista piti lähteä uudestaan, mutta tontille rakennettiin pieni viikonloppumaja vapaa-ajan viettoa varten, sillä tontilla oli hyvä ranta ja tenniskenttä. Pyramidilla vuosi 1942 menikin Kailan mukaan pelkästään jälleenrakentaessa omia asunto-osakeyhtiötaloja, eikä uusia projekteja otettu. Tämän lisäksi kesällä 1942 aloitettiin myös kesken jääneen Vakuutus-Karjalan uudisrakennuksen kunnostustyöt, jotka saatiin päätökseen seuraavana vuonna.¹⁵¹

Rakennusliikkeiden yhtymä

Joulukuussa 1942 Viipurissa järjestettiin Suomen Ulkomaankauppaliiton aloitteesta Karjalan suuri jälleenrakennuskokous, jossa olivat edustettuina valtiovalta, eri hallinto- ja ammattialat, talouselämä ja lehdistö.¹⁵² Kokouksen puheenjohtajana toimi Suomen Ulkomaankauppaliiton toimitusjohtaja, Talouselämä-lehden päätoimittaja Jaakko Kahma, ja kokoukseen osallistui lähes 200 henkilöä mukaan lukien Pamaus-seuran edustajat. On oletettavaa, että myös AK osallistui kokoukseen, jollei Pamaus-seuran edustajana niin Viipurin suurimpana rakentajana.¹⁵³

Kokouksessa pankinjohtaja J. Hämä-

Brahenlinnan seinissä näkyy selvästi taitelujen jäljet. Kuva 30.8.1941. SA-kuva

Vakuutus Karjalan liiketalon talvisodan keskeyttämä rakennustyömaa säilyi lähes vahingoittumattomana. Kuva 30.8.1941. SA-kuva

läinen kertoi rakennusyrittäjien suunnitelmasta perustaa rakennusliikkeiden yhtymä sääntelemään takaisin vallatulla alueella tapahtuvaa rakentamista. Sotilashallinto oli joulukuussa 1941 aloittanut palkkatason säännöstelyn tällä alueella. Kun rakennus- ja työvoima-asiat palasivat sotilashallinnolta siviiliviranomaisten hallintaan toukokuun 1942 alussa, oli rakennustyöntekijöiden palkat lähteneet nousuun, minkä seurauksena sellaisetkin maata maaseudulla omistavat henkilöt, joita olisi tarvittu elintarvikepulan takia maanviljelyyn, saattoivat suurten ansioiden toivossa siirtyä rakennustöihin varsinkin Viipuriin. Lokakuussa 1942 siirryttiin koko maassa valtioneuvoston päätöksellä palkkasäännöstelyyn, mutta

palkanormien vakiintuminen erityisesti Viipurissa oli vaikeaa, sillä elinkustannukset olivat siellä kallistuneet huomattavasti sotaa edeltävästä ajasta. Karjalan jälleerakennuksen kannalta palkanormien vakiintumista pidettiin kuitenkin ensisijaisen tärkeänä, sillä samanaikaisesti, kun inflaatio söi suuren osan maksetuista korvauksista, korkeat palkat nostivat rakentamisen kustannuksia.¹⁵⁴

Viipurissa rakentamisen tarvetta pidettiin käytännössä katsoen rajattomana, mutta rakennustarvikkeiden ja työvoiman niukkuus pakotti rajoitettuun ja suunnitelmalliseen rakentamiseen. Rakennusliikkeiden välinen kilpailu väärästi rakennusalan palkkatasoa, sillä joku saattoi ”mustia palkkoja” lupailamalla houku-

tella toiselta liikkeeltä rakennusmiehiä. Pankinjohtaja Hämäläinen selitti, että palkkatason pitämiseksi kohtuullisena oli tärkeää saada rakennusliikkeet yhteistomintaan.¹⁵⁵ Suunnitelma herätti kuitenkin heti epäilyksiä karjalaispiireissä, ja sanomalehti Karjala kirjoittikin siitä kokousta käsittelevässä kirjoituksessa seuraavasti:

Erikoisesti tuntui herättävän epäilyksiä pankinjohtaja J. Hämäläisen esitelmässä mainittu suunnitelma koota joukko johtavia yksityisiä rakennusyrittäjiä eräänlaiseen valtiojohtoiseen yhtymään. Tätä suunnitelmaa ei tosin yksityiskohdaisemmin selostettu, mutta jos sen kautta jouduttaisiin jonkunlaiseen monopoliasemaan ja kaavamaiseen kaupalliseen organisaatioon, sitä tuskin voidaan pitää onnistuneena suunnitelmana.¹⁵⁶

Pian jälleenrakennuskokouksen jälkeen tammikuussa 1943 viisitoista Suomen suurinta rakennuttajaa ilmoittivat karjalaisissa sanomalehdissä perustaneensa yhtymän, jonka jäsenenä liikkeet sitoutuivat suorittamaan rakennustöitä KYMRO:n valvonnan alaisena vahvistettuja palkanormeja noudattaen. Rakennusosakeyhtiö Pyramid oli ainoa takaisin vallatun alueen oma liike, joka liittyi yhtymään.¹⁵⁷ Vastoin Sanomalehti Karjalan epäilyksiä yhtymällä ei ollut tarkoitus olla mitään erityis- tai monopoliasemaa, vaan sen tarkoitus oli toimia jonkinlaisena mittapuuna, jonka maksamiin palkkoihin muita työpalkkoja voitiin verrata.¹⁵⁸ Käytännössä oli kuitenkin havaittu, että suuret rakennusliikkeet olivat olleet ensimmäisenä nostamassa hintatasoa

maksamalla kohtuuttomia työpalkkoja. Esimerkiksi Viipurissa oli urakoitsijoiden kesken pidetty kokous työpalkkojen pitämiseksi määrätyn suuruisina, mutta päätöstä ei kuitenkaan ollut noudatettu eikä riittävän tehokkaasti valvottu, jotta sitä olisi noudatettu. Syynä oli laskutyöjärjestelmässä ollut perusvika: rakentajan palkkio maksettiin prosentteina rakennuskustannuksista, minkä vuoksi rakentajalle oli edullista saada niin paljon kuin mahdollista rahaa kulutetuksi. Tällöin oli luonnollisesti seurauksena, että rakentaminen tuli kalliiksi ja korkeita työpalkkoja maksettiin.¹⁵⁹

Viipurissa toimi tuohon aikaan Pyramidin lisäksi kahdeksan pienempää rakennusalan yrittäjää. Suurliikkeiden yhteistoiminnasta pelästyneinä nekin ilmoittivat karjalaisissa sanomalehdissä toimivansa KYMRO:n alaisuudessa ja noudattavansa vahvistettuja palkanormeja. Karjalaisten lehtien sympatia olikin pienliikkeiden tukena, ja ne kirjoittavat, että palautetulla alueella oli suunnitteilla rakennusliikkeiden monopoli ja että pian KYMROkin alistuisi suurliikkeiden perustaman yhtymän nöyräksi käskyläiseksi.¹⁶⁰

”Voittaja ei ole Saksa”

Toinen mielenkiintoinen huomio jälleenrakennuskokouksesta liittyy siihen, keitä kokouksessa ei ollut. Johannes Virolaisen mukaan osanottajaluettelosta puuttui hänen hämmästyksensä Urho Kekkosen, vaikka tämä oli vielä vuoden 1942 lopussa Siirtoväen huollon keskuksen johtaja ja asia häntä varmasti kiinnosti. Virolainen epäilee asian selittyvän sillä, että Kekko-

nen oli jo alkukesästä 1942 alkanut ottaa etäisyyttä Karjalan jälleenrakentamiseen, sillä tämä epäili, että sijoitukset sinne menetettäisiin rauhan mukana, mutta vallinneessa tilanteessa ei voinut julkisesti jarruttaa tätä työtä. Kekkonen oli nimittäin todennut Virolaiselle jo kesäkuussa 1942: *”Sota ei vielä ole lähelläkään loppuaan. Ja kun se joskus loppuu, voittaja ei ole Saksa.”*¹⁶¹

Samoja epäilyksiä oli toki tuolloin jo Suomen poliittisella ja sotilaallisella johdolla, mutta ne pyrittiin pitämään visusti suurelta yleisöltä salassa. Marraskuun 1941 alussa Rytin Rovaniemelle saksalaisten esikuntien tuntumaan lähettämä tarkkailija, lähettiläs Bruno Kivikoski siirtyi presidentin kansliapäälliköksi. Tervetulolounaalla Ryti kyseli Kivikosken yleisiä vaikutelmia sodasta, johon tämä oli vastannut, että *”minulla on se käsitys, että saksalaiset häviävät sodan”*. *”Ei asia vielä ole aivan varma”*, oli Ryti todennut.¹⁶² Muutamaa kuukautta myöhemmin vastaavia arvioita tuli myös päämajasta. Tammikuussa 1942 presidentti Ryti kirjoitti päiväkirjaansa: *”Marsalkka on melko pessimistinen saksalaisten asemaan nähden Venäjällä. Katsoi, että se oli hyvinkin huolestuttavaa ja saattoi jopa johtaa katastrofiin.”*¹⁶³ Tällöin oli varmasti tullut tieto myös valtiojohdollemme, että Yhdysvallat oli aloittanut sotatarviketoimitukset liittoutuneille Lend-Lease-ohjelman puitteissa. Britannian jälkeen Neuvostoliitosta tuli suurin amerikkalaista sotamateriaalia saanut valtio. Maaliskuussa 1942 Ryti oli keskustellut myös Berliinin-lähettiläs Kivimäen kanssa sotatilanteesta. Molemmat olivat pitäneet mahdollisena, että Saksa häviäisi sodan, ja tässä tilanteessa Ruotsi olisi ainoa vaikkakin heikko tuki, sillä Eng-

lantia ja Yhdysvallat olivat sodan Japanin kanssa jatkuessa riippuvaisia Neuvostoliitosta.¹⁶⁴ Viimeistään loppuvuodesta 1942 oli Suomen johdolle jo täysin selvää, ettei Saksa voittaisi sotaa. Päämajan tiedustelujaoston johtaja, eversti Aladár Paasonen tapasi joulukuussa Kööpenhaminassa Saksan tiedustelun johtajan, amiraali Wilhelm Canariksen. Paasonen rohjettua esittää pessimistinen käsityksensä sodan lopputuloksesta oli Canaris todennut olevansa täsmälleen samaa mieltä ja jatkanut: *”Saksa ei voi voittaa sotaa. Itse asiassa olemme jo hävinneet sodan. Puna-armeijaa ei ole lyöty, ja liittoutuneiden voimavarat ovat ehtymättömät.”* Canaris hirtettiin vuonna 1944 osallisuudesta Hitlerin vastaiseen salaliittoon.¹⁶⁵

Joulukuun 1942 Karjalan jälleenrakennuskokouksessa ei tällaista mielialaa voinut aistia. Esimerkiksi puheenjohtaja Kahman pitämästä puheesta ei sanallakaan kuvastunut sotatilanteesta tapahtunut muutos, vaikka Saksan kesähyökkäys oli epäonnistunut, rintamalinjat pysähtyneet ja Neuvostoliiton vastahyökkäys Stalingradissa jo alkanut.¹⁶⁶ Kokouksessa pidettiin yksitoista esitelmää, jotka sisälsivät selostuksia ja suunnitelmia takaisin vallatun alueen maataloustuotannon, rakkennustoiminnan, teollisuuden, kaupan ja liikenteen kehittämiseksi sekä jälleenrakennuksen rahoittamiseksi. Esitelmien pitäjänä oli kaksi hallituksen jäsentä ja kunkin erikoisalan parhaita asiantuntijoita.¹⁶⁷ Lisäksi kokouksessa esitettiin toivomus perustaa taloudellisten järjestöjen Karjala-toimikunta, joka asetettiin tammikuussa 1943. Toimikunnan tehtävänä oli välittää jäsenille tietoja takaisin vallatun alueen talouselämän tärkeimmistä ta-

pahtumista, ja kaikkiaan 17 laajemmissa puitteissa toimivaa järjestöä ja yhtymää nimesi edustajansa toimikuntaan.¹⁶⁸ Niin karjalaiset kuin valtiovaltakin olivat vielä loppuvuonna 1942 valmiita kiihdyttämään jälleenrakentamista takaisin vallalla alueella.

Stalingradin taistelun päättymistä seuraavana päivänä 3.2.1943 kihtivuoteeltaan noussut¹⁶⁹ Mannerheim kutsui Suomen poliittisen johdon tärkeimmät henkilöt päämajaan Mikkeliin neuvotteluun, jossa päätettiin Suomen uudesta kurssista. Paasonen piti tilaisuudessa tilannekatsauksen sotatilanteesta, josta kävi ilmi, että Saksan asema oli peruuttamattomasti heikentynyt eikä sillä ollut enää toivoa Neuvostoliiton voittamisesta tai sovintorauhasta, ja Suomi sai olla tyytyväinen, jos pääsisi irti sodasta Moskovan rauhanehdoin. Koko päivän kestäneiden neuvotteluiden päätteeksi todettiin, että Suomen olisi ryhdyttävä rauhantunnusteluihin, vaikka olikin odotettavissa, että Itä-Karjalasta jouduttaisiin luopumaan.¹⁷⁰

Mannerheim lähetti Paasonen kertomaan myös eduskunnalle helmikuussa 1943 sotatilanteen heikoista näkymistä. Paasonen esitystä olivat saapuneet kuulemaan lähes kaikki kansanedustajat. Paasonen esitelmä oli pääpiirteiltään sama, jonka tämä oli pitänyt viikkoa aikaisemmin päämajassa. Saksan toivo suursodassa oli mennyttä, ja Suomen tulisi varautua tekemään toinen Moskovan rauha. Tulevaisuuden uskoa edustajiin Paasonen kuitenkin loi ennustamalla, että syttyisi vielä kolmas maailmansota länsivaltojen ja Neuvostoliiton välille ja vasta tämä sota toteuttaisi Suomen kansan toiveet.¹⁷¹ Paa-

sonen sai varsinkin oikeiston edustajilta kylmän vastaanoton, mutta pääasiassa sosiaalidemokraateista ja ruotsalaisista muodostunut rauhanoppositio oli esitykseen sen sijaan tyytyväinen.¹⁷² Esityksestä nousi kuitenkin oikeiston keskuudessa niin iso häly, että Paasonen lähetettiin muutama päivä myöhemmin pitämään uusi, sovittelevampi esitys Suomen ja Saksan sotänäkymistä sekä pahoittelemaan ”suurvaltapolitiikan ja tulevien mahdollisuuksien” käsittelyä ”törkeänä hairahduksesta”.¹⁷³ Vaikka erityisesti saksalaismiesten keskuudessa haluttiin vielä uskoa Saksan sotaonnan kääntymiseen, oli päätäjillä jo alkuvuodesta 1943 riittävästi tietoa epäillä, että sota tulisi Suomenkin kannalta päättymään heikosti. Tästä huolimatta vuosi 1943 oli kaikkein kiivainta Karjalan jälleenrakentamisen aikaa.¹⁷⁴

Karjalaa siis jälleenrakennettiin, vaikka Suomen johto oli hyvin tietoinen, että sota tultaisiin häviämään ja alueesta saatettaisiin joutua vielä uudelleen luopumaan. Jostain syystä Karjalan pitämisen suhteen oltiin kuitenkin vielä yltiöoptimistisiä. Kulkivathan rintamalinjat vielä kaukana Itä-Karjalassa. Ensimmäisiä rauhantunnusteluita pohdittaessa helmikuussa 1943 Ryti ilmoitti, että keskustelujen pohjaksi otettaisiin vuoden 1939 rajat, mutta Itä-Karjala pidettäisiin hallussa tulevaan rauhankonferenssiin asti. Rauhansopimuksessa Itä-Karjalaan tuli muodostaa itsehallinto-alue, joka toimisi puskurina Suomen ja Neuvostoliiton välillä.¹⁷⁵ Suomen poliittinen johto kuvitteli Tannerin mukaan vielä tässä vaiheessa, että toinen maailmansota tulisi ensimmäisen tavoin päättymään suureen rauhankonferenssiin, joka järjestäi-

si Euroopan olot ja rajat.¹⁷⁶ Ryti oletti Yhdysvaltojen olevan rauhan tullen Suomelle myötämielinen ja Suomi saisi vanhat rajansa, ja korkeintaan Kannaksella rajaa siirretäisiin ja Suomenlahden saarista luovutettiin.¹⁷⁷ Myös Mannerheim vaikuttaa olleen vielä keväällä 1943 optimistinen. Tämän mukaan Suomen tulisi rauhanneuvotte luissa olla valmis luopumaan Lavansaaresta ja Seiskarista sekä rajansiirtoon Kannaksella Inon linjaa myöten eli lähes samaan rajankorjaukseen, jota Suomi oli ennen talvisotaa Neuvostoliitolle tarjonnut.¹⁷⁸

Jälkikäteen on vaikea olla kummastelematta Suomen poliittisen johdon sinisilmäisyyttä ja optimistisuutta. On täysin absurdi ajatus, että Suomen hyökättyä Neuvostoliittoon ja valloitettua tältä vielä alueita olisi Neuvostoliitto ollut valmis huonompiin rauhanehtoihin, joihin se ennen talvisotaa olisi ollut valmis suostumaan, tai siihen, mitä talvisodan jälkeen Moskovan rauhansopimuksessa oli sovittu.

Historia ei tunne sota, jonka päättyttyä rajoja olisi siirretty voittajavaltion kannalta aikaisempia rajoja epäedullisemmiksi. Vielä kummallisemmaksi asian tekee se, että Rytillä oli jo vuoden 1942 alussa ollut päiväkirjamerkintöjen perusteella täsmällinen tieto Britannian ulkoministeri Anthony Edenin Moskovassa järjestetyistä keskusteluista, joissa Neuvostoliitto oli vaatinut vuoden 1940 rajojen palautusta.¹⁷⁹ Sotatilanne oli alkuvuodesta 1943 Neuvostoliiton kannalta huomattavasti suotuisampi kuin mitä se oli vielä alkuvuonna 1942 ollut. Myöskään uskoa Yhdysvaltojen tukeen ei voi olla ihmettelemättä, sillä liittoutuneiden tiedettiin jo vaatineen Saksan ja sen liit-

tolaisten ehdotonta antautumista. Tämän vaatimuksen olivat Roosevelt ja Churchill tuoneet julki Casablancan konferenssin päättäneessä lehdistötilaisuudessa 24. tammikuuta 1943.¹⁸⁰ Virhearvio länsimaiden tuesta – tai peräti länsimaiden ja Neuvostoliiton välisestä uudesta sodasta – on ainoa looginen selitys sen lisäksi, ettei hattu lietsota paniikkimielialaa sille, miksi Karjalan jälleenrakennusta ei hidastettu.

Loppuvuodesta 1943 Suomen tilanne alkoi näyttää entistä tukalammalta. Suomen rauhantunnustelut Yhdysvaltojen ja Ruotsin välityksellä eivät vuoden 1943 aikana olleet johtaneet myönteiseen suuntaan, ja Yhdysvallat oli katkaissut lähes kaikki diplomaattiset suhteensa Suomeen. Saksa taas vaati Suomen sitomista entistä tiukemmin poliittiseen liittosuhteeseen eikä sallinut erillisrauhaa.¹⁸¹ Suomen kohtalo sinetöitiin joulukuussa 1943 Teheranin konferenssissa, jossa Roosevelt, Churchill ja Stalin sopivat Suomen rauhan ehdoista. Konferenssissa päätettiin, että Suomen itsenäisyys säilytetään, mutta tunnustettiin Neuvostoliiton turvallisuustarpeet Itämerellä palauttamalla vuoden 1940 rajat. Vaikka päätökset olivat salaisia, tieto niiden sisällöstä tihkui Suomen poliittiselle ja sotilaalliselle johdolle.¹⁸² Teheranin konferenssi kuoppasi lopullisesti toiveet länsimaiden tuesta. Viimeistään tässä vaiheessa koko Suomen ylin poliittinen ja sotilaallinen johto ymmärsi, että rauhan ehtona tulisi olemaan vuoden 1940 rajat.¹⁸³ Silloisen pääministerin Edwin Linkomiehen mukaan epäselvyyttä oli ainoastaan siitä, suostuisiko neuvostohallitus edes keskustelemaan Viipurin kaupungin ja Saimaan kanavan säilymi-

sestä Suomella, mutta tämäkin alkoi näyttää epätodennäköiseltä jo alkuvuodesta 1944.¹⁸⁴ Karjalaa kuitenkin jälleenrakennettiin entiseen malliin.

Paasikivi toimi jälleen Suomen neuvottelijana Moskovan rauhanneuvotteluissa keväällä 1944, ja hänelle oli annettu ohjeeksi pyrkiä, jos siihen oli mitään mahdollisuuksia, taivuttaa neuvostohallitus hyväksymään, että rajakysymyksessä Suomelle jäisi Viipuri ja Saimaan kanava. Vuoden 1939 rajoista ei siis edes yritetty pitää enää kiinni. Neuvostoliitto ei kuitenkaan ollut valmis tinkimään vuoden 1940 rajojen palauttamisesta, ja rauhanehdot olivat kokonaisuudessaan muutenkin mahdotomia hyväksyä, minkä vuoksi rauhanneuvottelut katkesivat huhtikuussa 1944. Hallitukselle saksalaisten nopea karkottaminen ja mittavat sotakorvaukset olivat suurin kompastuskivi, mutta sen sijaan Moskovan rauhan rajojen hyväksymisestä oli hallituksen sisärenkaan piirissä jo päätetty. Suomen armeijan ollessa vielä lyömätön olisi se kuitenkin ollut mahdollonta saada eduskunnassa läpi. Valtaosa eduskunnasta vastusti jyrkästi Karjalasta luopumista.¹⁸⁵ Oli valtava ristiriita sen välillä, mitä asiasta parhaiten perillä olleet eli hallituksen sisärengas tiesi olevan välttämätöntä ja mitä eduskunta ja Suomen kansa olivat valmiita hyväksymään.

Jälleenrakentamista Karjalassa ei vielä kukaan jarrutettu, sillä ei haluttu lietsoa uusia huhuja erillisrauhasta ja paniikkimielialaa, jota jälleenrakennuksen näkyvän hidastamisen pelättiin aiheuttavan.¹⁸⁶ Tosin Kouluhallitus kuitenkin ilmoitti huhtikuussa 1944, että takaisin vallatulla alueella oli uusien koulujen rakentaminen

keskeytettävä. Tätä määräystä ei kuitenkaan noudatettu, ja KYMRO jatkoi rakennuslupien myöntämistä tarvikkeiden ja työvoiman sallimissa rajoissa.¹⁸⁷ Vaikka tieto Neuvostoliiton kovista rauhanehdoista ja Saksan tappiosta oli myös kansalaisten tiedossa, karjalaiset itse luottivat siihen, että alueelle oli tultu jäädäkseen. Luotettiin Suomen armeijaan, joka heikosti varustautuneena kesti kunnialla talvisodassa. Nyt se oli saanut kolme vuotta aikaa varustaa asemiaan ja tunsu hyvin vihollisensa. Neuvostoliitolla oli lisäksi tärkeämpiä hyökkäyskohteita muualla etelässä kuin pohjoinen Suomi.¹⁸⁸

Vaikka jälleenrakennuksen päähuomio olikin maaseudulla, myös Viipuria jälleenrakennettiin ripeästi ja kaupunki oli jo kesään 1943 mennessä kasvanut Itä-Suomen merkittävimmäksi kauppa- ja liikekeskukseksi.¹⁸⁹ Kevääseen 1944 mennessä olivat olosuhteet kaupungissa jo tyystin toiset kuin syksyllä 1941. Sodan pahimmat vauriot oli saatu korjatuiksi ja rauniot puhdistetuiksi ja uusien rakennustenkin rakentaminen oli jo saatu alkuun.¹⁹⁰ Viipurista oli todella tarkoitus rakentaa metropoli, aivan kuten sanomalehti Karjala oli valtauksen yhteydessä uutisoinut – sotatilanteen ollessa vielä tyystin toinen. Tätä varten Viipurille piti laatia uusi asemakaava. Viipurin uuden asemakaavan suunnittelusta vastasi professori Otto-I. Meurman, joka oli vuosina 1918–1937 toiminut Viipurin asemakaava-arkkitehtinä. Meurman jätti keväällä 1943 laajan suunnitelman kaupungin asemakaavaksi, joka perustui oletukselle, että Viipurin väkiluku tulisi kaksinkertaistumaan vuodesta 1939 vuoteen 1970 mennessä. Myös

tulevalle Viipurin yliopistolle oli varattu tontti.¹⁹¹ Kaupungin keskuksen rakentamiseksi julistettiin asemakaavakilpailu helmikuussa 1944. Kilpailu päättyi 31. toukokuuta 1944, vain muutama viikko ennen kaupungin menetystä. Virolainen kirjoittaa asemakaavakilpailusta seuraavaa: *”Sen tulokset lupasivat tälle kovia kokeelle kaupungille loistavampaa tulevaisuutta kuin milloinkaan ennen. [...] Viipurista oli todellakin tarkoitus kehittää suuri moderni kaupunki, missä historia ja nykyaika olivat liittyneet harmonisesti toisiinsa.”*¹⁹²

Myös Pyramidilla oli vuosina 1943 ja 1944 isoja jälleenrakennustöitä, muun muassa Kansallis-Osake-Pankin toimitalon sekä Karjalan kirjapainon asuin-, liike- ja tehdasrakennuksen kunnostaminen.¹⁹³ KOP:n konttori saatiin avatuksi 1. kesäkuuta 1944.¹⁹⁴ Vain reilua viikkoa myöhemmin, 9. kesäkuuta 1944 Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksen. Viipuri määrättiin evakuoitavaksi 15. kesäkuuta, ja viisi päivää myöhemmin se oli jo Neuvostoliiton hallussa.

Karjalan kannaksen puolustusta lainlyödään ja suurhyökkäys yllättää

Jatkosodan hyökkäysvaiheen päätyttyä ja sen muututtua asemasodaksi alkuvuodesta 1942 oli Suomen sotilaallisen johdon mielenkiinto lähinnä Itä-Karjalan linnoittamisessa. Leningrad oli tällöin vielä saksalaisten piirittämä, eikä Kannakseen kohdistunut uhkaa. Siitä huolimatta, että julkiseksi perusteluksi Itä-Karjalaan menolle oli nimetty edulliset puolustusasemat, olivat Itä-Karjalassa rintamalinjat ja

etäisyydet pitkiä. Aunuksen ja Maaselän kannaksella myös tiet olivat huonossa kunnossa. Mannerheim oli antanut tammikuussa 1942 käskyn sekä Itä-Karjalan että Karjalan kannaksella taaemman VT-aseman (Vammelsuu-Taipale) linnoittamisesta, mutta käskyn toteutus viivästyi, sillä linnoitusrakennusjoukkoja suunnattiin lähinnä Itä-Karjalaan, jossa laajat tiettyöt hidastivat varsinaisia linnoitustöitä. Kuvaavaa on, että syksyllä 1942 Itä-Karjalan 28 linnoitusrakennuspataljoonasta vain viisi teki linnoitustöitä muiden ollessa kiinni tietöissä.¹⁹⁵

Samanaikaisesti Suomessa jäi kuitenkin huomaamatta Leningradin vähittäinen toimiminen saarron jatkumisesta huolimatta. Venäläiset olivat onnistuneet pitämään kaupunkiin verrattain hyvin toimivan yhteyden Laatokan jäätietä pitkin, ja kesällä 1942 laivaliikenne pystyi tuomaan sinne merkittäviä tarvikkeita.¹⁹⁶ Vuoden 1942 lopussa linnoitusrakennuspataljoonia oli Itä-Karjalassa 27 ja Kannaksella vain kaksi. Myöskään Leningradin saartorenkain osittain avautuminen tammikuussa 1943 ei vaikuttanut juurikaan tilanteeseen. Se pantiin kyllä Suomessa merkille, mutta siihen reagoitiin kuitenkin vielä rauhallisesti, sillä saksalaisten pohjoinen armeijaryhmä onnistui rajoittamaan Laatokan rantaa pitkin johtaneen käytävän varsin kapeaksi, eikä Kannakseen kohdistunut vielä suoranaista uhkaa.¹⁹⁷ Kesällä 1943 Karjalan kannaksella oli yhä vain viisi rakennuspataljoonaa ja Itä-Karjalassa 22.¹⁹⁸

Leningradin piiritys päättyi virallisesti 27. tammikuuta 1944. Noin viikko tämän jälkeen 6.–7. helmikuuta 1944 Neuvostoliitto teki ensimmäisen suurhyökkäyksen

Helsinkiin massiivisilla ilmapommituksilla. Ilmapommituksia tehtiin vielä 16.–17. ja 26.–27. helmikuuta. Neuvostoliiton tarkoituksena oli saada Suomi irtautumaan sodasta ja suostumaan rauhaan Neuvostoliiton ehdoilla. Leningradin piirityksen päätyttyä ja Saksan pohjoisen armeijaryhmän rintaman luhistuessa oli Suomen asema sodassa dramaattisesti muuttunut. Ensimmäisiä ilmapommituksia seuraavana päivänä 8. helmikuuta presidentti Ryti tapasi ylipäällikkö Mannerheimin ja keskusteli tämän kanssa Kannaksen linnoituksesta. Ryti kertoi keskustelleensa puolustusministeri Waldenin kanssa siitä, että *”linnoitustöitä Kannaksella pitäisi erikoisesti jouduttaa ja siirtää huomattavia lisäjoukkoja sinne, koska pelkäsin venäläisten, jos hyökkäykseen ryhtyvät, tekevän sen juuri Karjalan kannaksella”*. Rytin tiedustellessa, oliko tätä harkittu päämajassa, Mannerheim oli vastannut, ettei ole tarpeeksi strategi tietääkseen, tulevatko venäläiset hyökkäämään juuri Karjalan kannaksella, mihin Ryti oli todennut, ettei välttänyt olevansa strategi lainkaan, mutta siitä huolimatta piti todennäköisenä, että venäläisten päähyökkäys kohdistuisi juuri Kannakselle.¹⁹⁹ Valtion tiedotuskeskuksen päällikön L.A. Puntilan mukaan Mannerheim oli tuohon aikaan niin arka sotilaallisen asiantuntemuksen puolesta, että *”Rytin antamat neuvot melkeinpä vain viivyttivät joukkojen siirtoa sinne, missä sotilaallisen voiman painopisteen piti olla, ts. Karjalan Kannakselle”*.²⁰⁰

Kannaksen heikko puolustus tuli puheeksi myös huhtikuussa 1944 ulkoministeri Ramseyen kanssa Suomen torjuttua rauhanneuvottelut. Ramsey oli todennut,

että Suomen olisi luovuttava Aunukselta, jos sen joukkoja tarvittiin Kannaksella. Mannerheim oli ollut asiasta kiusaantunut eikä ollut vastannut. Kolmannen kerran joukkojen sijoitus oli tullut esille puolustusministeri Waldenin vieraillessa kesäkuun 1944 alkupäivinä päämajassa. Walden oli ottanut esille joukkojen sijoituksen ja voimien suhteen Aunuksen ja Kannaksen välillä. Mannerheim oli kivahtanut kysymykseen: *”Ette suinkaan tahdo uskotella minulle, että meillä on liikaa joukkoja Syvärillä tai Maanselän kannaksella.”* Siihen yleisesikunnan päällikkö Heinrichs oli vastannut: *”Ei, herra marsalkka, mutta luulen, että meillä on liian vähän Kannaksella.”*²⁰¹ Heinrichin arvion mukaan Mannerheim oletti, ettei Neuvostoliitto hyökkäisi Suomeen, koska sodan päänäyttämö oli Keski-Euroopassa ja Suomen kohtalo ratkeisi taisteluita Saksan kukistuttua. Ajatuksena oli, että tällaisessa tilanteessa sodan olisi Suomen kannalta mahdollista päättyä sovintorauhaan, jolloin pitämällä Itä-Karjalaa siihen asti panttina Suomi voisi saada vaihdettua ainakin osia Viipurin läänistä siihen.²⁰² Tähän liittyi oleellisesti myös se harhaluulo, että Kannaksen puolustuksen kuviteltiin kestävänsä mahdollisen hyökkäyksen siten, että Itä-Karjalasta olisi mahdollista siirtää joukkoja hyökkäyksen jo alettua.

Keväällä 1944 Karjalan kannaksen asemien linnoittaminen oli kuitenkin pahasti kesken sekä VT-linjalla että erityisesti VTK-linjalla (Viipuri–Kuparisaari–Taipale).²⁰³ Aiemmin täysin linnoittamattoman VKT-linjan linnoittaminen oli aloitettu helmikuussa 1944. Suomen 33 linnoitusraken-

nuspataljoonasta maaliskuussa 1944 Karjalan kannaksella oli 12 ja Itä-Karjalassa oli edelleen 18 pataljoonaa siitäkkin huolimatta, että tärkeimpien asemien linnoittaminen oli siellä jo saatu hyvään kuntoon.²⁰⁴ Viipurin puolustusasema oli VKT-linjan läntisin osa. Aseman suunnittelutyötä oli tehty jo vuoden 1943 aikana, mutta Mannerheim antoi vasta 3. maaliskuuta 1944 käskyn töiden käynnistämiseksi myös Viipurissa. Käskyn mukaan puolustusvalmiutta Karjalan kannaksella piti tehostaa ”kestämään voimakasta vihollistulta”. Toukokuun alussa päämajan operatiivisen osaston päällikön tarkastuskierros Kannaksella paljasti kuitenkin vakavia heikkouksia, ja ylipäällikkö antoi uuden tiukkalinjaisen tehostamiskäskyn 10. toukokuuta. Tällöin asemat piti lujittaa kestämään suurhyökkäys. Käskyn toteutus jäi kuitenkin puolitiehen asemansodan rutiineiden jatkuessa entisellään.²⁰⁵

Olennessen osan Viipurin aseman linnoittamisesta suorittivat linnoitusrakennusjoukot sekä Panssaridivisioonan Viipurissa olevat joukot. Varsinaisia linnoitusrakennusjoukkoja perustettiin toukokuussa 1944 vielä kaksi pataljoonaa²⁰⁶ ja lisäksi kaksi linnoitusurakkaa annettiin yksityisille yrityksille,²⁰⁷ joista toinen oli Rakennusliike Pyramid. Se sai 27. huhtikuuta rakennettavakseen viisi miehistökorsua Ristimäen hautausmaan ja Kelkkalan kaupunginosan alueella Viipurin keskustan kaakkoispuolella.²⁰⁸ Urakan piti olla täysin valmis 15.7.1944 mennessä. Kailan mukaan AK oli ottanut työn vastaan hieman vastentahtoisesti. Ehkä vastahakoisuus johtui siitä, että taisteluhautoja jouduttiin kaivamaan Viipurin

maaseurakunnan ja ortodoksisen seurakunnan kalmiston läpi. Hautarauhaa ei kuitenkaan rikottu, sillä linnoituksen alle jäävien hautojen ruumiit siirrettiin ensiksi toiseen paikkaan.²⁰⁹

Korsujen ollessa jo lähes valmiita tuli Neuvostoliiton ilmahyökkäys ja yksi pommi putosi hautausmaalle, jossa oli juuri hautaan lasku menossa. Ilmanpaineen johdosta yksi seppeli lensi haudalta juuri valmistuneen korsun päälle. Työmiehet olivat silloin todenneet, että eihän tätä korsua sitten enää tarvitakaan. Siinä on jo hautaseppele päällä²¹⁰

AK:lle linnoitustyöt olivat tuttua touhua jo ennen yrittäjäksi ryhtymistä, jolloin hän oli ollut rakentamassa Ahvenmaan linnoituksia, sekä myös Pyramidin toimintansa alussa Enckelin linjaa rakentaessa. Myös välirauhan aikana, jolloin puolustuslaitos oli edellisen kerran tarjonnut linnoitustöitä urakalle, AK oli ollut rakentamassa Salpalinjaa. Tästä lisää luvussa 8.

Huhtikuussa 1941 rakennusosaston urakkatoimisto oli tiedustellut Salpalinjan urakoitsijoilta, olisivatko nämä halukkaita suorittamaan linnoitustöitä mahdollisen sodan aikana taaemmilla linjoilla. AK oli ollut valmis jatkamaan ja antanut luettelon henkilökunnasta, jonka olisi töiden jatkumisen mahdollistamiseksi jäätävä töihin. Suurin osa linnoitustöissä olevista rakennusmiehistä oli reserviläisiä, joita tarvittiin kenttäarmeijassa. Urakoitsijoiden käytöstä kuitenkin luovuttiin, sillä sodasta tuli hyökkäys-, ei puolustussota, jolloin linnoitusrakennusjoukkojen työtehtävät tulivat seuraamaan hyökkäävän kenttäarmeijan joukkoja.²¹¹ Linnoitusrakennuspataljoonien työvoi-

ma saatiin työvelvollisista²¹², toipilaista eli aikalaisittain ”tärähtäneistä” ja sotavangeista. Koska jatkosodan liikekannalphanossa oli otettu parhaassa kunnossa olevat työmiehet, oli osaavan työvoiman puute linnoitustöissä jatkuva ongelma.²¹³ Kailan mukaan rakennusurakoitsijat joutuivatkin luovuttamaan sinne parasta työvoimaansa, koska työstä ei muuten olisi tullut mitään.²¹⁴ Ilmeisesti Kannaksen linnoitusten heikon puolustusvalmiuden takia pieni määrä töistä annettiin taas keväällä 1944 urakalle.

VKT-linjan linnoittamisessa aika loppui kuitenkin lopulta kesken ennen kuin työt olivat edes päässeet kunnolla alkuun. Toukokuun lopulla valmiina oli vain 16 km taisteluhautaa, ja korsuja oli rakenteilla 48 kappaletta ja panssariestettä 360 metriä.²¹⁵ Kesäkuuhun mennessä VTK-linjan linnoittaminen ei ollut ehtinyt tuottaa edes välttävästi taisteluvalmiita asemia.²¹⁶ Ristimäen hautausmaan taisteluhaudat eivät esimerkiksi olleet edes puoliksi valmiita ennen Viipurin taisteluiden alkamista.²¹⁷ Päämajan linnoitusosasto oli toukokuun 19. päivänä, tasan kolme viikkoa ennen Neuvostoliiton suurhyökkäystä, arvioinut, että vaatisi seitsemän tai kahdeksan kuukautta, että Talin ja Pappilanniemen välisen aseman osa saataisiin linnoitettua ensimmäisen kiireysluokan laitteilla.²¹⁸ Myös joukkoja oli Kannaksella vähän. Kesällä 1944 Karjalan kannaksen puolustukseen oli varattu 75 000 sotilasta, kun vertailun vuoksi talvisodassa loppuvaiheilla siellä oli 200 000 sotilasta.²¹⁹

Yllättikö suurhyökkäys?

Suomalaisessa historiantutkimuksessa on kiistanalaista, missä määrin suurhyökkäys tuli yllätyksenä. Päämajan tiedustelutietoaineisto vietiin jatkosodan päättyessä Ruotsiin, missä se myös sittemmin pääosin tuhottiin. Muista lähteistä on kuitenkin saatu viitteitä siitä, että tietoa suurhyökkäyksen valmisteluista on eri kautta tullut, mutta tiedot eivät joko edenneet sodan johdolle asti tai niitä ei ole otettu riittävän vakavasti. Sekä tähyystiedustelun, lentotiedustelun, radiotiedustelun että sotavankien kautta viitteitä suurhyökkäyksen valmisteluista kyllä saatiin, mutta hyökkäyksen alkamisajankohdaksi arvioitiin heinäkuuta 1944.²²⁰ Päämajan tiedustelukatsauksista keväältä 1944 on luettavissa, että havainnot lisääntyneestä aktiivisuudesta Kannaksella olivat kyllä päämajankin tiedossa, mutta päämajan tiedustelu teki niistä varsin omituisen johtopäätöksen. Katsauksissa nimittäin sanottiin, että ”on luultavaa vihollisen pelkäävän meidän hyökkäävän varsinkin kun vihollinen edelleen näyttää oletettavan saksalaisia joukkoja olevan Kannaksella”. Johtopäätös on outo ottaen huomioon, ettei yleistilanne voinut antaa mitään päteviä perusteita olettaa, että puna-armeija pelkäisi Suomen hyökkäävän Leningradiin, kun sellaista ei tapahtunut saarronkaan aikana. Puna-armeijalla oli myös hyvät tiedot siitä, ettei saksalaisten joukkoja ollut Kannaksella.²²¹

Toinen ihmetystä herättävä tulkinta koskee lentotiedustelulla saatujen näköhavaintojen johdosta tehtyjä johtopäätöksiä. Lentäjät raportoivat nähneensä 22. päivä toukokuuta muun muassa noin

500 autoa vihollisen puolella Kannaksen rintamaa, ja tiet olivat paikoin olleet täynnä ajoneuvoja. Ilmoitus oli mennyt virkatietä aina päämajaan saakka, jossa se mitätöitiin ja esittelijälle vastattiin, ettei hyökkäystä ole odotettavissa ainakaan puoleentoista kuukauteen. Asiaa käsittelevä tiedusteluosaston upseeri sai osastopäälliköltä käskyn korvata jo valmiiksi kirjoittamansa hyökkäyksestä kahden viikon sisään varoittava vihollistilannetiedote uudella tiedotteella, jossa todettiin vihollisen vahvistaneen puolustustaan Kannaksella. Tämän päätöksen taustoja valottavat asiakirjat on joko tuhottu tai ainakin ne ovat pysyneet piilossa. Ilmakuvaus taas ei sää- ja teknisistä syistä onnistuttu toteuttamaan ennen toukokuun loppua. Kun ne lopulta tehtiin, paljastivat kuvat suuret tykistökeskitykset. Nämä ilmakuvat kuitenkin seikkailivat kesäkuun alkupäivät postissa ja toimistojen pöydillä ja tulivat päättäjien tietoon vasta, kun tulivalmistelut hyökkäystä varten oli jo aloitettu.²²²

Myös ulkomaisten tiedusteluelinten tietojenvaihdon kautta saatiin varoituksia suurhyökkäyksen valmisteluista, mutta sotilasjohto ei pitänyt niitä tarpeeksi uskottavani. Esimerkiksi Suomen Tukholman sotilasasiamies eversti Martin Stewen oli saanut jo toukokuun 8. päivä Japanin Tukholman sotilasasiamieheltä kenraali Onoderalta tietoa Neuvostoliiton joukkojen keskittämisestä Karjalan kannakselle, mikä viittasi suurhyökkäyksen valmisteluun. Stewenin Suomeen lähettämä raportti kuitenkin pysähtyi Paasonen ja Heinrichsin pöydälle. Käydessään päämajassa toukokuun lopussa Stewen

oli kuullut, ettei raporttia ollut esitelty Mannerheimille, eikä asiasta saanut tälle puhua. Paasonen oli todennut Stewenille, että ”*olemme (Heinrichs, Airo, Paasonen) päättäneet, että Sinä et saa*”.²²³ Airon kerrotaan myöhemmässä yhteydessä selittäneen toimintaansa päämajassa:

*Jouduin tarkkaan harkitsemaan, mitä ja milloin marsalkalle saattoi kertoa. Yli-päällikön työskentelytapa oli hankala ja kulutti voimia, koska esittelijöitä oli paljon ja tietoja tuli hänellä koordinoimattomasti. Siitä aiheutui sekamelska, ja marsalkan reaktiot saattoivat olla toisinaan arvaamattomia. Oli ajoittain vaikea saada ratkaisuja häneltä näissä oloissa. Tilanne oli tosiaan kaoottinen. Ei voinut ehdottaa liikaa erilaisia vaihtoehtoja ja jouduimme joskus yhdessä pohtimaan, mitä marskille esitetään.*²²⁴

Tiedossa ei ole, miksi sotilasasiamiehen ulkomaisen tiedustelun kautta saatuja tietoja suurhyökkäyksen valmistelusta, oli asia, josta Mannerheimille ei tullut kertoa, ei ole tiedossa.

Sotilashallinto alkoi talven ja kevään 1944 aikana kiirehtiä evakuoimissuunnitelman valmistumista, ja väestön paluuta alueelle supistettiin, mutta ei kuitenkaan kokonaan lopetettu. Alueen kaupunkeihin oli laadittu tarkat evakuointisuunnitelmat ja Viipurinkin evakuointi oli tarkoin suunniteltu. Vielä hyökkäyksen aattopäivänäkin palautetulla alueella uskottiin, ettei lähtöä tule ja viranomaisten suunnitelmat olivat vain kaiken varalle. Vaikka etulinjan joukot olivat osanneet aavistaa hyökkäyksen olevan tulossa, sen tarkka aika ja voima tu-

livat suuren luokan yllätyksenä sekä Suomen puolustusvoimille että valtiojohdolle, ja viime hetkeen asti päämajasta oli annettu puolustaville joukoille aivan virheellistä tietoa. Vielä suurhyökkäyksen alettuakin 9. kesäkuuta 1944 armeijan viralliset tiedotteet puhuivat vain vähäisistä läpimuroista rintamalla, ja hyökkäyksen toisena päivänäkin useat panssaridivisioonan yksiköt aloittivat normaalin viikko-ohjelman mukaisen palveluksensa. Kuvaavaa on, että esimerkiksi Panssariprikaatin miehet olivat Viipurin lähistöllä suunnistuskilpailuissa pitkin metsiä, kun heitä ryhdyttiin kokoamaan vastahyökkäyksen valmisteluihin.²²⁵ Vasta 1990-luvulla arkistojen auetua on selvinnyt, että Neuvostoliitto oli suunnitellut massiivista ilmahyökkäystä Viipuriin jo suurhyökkäyksen toiselle päivälle 10. kesäkuuta, mutta satojen pommikoneiden ollessa jo matkalla kohti Viipuria hyökkäys kuitenkin sääolojen vuoksi peruuntui Suomen onneksi. Hyökkäykseen oli ollut varattuna huomattavasti suurempi määrä pommikoneita kuin helmikuun Helsingin pommituksiin. Kun ilmahyökkäys Viipuriin lopulta tapahtui, oli hyökkäysvoima korkeintaan viidesosa alkuperäisestä suunnitelmasta.²²⁶

Vaikka tieto Neuvostoliiton hyökkäyksestä tuli, ei kukaan Viipurissa uskonut, että sieltäkin olisi lähdettävä.²²⁷ Viipurilainen Terttu Kallio selittää Ylen Silminäikijä-dokumentissa *Viipurin viimeiset päivät*, että ”*vaikka nämä evakot olivat lehminensä siellä Viipurin asemalla, niin meille ei tullut mielenkään, että mekin jouduttaisi parin päivän päästä lähtemään, että venäläiset olisivat niin lähellä*”. Riitta Thuneberg taas kertoo samaisessa dokumentissa, että

vaikka sotilaita ”*vyörysi Kannakselle päin ja vastaavasti tuli evakoita vastaan, niin Viipurissa oli vielä aivan rauhallista viisi päivää hyökkäyksen alettua. Ei ilmahälytyksiä, ei mitään, eihän meillä ollut mitään hätää.*”²²⁸

Viipurin menetys

Puna-armeija aloitti voimakkaan hyökkäyksen heikosti linnoitettua ja miehitettyä VT-linjaa vastaan 14. kesäkuuta Kuuterselässä ja mursi sen parissa päivässä. Suomen armeijan tilanne oli seuraavana päivänä täysin kaoottinen, ja monenlaisia yksiköitä ja miesryhmiä harhaili maastossa johtajiensa ulottumattomissa ja karkureitakin oli tuhansia. Hyökkäys eteni nopeasti kohti Viipuria. Ensimmäinen käsky Viipurin evakuoinnista annettiin aamulla kesäkuun 15. päivä. Viipurin suojeluskuntapiiri antoi kuitenkin vasta kello 16:30 oman käskynsä evakuoinnista ja kallista aikaa hukattiin.²²⁹ Evakuointisuunnitelmaa ei Viipurissa voitu noudattaa, ja ne henkilöt, jotka oli määrätty evakuointia johtamaan, heittivät pois saamansa kirjalliset suunnitelmat ja käskyt ja tekivät sen, mitä tehtävissä oli. Tilannetta hankaloitti vielä Viipurin ratapihassa samana päivänä tapahtunut tuho, joka lisäsi vuorokauden rautatiekuljetuksiin, ja varsinainen evakuointi päästiin aloittamaan vasta seuraavana päivänä. Evakuointisuunnitelman noudattamiseen ei siten ollut enää aikaa eikä edes välineitä, sillä armeija tarvitsi omaan käyttöönsä junat ja autot, paikoin jopa maantietkin. Siviiliväestö joutui lähtemään omatoimisesti joko jalan tai onnekkaimmat omien kulkuneuvojensa varassa. Lähtö oli niin nopea, että siviiliväestön oli paikoin vetäydyttävä mil-

tei kilpaa sotilaiden kanssa. AK on jälleen ollut onnekaassa asemassa, kun on päässyt niin halutessaan lähtemään omistamalaan Buickilla jo kesäkuun 15., jolloin osan kaupunkilaisista kerrotaan lähteneen käskyjä odottelematta.

Hämmentävää on ollut huomata, että Neuvostoliiton suurhyökkäyksen läpimurto tapahtui ensin isäni johtaman linnoitusrakennuspataljoona 425 korsutyömaan kohdalla Kuuterselässä (Tästä myöhemmin luvussa 8) ja sitten itse Viipurin valtaus isoisän rakentaman puolustuslinjan kohdalla. Isä Pyramidinsa rippeineen ja poika pataljoonineen ovat ilmeisesti lähteneet länttä kohti samana päivänä eli 15.6.

Karjalan kannaksen evakuointi onnistui siis jo toisen kerran huonosti ja kaoottisissa tunnelmissa. Siviiliväestö saatiin kuitenkin pelastettua ja suurin osa karjasta ja viljasta. Liikelaitosten ja yritysten omaisuudesta sen sijaan saatiin turvaan vain pieni osa. Muun muassa Starckjohannin rautakaupan suuret varastot jäivät pääosaltaan Viipuriin. Myös valtaosa AK:n yhtiöiden irtaimistosta jäi jälleen Viipuriin. Pyramid on arvioinut saaneensa pelastettua irtaimistosta noin 30 prosenttia.²³⁰ Lennart Holmberg Oy:n irtaimistosta saatiin pelastettua vain noin 18 prosenttia²³¹.²³² Vertailuna Laatokan Karjalasta ehdittiin evakuoida lähes kaikki arvokas irtaimisto ja Pitkäranta Oy:n teollisuusaluekin ehdittiin tyhjentämään.²³³

Viipurin evakuointiin liittyy myös traaginen episodi, jonka näyttämönä oli Pyramidin rakentama naistensairaala. Sinne oli perustettu joukkosidontapaikka ja arkuissa olevia vainajia ja seitsemää paari-

potilasta ei saatu evakuoitua kulkuvälineiden puuttuessa. Lääkäri Otto Salonen ja lääkintäväpeli Eino Varjola ilmoittivat kuitenkin jäävänsä potilaittensa luo. Hyökkäävät venäläiset ampuivat sitten heidät kaikki.²³⁴

Neuvostoliiton hyökkäys Viipuriin alkoi harvalla häirintätulella 19. kesäkuuta ilta kahdeksan aikoihin. Viipuria puolustamaan oli lähetetty Itä-Karjalasta ”ylimääräisistä” pataljoonista koottu 20. prikaati, joka ei ollut koskaan taistellut yhdessä, eikä sen jäsenillä ollut kokemusta suurtaisteluista. Osa sen jäsenistä ei ollut koskaan edes käynyt isossa kaupungissa.²³⁵ Heidät hälytettiin aseisiin hieman iltakymmenen jälkeen. Viipurin kaupungin itälaidalle Pyramidin linnoittamalle asemalle Ristimäen ja Kelkkalan väliin asettui aseisiin prikaatin II pataljoonan 5. ja 6. komppania. Näistä viides komppania asettui Ristimäen hautausmaalle ja kuudes oikealle puolelle hautausmaan ja Kelkkalan väliin. Ensimmäiset hyökkäykset tällä suunnalla alkoivat jo aamuyöllä neljän aikoihin, mutta ne onnistuttiin vielä torjumaan. Kello yhdeksän aikaan aamulla alkoi Ristimäen kohdalla uusi voimakas tulivalmistelu, jonka seurauksena sortui 30 metriä taisteluhautaa. Aamupäivällä myös Kelkkalan kohdalla yritettiin pientä hyökkäystä, joka torjuttiin.²³⁶

Iltapäivällä noin kello 15:30 alkoi lujempi panssareiden tukema hyökkäys. Ristimäen oikealle puolelle asemoituneen 6. komppanian II joukkueen sotamies luuli kuullensa huudettavan ”*Ryssä hautausmaalla, vetäydytään! I joukkue jo lähtenyt!*” Tällaista käskyä ei ollut annettu, ja se oli paniikissa olleen sotamiehen harha.²³⁷ Va-

hinko ehti kuitenkin tapahtua, ja 6. komppanian miehiä alkoi pakokauhun vallassa vetäytyä. Saatuaan tietää asian todellisen laidan joukkojen johtajat eivät enää onnistuneet tavoittamaan miehiään. Kuudennen komppanian vetäydyttyä etulinjaan jäi 400–500 metrin aukko 5. ja 7. komppanian väliin. Näiden välillä yhteydenpito oli lähes mahdotonta, sillä 5. ja 6. komppanian saumakohdassa oli taisteluhautaa rakentamatta noin 100 metrin matkalta.²³⁸ Kuultuaan puolustukseen syntyneestä aukosta Viipurin puolustusta johtanut eversti Armas Kemppi lähetti reservissä olleet I Pataljoonan joukot vastaiskuun Ristimäkeen. Pataljoonan kirjuri Bruno Mattila kertoo ratkaisevista hetkistä:

*Ehdin olla Ristimäen asemissa enintään puoli tuntia, kun kuului hätäännynt huuto: 'Pian, pian pois!' Vihollinen oli aloittanut oikealta puolelta taisteluhaudan vyörytyksen. Päästyäni hautausmaan kiviaidan taakse rinteeseen huomasin jäljessäni tulevan enintään puolentusinaa miestä, mikä osoitti miehityksen tällä suunnalla olleen todella harvan.*²³⁹

Noin kello 16:20 molempien pataljoonien oli vetäydyttävä Ristimäen hautausmaalta. Neuvostoliitto mursi siis Suomen puolustuksen Kelkkala–Ristimäki-välillä alle tunnissa, ja kello 16:45 Suomen lippu laskeettiin Viipurin linnan tornista. Viipuri menetettiin lyhyen taistelun jälkeen 20. kesäkuuta 1944.²⁴⁰ Ei riittänyt aika Pyramidille rakentaa esteitä vihollisen hyökkäykselle Viipuriin. Vaikka puolustusrintama murtautui Pyramidin linnoittamalla

kohdalla, ei AK kuitenkaan joutunut sota-oikeuteen toisin kuin Viipurin puolustuksesta vastuussa olleet.

Päivää on kuvattu sodan synkimmäksi. Mannerheimin kerrotaan olleen syvästi järkyttynyt kuultuaan Viipurin nopeasta menetyksestä ja vaati Viipurin puolustuksesta vastannutta 20. prikaatin komentajaa eversti Armas Kemppiä tuomittavaksi pikaoikeudessa. Kun päämajan lakimies oli selittänyt tämän olevan mahdotonta, Mannerheimin kerrotaan menettäneen malttinsa täysin ja sanoneen ääntään korottaen: ”Mitä! Miten niin ei ole mahdollista?! Onko teillä niin hoono laki vai niin hoonot meehet?” Mannerheimin kerrotaan vaatineen samana iltana myös Kemppiä ammuttavaksi, johon lakimiehet olivat niin ikään todenneet, ettei se olisi mahdollista, vaan asia olisi käsiteltävä sota-oikeudessa.²⁴¹ Kemppi tuomittiin varomattomuudesta tehdystä virkavelvollisuuden rikkomisesta 25 päivän päävartioarestiin. II pataljoonan komentaja majuri Kurt Bäckman tuomittiin sotayli-oikeudessa osaksi varomattomuudesta, osaksi laiminlyönnistä tapahtuneesta sotatoimia vahingoittaneesta virkavelvollisuuden rikkomisesta kahdeksaksi kuukaudeksi kuritushuoneeseen, ja korkein oikeus korotti 19. tammikuuta 1945 rangaistuksen vuoden mittaiseksi. Bäckman teki itsemurhan kuusi päivää myöhemmin 25.1.1945.²⁴² Näitä oikeudenkäyntejä on pidetty poliittisina, ja syytetyiksi valikoitui henkilöitä ylimmän sotilaallisen johdon alapuolelta.²⁴³

Vasta vuosikymmeniä myöhemmin tutkijat ovat alkaneet etsiä syitä Viipu-

rin nopeaan menetykseen ylemmän sotilaallisen johdon toimista. Eeva Tammi on esittänyt teorian, ettei Viipuria aiotukaan puolustaa. Heinrich ja Airo olivat päätyneet siihen, että on turha vuodattaa verta puolustamalla Viipuria, kun se kuitenkin menetettäisiin. Airon kerrotaan maininneen sodan jälkeen useaan kertaan Heinolan Rotary-veljilleen, ettei Viipuria aiotukaan puolustaa, sillä Viipuri sijaitsi väärällä puolella vesistöä. Parempi puolustuslinja oli löydettävissä Viipurinlahden länsipuolelta puolelta, jonne puolustuslinja oli ylipäällikön tietämättä vedetty noudattamaan luonnollista vesistölinjaa. Tämä puolustuslinjahan sitten piti, kuten Tali - Ihantala linja ja Neuvostoliiton hyökkäys päättyi. Tammi perustaa tulkinnan sekä edellä mainittuun Heinolan Rotary-veljille kerrottuun Airon kommenttiin että kenraaliluutnantti Erkki Laatikaisen suulliseen kertomaan. Laatikaisen kotiin Mikkeliin oli vuonna 1944 tullut hänen isäänsä, Länsi-Kannaksen komentajaa Taavetti Laatikasta tapaamaan vieraita päämajasta: Airo, Heinrich ja Valo Nihtilä. 15-vuotias Erkki Laatikainen oli kuunnellut oven takana, kun sodan operatiivisista suunnitelmista kerrottiin, että VTK-linja oli vedetty kaikessa hiljaisuudessa Viipurin länsipuolelle.²⁴⁴ Vaikka Tammen käytävissä olleet suulliseen perimätietoon perustuvat lähteet ovat sinänsä puutteelliset eikä teoriaa pystytä varmasti todistamaan, Viipurin tapahtumien kulku antaa tukea tulkinnalle. 20. prikaati jätettiin yksin puolustamaan Viipuria ammuksien lopussa ilman taustatukea. Kaikkialla muualla VTK-linjalla IV armeijakunnan

joukot pysäyttivät Neuvostoliiton armeijan etenemisen paitsi Viipurissa.²⁴⁵ Miksi? Koska Viipuria ei ollut tarkoituskaan puolustaa?

Talvisodassa menetetyin omaisuuden korvaaminen

Ryтин hallitus antoi välittömästi Moskovan 1940 rauhanehtojen julkistamisen yhteydessä julistuksen, jossa luvattiin, että maan ensimmäisiä tehtäviä oli huolehtia siitä, että luovutetuilta alueilta kotoisin oleville tehdään oikeutta ja heidän asemansa järjestetään nopeasti. Rauhanteon jälkeen Suomessa oltiin yksimielisiä siitä, että siirtoväen aineelliset menetykset oli korvattava valtion ja yhteiskunnan toimesta. Kekkonen, joka oli tuolloin siirtoväen huollon keskuksen johtaja, kuvasi siirtoväen asemaa radiopuheessaan helmikuussa 1940 seuraavasti:

Siirtoväki on eräällä tavalla valtion palveluksessa, että se on joutunut menettämään kotinsa ja siirtymään muualla valtion edun vuoksi. Sen takia siirtoväelle annettu apu ei ole viime kädessä sille tehtyä palvelusta, vaan valtiolle tehtyä palvelusta. [--] Siirtoväki ei näin ollen ole köyhäinhoitolaisia, heille annettu huolto ei ole almujen antamista eikä hyväntekeväisyyttä. Se on yksinkertaisesti meidän velvollisuutemme.²⁴⁶

Vuonna 1930 voimaan tulleen sotilaslain pääperiaatteena oli, että valtion tuli korvata kohtuulliseen määrään asti kansalaisille aiheutuneet vahingot, jotka aiheu-

tuivat omaisuuden ottamisesta sotaväen tarpeisiin. Varsinaisten aineellisten sotavahinkojen, kuten pommitusten aiheuttamista tuhojen korvaamisesta, ei kuitenkaan ollut ennen talvisotaa säädetty. Pian talvisodan alettua Rytin hallitus esitti, että sotavahingot, joita yksityisille esimerkiksi pommituksesta syntyi, korvattaisiin palovakuutuksesta. Sotavahinkolaki tuli voimaan 14.12.1939, ja se koski asutuskeskuksissa sijaitsevia palovakuutettuja rakennuksia, teollisuuslaitosten rakennuksia sekä metsää. Myöhemmin säädettiin myös irtaimistoa koskeva sotavahinkolaki (12.3.1940). Vahingoittunut omaisuus oli sotavahinkolakien mukaan oikeutettu 100 prosentin korvaukseen.²⁴⁷

Alun perin sotavahingoilla tarkoitettiin sekä pommitusvahinkoja että evakuoitujen ja luovutettujen alueiden omaisuusmenetyksiä, mutta suurten aluemenetysten jälkeen jälkimmäiset todettiin liian kalliiksi korvata vakuutuslain nojalla ja se rajattiin koskemaan vain pommitusvahinkoja. Luovutetuista alueista päätettiin säätää erikseen.²⁴⁸ Siirtoväen keskuudessa päätös koettiin luonnollisesti epäoikeudenmukaiseksi, olihan luovutetulla alueella ollut omaisuus vakuutettu sotavahinkoja vastaan samalla tavalla kuin muualla Suomessa ollut omaisuus. Laki kuitenkin asetti sen nyt erilaisen kohtelun alaiseksi.²⁴⁹ Eräissä tapauksissa siirtoväen saama korvaus tulikin myöhemmin olemaan vain 10 prosenttia siitä, mitä sotavahinkolain perusteella olisi ollut.²⁵⁰

Siirtoväen korvaukset oli tarkoitus rahoittaa niitä varten erityisesti säädettyllä omaisuudenluovutusverolla, jossa

perusajatuksena oli, että omaisuutensa säilyttäneiden olisi tehtävä kertakaikkinen uhraus siirtoväen hyväksi. Kaikkien verovelvollisten, sekä yksityishenkilöiden että yhtiöiden, olisi luovuttava myös osasta omaisuuttaan eikä vain osasta tulojaan. Omaisuudenluovutusvero kannettiin 31.12.1939 olleen omaisuuden perusteella, ja se koski myös korvauksensaajia. Lisävaroja saatiin evankelisluterilaista kirkkoa verottamalla ja loput puuttuvat varat saatiin verottamalla yksityisiä säästöpankkeja sekä tieteen, taiteen ja kansanvalistuksen edistämiseksi perustettuja laitoksia, jotka muuten olivat verovapaita. Omaisuus oli verovapaata 40 000 markkaan (12 200 euroa vuoden 1940 rahanarvon mukaan) asti, jonka jälkeen vero nousi progressiivisesti siten, että se oli 20 prosenttia yli 40,9 miljoonan markan (12,6 miljoonaa euroa) omaisuudesta.²⁵¹ Yhtiöiden ja osuuskuntien tuli suorittaa vero saman asteikon mukaisesti kuin yksityistenkin 6,4 miljoonaa markkaan (2 miljoonaa euroa) asti ja siitä suuremmista vero oli 15 prosenttia.²⁵² Verotettavaksi tuli myös asuntoirtaimisto, taide- ja kirjakokoelmat yms., mikäli niiden arvo oli yli 30 000 markkaa. Tämä osoittautui myöhemmin vaikeaksi toteuttaa, ja alettiinkin puhua ”hetekaverosta”. Lisäksi pankkien tuli ilmoittaa yli 40 000 markan talletukset, ja yli 10 000 markan säästöistä verotettiin 10 prosenttia. Tämä puolestaan osoittautui kohtalokkaaksi ihmisten säästämishaluille.²⁵³

Suurten yhtiöiden, joilla oli yli 10 miljoonan markan verotettava omaisuus, oli mahdollista maksaa omaisuudenluovutusvero omilla osakkeilla korottamalla osakepääomaa kymmenen prosenttia ja

luovuttamalla näin saadut osakkeet omaisuudenluovutusverona. Tällä ei kuitenkaan ollut käytännön merkitystä, sillä rahan arvon heikentyessä yksikään yhtiö ei, valtionyhtiö Outokumpu Oy:tä lukuun ottamatta, luovuttanut osakkeita vapaaehtoisesti. Suunnitelmissa oli myös perustaa korvausmetsä, jonka tuotto jaettaisiin korvaukseen oikeutetuille, mutta tästä kuitenkin luovuttiin, sillä epäiltiin, että metsä tuottaisi paremmin valtion hallussa.²⁵⁴ Valtio kuitenkin osallistui korvauksiin luovuttamalla kolmen miljardin markan arvosta pitkäaikaisia obligaatioita.²⁵⁵ Osakkeiden luovutuksen ollessa vapaaehtoista reaaliomaisuuden luovutus jäi aiottua vähäisemmäksi, ja ainoaksi tavaksi jäikin maanluovutus maataloussiirtoväelle pika-asutuslain nojalla. Veron perustuksessa pääasiassa rahaluovutuksiin alkoi sen tuotto rahanarvon heikentyessä olla varsin epävarmalla pohjalla.²⁵⁶ Omaisuudenluovutusverolain tuotto oli kuitenkin lähes kaksinkertainen verrattuna tulo- ja omaisuusveron tuottoon, ja se lisäsi kokonaisverorasitusta huomattavasti.²⁵⁷

Vuoden 1940 korvauslakia säädettäessä omaisuudenluovutusveron tuoton arvioitiin jäävän 4,5–5 miljardiin markkaan, kun taas korvattavan omaisuuden määrän luovutetuilla alueilla arvioitiin olevan 10,6 miljardia markkaa (3,3 miljardia euroa). Rytin hallituksen näkemyksen mukaan korvaukset tuli rahoittaa kokonaan verolla, minkä vuoksi täysi korvaus luovutetuille alueille jääneestä omaisuudesta ei ollut mahdollinen.²⁵⁸ Alun perin hallitus esitti, että täysi korvaus maksettaisiin vain 10 000 markkaan (3 000 euroa) asti, jonka jälkeen jyrkästi alenevan asteikon

mukaisesti siten, että asteikon yläpäässä 40 960 000 markan (12,6 miljoonaa euroa) omaisuudesta vähennettäisiin korvauksesta 95 prosenttia.²⁵⁹ Eduskunta ja lehdistö pitivät kuitenkin hallituksen esitystä täysin epäoikeudenmukaisena. Se koettiin korvauksen sijaan ennemminkin kotouttamisrahaksi, jollaisena myös Rytin ilmeisesti näki. Ehdotus ei luonnollisesti mennyt eduskunnassa läpi, ja se siirtyi suuren valiokunnan käsiteltäväksi. Siellä saatiin aikaan kompromissi, jonka mukaan valtion varoja käytettäisiin korvauksiin kolmen miljardin markan (900 miljoonaa euroa) edestä, jolloin saatiin täyden korvauksen enimmäiskorvaus nostettua 320 000 markkaan (vajaat 100 000 euroa). Vaikka korvauslaki oli huomattavasti parempi kuin hallituksen alkuperäinen esitys, vaativat siirtoväen edustajat yhä tasa-arvon nimissä täyttä korvausta.²⁶⁰ Vuoden 1940 korvauslaki jäi kuitenkin lähinnä paperille, sillä siirtoväen asema muuttui uudelleen seuraavana vuonna Suomen joukkojen vallatessa takaisin menetetty alueet kesän ja syksyn 1941 aikana.

Ensimmäinen korvauslaki

Karjalan takaisinvaltaus avasi siirtoväen korvauskysymyksen uudestaan. Vaikka maapohja oli saatu nyt takaisin, oli alueella kärsitty pahoja vahinkoja ja irtaimisto, karja ja suuri osa rakennuksista oli menetetty. Karjalaan palaaville maksettiin ennakkokorvauksia enintään 10 000 markkaa, mutta muuten vuoden 1940 korvauslain mukaiset korvaustoimenpiteet päätettiin keskeyttää syyskuun 1941 lopussa. Varsinaisia kor-

vauspäätöksiä ei ennen alueiden takaisinvaltausta ollut ehditty tehdä. Uuden lain valmistelu muuttanutta tilannetta vastaavaksi aloitettiin jo syyskesällä 1941, ja tätä lakia alettiin kutsua myöhemmin ensimmäiseksi korvauslaiksi. Sen perustana pidettiin vuoden 1940 korvauslakia sillä muutoksella, että maapohja, metsä sekä osa rakennuksista oli saatu takaisin eikä niitä tarvinnut nyt korvata. Tämän takia katsottiin, että valtiontalous kestäisi täyden korvauksen rajan noston 500 000 markkaan (110 000 euroa vuoden 1942 rahanarvon mukaan), ja suurempien korvausten alennusasteikkoa pystyttiin lieventämään siten, että 32 miljoonan markan (7 miljoonaa euroa) omaisuusmenetyksistä saisi 50 prosentin korvauksen. Asunto-osakeyhtiöihin asteikkovähennystä ei sovellettu. Asuntoirtaimistosta enimmäiskorvaukseksi säädettiin 100 000 markkaa ja henkilökohtaisesta omaisuudesta 7 000 markkaa aikuisilta ja 3 000 markkaa lapsilta.²⁶¹

Korvaukset esitettiin arvioitavaksi joulukuun 1939 hintatason mukaan. Osa eduskunnasta kannatti kuitenkin tammi-kuun 1942 hintatasoa arviointiperustana, sillä hinnat olivat sodan vuoksi nousseet huimasti. Esimerkiksi koti-irtaimiston ja rakennustarpeiden hintojen arvioitiin kohonneen 60–100 prosenttia vuodesta 1939. Inflaation vuoksi korvaus olisi vain puolet jälleenrakennuksen todellisista kustannuksista. Enemmistö kannatti kuitenkin vuoden 1939 hintatasoa, mutta sovintoehdotuksena hyväksyttiin 15 prosentin lisäkorvaus korvausmäärästä hyvityksenä hinnankorotuksista, lukuun ottamatta metsää ja irtainta varastoa kos-

keneita korvauksia. Rakennusvahingoista hyväksyttiin 15 prosentin lisäkorvaus 40 prosentille rakennusvahingon määrästä. Valtion obligaatioiden koroiksi hyväksyttiin lyhytaikaisiin neljän prosentin korko ja pitkäaikaisiin viiden prosentin korko.²⁶² Ensimmäinen korvauslaki vahvistettiin 13. elokuuta 1942.

Karjalaiset itse olivat lakiin tyytymättömiä, ja kokoomuksen karjalainen kansanedustaja Erkki Paavolainen sanelikin eduskunnan pöytäkirjaan mielipiteen, jossa todettiin korvausten olevan hallituksen sanelema pakkoratkaisu, johon eduskunnan enemmistö oli yhtynyt ja josta karjalaiset edustajat eivät olleet vastuussa. Jatkossa toivottiin lain oikeudenmukaisuttamista.²⁶³ Paavolaisen mukaan ”korvauksilla saadaan hävitetylle alueelle rakennetuksi jonkinlainen Korsu-Karjala, jonka väestön elintaso tulee olemaan alhaisempi kuin minkään muun väestöluokan tässä maassa”.²⁶⁴ Myös sanomalehti Karjala piti uutta lakia väliaikaisratkaisuna ja uskoi asian käsittelyn jatkuvan, kunnes päästäisiin tyydyttävämpään ratkaisuun.

Korvauksia myönnettiin hieman alle 10 miljardia markkaa (1,8 miljardia euroa vuoden 1944 rahanarvon mukaan).²⁶⁵ Keskimääräinen korvaus saajaa kohti oli 66 900 markkaa (13 000 euroa), ja pääosa korvauksista oli pieniä täysia korvauksia. Aleneva asteikko vaikutti lähinnä yhtiöihin. Vaikka suurten korvausten lukumäärä oli prosentuaalisesti pieni, aleneva asteikko vaikutti niihin voimakkaasti. Vain 0,1 prosenttia korvauksen saajista sai alenevan asteikon mukaisen 50–80 prosentin korvauksen, mutta näihin korvauksiin käytetyt varat olivat 9,4 prosenttia koko korvaus-

summasta. Täysiä korvauksia sen sijaan sai 98,9 prosenttia hakijoista, mutta rahallisesti näiden saamat korvaukset vastasivat vain 74,3 prosenttia korvausvaroista.²⁶⁶

AK:lle talvisodasta maksetut korvaukset

AK asui ennen talvisotaa Viipurin keskustassa Pellervonkatu 3:ssa sijainneessa Pyramidin omistamassa seitsemän huoneen asuinhuoneistossa, jossa myös Pyramidin konttori sijaitti. AK omisti lisäksi vuonna 1915 rakennetun huvilan Lihaniemessä Viipurin maalaiskunnassa. AK oli ostanut huvilan Uuraan satama-allasurakan (1926–1927) aikaan ollakseen lähempänä työmaata. Lihaniemestä oli lyhyt venematka Uuraan satamaan ja Viipuriin.²⁶⁷ Lihanniemen huvila tuhoutui talvisodassa täysin lukuun ottamatta jäljelle jäänyt-

tä kivisokkelia. Pellervonkadun asunto kärsi myös pahasti, ja sen irtaimistomenetykseksi arvioimislautakunta vahvisti 346 079 markkaa. Huvilan irtaimistovahingoksi vahvistettiin 47 922 markkaa. Asuntoirtaimiston ja henkilökohtaisen omaisuuden enimmäiskorvausrajan takia korvauksen alaiseksi irtaimistoksi AK:lle vahvistettiin lopulta 139 370 markkaa 394 001 markasta. Kokonaisuudessaan arvioimislautakunta katsoi AK:n kärsineen 567 625 markan vahingot, josta irtaimistovähennyksen jälkeen korvauksen alaiseksi vahvistettiin 312 994 markkaa. Summa jäi siis 500 000 markan enimmäiskorvauksen rajan alle, joten varsinainen asteikkovähennys ei vaikuttanut AK:n henkilökohtaisesti saamiin korvauksiin.²⁶⁸

AK:n yhtiöiden Rakennusosakeyhtiö Pyramidin ja Lennart Holmberg Oy:n

AK:n ja yhtiöiden ensimmäisen korvauslain mukaan saamat korvaukset

Saaja	Ilmoitettu menetyks	Vahvistettu menetyks	Saatu korvaus	Maksettu
Antti Kiikka	717 894	567 625	344 300	5.3.1944
- Lisäksi Pampkala			200 236	
Rakennusosakeyhtiö Pyramid		988 737	1 001 200	4.2.1944
Lennart Holmberg Oy		945 570	944 000	7.1.1944
Asunto-osakeyhtiö Braahenlinna		3 520 000	3 770 200	20.x.1944
Asunto-osakeyhtiö Linnankatu 49		1 293 000	1 381 280	29.6.1943
Asunto-osakeyhtiö Brahenkatu 6		725 000	773 500	17.8.1943
Yhteensä (markkaa)		8 240 168*	7 718 717	
Vuoden 1939 hintatason mukaan (euroa)		3 000 000	2 800 000	
Maksuvuoden hintatason mukaan (euroa)		1 480 000	1 420 000	

Muita hakemuksia ei löydy arkistosta

* Sisältää myös Pamppalasta saadun korvauksen, josta vahvistettu menetyks ei ole tiedossa.

menetykset sen sijaan ylittivät täyden korvauksen rajan, mutta nekin saivat kuitenkin noin 95 prosentin korvauksen. Pyramidin vahvistetut menetykset olivat 988 737 markkaa ja Lennart Holmberg Oy:n 945 570 markkaa. Hallituksen myöntämä 15 prosentin lisäkorvaus nosti kuitenkin korvaussummaa siten, että paperilla Pyramidin saama korvaus näyttää yli sataprosenttiselta. Pyramidille myönnettiin korvauksia myös sen omistamista asunto-osakehuoneistoista Asunto-osakeyhtiö Pellervonkatu 3:ssa ja 10:ssä, Asunto-osakeyhtiö Myllynaukiossa sekä Sortavalan kaupungissa Asunto-osakeyhtiö Uusi-Jukolassa, mutta näistä ensimmäisen korvauslain mukaan saadut korvaukset eivät selvinneet arkistosta.

Näiden lisäksi AK omisti joko suoraan tai Pyramidin kautta kolme uutta kivitaloa, joiden huoneistot olivat vuokrattuina vapailla markkinoilla. Asunto-osakeyhtiöt Braahenlinna, Brahenkatu 6 ja Linnankatu 49 saivat kaikki täyden korvauksen rakennusvahingoista. Lisäksi AK omisti ullakkohuoneiston Pyramidin vuonna 1923 rakentamassa ja arkkitehti Uno Ullbergin suunnittelemassa Fastighets Aktiebolaget Pamppalassa, joka sijaitsi Viipurin Linnoituksen Etelävallissa. Pamppala oli 3½-kerroksinen punatiilinen talo ja kuului parhaiten Viipurissa 1920-luvulla ja sen jälkeen rakennettuihin taloihin. Siitä oli suora näkymä Viipurinlahdelle ja sataan. Pamppalasta AK sai 200 236 markan korvauksen.²⁶⁹

Korvaukset eivät kuitenkaan olleet niin suuria kuin ne paperilla näyttävät. Sodan aikana Suomessa vaikutti voimakas inflaatio, eikä korvauksia ollut sidottu in-

deksiin. Vahingot arvioitiin vuoden 1939 hintatason mukaan, joten korvausvaroilla ei vuosina 1943 ja 1944 saanut kuin puolet siitä, mitä oli menettänyt, kuten yllä olevasta taulukosta näkee.²⁷⁰ Sanomalehti Karjala epäilikin joulukuussa 1942, että rakennustoiminta johtaisi ylivelkaantumiseen ja taloudellisesti kestävämmään asemaan sellaisten ihmisten kohdalla, joilta vähänkin suurempi osa rakennuksista oli tuhoutunut.²⁷¹

Jatkosodan jälkeen toista korvauslakia säädettäessä tämä epäkohta otettiin huomioon ja sen mukaan myönnetyt korvaukset sidottiin indeksiin. Koska sodanjälkeinen voimakas inflaatio oli kuitenkin syönyt osan ensimmäisen korvauslain mukaan myönnettyistä korvauksista, sen mukaan korvauksia saaneiden asemaan kiinnitettiin uudelleen huomiota 1940-luvun lopussa, kun Karjalan liitto ja siirtoväen neuvottelukunta alkoivat vuonna 1948 ajamaan lisäkorvauksia. Asian käsittely eteni melko hitaasti, mutta lopulta huhtikuussa 1955 vahvistettiin laki lisäkorvauksista. Suomen taloudellinen tilanne ei tällöinkään sallinut täyttä lisäkorvausta, minkä vuoksi lisäkorvaus rajattiin koskemaan yksityishenkilöitä, kuolinpesiä, maatalousyhtymiä sekä asunto-osakeyhtiöitä. Lisäkorvaus maksettiin täysimääräisenä 100 000 markkaan asti ja sen jälkeen alenevan asteikon mukaan. Enimmäiskorvaus oli 200 000 markkaa.

AK:lle myönnettiin menetetyistä omaisuudesta enimmäiskorvauksen mukainen 200 000 markan lisäkorvaus sekä lisäksi Pamppalan ullakkohuoneistosta 140 014 markan lisäkorvaus. AK:n toinen vaimo Viktorian (Tora) oli kuollut vuonna 1952,

minkä vuoksi puolet lisäkorvauksista kuului AK:n ja Toran yhteiselle tyttärelle Ester Turuselle.²⁷² Muiden asunto-osakeyhtiöiden mahdollisista lisäkorvauksista ei arkistoista löydy tietoa. Pyramidia tai Lennart Holmberg Oy:tä lisäkorvaus ei koskenut.

Siirtoväelle myönnetyt verohelpotukset

Korvausten lisäksi siirtoväelle myönnettiin verohelpotuksia vuosina 1941–44 sekä käytännön syistä että oikeudenmukaisuuden lähtökohdista. Alkuvuodesta 1941 siirtoväelle myönnettiin verovapaus vuosilta 1939 ja 1940. Seuraavana vuonna luovutetun alueen palautumisen jälkeen verovapautta päätettiin jatkaa omaisuuden ja irtaimiston osalta ja tuloverotusta helpotettiin siten, että verovelvollinen, joka oli palannut vallatulle alueelle vuoden 1941 aikana, sai vähentää tuloistaan kaksikymmentätuhatta markkaa. Loppuvuodesta tämä ulotettiin koskemaan myös myöhemmin alueelle palanneita siten, että verovelvolliset saattoivat vähentää summan tuloistaan sinä vuonna, kun olivat palanneet alueelle. Samalla kuitenkin säädettiin, että tulo- ja omaisuusverotus tulisi alueella jo toimittaa, sillä heikosta asemasta huolimatta siellä oli myös sellaisia verovelvollisia, joita ei ollut syytä jättää verottamatta. Koska hallituksen mukaan tärkeää jälleenrakennustyötä tekevää siirtoväkeä ei haluttu liiaksi rasittaa veroilla, päätettiin, että jälleenrakennuksen edistämiseksi takaisin valloitetulla alueella saadusta tulosta saattoi vähentää 50 prosenttia. Vuoden 1943 lopussa säädettiin siirtoväen hyväksi vielä laki, jonka mukaan korvauksista peritty omaisuudenluovutusvero oli maksettava

korvauksensaajille takaisin.²⁷³

Vuonna 1943 tehtiin vielä lisäys, jolla verohelpotukset ulotettiin koskemaan myös yhtiöitä ja yhteisöjä siten, että takaisin valloitetulla alueella toimintansa uudelleen aloittavan yhtiön tai muun yhteisön siellä saamasta verotettavasta tuloista sai vähentää 50 prosenttia sillä edellytyksellä, että yhteisön hallitus oli tehnyt päätöksen kotipaikan palauttamisesta ja ilmoittanut siitä verotuslautakunnalle.²⁷⁴ Laki tuli voimaan toukokuussa 1943. AK:n molemmat yritykset Rakennusosakeyhtiö Pyramid ja Lennart Holmberg Oy siirsivät kotipaikkansa Helsingistä takaisin Viipuriin vuoden 1942 aikana. Kaila kirjoittaa teoksessaan AK:sta: *”Kun Viipuriin takaisin siirtyneille yhtiöille luvattiin verohelpotuksia, päätettiin vuoden 1942 lopulla, että Kiikan molemmat yhtiöt sinne virallisestikin kotipaikkansa palauttaisivat.”*²⁷⁵

Kaila antaa siis ymmärtää, että AK olisi siirtänyt yhtiönsä Viipuriin eräänlaisen veroporkkanan takia. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä yhtiöt siirtyivät Viipuriin vuoden 1942 aikana, kun taas verohelpotuksista päätettiin vasta toukokuussa 1943. Verohelpotukset eivät siten voineet olla motiivina kotipaikan muutokselle. Kailan tulkinta on kuitenkin siinä mielessä mielenkiintoinen, että se antaa vihjeen siitä, ettei muualla Suomessa siirtoväen saamiin korvauksiin ja verohelpotuksiin välttämättä suhtauduttu täysin ymmärtäen. Verohelpotusten perusteena oli kuitenkin takaisin vallatun alueen vaikeat olot, eikä päättäjien taholla verohelpotusten tarpeellisuudesta ollut epäilyksiä, sillä ne säädettiin varsin suuren yksimielisyyden vallitessa.

Korvaukset ja verohelpotukset ovat saattaneet aiheuttaa katkeruutta osassa muuta väestöä, sillä vaikka siirtoväki oli kokenut suurimmat omaisuustappiot, muukin väestö oli kärsinyt sodasta taloudellisesti muun muassa omaisuudenluovutusveron ja maanhankintalakien kautta. Esimerkiksi filosofian tohtori Heli Kananen on väitöskirjassaan todennut, ettei muun Suomen suhtautuminen karjalaiseen siirtoväkeen ollut niin suopeaa kuin myöhemmin on haluttu kansallisen yhtenäisyyden nimissä muistaa.²⁷⁶ Vaikka siirtoväkeen suhtauduttiin alkuun myönteisesti ja oikeudenmukaisuutta korostavasti, asennoituminen alkoi kuitenkin ajan kuluessa muuttua ja huhuja alkoi liikkua siitä, kuinka siirtoväki pyrki hyötymään korvauksista. Tämä tiedostettiin myös suurella valiokunnassa verohelpotuksia käsitellessä, ja osa valiokunnan jäsenistä vastusti verohelpotuksen myöntämistä siirtoväelle sen vuoksi, että muun Suomen asukkaat voisivat tuntea katkeruutta, kun he joutuivat maksamaan veroa mutta osa siirtoväestä ei.²⁷⁷ Paluumuuttajien saamat verohelpotukset onkin toisinaan saatu nähdä epäoikeudenmukaisina, eikä välttämättä ole käsitelty niitä vaikeita olosuhteita, jotka Karjalassa odottivat.

Huhtikuussa 1944 vahvistettiin lailla myös valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella ennen vuotta 1940 maksuunpannun tulo- ja omaisuusveron perimättä jättäminen. Pyramid oli kuitenkin ehtinyt suorittaa lokakuun lopulla 1943 tulo- ja omaisuusveron vuodelta 1938 yhteensä 52 048,50 markkaa ja sakkokorkoakin 5 096,30 markkaa eli yhteensä 57 144,80 markkaa. Yhtiö vaati Viipurin lääninhal-

litukselta summaa takaisin, sillä valtiovarainministeriö oli antanut asianomaisille viranomaisille jo 28. lokakuuta 1943 määräyksen, ettei vuodelta 1938 perimättä olevia tulo- ja omaisuusveroja saanut enää kantaa. Samana päivänä oli asunto-osakeyhtiö Braaheinlinna ehtinyt maksaa veroa 15 513,10 markkaa ja sakkokorkoa 1 519 markkaa, yhteensä 17 032,10 markkaa. Pyramid ja Braaheinlinna tekivät asiasta valituksen, jossa ne totesivat asianomaisen viranomaisen toiminnan olleen ohjeiden vastaista.²⁷⁸ Tietoa ei ole menikö valitus läpi.

Jatkosodassa menetetyt omaisuuden korvaaminen

Suomen taloudellinen tilanne oli talvella 1944–1945 paljon vaikeampi kuin viisi vuotta aikaisemmin eduskunnan käsitellessä korvausasiaa ensimmäisen kerran. Talvisodan päättymisen jälkeen valtiovelka oli noussut 11,5 miljardista 60,8 miljardiin, verorasitus oli nelinkertaistunut ja Suomelle oli rauhanteossa määrätty 300 miljoonan dollarin sotakorvaus.²⁷⁹ Omaisuutensa menettäneelle siirtoväelle oli kuitenkin jälleen määrää maksaa korvauksia, jotka rahoitettiin jo toistamiseen omaisuudenluovutusverolla. Valtiovarainministeriö oli laskenut, että korvauksiin tarvittaisiin tällä kertaa 24 miljardia markkaa, joten niiden rahoittaminen vaati kaksi ja puoli kertaa suuremman omaisuudenluovutusveron kuin vuoden 1940 vero. Ensimmäisen omaisuudenluovutusveron tuotto oli lisäksi pienentynyt inflaation vuoksi, mikä lisäsi valtion rasitusta entisestään. Toista omaisuuden-

luovutusveroa maksettiin viitenä vuotena (1944–1948) kunkin vuoden lopussa olleen omaisuuden käyvän arvon mukaisesti. Veroasteikko kevennettiin vuosittaiseen veroon soveltuvammaksi 0,4 prosentista 3,5 prosenttiin.²⁸⁰ Lisäksi vuoden 1944 vero tuli suorittaa kaksinkertaisena.²⁸¹ Asuntoirtoaimistosta maksettavaa veroa kevennettiin ja ainoastaan yli 100 000 markan asuntoirtoaimistosta maksettiin veroa, kun vuoden 1940 laissa raja oli ollut 30 000 markkaa. Pankkitalletukset asetettiin veronalaisiksi 20 000 markan ylimenevältä osalta.

Koska suurten rahakorvausten epäiltiin menettävän inflaation myötä arvonsa sekä luovan epänormaalin määrän ylimääräistä ostovoimaa,²⁸² parhaana ratkaisuna pidettiin, että vero maksettaisiin mahdollisimman pitkälle reaaliomaisuutena, kuten osakeyhtiöiden osakkeina, maana ja asunto-osakkeina.²⁸³ Noin puolet siirtoväestä oli tilallisia, jotka olivat käyttäneet tilojaan ansaintatarkoituksessa. Näille korvaukset suoritettiin suurelta osin maanhankintalain nojalla maana. Sitä syntyi maamme historian suurin maa-reformi, ja Suomi muuttui pientilavaltaiseksi. Niille, jotka eivät maata saaneet tai halunneet, taattiin reaaliomaisuuden veroinen korvaus jakamalla niin kutsutun Holding-yhtiön eli korvausosakkeiden hallintayhteisön osuustodistuksia.²⁸⁴

Toisessa omaisuudenluovutusverolaissa osakeyhtiöiden, lukuun ottamatta asunto-osakeyhtiöitä, joiden verotettava omaisuus oli vähintään 10 miljoonaa markkaa (1,3 miljoonaa euroa vuoden 1945 rahanarvon mukaan), tuli suorittaa omaisuudenluovutusveroa osakkeina 20

prosenttia verovuoden 1944 lopussa olleesta omaisuudesta sitä varten perustetulle korvausosakkeiden hallintayhteisölle.²⁸⁵ Pienempien osakeyhtiöiden, joiden verotettava omaisuus oli 5–10 miljoonaa markkaa, oli myös mahdollista suorittaa veronsa osakkeina valtiovarainministeriön luvalla. Vero suoritettiin siten, että yhtiöt joko korottivat osakepääomaa neljänneksellä tai laskivat osakkeiden nimellisarvoa viidenneksellä. Vaihtoehtoina olivat omat A-osakkeet tai yhtiöllä olevat toisten yhtiöiden B-osakkeet, joita saattoi käyttää siinä tapauksessa, että vero voitiin kokonaan maksaa B-osakkeilla. Osakepääoma jaettiin 1000 markan osuustodistuksina korvauksensaajille. Yhtiön tuli maksaa näille osakkeille osinkoa samojen perusteiden mukaan kuin muillekin osakkeille. Korvausosakkeet oli kuitenkin asetettu ensisijaiseen asemaan ja niille oli taattu vähintään 2,5 prosentin osinko.²⁸⁶

Yhteensä 263 osakeyhtiötä, joista 36 oli pörssinoteerattua, suoritti veron omilla osakkeillaan noin 4 miljardin markan arvosta laskettuna vuoden 1944 verotusarvosta. Lisäksi 58 osakeyhtiötä luovutti 26 toisen osakeyhtiön pörssinoteerattuja osakkeita eli maksoi veron B-osakkeilla lähes 321 miljoonan markan arvosta.²⁸⁷ Holding-yhtiön piti vuosittain myydä ensisijaisesti yhtiöille itselleen yhden kymmenesosan hallinnoimistaan osakkeista ja jakaa tulot osuuksien omistajille lyhennyksinä, pääoman lisäyksinä sekä osinkoina kuponkia vastaan. Osakemyynti osoittautui kuitenkin vaikeaksi, ja jo vuonna 1948 jouduttiin lailla pakottamaan yhtiöt itse ostamaan vuosittain takaisin omia Holdingin A-osakkeita.²⁸⁸ Järjestelmä laittoi yh-

tiöt keskenään eriarvoiseen asemaan, sillä ne yhtiöt, jotka olivat pystyneet maksamaan veron kokonaan B-osakkeilla, vapautuivat näin osakkaiden vuotuisista lunastusmaksuista. Kuvaavaa on, että kun tieto tästä vaihtoehdosta tuli, muutamat yhtiöt alkoivat nopeasti ostaa muiden yhtiöiden osakkeita veron maksua varten, mikä osaltaan vaikutti arvopaperimarkkinoilla kursien nopeaan nousuun syksyllä 1945.²⁸⁹

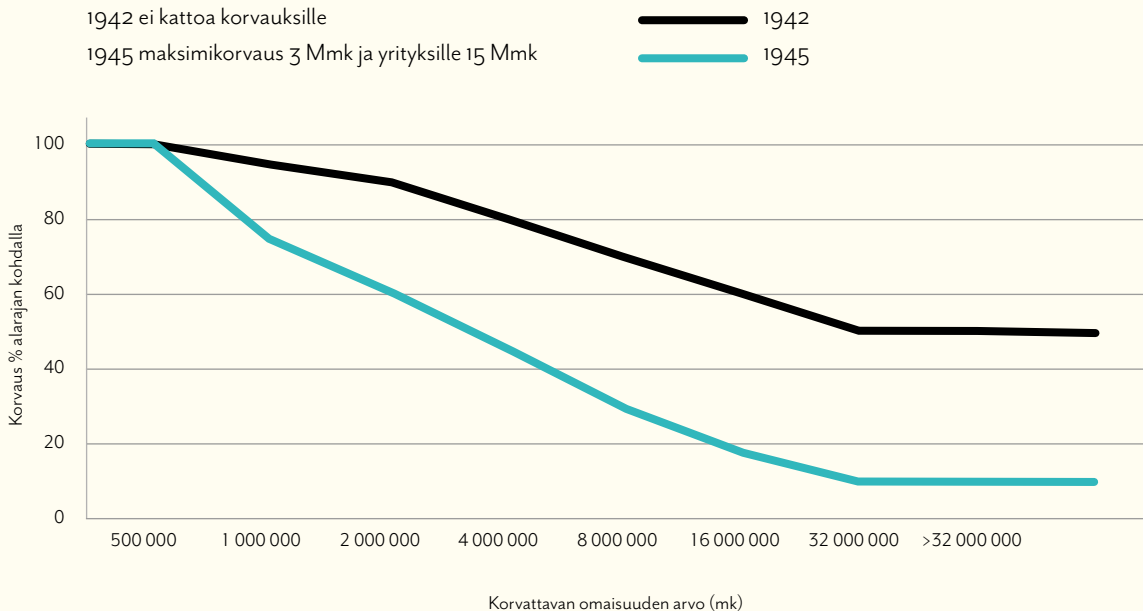
A-osakkeilla veronsa maksaneet osakeyhtiöt lunastivat osakkeet takaisin kymmenessä vuodessa.²⁹⁰ Korvausosakkeiden hallintoyhteisö oli pörssinotettu 21.10.1946–29.6.1956, ja osuustodistusten tarjonta oli suurta. Holding oli alkuvuosina jopa pörssin ylivoimaisesti vaihdetuin arvopaperi, ja vuonna 1948 sen osuus pörssivaihdosta oli 41 prosent-

tia. Korvausosakkeiden hallintoyhteisön varsinaisen tehtävä oli suoritettu loppuun ja se lakkautettiin 28.2.1958.²⁹¹

Toinen korvauslaki

Toinen korvauslaki saatiin säädettyä melko ripeästi jatkosodan päätyttyä, sillä eduskunta käsitteli jo kolmatta kertaa käytännössä samaa kysymystä.²⁹² Korvauskysymyksen ratkaisu perustui valtiovarainministeriön marraskuussa 1944 valmistuneen mietinnön mukaisesti 1) sosiaaliselle periaatteelle (= pienistä menetyksistä täysi maksu, suurista osittainen), 2) tuotannolliselle periaatteelle (= siirtoväki mahdollisimman pian mukaan tuotannolliseen toimintaan) ja 3) rahanarvopoliittiselle periaatteelle (= asia rat-

Ensimmäisen (1942) ja toisen (1945) korvauslain mukaiset korvausprosentit

kaistava nopeasti). Täyden korvauksen raja pidettiin samana kuin ensimmäisessä korvauslaissa eli 500 000 markassa (65 000 euroa), mutta toisen korvauslain mukainen korvausasteikko oli huomattavasti ensimmäistä korvauslakia jyrkempi. Suurimmista menetyksistä sai vain 10 prosentin korvauksen, kun ensimmäisen lain mukaan sai 50 prosentin korvauksen. Asuntoirtaimiston enimmäiskorvaus nostettiin 150 000 markkaan ja henkilökohtaisen irtaimiston enimmäiskorvaus nostettiin aikuisille 20 000 markkaan ja lapsille 10 000 markkaan. Korvaukset määräytyivät 31.12.1944 vallinneen hintatason mukaisesti, ja olennaisena parannuksena edelliseen lakiin ne sidottiin nyt indeksiin.²⁹³ Sodan aikana hinnat olivat kuitenkin nousseet huimasti, joten vaikka täyden korvauksen raja oli ensimmäisessä ja toisessa korvauslaissa sama, korvausten ostoarvo ei vuonna 1945 ollut puoltakaan siitä, mitä se vuonna 1939 oli ollut.²⁹⁴

Laki hyväksyttiin eduskunnassa 3. huhtikuuta 1945, ja presidentti Mannerheim vahvisti sen yhdessä omaisuudenluovutusveron kanssa 5. toukokuuta 1945. Laki herätti voimakasta kritiikkiä luovutettujen alueiden kansanedustajien keskuudessa, sillä enimmäiskorvaus ja korvausasteikko aiheuttivat sen, ettei korvauksen saajia kohdeltu tasavertaisina muihin kansalaisiin nähden. Talvisodan aikainen puolustusministeri, karjalainen Juho Niukkanen antoi kuvaavan esimerkin vertaamalla kahta suuryhtiötä: näistä toisen tuli luovuttaa 20 prosenttia omaisuudestaan, kun toinen – Karjalassa ollut – menetti korvausasteikon vuoksi 90 prosenttia omaisuudestaan.²⁹⁵ Suuret teol-

lisuusyhtiöt menettivät itse asiassa vielä enemmän. Luovutetulla alueella olleet teollisuusyritykset olivat anoneet toisen korvauslain perusteella korvauksia yhteensä yhdeksän miljardia markkaa. Siitä maksettiin korvauksia 403 miljoonaa markkaa, joka vastaa vain neljää prosenttia anotusta määrästä. Suurimmat menetykset kokivat Enzo-Gutzeit Oy, joka anoi 2 835 619 538 markkaa, Kymi-yhtiö, 1 297 111 037 markkaa, ja Wärtsilä-yhtymä 500 000 000 markkaa. Näistä jokainen sai enimmäiskorvauksen mukaisesti 15 miljoonaa markkaa.²⁹⁶

Korvauksia maksettiin kolmessa muodossa. Käteisenä korvauksia sai 20 000 markkaan asti (1 600 euroa vuoden 1946 rahanarvon mukaan). Loput korvattiin korvausosakkaiden hallintoyhteisön osuustodistuksina ja valtion kymmenvuotisen korvauslainan obligaatioina, joille maksettiin neljän prosentin vuosittaista korkoa.²⁹⁷ Korvausobligatiot oli sidottu kotimaisten tavaroiden tukkuhintaindeksiin, minkä vuoksi niitä kutsuttiin ”kultareunaisiksi”.

Koska markan ulkoisen arvo lasku keroitti tuontihintoja rajusti sodan jälkeen, halusin selvittää kuinka paljon tämä vain kotimaisia tavaroita sisältäen pitävä indeksi jäi jälkeen elinkustannusideksistä. Hämmästykseni vuodesta 1944 vuoteen 1949 elinkustannuindeksi nousi lähes 300 prosenttia, mutta kotimaisten tavaroiden tukkuhintaindesi 275 prosenttia. Vuodesta 1949 vuoteen 1955 kotimaisten tavaroiden tukkuhintaindeksi nousi taas 56 prosenttia kun elinkustannusindeksin nousu oli vain 33 prosenttia. Kultareunaiset olivat siis oikeasti kultareunaisia.

**SUOMEN VALTION II KORVAUSLAINA
FINSKA STATENS II ERSÄTTNINGSLÄN**

mk **1.000**   No **0398239**   LITT **C**

Tästä obligatiosta, joka on annettu 5 päivänä toukokuuta 1945 vahvistetun toisen korvauslain nojalla ja jonka antopäivänä on pidettävä 1 päivää elokuuta 1944, suorittaa Suomen valtio korkoa ja kuoletusta obligatioon liittyviä maksulippuja vastaan.

För denna obligation, som är utgiven i enlighet med andra ersättningslagen av den 5 maj 1945 och som bör anses daterad den 1 augusti 1944, betalar Finska staten ränta och amortering emot till obligationen fogade betalningskuponger.

Maksulippuissa mainittu kuoletus korotetaan tai alennetaan kulloinkin yhtä monella kymmenellä prosentilla kuin kotimaisten tavara-ain tukkuhintaindeksi eräpäivän lähinnä edellisessä maaliskuussa on ollut täysiä kymmeniä prosentteja korkeampi tai alempi kuin joulukuussa vuonna 1944.

Den å betalningskupongen angivna amorteringen höjes eller sänkes i ettvarit fall med lika många tiotal procent som parprisindex för inhemska varor under den mars månad, som närmast föregått förfallodagen, varit fulla tiotal procent högre eller lägre än i december år 1944.

Ossi Reuter   *Johannes Rönkä*
ministeri-minister   hallitusneuvos-regeringsråd

SUOMEN PANKKI OY TELIÄPÄÄ

**SUOMEN VALTION II KORVAUSLAINA
FINSKA STATENS II ERSÄTTNINGSLÄN**

Tämän maksulipun haltijalle maksaa Suomen valtio **1. VIII. 1955**

Till innehavaren av denna betalningskupong betalar Finska staten **1. VIII. 1955**

Tädeksi muuttuessa korotetaan tai alennetaan kuoletusta korvauslain säännöksen mukaisesti. Os index förändras, höjes eller sänkes amorteringen enligt stadgande i ersättningslagen. Helsingissä 5 p:nä toukok. 1945   Helsingfors den 5 maj 1945

korkoa _____ **4 mk**
ränta _____
kuoletusta _____ **100 mk**
amortering _____ **104 mk**

Ossi Reuter   *Johannes Rönkä*
ministeri-minister   hallitusneuvos-regeringsråd

11

LITT. C

**SUOMEN VALTION II KORVAUSLAINA
FINSKA STATENS II ERSÄTTNINGSLÄN**

Tämän maksulipun haltijalle maksaa Suomen valtio **1. VIII. 1954**

Till innehavaren av denna betalningskupong betalar Finska staten **1. VIII. 1954**

Tädeksi muuttuessa korotetaan tai alennetaan kuoletusta korvauslain säännöksen mukaisesti. Os index förändras, höjes eller sänkes amorteringen enligt stadgande i ersättningslagen. Helsingissä 5 p:nä toukok. 1945   Helsingfors den 5 maj 1945

korkoa _____ **8 mk**
ränta _____
kuoletusta _____ **100 mk**
amortering _____ **100 mk**

Ossi Reuter   *Johannes Rönkä*
ministeri-minister   hallitusneuvos-regeringsråd

10

LITT. C

Korvausobligatioita kutsuttiin "kultareunaisiksi" niiden antaman inflaatio-suojan vuoksi. Ehdot on luettavissa obligatioon kannasta. Kuvan kultareunainen on Pekka Kantasen kokoelmasta ja harvinainen sikäli, että ainoastaan ensimmäisen kahden vuoden maksulipukkeet on käytetty. Osasuurenoksessa näkyvä vielä kaksi viimeistä käyttämätöntä maksulippua.

Yli 200 000 markan korvauksesta vastaanottaja sai puolet korvausosakkaiden hallintoyhteisön osuustodistuksina eli "Holdingeina". Holding on edelleen ainoa pörsinoteerattu osuuskunta. Kuva Pekka Kantasen kokoelma

Holdingin osuustodistusten ja korvausobligation suhde korvauksissa jakautui 26.7.1946 annetun ohjeen mukaan siten, että korvaukset oli 200 000 markkaan asti maksettava korvausobligatioina ja sitä suuremmissa korvauksissa yli menevä osuus puoleksi obligaatioina ja osuustodistuksina.²⁹⁸ Kokonaisuudessaan korvausobligatiot olivat varmempia arvopapereita kuin osuustodistukset.²⁹⁹ Valtion ajatuksena oli ollut, että osuustodistusten arvo nousisi inflaation tahdissa, mutta tämä ei toteutunut, sillä pörssikurssit laskivat tuntuvasti sodan jälkeisinä epävarmoina aikoina.³⁰⁰ 10 000 markan arvoisen osuustodistuksen saajalleen antaman kokonaiskorvausarvon on arvioitu olleen osinkoineen, kuoletuksineen ja pääomallisineen 34

700 markkaa, kun taas 10 000 markan arvoisesta korvausobligatiosta sai korkoina, kuoletuksina ja indeksikorotuksina 48 300 markkaa.³⁰¹ Mikäli karjalaisten oli mahdollista säilyttää korvausobligatiot tai hankkia niitä vastaan maata ja kiinteistöjä tai muuta reaaliomaisuutta, saivat ne nimellisarvoa paremman korvauksen.³⁰²

Arvioimislautakunnat arvioivat luovutettulla alueella menetetyin vahingon määräksi yhteensä 47,8 miljardia markkaa eli 58 prosenttia anotusta määrästä.³⁰³ Asteikkövähennysten jälkeen korvauksia esitettiin suoritettavaksi 31,6 miljardia markkaa, joka oli 38 prosenttia anotusta määrästä.³⁰⁴ Siirtolaisten saama korvaussumma nousi lopulta 33,4 miljardiin markkaan (noin

2,7 miljardia euroa vuoden 1946 rahanarvokertoimella laskettuna), joka sisälsi maanhankintalain mukaisten kauppojen maksuun käytetyt korvaukset.³⁰⁵ Toisen omaisuudenluovutusveron tuotto oli ollut noin 29 miljardia markkaa, joka ei riittänyt vastaamaan edes toisen korvauslain nimelliskorvauksia. Näiden lisäksi varoja tarvittiin muun muassa korvausobligatioiden ja maanhankintalain mukaisten korvauspidätysten indeksikorotuksiin, joita maksettiin vuosina 1946–1955 kunkin vuoden rahanarvon mukaan laskettuna yhteensä 71,5 miljardia markkaa³⁰⁶ (vuoden 1944 rahassa noin 13,4 mrd. markkaa eli noin 40 % korvauksista). Korvausobligatioiden indeksiin sitominen oli erittäin tärkeä parannus korvausten saajille, sillä koko sen ajan, kun indeksidottuja korvausobligatioita lunastettiin, hinnat nousivat erittäin nopeasti ja obligatiot olisivat ilman indeksidonnaisuutta menettäneet suuren osan arvostaan.³⁰⁷

AK:lle maksetut korvaukset

Toisen korvauslain mukaan asteikkovähennys koski myös asunto-osakeyhtiötä, ja tällä oli ratkaiseva merkitys Pyramidin saamiin korvauksiin. Suurimman korvauksen saanut Braahenlinna sai vain 11 prosentin korvauksen arvioimislautakunnan vahvistamista menetyksistä. AK:n henkilökohtainen omaisuus sen sijaan jäi arvioimislautakunnan arvioiman menetyksen perusteella täyden korvauksen rajan alle, joten asteikkovähennys ei vaikuttanut hänen saamiin korvauksiin. Arvioimislautakunta oli kuitenkin arvioinut menetyksen huomattavasti pienemmäk-

si kuin mitä AK oli korvaushakemuksessa ilmoittanut.³⁰⁸ AK sai korvauksen 35 prosentista itse arvioimastaan menetyksestä. Lisäksi AK sai korvauksia omistamistaan asunto-osakkeista Braahenlinnassa, Braahenkatu 6:ssa, Linnankatu 49:ssä sekä Fastighets A.B. Pamppalassa. Näistä jälkimmäisestä saatu korvaus oli suurin, sillä korvauslain 6 §:n mukaan korvauksia saattoi hakea erikseen laskettavina ainoastaan yhdestä asunto-osakehuoneistosta. Muita saman omistajan asunto-osakkeista laskettiin korvaus omistussuhteiden mukaisesti yhtiön saamasta kokonaiskorvauksesta, jolloin korvaus pieneni asteikkovähennyksen mukaisesti. Pyramid oli merkinnyt erikseen laskettavaksi Pelleronkatu 3:n huoneistonsa, eli asteikkovähennys ei vaikuttanut Pyramidin tästä huoneistosta saamaan korvaukseen. Isäni oli ilmoittanut erikseen laskettavaksi osuutensa Braahenlinnassa, josta hän sai 337 200 markan korvauksen. Muut asunto-osakeyhtiöiden osakkeet olivat joko AK:n (ja tämän vaimon Toran), isäni, Pyramidin tai kyseisen asunto-osakeyhtiön

Otteita AK:n tekemistä korvausanomuksista arviolautakunnan korjauksiin. Aikamoinen urakka oli lautakunnilla käydä rivin tarkkuudella kaikki anomukset läpi. Hämmäntävää on todeta se tarkkuus, jolla anomukset on hammasharjojen ja hillopurkkien määriä myöten tehty. Kuvitelin, että asialla oli Pyramidin tarkkaakin tarkempi konttoripäällikkö Kauko Kovanen, mutta kun halusimme nähdä muitakin korvausanomuksia, Kansallisarkiston virkailija totesi, että ”kyllä ne kaikki on sukkapareja myöten näin tehty”.

53/14897.

A. Kiikka.

Liite N° 1.

a) Huonekalut:

	Pirttikalusto maalattua koivua, käsittäm			
	pöydän, 2 penkkiä, 2 jakkaraa sekä nurkka-			
	kaapin (ostovuosi 1942)	7.000:-	6000:- ✓	
2 kpl.	villaplyshipäälysteisiä kokopehmustettuja			
	nojatuoleja n.s. "laiskanlinnoja" (osto-			
	vuosi 1942) á 8000/-	16.000:-	12000:- ✓	
2 "	Heteki-sänkyjä 2-osaisia " 2950/-	5.900:-	4000:- ✓	
1 "	peilipöytä kiilloitettua loimukoivua, hio-			
	tulla peilillä	7.000:-	4.600:- ✓	
1 "	pyöreä pöytä -"- koivua	1.200:-	1.000:- ✓	
2 "	tuolia puolipehm.-"- " á 450/-	900:-	600:- ✓	
1 "	yöpöytä -"- "	650:-	500:- ✓	
1 "	keinutuoli maalattua koivua	700:-	✓	
1 "	keittiön pöytä, " "	800:-	✓	
1 "	" kaappi, uudenaikainen, vetolevyllä,			
	ja jauhojen y.m. säilytyslaatikoille, maal.			
	koivua	2.500:-	1.800:- ✓	
3 "	keittiön tuoleja maalattua koivua á 300/-	900:-	600:- ✓	
1 "	nojatuoli, antiikkinen, tammee	2.500:-	2000:- ✓	
1 "	tupakkapöytä, " "	1.200:-	800:- ✓	
1 "	jalkalampun jalka, servatt."	1.700:-	1200:- ✓	
1 "	kylpyhuoneen pöytä, ~~KYHÄLLI~~	200:-	✓	
8 "	Ero-pimennysverhoja täydell. á 75/-	600:-	✓	
1 "	radiopöytä	1.050:-	800:- ✓	
7 "	pallovalaisimia, katto, lampp. á 110/-	770:-	✓	
1 "	pöytälamppu	650:-	450:- ✓	
20 "	sähkölamppuja " 8/50	170:-	✓	
			52.390:-	
	<u>Ruokailuastiasto ja muut -välineet:</u>		39.590:-	
	Ruokailuastiasto porsl. 6-hengen, täydell.	1.000:-	800:- ✓	
	Tesastiasto, " " "	600:-	500:- ✓	
	Kahviastiasto, " " "	500:-	400:- ✓	
8 kpl.	juomalaseja á 15/-	120:-	✓	
6 par.	veitsiä ja haarukoita " 40/-	240:-	✓	
6 kpll	lusikoita " 24/-	144:-	✓	
12 "	ryyppylaseja " 25/-	300:-	240:- ✓	
1 pari	sokerikko ja kermakko, las.	60:-	✓	
4 kpl.	alum. lusikoita, ruoka-	16:-	✓	
6 "	" kahvilusikoita " 2/-	12:-	✓	
			2.532:-	
			2.992:- ✓	
	Siirto		55.382:-	

1 kpl. litran mitta alum.	Siirto	2.582:-	58.707:-
		45:-v	
1 " $\frac{1}{2}$ " " "		20:-v	
1 " kuohukauha		12:-v	
3 " leikkuveitsiä, isoja, ruostumattomia 50/-		150:-v	
1 " voiveitsi, ruostumaton		25:-v	
1 " juustoveitsi, "		25:-v	
1 " pukke		15:-v	
1 " perunapuristin		15:-v	
2 " vaahtovippilöitä	4 15/-	30:-v	
1 " talousvaaka		575:-	300:-v
1 " sokerisakset		19:-v	
1 " termospullo		40:-v	
1 " vesara		40:-v	
1 " hohtimet		40:-v	
1 " sakset		75:-v	
5 " lasipurkkeja, isoja	4 35/-	175:-v	
4 " " pien.	" 20/-	80:-v	3.963:-u
<u>Sekalaista:</u>			
1 kpl. kiilloitusharja		225:-	200:-v
2 kg. kiilloitusvahaa	4 110/-	220:-	200:-v
2 kpl. sähkösilitysrautoja	" 350/-	700:-	500:-v
1 " sähkökeittolevy 1500 W.		375:-v	
1 " kaasuhella, Senking, 3-liekinen, paimunilla ja lämpökaapilla, ostovuosi 1943		4.500:-	4.000:-v
1 " kukkamaljako, lasinen, suuri		250:-	150:-v
1 " rikkalapio		24:-v	
2 " tuhkakuppeja	4 18/-	36:-v	
1 " kenkäharja		19:-v	
1 " vaateharja		50:-v	
1 " lattianharja varrella, suora		100:-	80:-v
1 " kynsiharja		17:-v	
2 " klosettiharjoja	4 20/-	40:-v	
2 " hammasharjoja	" 25/-	50:-v	
2 " kukkamaljoja, porsl.	" 150/-	300:-	200:-v
12 " kukkapurkkeja	" 15/-	180:-	84:-v
2 " kynttiläjalkoja, faj.	" 25/-	50:-v	
1 " vaatekostutin, alum.		10:-v	
1 " pesuvati, emalj.		50:-v	6.185:-
1 " yöstasia		50:-v	7.246:-u
	Siirto	a)	69.916:-

AK:n ja yhtiöiden toisen korvauslain mukaan saamat korvaukset

Korvauksen saaja	Ilmoitettu menetys	Vahvistettu menetys	Korvaus	%	Maksettu
Antti Kiikka	730 777	271 400	271 400	100	Ei tiedossa
- lisäksi huoneisto Fastighets A.B. Pamppalassa			398 502		
Rakennus Oy Pyramid	2 460 089	2 214 200	1 266 367	57	17.3.1947
- lisäksi huoneisto As Oy Pellervonkatu 3:ssa			333 000		
- lisäksi huoneisto As Oy Pellervonkatu 10:ssä			115 000		
- lisäksi huoneisto As Oy Myllynaukiossa			121 000		
Lennart Holmberg Oy	10 695 461	4 403 641	1 903 105	42	30.4.1947
As. Oy Braahenlinna	48 838 707	32 874 000	3 699 071	11	6.6.1947
As. Oy Linnankatu 49	28 345 594	20 743 000	3 071 993	15	6.6.1947
As. Oy Brahenkatu 6	13 879 892	10 478 000	2 769 347	26	2.2.1946
Yhteensä	105 918 022*	71 951 743*	13 677 385	19	
Euroa vuoden 1944 rahanarvon mukaan	19 000 000	13 000 000	2 500 000		
Euroa maksuvuoden rahanarvon mukaan	7 000 000	4 500 000	865 000		

* Sisältää myös muista huoneistoista saadut korvaukset, joiden anottu, ei vahvistettu menetys ei ole tiedossa.

omistuksessa, joten niistä tullut korvaus pieneni samassa suhteessa asteikkovähennyksen kanssa. Asunto-osakeyhtiöiden menettämiä vuokratuloja ei korvattu.

Pyramidin oma arvio menetyksestä vastasi melko hyvin arvioimislautakunnan arvioita, mutta Lennart Holmberg Oy taas arvioi menetysten olleen pari miljoonaa enemmän kuin mitä arvioimislautakunta vahvisti. Suurimmat erot olivat tontin ja irtaimiston arvon arvioinnissa. Pyramidilla ei ollut luovutetulla alueella kiinteä omaisuutta lukuun ottamatta Suurperon soranottopaikkaa, jonka tontilla oli ennen talvisotaa sijainnut Lennart Holmbergin omistama sementtivalimo. Valimo oli palanut talvisodassa. Pyramidin konttori sijaitsi Pellervonkatu 3:ssa,

josta saadut korvaukset eivät näy Pyramidin omissa korvauksissa, sillä korvaus myönnettiin asunto-osakeyhtiölle ja jaettiin sitten osakkaiden kesken. Kalustoaan Pyramid piti Lennart Holmberg Oy:n varastolla, ja koneiden korjaustöitä tehtiin myös Braahenlinnan tontilla.³⁰⁹ Lennart Holmberg Oy:n omaisuutta oli myös saatu siirrettyä huomattavasti Pyramidin omaisuutta heikommin syrjään.

Kun vertaa talvisodan aiheuttamien tuhojen korvauksia jatkosodan tuhoista myönnettyihin korvauksiin, nähdään, kuinka vaikeaksi tilanne oli muuttunut. Braahenlinna kärsi tästä eniten. Sen saamat korvaukset olivat jatkosodan jälkeen pienemmät kuin talvisodan vaurioiden korvaus, vaikka nyt talo tontteineen oli

kokonaan menetetty. Eroa kasvattaa vielä voimakkaan inflaation mukanaan tuoma rahan arvon heikentyminen. Vuoden 1946 markka oli arvoltaan enää 23 prosenttia vuoden 1939 arvosta.

Kaikilla kolmella Pyramidin kivitallolla oli kiinnelainaa eli lainoja, joiden vuokutena olivat itse menetetyt kiinteistöt. Esimerkiksi Braahenlinnalla oli Suomen Kiinteistöpankki Oy:n, Henkivakuutusyhtiö Suomen ja Vakuutus Oy Pohjolan myöntämiä kiinnelainoja lähes 10 miljoonaa markkaa. Näistä lainanantajista Suomen Kiinteistöpankki ja Pohjola tekivät sopimuksen Pyramidin kanssa niin, että yhtiö sai 89 prosentin alennuksen lainoihinsa.³¹⁰ Se vastasi saadun korvauksen prosenttiosuutta vahvistetusta vahingosta. Vaikka sopimusten sanamuodoista voi päätellä, että ne olisivat olleet vapaaehtoisia, niin tokkopa, koska sopimukset toimitettiin Valtiokonttorille. Papereista ei löydy tietoa, tekikö Henkivakuutusyhtiö Suomi myös vastaavan sopimuksen, mutta se on todennäköistä. Sen lainan arvo oli hakemuksen mukaan suurin eli 5,4 miljoonaa markkaa. Kaikkiaan tällä lainojen kohtuullistamisella oli ratkaisevan tärkeä merkitys siihen, että Pyramid pystyi jatkamaan toimintaansa jatkosodan jälkeen.

AK oli yksi suurimmista korvauksen saajista, keskimääräisen korvauksen ollessa noin 60 000 markkaa (5 000 euroa) per hakija. Samanaikaisesti hän ja Pyramid olivat myös yksi suurimmista menettäjiä, sillä suuret yritykset ja asunto-osakeyhtiöt kärsivät jyrkästä korvausasteikosta eniten.

AK ei omasta eikä Pyramidin menetyksestään koskaan mitään kertonut eikä välttanut, enkä sen suuruutta ennen tähän kirjaan tehtyjä selvityksiä tiennytkään. Isäni mukaan ainoa muutos oli, että AK menetyksen lopullisuuden tajuttuaan menetti tuuhean tukkansa viikossa. Varmasti AK kävi mielessään läpi sen, että suurimmat menettäjät olivat ne kymmenettuhannet kaatuneet ja heidän omaisensa. AK oli varmasti kiitollinen, että hän itse ja hänen perheensä säilyivät sodan jaloista hengissä ja vammoitta ja pystyivät sitten jatkamaan elämäänsä Helsingissä. Pyramid myös pääsi jatkamaan toimintaansa ja saikin sitten suururakan Hyvinkäältä, josta myöhempänä.

Näin ei käynyt kaikille yrityksille. Karjalaisen teollisuuden ja kaupan on huomattu kärsineen siirtymisestä muun Suomen alueelle.³¹¹ Esimerkiksi Marita Jokisen selvityksen perusteella vuoden 1939/1940 osakeyhtiöhakemistossa mainittiin luovutetulta alueelta yhteensä 156 yhtiötä, mutta myöhemmin näistä oli toiminnassa vain 51 yhtiötä.³¹² Osa lakanneista oli tosin kuntien sähkö- ja puhelinyhtiöitä. Suomessa oli sodan jälkeen voimassa ankarat elinkeinorajoitukset, mikä teki uusien yritysten perustamisen vaikeaksi.³¹³ Teollisuuslaitosten jälleerakentamista vaikeutti lisäksi koneiden puute vanhojen koneiden jäätyä rajan taakse, ja rajoitusten vuoksi uusien koneiden hankintaan oli vaikea saada lisenssejä ja lainoja. Monet yritykset, jotka olivat selvinneet joten kuten sodasta jaloilleen, joutuivatkin Jokisen mukaan lopettamaan toimintansa 1940-luvun aikana.³¹⁴

Summa summarum

Omaisuusmenetykset luovutetulla alueella olivat suuremmat kuin Neuvostoliiton vaatima 300 miljoonan dollarin sotakorvaus.³¹⁵ Takaisin vallatun alueen jälleerakentamiseen oli jatkosodan aikana sijoitettu yli viisi miljardia markkaa eli nykyrahassa vajaa miljardi euroa, jotka alueluovutusten myötä menetettiin.³¹⁶ Vaikka siirtoväelle suoritettavat korvaukset olivatkin vain 38 prosenttia ilmoitetuista vahingoista, olivat ne Suomen sodan jälkeisinä vuosina valtion toiseksi suurin menoerä Neuvostoliitolle maksettujen sotakorvausten jälkeen. Summa vastasi noin 15 prosenttia vuoden 1946 bruttokansantuotteesta. Vastaavasti kahdeksan vuoden kuluessa Neuvostoliitolle maksetut sotakorvaukset vastasivat noin 30 prosenttia yhden vuoden BKT:stä.³¹⁷ Yhteensä sotakorvaukset ja siirtoväelle myönnetty korvaukset olisivat yli 100 miljardia euroa laskettuna prosentteina tämän hetken BKT:stä. Tämä kuvaa mielestäni parhaiten korvausten massiivisuutta ja niiden aiheuttamaa rasisitusta kansantaloudelle. Kuitenkin korvaukset olivat vain pieni osa sodan aiheuttamista kokonaiskustannuksista. Professori Ilkka Nummela on tutkimuksessaan *Inter Arma Silent Revisores Rationum* päätenyt laskelmaan, että talvi- ja jatkosodan aiheuttamat kokonaiskustannukset olisivat lähes 95 miljardia markkaa vuoden 1938 rahanarvossa, ja se vastaisi kahden ja puolen vuoden bruttokansantuotetta.³¹⁸ Tämän hetken bruttokansantuotteeseen suhteutettuna se merkitsisi tämän päivän yhteiskunnalle 600 miljardin euron rasisitusta.

Päätös lähteä valloitusotaan Saksan rinnalle tuli kalliiksi ja siitä maksoivat kaikki suomalaiset. Yli 60 000, pääasiasa parhaassa iässä ollutta miestä maksoi siitä hengellään. Haavoittuneita oli lähes 160 000. Psykiatrisessa hoidossa olleitten määrä oli puolustusvoimien psykiatrin Matti Pontevan mukaan 15 700 henkeä, huomattavasti enemmän kuin talvisodassa. Todellinen traumatisoituneiden määrä on epäilemättä paljon suurempi. Leena vaimon isäkään ei lopulta muistojaan kestänyt. Taloudellisesti sodassa menettivät eniten karjalaiset sekä yksityiset ihmiset että yhtiöt. Korvauksista huolimatta he menettivät valtaosan omaisuudestaan. Myös uuden elämän alkuun saaminen vieraalla paikkakunnalla oli monelle vaikeaa. Monen kohdalla nämä menetykset johtivat suureen ahdinkoon. Isoisäni kohdalla näin ei käynyt. •

IHANA ELÄMÄ

Marianne Thesleff on kirjoittanut ot-sikon nimisen kirjan. Sen ruotsiksi kirjoitetun alkuperäisversion nimi oli ”Jag Föddes till ett Ljuvligt Liv”, joka paremmin kuvaa hänen elämäänsä. Varsinkin hänen sotien jälkeinen elämänsä Ruotsissa on varsin surullista luettavaa. Hän oli Lavolan kartanon ”neiti” ja toimi varsin railakkaan seurapiirielämän keskiössä Viipurissa. Isänikin oli yksi hänen ympärillään pyörineistä nuorista miehistä. Kirja ei kerro, miten heidän suhteensa lähti kehittymään ennen talvisotaa, mutta ilmeisen vakavasti, koska isä, joka harrasti esteratsastusta, piti hevostaan Lavolan kartanon tallilla. Itse kartano paloi talvisodassa, ja tämä osaltaan lopetti isäni harrastuksen. Hän meni vajaa kuukausi ennen jatkosodan syttymistä naimisiin Marianne Thesleffin kanssa. Kirjan mukaan avioliitto oli jo ennen sen solmimista ollut tuhoon tuomittu. Perheenisäystäkin oli myöhemmin odotettavissa. Valitettavasti odotus päättyi keskenmenoon, ja avioliittokin kuihtui niin, että puoliset hakivat eroa heti sodan päättyttyä. Historian kulku olisi voinut olla kovin toisenlainen, jos pienokainen olisi saanut elää.

AK on myös mainittu kirjassa. Thesleffin kirjan mukaan AK oli ehdottanut Karjalan takaisinvaltauksen jälkeen, että Pyramid rakentaisi kartanon uudelleen, mutta edellytyksenä olisi, että nuoret tekisivät avioehdon, jonka mukaan omistusoikeus siirtyisi isälleni. Miten nyt siten lienee, ei Marianne Thesleff tuntunut kirjassaan lämmöllä muistelevan AK:ta nimittäen häntä tympeäksi vanhaksi ukoksi.³¹⁹ AK oli silloin kymmenen vuotta nuorempi kuin minä nyt tätä kirjoittaessani!

Marianne Thesleff pelkäsi Suomeen jäämistä sodan lopputuloksen jo ollessa selvä ja pääsikin ennen sodan loppumista Ruotsiin. Saadakseen oleskeluluvan maassa hän solmi lumeavioliiton vuonna 1945 huolitsija Erik Helmer Hedströmin kanssa.

Pitkään kesti ennen kuin sain tiedon tästä isäni ensimmäisestä avioliitosta. Hän halusi sen kokonaan unohtaa, eikä siitä ole mainintaa esimerkiksi ”Kuka Kukin On” -henkilötietoteoksissa. Ei silti, vuoden 1978 ”Kuka Kukin On” -kirjasta isä, mentyään vielä kyseisenä vuonna uusiin naimisiin, oli pudottanut myös toisen vaimonsa eli äitini pois henkilötiedoistaan. Meidät lapset kyllä mainitaan kirjassa. •

Postikortti 1900-luvun alusta Viipurinlahdella, Saimaan kanavan suulla sijainneesta Lavolan kartanosta. Nykyään paikalla sijaitsee lomakylä. Kuva Museovirasto

SALPALINJASTA VILTTIHATTU- PATALJOONAAN, OK

POHJATEKSTI SARAMARIA VIRRI

Salpalinjaa rakentamassa

Talvisodan jälkeen AK perusti uuden yhtiön, Insinööritoimisto A Kiikka. Syynä oli pelko, että Pyramid saattaisi joutua taloudellisiin vaikeuksiin tai jopa konkurssiin, kun kivitalot jäivät rajan taakse. Pyramid oli käytännöllisesti katsoen velaton, mutta kolmella Pyramidin pääosin omistamalla asunto-osakeyhtiöllä oli runsaasti lainaa ja varmasti maksuvelvoite lainojen hoidosta ulottui Pyramidille. Ratkaisu sellaisten lainojen hoidosta, joissa lainan vakuutena ollut kohde oli menetetty sodan takia, jäi ilmeisesti auki ennen kuin jatkosota muutti tilanteen. Tästä myöhemmin.

Uusi yhtiö saikin useamman urakan puolustusvoimilta ja pääsi rakentamaan korsuja Salpalinjaan. Ensi urakka koski viittä korsua, mutta jatkourakoiden myötä rakennettiin ainakin 25 korsua Lappeenrannan länsipuolelle Rutolaan, Mär-

kälään ja Ruuhosaareen. Kun tarkastelee tehtyjä urakkasopimuksia ja muuta Kansallisarkistosta löytynyttä aineistoa urakoista, kiinnittyy huomio siihen, että urakat tehtiin Linnoitustoimiston ja henkilön Antti Kiikka välisinä. Nimi riitti, jos oli tausta kunnossa.

AK:n saamien urakoitten yhteissumma oli runsaat 30 miljoonaa markkaa, mutta summa oli vain viitteellinen ja perustui arvioituihin massamääriin, jotka loppuselvityksissä tarkastettiin vastaamaan toteutunutta. Töitten arvoksi muodostui loppuselvitysten jälkeen 19 350 000 markkaa (5 miljoonaa euroa). Saattoi kokonaisurakka olla tätä isompikin, koska Kansallisarkistosta löydetty kirje takuusummien palautuksesta antaa viitteitä siitä ettei kaikkia urakkasopimuksia löydy arkistosta.

Massalaskelmien mukaan betonia käytettiin 12 375 tonnia. Jos se olisi kuljetettu paikalle betoniautoilla kuten nykyään,

Urakkasopimukset oli juhlallisesti varmistettu sinetillä. Puolustusvoimien puolelta allekirjoittajana oli kenraaliluutnantti Edvard Hanell, joka toimi linnoitustöiden johtajana. Kyseisiä urakoita jakeli linnoitustoimiston rakennusosaston päällikkönä toiminut insinööri, myöhemmin vuorineuvokseksi nimitetty A.W. Liljeberg, joka sattui olemaan Rakennusteollisuusliiton puheenjohtaja. Hänen apulaisensa Aulis Junttila oli taas Sementtiyhdistyksen puheenjohtaja. Molemmilla herroilla oli omat yritykset pyöritettävinaan – mahtoi olla aika sulle-mulle-veivausta. Toisaalta kenraaliluutnantti Reino Arimo, joka julkaisi vuonna 1981 kirjan linnoittamisen historiasta, antaa ymmärtää, etteivät Liljebergin ja Junttilan yhtiöt olleet niiden yhtiöiden joukossa, jotka urakoita saivat. Arimon mukaan Liljeberg teki palkatonta vapaaehtoistyötä puolustusvoimille.³²⁰ Kuvat Juha Kilpeläinen

olisi tarvittu lähes 2 500 autokuormaa. Silloin kaikki betoni valmistettiin paikan päällä. Talvisodan aikana oli huomattu, että varsinkin Neuvostoliiton suorasuuntaustykit olivat tehneet pahaa jälkeä betonikorsuille, joten betonin laatuun piti kiinnittää erityistä huomiota. Sittemmin professoriksi nimitetyn Aulis Juntti-

lan johdolla betonin kehitystyötä vietiin eteenpäin, ja käyttöön tuli niin sanottu A-betoni, jota kutsuttiin linnoitusbetoniksi. Sen oikeanlainen valmistus oli iso haaste rakentajille. Soran laadulla ja rae-kojakautumalla oli suuri merkitys betonin kestävyteen. Kaikki käytetty sora seulottiin ohjeiden mukaan. Urakoitsijoi-

Tuore kuva AK:n Salpalinjaan rakentamasta korsusta numero 22 a yhdistettynä SA kuvan lavastettuun kuvaan (numero 24224), jossa pioneeri valloittaa samaa korsua liekinheittimellä. Kuva Harri Ukkonen ja SA-kuva

la oli oma laborantti, joka tarkasti seulontatulokset sekä sementin, soran ja veden seossuhteet, ja tilaajan puolelta useampikin kontrollilaborantti töitä valvomassa.

Rautaa, tai oikeammin sanottuna terästä meni korsuihin loppuselvityksen mukaan 860 tonnia. Korsut olivat pääsääntöisesti sekä miehistösuojia että taisteluasemia. Lähes ellei kaikkien korsujen päälle tuli 12 tonnia painava tähystys- tai tulenjohtokupu. Ne tehtiin erikseen tehtaissa ja niiden paikalleen saaminen oli haastava operaatio sen ajan keinoin. ”Kun keinot loppuu, niin konstit alkaa.” Tämän kuulin monesti isäni suusta. Sitä se rakentaminen oli paljon silloin ja tuntuu niitä konsteja riittävän tämän päivän rakentajillakin. Jotkut vaan aika arvelluttavia.

Kansallisarkistosta löytyy isäni Osmo Kiikan ja Pyramidin konttoripäällikön sekä haastatteluhetkellä Teknoksen talousjohtajan Kauko Kovalaisen haastattelu vuodelta 1975. Haastattelun teki Arimo

tulevaa linnoitusrakennuskirjaansa varten. OK antoi haastattelussa ymmärtää, että töitä paiskittiin talvisodan hengessä, ja kysymykseen, oliko riitoja tilaajan kanssa, vastaus oli: Ei ollut aikaa riidellä.

OK oli siis työmaalla mutta ilman titteä. Työnjohtajana oli kokenut Pyramidin työnjohtaja Kaino Lähde. OK asui samassa kortteerissa hänen kanssaan Lappeenrannassa. Pitikö AK 31-vuotiaasta, insinööriksi jo valmistunutta ja talvisodassa tulenjohtajana karaistunutta poikaansa vielä tuolloin oppipoikana? Niin tai näin, isä sai varmasti töiden aikana kunnan opetuksen siitä, miten töitä johdetaan.

Kovalainen antaa haastattelussa ymmärtää, että työvoimaa saatiin helposti haalittua vanhasta Pyramidin joukosta. Palkanmaksupäivinä hän matkusti aina junalla Lappeenrantaan hoitamaan maksamisen kapsekki täynnä seteleitä ja kolikoita. Koska juna Helsingistä pysähtyi ensimmäisen kerran vasta Kouvolassa,

saattoi hän sen välin istua ravintolavau-
nussa ja rahamassi pysyi turvassa hänen
paikkansa yläpuolella hyllyllä.

Osa töistä oli vielä kesken, kun tuli jat-
kosotaan johtanut uusi liikekannallepano.
Kovasin kertoo nauhalla anoneensa lykkä-
ystä, jonka sai. Hän vei sitten urakat lop-
puun ennen lähtöään rintamalle.

Ilmeisesti Salpalinjan korsutyömaa
ylitti suuruudeltaan jopa Uuraan ulko-
satamaurakan ja todennäköisesti oli sitä
kannattavampi. Pyramidin numeroissa-
han kyseinen työmaa ei näy, paitsi vuok-
rina palveluista ja kalustosta.

Linnoitusrakennuspataljoona 425 Itä-Karjalassa

Jatkosodan sytyttyä linnoitusosastoihin
otettiin väkeä välirauhan aikaisilta työ-
mailta. OK oli talvisodassa ollut tykis-
töupseerina, mutta nyt omien sanojensa
mukaan joutui olemaan koko jatkosodan
”vilttihattupataljoonan” eli linnoitusraken-
nuspataljoona 425 komentajana. Saattoi
AK:lla olla sormensa pelissä tähän komen-
nukseen. Toiminta eturintaman takana
linnoitusrakennusjoukoissa oli tietysti vä-
hemmän riskialtista kuin etulinjassa. Hän
saattoi ajatella, että linnoitusrakennus-
tehtävät myös sodan aikana kouluttaisi-
vat isääni tuleviin koitoksiin sodan jälkeen
Pyramidissa. Linnoitusrakennuspataljoo-
nat perustettiin liikekannallepanon yhtey-
dessä välirauhan aikaisista linnoitustoim-
iston alaisista työpiireistä, ja työpiiristä
425 tuli 17. kesäkuuta 1941 linnoitusraken-
nuspataljoona 425. Sen komentajana oli
ensimmäiset kaksi kuukautta insinööri A.

Sarvila, ja hänen jälkeensä pataljoona siir-
tyi OK:lle. Isä kertoo haastattelussa: ”*Minut
lähettiin sinne, kun ei nyt ketään muutakaan
ollut, niin mee nyt väliaikaisesti sinne, mutta
minä olin sodan loppuun saakka.*”³²¹

Linnoitusrakennuspataljoonien ko-
koonpano muodostui aluksi esikunnasta,
kahdesta rakennuskomppaniasta sekä va-
rastokomppaniasta. Valtaosa pataljoonan
jäsenistä oli suomalaisia työvelvollisia. Suo-
messä oli kesällä 1939 säädetty työvelvolli-
suuslaki, jonka mukaan jokainen Suomen
kansalainen 18 vuotta täyttäneistä 65-vuo-
tiaaksi asti oli yleisen työvelvollisuuden
alainen ja hänet voitiin ”määrätä tekemään
maanpuolustukselle tai väestön toimeen-
tulolle tärkeää, taikka maan talouselämän
ylläpitämiseksi välttämätöntä työtä”. Tä-
mä tarkoitti käytännössä usein linnoitus-
töitä.³²² Jatkuvan työvoimapulan vuoksi
linnoitusrakennusjoukkoihin otettiin työ-
voimaksi jatkosodan edetessä myös sota-
vankeja, ”epäkansallisia” siviilivankeja ja so-
dassa traumatisoituneita eli ”tärähtäneitä”.

Linnoitusrakennuspataljoona 425 alis-
tettiin kenraalimajuri Woldemar Oinosen
komentamalle Ryhmä Oinoselle, ja se teki
aluksi Ilomantsin lähettyvillä tie- ja sillan-
rakennustöitä raskaita sotilaskuljetuksia
silmällä pitäen. Armeijan idänhyökkäys al-
koi 10. heinäkuuta 1941, ja pataljoona seu-
rasi hyökkäviä joukkoja Moskovan rau-
han rajan yli 20.7.1941³²³ Elokuussa Ryhmä
Oinonen valmistautui Neuvostoliitolle luo-
vutetun Suojärven valtaukseseen, jota var-
ten pataljoona 425 oli tehnyt huoltotietä
Neuvostoliitolta salassa. Tässä oli ilmeisen
hyvin onnistuttu, sillä kenraali Oinosen
19.8.1941 Suojärven valtaukseseen johtanut
hyökkäys onnistui hyvin. Suojärven val-

tauksen jälkeen pataljoonan komentajuus siirtyi OK:lle.³²⁴ Pataljoona ylitti vanhan valtakunnan rajan 24.8.1941. Vanhan rajan ylityksen on eräissä tutkimuksissa katsottu heikentäneen suomalaisten taisteluhallua, ja yli 2000 suomalaissotilaan tiedetään kieltäytyneen vanhan rajan ylityksestä. Myös yleisen mielipiteen joukkojen keskuudessa on katsottu olleen valloitus sotaa vastaan.³²⁵ Tällaista mielialaa ei kuitenkaan OK:n komentamasta pataljoonasta voinut aistia. Sotapäiväkirjassa pataljoonan mielialoja kuvataan seuraavasti: *”Mieliala oli miehillämme korkealla ja kaikki paiskivat töitä aivan kuin uutta voimaa saatuaan kun valtakunnan raja ylitettiin.”*³²⁶

Hyökkäysvaiheessa pataljoona, kuten suurin osa muistakin linnoitusrakennuspataljoonista, enimmäkseen rakensi, korjasi ja ylläpiti teitä sotajoukkojen etenemistä varten. Varsinkin pohjoisessa ja Itä-Karjalassa teitä oli harvassa, ja ne olivat huonossa kunnossa. Niiden kunnostaminen ja rakentaminen oli tärkeää sotatoimien onnistumiseksi. Linnoitusrakennusjoukkojen käyttäminen näihin tehtäviin oli puolustusvoimille uutta. Se oli tuntematonta niin operatiiviselle johdolle, eritasoille esikunnille kuin joukoille itselleenkin. Päämajan operatiivinen osasto oli 5.7.1941 selostanut alaisilleen yhtymille:

”Teiden, siltojen ym. kunnostamiseksi etenemisen aikana käytetään taaempaan pioneerijoukkojen vapauttamiseksi työmuodostelmia. Niiden tärkeimpiä tehtävinä tulevat olemaan: selkäyhteyksien kunnostaminen, raskaat sillat sekä uusien teiden rakentaminen; lentokent-

*tien kunnostaminen, asutuskeskuksien laitosten kunnostaminen, talojen korjaaminen sekä korjauspajojen perustaminen. Näihin tehtäviin sopivat linnoitusrakennuspataljoonat, jotka on muodostettu tai muodostetaan rauhanaikaisista työryhmistä.”*³²⁷

Näitä kaikkia tehtäviä myös OK:n pataljoona teki. Hyökkäysvaiheessa eniten työllisti niin sanottujen koukkausteiden teko. OK:n mukaan näiden tekemistä helpotti se, että *”räjähdysaineita löytyi maastosta toisten jättämänä. Koukkausteiden teko oli usein kivien ampumista tai telalavan rakentamista soiden yli.”*³²⁸

Hyökkäysvaihe oli pataljoonalle raskas. Elokuusta marraskuun puolenvälin paikkeille pataljoona paiski töitä *”lapio aseenaan sanan täydessä merkityksessä”*. Työpäivät saattoivat venyä 16–20-tuntisiksi, ja töitä saatettiin tehdä kuukausikin putkeen ilman lepopäivää.³²⁹ Esimerkiksi 29. elokuuta pataljoona teki 65-metrin sillan venäläisten räjäyttämän sillan tilalle sateesta ja yöstä välittämättä. Se valmistui 20 tunnissa. Rakennusvaiheessa etulinjalta tuotiin työn aikana sotavankeja, jotka otettiin räjäytetyn sillan raivaustyöhön avuksi. Sotapäiväkirjassa kerrotaan vankien auttaneen työssä aika tehokkaasti kantamalla myös kirvesmiehille tarvepuita. Syyskuussa myös linnoitusrakennuspataljoonan miehille annettiin ampumakoulutusta, jotta he tuntisivat olonsa turvallisemmaksi. Syyskuun lopulla venäläisten partioiminnan kerrotaan olleen erittäin vilkasta ja vartiointia oli pitänyt tehostaa. Pataljoonan hevospäivä oli 19. syyskuuta kunnostautunut hake-

SISÄLTÖ

Päiväys Kello

Patalj. päällystys
15. 8. 43
Karkunmaalla.

Vasemmalta lähtien
1. kompp. pääl. sot. vink. K. I. Salminen
2. -- -- Luut. B. Haapajoki.
Patalj. komentaja, luut. D. Kiekkilä
-- talouslup. luut. E. Pihtonen
Työ- ja Heimo-pääl. sot. vink. L. Heimo
Varustolup. j. j. -- T. Mäntyläinen
Kompp. ja osastojen päällystys
F. Korte ja muut miehet

16.12.43

Yhteiskokous kello 21:00 valittiin. Ostos-
väänas ja kassa luovutettiin, ja neuvottelun
tapuutit rauhalliseksi.

14.12.43

Yhteiskokous kello 21:00 valittiin.
Patalj. komentaja ja 2. kompp. päällystys
lähti tutustumiseen luut. Mankala
esiköyrypytty työtöitä Suomella.

15.12.43

Valittiin Comte L-3171 pudosta-6°6.
Kivikaljätöiden laatuun nimityksellä-
maus poisäntölk raitte karmans ta-
pattuuin 1. eli nostuudella 158 kiveä
tuotit maanala ajomattas n. 19 km.

16.12.43

Valittiin Comte L-3175
Dumittin ajomattas 3:00
tasavertaisuus miehet
Pöytä.

17.12.43

3. pataljoonan lähti pöytä-
kon.

18.12.43

Valittiin Comte L-3170
valamamme kormu.
Valittiin 34:00 kormu
viikolla 5:5
Pöytä avoimelta
ne pataljoonamme
niijelmä "Jäninä"
Niijelmä ja tois
1 kompp. Niijelmä
ni Niijelmä
kovasti kormu.

Pataljoonan sotapäiväkirja, jonka Kansallisarkisto on digitoinut, koostuu yli 240 sivusta käsinkirjoitettua tekstiä. Kuvassa harvinainen sivu, jossa kuva. OK kolmas vasemmalta ja kuvan alla hänen kirjottamansa kuvateksti.

malla haavoittuneen suomalaissotilaan partiokahakka-alueelta.³³⁰ 22. syyskuuta pataljoona sai 50 kappaletta munakäsikranaatteja ja miehille opetettiin, miten niitä käytetään.³³¹ 3. lokakuuta pataljoonan kerrotaan saaneen kolme "ryssää" vangiksi. Puolitoista viikkoa myöhemmin 14. lokakuuta pataljoona sai kymmenen "metsäryssää" vangiksi. Tässä vaiheessa patal-

joona oli ottanut yhteensä 16 sotavankia. Seitsemästoista sotavanki otettiin 22. lokakuuta, jolloin komppanian väepeli otti sotavangin, joka oli haavoittunut lyhyessä laukausten vaihdossa. Kolme vankia oli otettu jo heinäkuussa.³³²

Lokakuun 16. päivänä pataljoonan 28-vuotias autonkuljettaja Asser Väkiparta lähti illalla vastoin kieltoja leiripaikan

Vienanmeren- Itämeren kanavayhtiön hallintorakennus ja hotelli, jonka vesijohtojen jäätymättömyyttä isäni komennettiin tarkistamaan. Kuva otettu tarkastuspäivänä. Pakkasta oli 37–40 astetta. Kuva SA-kuva

lähiympäristöön metsästämään eikä palannut takaisin. Seuraavana aamuna partio lähti etsimään kadonnutta autonkuljettajaa ja löysi majoitusalueen läheiseltä metsätieltä Väkiparran rahalähetyskuitin ja sai tulta vastaansa. Partio palasi takaisin Väkipartaa löytämättä. Seuraavana päivänä suurempi 20 hengen pioneiri-partio lähti etsimään kadonnutta autonkuljettajaa. Partio löysi miinaan astuneen

venäläisen, jolla oli jalka poikki ja Väkiparran vaatteet päällä, sekä Väkiparran kello, puukko ja rahakukkaro. Loukkaantunut venäläinen myönsi ampuneensa autonkuljettajan. Sotapäiväkirjassa kerrotaan: *”Ryssä lopetettiin, kun oli ensin hänen opastuksella löydetty V:n ruumis. Pataljoona haikeana reippaan miehen kohtalosta.”*³³³ Silloisenkin lainsäädännön mukaan tällainen tappaminen oli laitonta, ja häntä olisi kuulunut kohdella kuten sotavankia, jolloin hänen kohtalostaan olisi pitänyt päättää kenttäoikeudessa. Lopputulos venäläismiehen kohtalosta olisi kyllä ollut sama.

Suomalaiset joukot valtasivat Äänislinnaksi nimetyn Petroskoin ensimmäisenä

päivänä lokakuuta. Myös Ryhmä Oinonen osallistui hyökkäykseen. Tämän jälkeen hyökkäys jatkui pohjoiseen kohti Karhumäkeä. 19. lokakuuta 1941 isäni pataljoona oli suurin piirtein Munjärven korkeudella, noin 75 kilometriä Petroskoista pohjoiseen. Tässä vaiheessa pataljoona alistettiin II armeijakunnan komentaja Taavetti Laatikaisen divisioonan osasto 4:n alaisuuteen, jonka päällikkönä oli insinörimajuri, vuonna 1953 kuollut diploma-insinööri Veikko Tuompo, isän tulevan kolmannen vaimon Maijan silloinen aviomies, tunnettua pornolaista³³⁴ Tuompon upseerisukua. (Kenraali Viljo Tuompoa on sanottu Mannerheimin vasemmaksi kädeksi. Heinichs oli oikea käsi.)

Marraskuun puoliväliin mennessä pataljoonan työtahti helpottui suomalaisten joukkojen vallattua jo valtaosan Itä-Karjalasta ja linnoitusrakennuspataljoonan saavutettua sellaiset asemat, että työtahtia pystyttiin keventämään. Työt, kuten II armeijakunnan majoitusalueen kunnostaminen, autotallityöt sekä Karhumäkeen johtavan valtatie kunnostaminen, alkoivat muistuttaa enemmän tavallista siviilityömaata kahdeksantuntisine työpäivineen, ja sunnuntaitkin oli-

Pyramidin ”hävittäjä Ford” lempinimen saanut kuorma-auto häikäpöntöllä varustettuna sattumalta isäni pataljoonan käytössä. Kuva SA-kuva

vat lepopäiviä. Tämä vaikutti pataljoonan terveydentilaan ja työntekoon positiivisesti. OK kiitti 12.11.1941 pataljoonaansa erityisesti jalkaväkirykmentti 45:lle tehtyä huoltotietä tehtäessä saaduista työn saavutuksista ja siitä hengestä, jossa työ oli tehty. Hän jakoi myös kenraalimajuri Oinosen myöntämät kunniamerkit pataljoonan jäsenille.³³⁵

Suomen joukot valtasivat Karhumäen 5.12.1941. Isä muistelee Arimon haastelussa saaneensa yöllä 6. joulukuuta puhelinsoiton, jossa sanottiin: ”Nyt on Karhumäki vallattu, herra on hyvä ja lähtee kattomaan, siellä on pari suurta taloa, toinen on joku hallintokeskus ja toinen on hotelli, ja mene kiireellisesti sinne ja hoida, ettei niiden lämpö- ja vesijohdot jäädy [--] Niin siellä kuutamoisena yönä olin, toisessa reunassa Karhumäkeä vielä taisteltiin täyttä päätä.” Meni kuitenkin vielä kuukausi ennen kuin OK:n pataljoonan 1. komppania pääsi muuttamaan Karhumäkeen. Toinen komppania jatkoi korpiasumista vielä pitkälle kesään 1942. Loppuvuoden 1941 koko linnoitusrakennuspataljoona oli kiinni enimmäkseen tietöissä Karhumäen lähistöllä ja rakensi muun muassa Tšopinan ja Maaselän Kannaksen välistä tieosuutta.³³⁶ Vuodenvaihteen jälkeen 1. komppania aloitti huoltotien rakentamisen Karhumäestä länteen päin. Töitä haittasi jatkuva pula kuorma-autoista.³³⁷ Tähän vaikutti maan vähäinen autokanta. Perustettaessa linnoitusrakennusyksiköitä ne olivat saaneet vain kolmasosan autojen minimitarpeesta.³³⁸ OK:n pataljoonalla oli kuitenkin, kenties sattumalta, yksi Pyramidin kuorma-autoista käytettävissä koko sodan ajan. Au-

tonkuljettajana oli nuori inkeriläispoika, joka oli muuttanut Suomeen 16-vuotiaana. Hän oli OK:n pataljoonassa koko jatkosodan ja siirtyi sodan jälkeen Pyramidin palvelukseen. OK epäili hänen inkeriläisenä ilmeisesti pelänneen pakkosiirtoa Neuvostoliittoon ja pyytäneen AK:lta rahat Kanadaan muuttoa varten. AK oli isän mukaan lainannut tälle rahat (25 000 markkaa), sillä inkeriläinen oli hyvä mies. Tämä olikin myöhemmin maksanut kaiken takaisin.³³⁹

Asemasodan alettua ylipäällikkö oli tammikuussa 1942 antanut käskyn, jonka mukaan pääosa linnoitusrakennusjoukkojen tehtävistä tulisi kohdistua itse linnoitusten rakentamiseen. Paha kelirikko kuitenkin keväällä 1942 hidasti varsinaisten linnoitustöiden aloittamista. Maaselän Kannaksella lunta satoi vielä toukokuusakin. OK:n pataljoona oli kiinni tietöissä elokuuhun 1942 asti, jolloin pataljoonan huomattavin tietyö läpi koskemattoman korven ja soiden³⁴⁰ Saravaara–Malu välillä saatiin valmiiksi ja pataljoona pääsi siirtymään linnoitustöihin. Maaselän Kannaksella linnoittamisen painopiste oli Karhumäen suunnalla. Täällä, kuten muuallakin Itä-Karjalassa, oli tarkoitus rakentaa pääasiallisesti kenttälinnoituslaitteita, mutta Karhumäen etelä- ja pohjoispuolta hallitsivat kallioiset kukkulat, jotka venäläisten puolelle jätettyinä olisivat olleet hyvin haitalliset puolustukselle. Sen vuoksi päämajan linnoitusosaston päällikkö Edvard Hanell esitti niiden ottamista puolustusasemaan ja varustamista kestolaittein.³⁴¹ Karhumäen kallioihin louhittiin majoitus- ja aseorsuja sekä luolia. Myös taistelu- ja yhteyshautoja louhittiin kallioon.³⁴² OK:n pataljoonan

louhittavaksi tuli pohjoiskukkula. Käydesään tarkastamassa pataljoonan linnoitusmaata Hanell oli todennut isälle paikan olevan Euroopan vahvimmin linnoitettu.³⁴³ Miksi Karhumäen vahva linnoittaminen oli niin tärkeää? Ilmeisesti siksi, että sen sijainti oli strategisesti tärkeä, koska se sijaitsi Vienanmereltä Äänisjärvelle tulleen 1930 luvun alussa kaivetun ”Sta-

Pääministeri Rangell tutustumassa Karhumäen linnoitustöihin seurassaan kenr. ltn Laatikainen, kenr.maj. Paalu, kenr.maj. Arajuuri, ev.luutn. Glantz, maj. Reenpää, maj. Hovilainen, kapt. Yrjö Jylhä ja kapt. T. Ahtimo. 14.7.1942. Kuva SA-kuva

Mannerheim kävi kaksi kertaa tarkastamassa Karhumäen linnoitustyömaiden tilanteen. Valitettavasti isäni ei ole tallentunut SA-kuviin. Kaksi päivää Mannerheimin käynnin jälkeen eli 22.6.1942 on sotapäiväkirjassa maininta: "Mannerheim oli lähtiessään lausunut monisanaiset kiitokset hyvin tehdystä työstä". Kuva SA-kuva

linin kanavan” eteläpäässä ja lyhensi merimatkaa Vienanmereltä Itämerelle 4000 kilometriä. Pääosin kanava rakennettiin 126000 vangin toimesta, joista 25000 ilmeisesti menehtyi. Matalaksi kaivetun kanavan taloudellinen merkitys jäi myöhemmin vähäiseksi.

OK:n pataljoona ehti olla Karhumäessä varsinaisissa linnoitustöissä tasan vuoden.³⁴⁴ Aika Itä-Karjalassa oli pataljoonan komentajalle ilmeisen raskasta. Heinäkuun 1943 lopulla isä joutui sotasairaalan määräyksestä kolmeksi viikoksi sairaalomalta ylikunnon takia. Syynä tähän oli liikarasitus. OK, joka oli 173 cm pitkä, oli painanut vain 54 kiloa. OK palasi sairaalomalta 16.8.1943. Kun vertaa tätä tietoa Marianne Thesleffin kirjan tekstiin³⁴⁵ ras-

kaiden töiden lisäksi myös vaimon keskenmeno ja riidat avioliitossa saattoivat hyvin olla vaikuttamassa isän terveydentilaan. Kaksi päivää lomalta palattuaan hän sai käskyn siirtyä pataljoonansa kanssa Karjalan Kannakselle.

Sotavankien käytöstä linnoitustyömailla

Vaikka isäni Arimon haastattelussa antaa ymmärtää, ettei käytössä ollut vankityövoimaa, ei asia ihan kirjaimellisesti näin ollut. Halusiko hän, ettei asia nousisi esiin, vai tarkoittiko hän, ettei hänellä ollut varsinaisia vankikomppanioita? Arimokin ohittaa kirjassaan sotavankikysymyksen

411. Niin muuttui maailma, Eskosen! Vankilaiset sotavangit kunnostivat Tšalkissa tiettä suomalaisten joukkojen nopeaa etenemistä varten kohti Petroskoita. — J. H. P. Kivinen

Kuva
Hakkapeliitta-lehti
23.9.1941

vain lyhyellä maininnalla. Harva haluaa liata omaa pesäänsä.

OK:n johtamassa pataljoonassa venäläisiä sotavankeja käytettiin työvoimana elokuun 1941 lopusta alkaen. 1. syyskuuta sotavankeja oli töissä jo 40. Seuraavana päivänä määrä kaksinkertaistui. Nämä vangit olivat ilmeisesti 29. elokuuta tulleiden vankien lailla suoraan tulilinjalta tuotuja rekisteröimättömiä, ei vankileiriltä varta vasten lähetettyjä, kuten myöhemmän vaiheen vangit. Pataljoonan vankityövoiman johtajaksi määrättiin työnjohtaja Rautu, joka sai avukseen kaksi etumiestä. Hakkapeliitta-lehti julkaisi syyskuussa kuvan sotavangeista tietöissä OK:n komentaman pataljoonan työmailla, ja kuvateksti kuului seuraavas-

ti: *”Niin maailma muuttuu Eskoseni! Venäläiset sotavangit kunnostavat Tšalkissa tietä suomalaisten joukkojen nopeaa etenemistä varten kohti Petroskoita.”*

Sotavankien käyttöä linnoitustöissä alettiin alustavasti päämajassa pohdita jo heinäkuussa 1941. Sotavankien suuren määrän, työvoimapulan sekä hyökkäyssodan aiheuttaman suuren työmäärän vuoksi sotavankien käyttö linnoitusrakennuspataljoonissa katsottiin aiheelliseksi. Virallisesti käsky sotavankien käytöstä linnoitustöissä annettiin vasta lokakuussa 1941 eversti Bonsdorffin 16. lokakuuta lähettämällä kirjeellä, jossa määriteltiin tarkasti sotavankikompanioiden kokoonpano ja henkilökunnan tehtävät.³⁴⁶ Ilmeisesti tieto virallisten so-

tavankikomppanioiden muodostamisesta oli tullut jo päivää aiemmin, sillä isäni pataljoonan sotapäiväkirjan mukaan 15. lokakuuta tuli käsky ”liittää pataljoonan molemmat komppaniat yhdeksi ja varustautua muodostamaan 1:n sotavankikomppania, jonka organisoimista varten pataljoonasta tuli irrottaa miehet.”³⁴⁷ Nämä sotavankikomppaniat toimivat armeijakunnan linnoitusosaston (osasta 4) alaisina. Sotavankikomppaniat tunnisti komppanian numeron edessä olevasta L-kirjaimesta (linnoitus). OK:n linnoitusrakennuspataljoona alistettiin 19. lokakuuta 1941 II armeijakunnan alaisuuteen. II armeijakunnan nimi muutettiin myöhemmin Maaselän ryhmäksi. II armeijakunnan alaisena oli keväällä 1942 seitsemän sotavankikomppaniaa, L 71-76 sekä L 80. Tässä vaiheessa sotavangit eivät enää olleet OK:n komentaman pataljoonan käytössä vaan omissa komppanioissaan.

Sotavankien käyttö työvoimana oli tavallista sotaa käyville maille. Kansainvälisissä sopimuksissa oli kuitenkin erikseen säädetty, että sotavankien käyttö sotatoimialueella tai sotatoimiin liittyviin töihin oli kielletty. Suomessakin oli sotavankikomppanioita koskevissa ohjeissa todettu, ettei sotavankeja tullut käyttää sotaoperaatioita palvelevien rakennustöiden suorittamiseen vaan ainoastaan sellaisiin työtehtäviin, jotka eivät olleet suoraan yhteydessä sotatoimiin. Tätä ohjetta kuitenkin rikottiin yleisesti,³⁴⁸ kuten myös ohjeita huolehtia vankien työkykyisyydestä. Sotavankien nääntyminen oli yleistä linnoitusrakennuskomppanioissa loppusyksystä 1941 alkaen.³⁴⁹ Linnoitusosaston sotavankikomppanioiden työtehtävät olivat

useimmiten raskaita tieteko-, raivaus- ja rakennustöitä. Geneven sopimuksen mukaan sotavangeille olisi tullut tarjota sama annoskoko kuin suomalaisille sotilaille (3000–3900 kcal).³⁵⁰ Suomessa sotavangeille oli kuitenkin määritelty energiamääriltään pienemmät annoskoot päivää kohden kuin suomalaisille sotilaille lasketut. Annokset oli luokiteltu aluksi kahteen tasoon, A- ja B-annoksiin. Marraskuussa 1941 huomattiin, että A-annos (1508 kcal) oli aivan liian pieni ja B-annoskin riittämätön työssäkäyville sotavangeille³⁵¹, minkä vuoksi joulukuussa 1941 annosten energiapitoisuuksia nostettiin hieman.³⁵² Tammikuussa 1942 annoskokoja laskettiin taas aavistuksen,³⁵³ mutta uutena annoksena tuotiin C-annos, jonka kalorimäärä oli 2800 kaloria. C-annos oli tarkoitettu vain erittäin raskasta työtä tekeville vangeille. Annokset olivat erityisesti raskasta työtä tekeville sotavankikomppanioille aivan liian pienet eikä näiden, toisin kuin esimerkiksi suomalaisten sotilaiden, ollut mahdollista hankkia lisäruokaa muualta. Sotavangeille tarjottu ruoka saattoi myös olla pilaantunutta, mikä mahdollisesti lisäsi sotavankien sairastavuutta.³⁵⁴

Noin 30 prosenttia Suomen rekisteröidyistä sotavangeista kuoli nälkään ja tauteihin. Näistä suurin osa kuoli joulukuun 1941 ja syyskuun 1942 välisenä aikana.³⁵⁵ Sotavankikuolemat Suomessa ovat kansainvälisessä vertailussa lähempänä Saksan, Neuvostoliiton ja Japanin sotavankikuolleisuutta kuin länsiliittoutuneiden, esimerkiksi Ison-Britannian, Yhdysvaltojen tai Ranskan sotavankileirien kuolleisuutta.³⁵⁶ Kuolleista sotavangeista monet oli näännytetty linnoitusrakennuskomp-

panioissa. Yksi syy vankien nääntymiseen ja vangeille varatun ruuan riittämättömyyteen oli linnoitusosastojen sotavankikomppanioiden säännöissä muonitusta koskevassa kohdassa esitetty palkitsemisjärjestelmä. Sääntöjen mukaan ahkerien vankien työsuorituksia voitiin palkita ”laiskojen vankien” muona-annosten supistuksista johtuvien säästöjen avulla. Sotavankikomppanioissa oli yleisesti säädetty, että muonituksessa tuli noudattaa B-annoskokoa, mutta laiskoille vangeille tuli jakaa pienin muona-annos. Ahkeria puolestaan voitiin näin palkita annoskokoa suurentamalla. Tämä johti linnoitustyömailla kierteeseen; nälästä johtuva heikkous saatettiin tulkita laiskuudeksi, jolloin muona-annosta pienennettiin, mikä puolestaan teki vangeista vain entistä nälkäisempiä ja mahdollisesti kurittomampia, mikä puolestaan saattoi johtaa edelleen kurinpitotoimiin ja ruoka-annosten pienentämiseen.³⁵⁷ Sotavankeja siis näännytettiin nälkään ohjeita noudattamalla. Tämä rangaistusmuoto, kuten myös käytössä ollut raipparangaistus, oli Geneven sotavankien kohtelua koskevan sopimuksen vastainen rangaistusmuoto.³⁵⁸ Nääntymisen lisäksi sotavangit joutuivat työskentelemään riittämättömissä varusteissa, ja paleltumiset olivat talvella yleisiä.³⁵⁹

Kokonaan oma lukunsa ovat sotavankien laittomat teloitukset, jotka olivat niin ikään päämajan linnoitusosaston ja armeijakuntien alaisuudessa työskennelleiden sotavankikomppanioiden ongelma.³⁶⁰ Sotavankikomppaniat toimivat rakennus- ja tietyötehtävissä aivan rintamalinjan takana, mikä luonnollisesti houkutteli vankeja yrittämään pakoa useammin kuin

kaukana kotirintamalla sijainneilta vankileireiltä tai työmailta. Ohjeiden mukaan pakoa yrittäneen vangin sai varoitusten jälkeen ampua. Pelko sotavankien karkaamisesta ja yleisestä kurittomuudesta lisäsi laittomien teloitusten määrää sotavankikomppanioissa. Yleisesti voidaan kuitenkin sanoa, että linnoitusrakennuspataljoonien alaisissa sotavankikomppanioissa sotavankeja kohdeltiin aivan heidän käytöksestään riippumatta paljon huonommin kuin missään muualla varsinkin syksyyn 1942 saakka.³⁶¹

II armeijakunnan esikunnassa, jolle OK:n komentama pataljoonakin oli alistettu, tiedettiin, että sen alaisissa sotavankikomppanioissa sotavankeja ammuttiin laittomasti. Maaselän ryhmäksi muuttuneen muodostelman esikunnassa insinöörikapteenin alaisen ja seuraajan toimesta laadittiin ”laillisten” surmatapausten tutkintapöytäkirjojen mallit, joiden mukaan alaisten tuli raportoida sotavankisurmista niin, että ne vaikuttivat laillisilta. Käytännössä vankeja ammuttiin laittomin perustein, mutta toimenpiteet saatiin paperilla näyttämään siltä, että niille olisi ollut lailliset perusteet. Päämajan linnoitusosaston sotavankitarkastaja Lauri Gulin määräsi vuonna 1942 hävitettäväksi sellaiset pöytäkirjat, joissa puhuttiin sotavankien teloituksesta.³⁶² Kansallisarkiston tietokannan mukaan II armeijakunnan alaisissa linnoitusosastoissa kuoli yhteensä 175 sotavankia. Sotavankikuolleisuus saattaa olla kuitenkin tiedossa olevia lukuja suurempi, sillä osa sotavangeista oli rekisteröimättömiä, ja viimeiset sotavankikomppanioissa olleet vangit saivat Suomen Punaisen Ristin (SPR) vankikortin

vasta kesällä 1942. Erityisesti rintaman lähellä toimineissa sotavankimuodostelmis- sa sotavangit saattoivat menehtyä ennen kuin heidät ehdittiin rekisteröidä. Sotavankien tarkastajat C. Björklund ja Gulin olivat neuvoneet armeijakuntia pitämään ennen kesää 1942 kuolleita rekisteröimät- tömiä sotavankeja taisteluissa kaatuneina, jotta heistä ei tarvinnut tehdä jälkikäteen SPR:n vankikorttia vaan heidät vain pois- tettiin vahvuudesta. Tiedot näistä asian- mukaista korttia vaille jääneistä kuolleis- ta vangeista hävitettiin sodan lopussa.³⁶³ Tämän lisäksi monet sotavankileireillä kuolleiksi ilmoitetuista vangeista oli loppuun ajettu linnoitusosastojen sotavankikomppanioissa ja lähetetty sairaana takaisin leireille, jolloin kuolin- paikkana ei näy se linnoituskomppania, jossa heidät oli näännytetty.³⁶⁴ Onneksi isäni ei joutunut näistä synneistä kanta- maan taakkaa.

Maaselän ryhmässä oli myös päinvas- taisia kokemuksia sotavankien kohtelusta. Toukokuun toinen päivä 1942 oli Maase- län Kannaksella Malun rautatieupseeria- seman luona pidätetty venäläismalliseen upseerisadetakkiin ja lakkiin puettu mies. Kuulusteluissa oli selvinnyt tämän kuulu- neen neljän miehen venäläispartioon, jon- ka oli ollut tarkoitus räjäyttää eräs tärkeä kohde Karhumäessä ja sen jälkeen kul- kea Muurmannin rataa pohjoiseen ja rä- jäyttää sen varrella rautatietä. Partiolla oli ollut mukanaan runsaasti räjähteitä ja polkumiinoja sekä konepistooli. Mies oli eksynyt muusta partiosta ja heittänyt räjähteitä sisältävän reppunsa metsään ja harhaillut viisi päivää verrattain lähellä etulinjaa Suomen puolella. Matkalla venä-

lainen oli tavannut suomalaisia sotilaita ja haastatellutkin kahta ja saanut heiltä tu- pakkaa. Venäläinen oli ollut saamastaan kohtelusta niin ymmällään, ettei vielä kuulustelussakaan meinannut uskoa tul- leensa Suomen puolelle. Tapahtuneen joh- dosta annettiin määräys, ettei vartioimat- tomia sotavankeja saanut enää selustassa liikkua ja jokaisen velvollisuutena oli pi- dättää vartioimatta oleva ”ryssä”. Ohjees- sa niin ikään sanottiin: *”Välinpitämättö- myys vakoiluvaaraan nähden ja helläkätisyys sotavankeja kohtaan on herättänyt huomio- ta ei ainoastaan vihollistemme keskuudessa, vaan myöskin ulkomailla.”*³⁶⁵

Itä-Karjalan väestö

Karjalan autonomisen tasavallan väkilu- ku oli vuoden 1939 alussa 469 900 henki- löä³⁶⁶, joista enintään 300 000 asui suo- malaismiehitykseen joutuneella alueella. Alue oli hyvin harvaan asuttua. Vuoden 1939 väestönlaskun mukaan siellä oli kol- mannes Suomen väentihedestä ja har- vemmin asutuilla alueilla vähemmän kuin Lapissa.³⁶⁷ Kun suomalaisjoukot etenivät Itä-Karjalassa, oli alue monilta osin täysin tyhjä. Edes kylissä ei suomalaisten tulles- sa ollut juuri ketään. Valtaosa väestä oli evakuoitu suomalaishyökkäyksen tieltä ja ne, jotka eivät olleet evakkomatalla, pii- leskelivät metsissä suomalaisten tullessa. Vaikka venäläisten osattiin aavistaa eva- kuoivan väkeä, suomalaismiehittäjille oli silti yllätys, kuinka vähän väkeä metsistä kyliin palasi taistelujen tauottua. Suurim- millaan suomalaisten miehityksen aikana Karjalan väkiluku oli noin 85 000, joka on

alle 30 prosenttia sotaa edeltävästä ajasta.³⁶⁸ Vallatun alueen väestö oli lähes yksinomaan naisia, alle 15-vuotiaita lapsia ja vanhoja miehiä.³⁶⁹ Suunnilleen puolet väestöstä oli venäläisiä.³⁷⁰

Edetessään Itä-Karjalassa suomalaisten tuli kansallisuusjaottelusta 21.8.1941 annetun käskyn perusteella suorittaa vallatulla alueella väestökirjaus sitä mukaa, kun alue oli saatu suomalaisten hallintaan. Väestökirjauksen yhteydessä siviiliväestö jaettiin etnisen alkuperän perusteella suomensukuisiin eli kansallisiin ja ei-suomensukuisiin eli ”epäkansallisiin”. Näistä suomensukuisille annettiin vihreä oleskelulupa, kun taas epäkansallinen väestö sai punaisen, jolla heidän liikkumisvapauttaan huomattavasti rajoitettiin. Epäkansalliselle väestölle oli muun muassa kielletty muutto- ja liikkumislupien antaminen kylästä toiseen siirtymistä varten ilman pakottavaa tarvetta.³⁷¹ Väestökirjauksen yhteydessä itäkarjalaisille jaettiin myös elintarviketortit, joissa suomensukuiselle väestölle oli määritelty suuremmat annokset kuin epäkansalliselle. Ohjeet vaihtelivat miehityskauden aikana, mutta esimerkiksi ensimmäisissä ohjeissa jauhoja kansallinen väestö sai 300 grammaa päivässä, kun taas epäkansallinen väestö sai 200 grammaa päivässä. Kesällä ja alkusyksystä 1942 kalorimäärässä laskettuna epäkansalliselle oli varattu keskimäärin reilu 200 kaloria päivässä vähemmän kuin kansalliselle.³⁷²

Epäkansallisesta väestöstä enimmäkseen hieman yli puolet, noin 24 000 siviiliä, suljettiin jatkosodan aikana keskitysleireihin.³⁷³ Näistä valtaosa oli vanhuksia, naisia ja lapsia, sillä Neuvostoliitto oli ot-

tanut työikäiset miehet puna-armeijaan liikekannallepanossa. Venäläisen väestön sulkemisesta leireihin oli Mannerheim antanut käskyn 8.7.1941 eli jo ennen kuin suomalaiset joukot olivat lähteneet päähyökkäykseen.³⁷⁴ Tarkoituksena oli koko ei-suomensukuisen väestön siirtäminen pois Suur-Suomen alueelta ja ”Suomen kansaan elimellisesti liittyvän ja rodullisesti puhtaan kantaväestön luominen Itä-Karjalaan”.³⁷⁵ Kuvaavan esimerkin maan suhtautumista venäläiseen siviiliväestöön antaa Suomen Kuvalehden kirjoitus elokuussa 1941:

Väärän säälin ja liberalistisen haihatelun seuraus olisi hyödyttömän syöpäläislauman jääminen niskoillemme, alituinen juonittelu, vakoilu ja nihilismi. Pois alueiltamme joka ikinen ryssä, mars omaan suureen isänmaahansa. [--] Suomalainen maa ja veri on pidettävä puhtaina. Sotavankeja katsellessamme olemme todenneet, että saksalaisten rotuteoriassa on aika lailla perää.³⁷⁶

Myöhemmin leireillä ”isovenäläiset” erotettiin ns. läntisistä kansalaisuuksista ja Neuvostoliiton vähemmistökansalaisuuksista, joita varten perustettiin omat leirit.³⁷⁷ Loppusyksystä 1941 suomalaiset neuvottelivat saksalaisten kanssa mahdollisuuksista saada siirretyksi saksalaisten idästä valtaamille alueille Itä-Karjalaan jäänyt venäläinen siviiliväestö jo ennen Saksan ja Neuvostoliiton välisen sodan päättymistä. Vastineeksi alueilta olisi siirretty suomensukuinen väestö Suomen puolelle. Siirtoasian katsottiin tulevan ajankohtaiseksi vasta sitten, kun Laatokan eteläpuoleinen tie avautuisi lii-

kenteelle. Ilmeisesti kuljetusvaikeuksien vuoksi mihinkään valmisteleviin toimenpiteisiin ei ryhdytty.³⁷⁸

Keskitysleiriläisille oli varattu samantyyppiset ruoka-annokset kuin sotavangeille. Kuitenkin mahdollisille suomenheimoisille keskitysleiriläisille pyrittiin antamaan vuoden 1942 alussa käyttöön otettu C-annos, vaikka nämä eivät olleetkaan erittäin raskaassa työssä.³⁷⁹ Myös keskitysleiriläisiä kuoli vuosien 1941 ja 42 aikana leireillä nälkään ja tauteihin paljon. Leirien kortiston mukaan keksitysleiriläisistä kuoli miehityksen aikana lähes 19 prosenttia, mutta myös korkeampia lukuja on esitetty.³⁸⁰ Suurimmillaan kuolleisuus oli heinäkuussa 1942, jolloin leireillä kuoli 564 ihmistä eli keskimäärin 18 ihmistä päivässä. Suurin syy korkeaan kuolleisuuteen oli heikko ravitsemustilanne, mutta myös terveydenhoito oli leireillä huonosti hoidettu. Suomessa oli vuosina 1941–1942 elintarvikepula, mutta elintarvikkeiden vähyys ei kuitenkaan johtanut varsinaisiin nälkäkuolemiin vapaana olevan siviiliväestön keskuudessa. Leireissä kuoli yli kaksi kertaa niin paljon ihmisiä kuin Itä-Karjalan vapaan siviiliväestön keskuudessa.³⁸¹ Ilmeisesti ainakin osittain tämän vuoksi keskitysleirien päällikkö evl. Kustaa Levälahti, joka oli aiemmin toiminut yhteysupseerina suomalaisessa Waffen-SS-vapaehtoispataljoonassa Saksassa, katsoi elokuussa 1942, että leirille sulkemisessa oltiin menetelty epäohjonmukaisesti ja suurin osa leiriläisistä oli siellä aivan turhaan. Lähes puolet leiriläisistä oli alle 15-vuotiaita lapsia, ja leirit olivat muodostuneet Suomelle huomattavaksi rasitteeksi.³⁸² Levälahti ehdotti työkykyisen väes-

tön vapauttamista leireiltä. Levälahden seuraaja majuri Rolf Schildt otti kuitenkin edeltäjänsä täysin päinvastaisen kannan. Hänen mukaansa työkykyisten leiriläisten vapauttamista ei voinut pitää suotavana, sillä näille olisi vapaina maksettava samasta työstä suurempi palkka.³⁸³

Koko vallatun alueen työkykyinen väestö haluttiin saada tuottavaan työhön ja työvelvollisuus ulotettiin myös epäkansalliseen väestöön siitä huolimatta, että nämä oli tarkoitettu siirtää pois Suur-Suomen alueelta. Palkanmaksusta vallatulla alueella säädettiin jo 5. elokuuta 1941, siis ennen kuin Itä-Karjalaa oli edes vallattu. Vallatun alueen työvoima jaettiin kolmeen kategoriaan. Näistä ensimmäinen oli Suomesta siirtynyt ja siihen verrattavissa oleva karjalainen väestö, jolle tuli maksaa Suomen palkkatasoa vastaavaa palkkaa. Toisessa kategoriassa oli vapaana oleva venäläinen väestö, jolle tuli maksaa korkeintaan 50 prosenttia suomalaisten palkasta. Kolmas kategoria oli pidätetty väestö eli keskitysleiriläiset, joille ei tarvinnut maksaa lainkaan palkkaa.³⁸⁴ Viimeksi mainittuun tuli tosin muutos jo 20.12.1941, jolloin Mannerheim hyväksyi perusteet keskitysleiriläisten palkanmaksulle työtehon kohottamiseksi. Enimmäismääräksi tuli miehille 9 markkaa ja naisille 7 markkaa päivältä. Vertailuna suomensukuisten miesten keskimääräinen päiväpalkka esimerkiksi maataloustöissä vallatulla alueella oli talvella 1941–1942 noin 57 markkaa.³⁸⁵ Keskitysleiriläistenhän ei tarvinnut maksaa asumisesta tai ruuasta.

Heinäkuussa 1942 epäkansallisen väestön palkkausta päätettiin hieman parantaa, sillä näin uskottiin voitavan saavuttaa

suurempaa suopeutta venäläiseltä väestöltä hallintoa kohtaan ja työtehon uskottiin paranevan. Yhtenä perusteluna palkkauksen kohentamiselle mainittiin myös se, että koska epäkansallinen väestö tultaisiin siirtämään Suomen rajojen ulkopuolelle, ei ollut yhdentekevää, milaista tietoa he levittäisivät suomalaisesta sotilashallinnosta. Keskitysleiriläisten palkkauksen parantamisella katsottiin lisäksi päästävän leiriläisten perheiden huollosta.³⁸⁶ Toukokuussa 1943 keskitysleiriläisten palkkausta parannettiin uudestaan, ja nyt keksitysleiriläisten oli mahdollista tienata esimerkiksi puolustusvoimien ja sotilashallinnon töissä tehtävästä riippuen 2,80–6,30 markkaa tunnissa. Joulukuussa 1943 alettiin jo lähestyä tasapalkkaisuutta verrattuna vapaaseen siviiliväestöön.³⁸⁷ Vuosien 1943 ja 1944 aikana myös olot keskitysleireillä olivat kohentuneet huomattavasti ja kuolleisuus oli saatu laskuun.³⁸⁸ Olennainen syy sekä palkkauksen että leiriolojen kohentumiselle oli huoli ulkomaiden suhtautumisesta, kun Saksan voitto sodassa alkoi näyttää epätodennäköiseltä.³⁸⁹

Epäkansallinen väestö linnoitustoissa

Suomen joukkojen edetessä Itä-Karjalassa oli Äänislinnan ja Karhumäen välinen alue siviileistä lähes tyhjä. Sen sijaan Äänisen rannalla sijaitsevalla Sungun niemimaalla, jota valtaamaan oli osa Karhumäkeä kohti menevistä joukoista erkaantunut, oli suuri, pääasiassa venäläinen siviiliväestö. Osa siviileistä oli Sun-

gun alkuperäisiä asukkaita, mutta valtaosa oli venäläisten muualta hyökkäyksen tieltä evakuoimia pakolaisia. Venäläisten oli ollut tarkoitus siirtää ihmiset proomuilla Äänisjärven itäpuolelle, mutta evakuointi oli jäänyt kesken suomalaisten hyökkäyksen nopean etenemisen sekä aikaisen talven tulon vuoksi. Äänisniemen, joksi suomalaiset Sungun nimesivät, evakuointimottiin oli jäänyt yli 20 000 ihmistä eli neljännes Itä-Karjalaan jääneen siviiliväestön määrästä.³⁹⁰

Äänisniemellä vallitsi valtauksen jälkeen täysi kaaos, jonka selvittäminen jatkui hyvän aikaa vuoden 1942 puolelle.³⁹¹ Äänisniemeltä Äänisen itäranta oli vain 20–30 kilometrin päässä, ja venäläiset lähettivät sinne jatkuvasti taisteluosastoja ja partisaaneja. Ihmiset oli siis siirrettävä niemeltä muualle. Osa väestöstä siirrettiin Äänislinnaan lokakuussa perustettuun keskitysleiriin. Osa taas siirrettiin muualle Karjalaan siten, että venäläiset asutettiin eri kyliin suomensukuisten kanssa.³⁹² Maaliskuussa vuonna 1942 väestönkirjaus saatiin Äänisniemellä vihdoin valmiiksi ja päätettiin noin 1400 epäkansallisen lähettämistä linnoitustöihin. Tätä varten muodostettiin kolme työosastoa Maaselän ryhmän alaisuuteen. Näistä kaksi, työosasto Kanerva (päällikkönä rakennusmestari Kanerva), jonka vahvuus oli noin 500 epäkansallista miestä, ja työosasto Hurmerinta (päällikkönä rakennusmestari Hurmerinta), jonka vahvuus oli noin 400 epäkansallista (perheitä), alistettiin linnoitusrakennuspataljoona 212:een. Kolmas, työosasto Heino alistettiin OK:n johtaman linnoitusrakennuspataljoona 425:n alaisuuteen.

Työosasto Heino, joka sai nimensä sen johtajaksi määrätyn sotilasvirkamies Otto Heinin mukaan, muodostettiin 10. maaliskuuta 1942. Sen kaikki työntekijät olivat epäkansallisia naisia, jotka olivat jääneet Äänisniemen evakuointimottiin. Sotapäiväkirjassa naiset, joita oli aluksi 104, kuvataan kovin nuoren näköisiksi mutta iloisen ja reippaan oloiseksi. Työosasto Heinin määrävahvuus kasvoi nopeasti ja oli huhtikuussa jo noin 500 naista. Tämä oli määrävahvuudeltaan suurin isäni komentaman pataljoonan yksiköistä. Sotapäiväkirjassa työosastoa kutsutaan perustamispäivänä siviilivankikomppaniaksi, joka on oikeasuuntainen ilmaus työosaston luonteesta, vaikkakin se oli ilmeisesti koottu vapaasta epäkansallisesta väestöstä, ei keskitysleiriläisistä. Työosasto Heino oli erillään OK:n pataljoonan muista komppanioista, ja sen kohdalla noudatettiin eri ohjeita kuin muiden työvelvollisten.

Maaliskuussa 1942 annettujen ohjeiden mukaan ”vierasheimoiset”, joiksi myös venäläistä väestöä kutsuttiin, majoitettiin vartioituihin leireihin, yksinäiset naiset ja miehet eri paikkoihin ja perheet samaan leiriin eli kukin työosasto omaan leiriinsä. Näiden kolmen epäkansallisen työosaston lisäksi oli perustettu vielä neljäs pienempi (150 henkilöä) Itä-Karjalan suomensukuisesta väestöstä koottu työosasto Paatanen, joka oli alistettu linnoitusrakennuspataljoona 216:n alle.³⁹³ Toisin kuin epäkansalliset, työosasto Paatasen suomensukuiset itäkarjalalaiset saivat majoittua kotonaan. Näillä työosastoilla oli myös keskenään erilaiset palkanormit. Ohjeen mukaan ”vierasheimolaisiin” sovellettiin Itä-Karjalan alueella suomensukuiselle siviiliväes-

tölle vahvistettua palkkatariffia siten, että palkkatariffin alarajaa pidettiin vierasheimolaisiin nähden ylärajana. Palkkatariffit sekatoissa olivat seuraavat:

Itäkarjalaiset suomensukuiset työntekijät	Vierasheimolaiset
Aputyömiehet 5,50–7,00 mk tunti	Aputyömiehet korkeintaan 5,50 mk tunti
Naiset 4,30–6,20 mk tunti	Naiset korkeintaan 4,30 mk tunti

Ohjeissa kuitenkin säädettiin, ettei päivittäinen ansio vierasheimoisilla saanut alittaa sitä summaa, jonka lotat perivät muonasta, eli tehdessään normaalia työpäiviä ei tuntipalkkaa saanut vierasheimolaisillakaan laskea alle 2,50 markan.³⁹⁴ Toisin sanoen vierasheimolaisille maksettiin vain sen verran palkkaa, että se kattoi elämisen välttämättömät kustannukset siten, etteivät he jääneet Suomen sosiaalihuollon varaan. Yhtenä perusteluna pienemmälle palkalle oli se, että epäkansallinen väestö oli tarkoitus saada siirrettyksi mahdollisimman nopeasti pois Suur-Suomen alueelta, eikä näille ollut silloin suotavaa varata liikaa rahaa.³⁹⁵

Vaikka alun perin tarkoitus oli ollut maksaa suomensukuisille itäkarjalaisille suomalaisten kanssa samaa palkkaa, ei tätä käytännössä katsottu voitavan pitää kiinni. Suomalaisille työvelvollisille, jotka työskentelivät aputyömiehinä linnoitustöissä, maksettiin jatkosodan alussa 10–11 markkaa tunti.³⁹⁶ Linnoitustyömailla maksettiin suomensukuiselle paikalliselle väestölle 55–70 prosenttia suomalaisen palkoista. Perusteluna erilaisille palk-

kanormeille esitettiin suomensukuisten itäkarjalaisten heikkoa työtehoa suomalaisiin verrattuna sekä sitä, että itäkarjalaisten elintaso ja elinkustannukset olivat alhaisemmat kuin Suomessa. Ajateltiin, että itäkarjalaiset olivat tottuneet elämään vaatimattomasti.³⁹⁷

Myös työosastojen muonituksessa noudatettiin eri ohjeita etnisen alkupeuran perusteella. Itä-Karjalan kansalliselle väestölle järjestettiin muonitus samojen periaatteiden mukaan kuin varsinaisissa linnoitustyömuodostelmissa. Epäkansallisten muonituksessa käytettiin sotavankien C-annosta, joka oli tarkoitettu erityyppäin raskaassa työssä oleville vangeille ja oli pienempi kuin suomalaisille säädetty ruoka-annos. Ruuan valmistukseen palkattiin epäkansalliseen väestöön kuuluvia naisia, jotka suorittivat työnsä työosaston huoltohenkilökunnan valvonnan alaisena. Epäkansallisilta perittiin muonituksesta 12 markkaa päivältä, joka tuloutettiin valtiolle.³⁹⁸ Maaselän ryhmän alaisilla linnoitusjoukoilla oli ilmeisesti käytettävänä myös keskitysleireiltä saatuja siviilejä, jotka olivat sotavankikomppania L-80:n alaisuudessa huhtikuuhun 1942 asti, jolloin L-80 lakkautettiin ja keskitysleiriläiset siirrettiin työosastojen vartioitaviksi.³⁹⁹ Näiden muonituksesta oli säädetty erikseen.⁴⁰⁰

Sotapäiväkirjassa työosasto Heino kuvataan ahkeraksi ja iloiseksi työntekijäjoukoksi.⁴⁰¹ Samanlainen kuva välittyy OK:n haastattelusta kolmekymmentä vuotta myöhemmin. Isä kertoo Arimolle:

”Erikoista tietysti oli, että Linnoitustovisto otti käyttöönsä kaiken mahdollis-

sen työvoiman, siten että minullekin oli alistettuna iso joukko täällä Karjalassa olevia ihmisiä, niitä oli vissiin noin 600, ja niissä oli, suurin osa niistä oli naisia, ja miehiäkin, nämä tietysti ei tehnyt lounahintatöitä, mutta heillä teetettiin tietöitä ja ne oli aivan erinomaista työvoimaa, jonka kanssa ei ollut minkäänlaisia kurinpidollisia vaikeuksia eikä mitään, ne tekivät, niiden kans oli oikein mukavaa.”

Huhtikuussa 1942 kun työosasto oli ollut kuukauden pataljoonalle alistettuna, se laitettiin harjoittelemaan telalavan tekoa. Sotapäiväkirjassa kerrotaan, että työstä ei meinannut ensin tulla mitään ja *”muutammat työnjohtajat halusivat jo luopua koko yrityksestä saada naiset moista työtä oppimaan. Työtä kuitenkin jatkettiin pataljoonan komentajan käskystä. Toisena päivänä työn tulos oli 17 m ja kolmantena 30 m. Joten kyllä työtä kannattaa naistyövoimalla tehdä.”*⁴⁰²

Joulukuussa 1942 työosasto Heinoon yhdistyi linnoitusrakennuspataljoona 212:n alaisuudessa olleet työosasto Tammissen 80 epäkansallista.⁴⁰³ Heinäkuussa 1943 Käppäselän kylässä pidätettiin kaksi työosasto Heinon epäkansallista miestä, jotka olivat kerjuutarkoituksessa karanneet työosaston Käppäselkä-Kontiovaara tiettyömaalta. Asiasta ilmoitettiin yksikköön ja määrättiin, että asianosaisten olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin vartiointin tehostamiseksi, jotta siviilivankien karkaamiset ja kerjääminen, joka oli kiellettyä, saataisiin loppumaan.⁴⁰⁴ Työosaston johtajan Otto Heinon vastaus OK:lle kuvastaa hyvin sitä epäselvyyttä, joka suomalaisten keskuudessa vallitsi suhtautumisessa tähän siviilivankikomppaniaan. Heino se-

littää kirjeessä, että jatkuva vartiointi oli nykyisellä miesmäärällä vaikea järjestää, sillä tietyömaa oli suuri eikä majoitusalueen aitaaminen piikkilanka-aidalla ”varmaankaan olisi vapauttajan vapauttamilleen kansalaisille järjestämän majoituspaikan aitaustapa”. Ennen kuin olisi jonkinlainen varmuus karkaamisen estämisestä, pitäisi saada noin 15 vartiomiestä lisää ja 35 000 metriä piikkilanka-aitaa. Heinon mukaan siviilivankien karkaamista lisäsi myös läheisten sotilasosastojen suhtautuminen karkureihin. Karkurit toivat aina mukanaan näistä saadut tai korkeilla hinnoilla ostetut suuret leipäsakit tai kokonaiset laatikot. Heinon mukaan lisäksi

rankaisuvälillä on myös ollut jatkuvasti epäselvällä pohjalla. Karkureille on annettu 20–30 m³ halonhakkurangaistus ja joskus vallattomille pojille äidillinen selkäsauna. Tässä taas ovat käsitykset työnjohtoon ja allekirjoittaneiden välillä menneet ristiin. Toiset väittävät, että ruumiilliseen kuritukseen ei ole oikeutta, toiset, että urakat ovat liian suuria, ja että luvatta saatua tavaraa ei pitäisi ottaa pois rikollisilta. Kun rikolliset selvästi saavat tukea muulta suomalaiselta henkilöstöltä on siitä seurauksena, että venäläiset luulevat joutuneensa mielivallan kohteeksi ja saaneensa laittomia rangaistuksia.⁴⁰⁵

Samaisessa kirjeessä Heino kirjoittaa OK:lle:

Suhde venäläiseen henkilöstöön on muodostanut mielestämme suurimman vaikeuden, josta tässä muutama selvä esi-

merkki. Noin vuosi sitten kävi leirillämme tarkastusmatkalla kenraali Laatikainen, hän suullisesti kehotti muodostamaan läheiset suhteet vierasheimolaisiin. Niinpä hän m.m. kehotti lottia ja työnjohtoa usein vierailemaan venäläisten parakeissa, opettamassa suomalaisia lauluja ja tuomaan parhaalla mahdollisella tavalla julki sen suuren sivistyseron, joka suomalaisten ja venäläisten välillä on olemassa, ja että venäläiset tulevat huomaamaan, ettei heitä ole tultu sortamaan ja valloittamaan, vaan vapauttamaan ja tuomaan korkeampaa sivistystä kuin mitä entiset vallanpitäjät ovat heille voineet tarjota. Tällaiselta taholta tullut neuvo on täysin yhtäpitävä allekirjoittaneiden käsityksen kanssa, mutta käytännössä se on kuitenkin osoittautunut mahdottomaksi, sillä melkein kaikki, joilla on ollut tilaisuutta ovat tätä oikeutta käyttäneet sikäli väärin, että ovat kehittäneet yksityisiä suhteita vierasheimolaisiin naisiin hyvän asian kustannuksella jopa niin pitkälle, että sitä voi verratta avioelämän mukavuuksiin. Näyttää, että varsinkin työnjohto ja tulkin tehtävissä olevat eivät välitä yleisestä seurustelusta muuta kuin hyötymistarkoituksella, kulanssoimalla⁴⁰⁶ kohtuuttomiin hintoihin salakaupasta hankittua tavaraa tai omista säästyneistä annoksista elintarvikkeita (esim. leipälaatikko 600 mk tai yksityinen leipäpala 5 mk). Koska työnjohto on ottanut tämän asenteen kaikista varoituksista huolimatta, on seurustelu pitänyt kokonaan kieltää.⁴⁰⁷

Tämän kaltainen hyväksikäyttö ei ilmeisesti ollut poikkeuksellista Suomen idästä

valloittamilla alueilla. Esimerkiksi kenraalimajuri Ruben Lagus oli 15.11.1941 Äänislinnassa kieltänyt suomalaisten sotilaiden seurustelun kokonaan venäläisten naisten kanssa. Tästä huolimatta Äänislinnan keskitysleirillä tavattiin usein suomalaisia sotilaita, mistä esimerkkinä seuraava kuulustelupöytäkirja: ”10.12. tavattiin alikersantti S. eräässä leiri 3:n asunnon vuoteessa kahden venäläisen naisen kanssa. Hänen toverinsa saatiin kiinni käytävästä alushoussuissaan.”⁴⁰⁸

Kirjeen lopussa Heino toteaa:

*Toivottavaa olisi, etteivät naapurien sotilasviranomaiset suhtautuisi aivan tuomitsevasti tällaista yksikköä kohtaan, ja kulkee kaikenpuolin lapsipuolen asemassa. [-] Sillä me kaikki, jotka olemme täällä, voisimme olla yhtä hyvin jossain muualla ja toisia taas täällä, sillä emmehän me ole mitenkään halukkaita olemaan täällä.*⁴⁰⁹

Näin varmasti olikin. Vaikka Suomessa ”ryssäviha” ja ajattelu suomalaisen rodun paremmuudesta slaavilaiseen nähden olikin jatkosodan aikaan yleistä, on tämän kaltainen menettely varmasti sotinut monen suomalaisen moraalikäsitystä vastaan.

Linnoitusrakennuspataljoona Kannaksella

Ennen isän johtaman pataljoonan siirtoa Karjalan kannakselle työosasto Heino alistettiin linnoitusrakennuspataljoona 212:een, ja se jäi Itä-Karjalaan. OK antoi

erityisen kiitospäiväkäslyn, jossa hän kiitti työosasto Heinoo hyvästä järjestyksestä ja hyvistä työsuorituksista. Kyse ei ilmeisesti ollut pelkästä muodollisuudesta, sillä myös sotapäiväkirjassa yhteistyötä työosasto Heinon kanssa kuvataan hankauksettomaksi ja miellyttäväksi.⁴¹⁰ Ennen siirtymistä pois Karhumäestä pataljoonasta erotettiin myös 2. komppania, joka muutti Lappeenrannan lähellä kivi työmaalle Simolaan. Ensimmäisen komppanian oli määrä siirtyä linnoittamaan VT-asemaa Kotselän lähelle Kivennavan kylään. Pataljoonan siirto alkoi 24.8.1943. Pataljoonan päällystö jätti Karhumäen haikein mielin, sillä sinne oli tultu marssimalla ja sillä suunnalla oli ehditty olla jo kaksi vuotta. Työtkin, varsinkin viimeisen vuoden aikana, olivat olleet ammatillisesakin mielessä varsin mielenkiintoisia.⁴¹¹

Pataljoonan siirto sujui teknisesti ilman suurempia ongelmia. Alussa tosin juna jouduttiin jakamaan kahteen osaan, sillä se oli ollut liian painava yhdelle veturille. Välipysähdyksellä Hiitola asemalla loukkaantui yksi työvelvollinen jäädesään vastakkaisesta suunnasta saapuvan junan alle. Hän sai päähänsä ikävän murtuman, joka ei kuitenkaan ollut kuolettava. Työvelvollinen lähetettiin sotasairaalan Sortavalaan. Antrean kohdalla yksi työvelvollinen ei ollut pystynyt vastustamaan kiusausta jäädä junasta kotona käydäkseen. Hän palasi kuitenkin yksikköön kolme päivää myöhemmin.⁴¹²

Pataljoona saapui Kanneljärven asemalle 26. elokuuta, ja sieltä alkoi 17 kilometrin marssi uudelle majoitusalueelle Kivennavan pitäjään. Uudelle leirialueelle keskelle asumatonta korpea oli heitä var-

Imubetonipallokorsujen valua. Sisäpuolisena muottina toimi kumipallo. Kuva SA-kuva

ten pystytetty seitsemän pahviparakkia. Peseytymismahdollisuutta majoitusalueella ei ennen uuden saunarakennuksen valmistumista ollut. Ainoa mahdollisuus kylpemiseen oli läheisessä Kotselän kylässä. Ensi töiksi rakennettiin saunarakennus ja lautaparakki pataljoonan esikunnalle. Kannaksella pataljoona alistettiin Kannaksen rykmentille, jossa linnoitusosaston päällikkönä oli insinööri majuri Veli Suomio, joka joutui sodan jälkeen vastaamaan oikeudessa sotarikoksista sotavankisurmisiin liittyen. Suomio tuomittiin kuudeksi vuodeksi kuritushuoneeseen yllytyksestä 17 sotavangin tappoon.⁴¹³

Pataljoonan vahvuus oli Kannakselle siirryttäessä huomattavasti pienentynyt työosasto Heinon ja toisen komppanian siirryessä muualle. OK:n käydessä elokuun lopulla kahden päivän komennuksella Si-

molassa ja Myllykoskella eversti Bondorff lupasi, että pataljoona vahvistettaisiin ensi tilassa täysivahvuiseksi.⁴¹⁴ Näin myöhemmin kävikin, mutta useamman kuukauden ajan pataljoonalla oli käytettävissä vain yksi komppania, mikä hidasti varsinaisten linnoitustöiden aloittamista. Ensimmäinen kuukausi kului pataljoonalla pitkälti majoituspaikan kunnostuksessa ja junaradan korjaamisessa. Töiden alkuun saamiseksi piti rakentaa myös viisi kilometriä ajettavaa tietä. Linnoitustöiden aloittamista pidettiin kuitenkin kiireellisenä. Varsinaiset linnoitustyöt eli imubetonikorsujen ja hyökkäysvaunuestokivien rakennus oli tarkoitus aloittaa villiniittyjen suon toisella puolella olevalta etukumparelta, jonne pääsi vain telalavaa pitkin. Telalavan rakentamiseen ei kuitenkaan pataljoonalla meinannut riittää miehiä. Syyskuun 30. päivä pataljoona sai vihdoon 50 suomalaista vankia Kannaksen varavankilasta töihin tekemään 600 metriä pitkää telalavaa suon yli etukumpareelle. Telalava ei ollut vankityövoiman vähyyden takia valmis vielä lokakuun 11. päiväkään, mut-

ta koska linnoitustöitä pyrittiin jouduttamaan, pataljoona sai luvan valaa kaksi ensimmäistä imubetonikorsua muualle.⁴¹⁵

Imubetonimenetelmä oli pataljoonalle uusi. Se oli Suomessa otettu käyttöön vasta alkuvuodesta 1943. Suomalainen merivoimien luutnantti H. Ramo oli keväällä 1940 välittänyt Amerikasta tiedon imubetonimenetelmällä tehdyistä pallonmuotoisista suojahuoneista, joita oli siellä alettu käyttää väestönsuojina. Pääesikunnan pioneerosasto oli jo välirauhan aikana tilannut Amerikasta sarjan valamiseen tarvittavia muotteja, mutta lähetys löytyi vasta 1942 keväällä Petsamosta, ja silloinkin siitä puuttuivat ulkomuotit ja näiden piirustukset. Jäljellä oli ainoastaan sisämuotteina toimivat kymmenen kumipalloa. Linnoitusosasto alkoi kuitenkin kokeilla pallokorsujen tekemistä ohjeenaan pelkästään Ramon kuvaus näkemästään. Monen yrityksen jälkeen valut saatiin onnistumaan marraskuussa 1942 ja tammikuussa 1943 suoritettiin koeammunnat kolmeen korsuun, jotka todettiin erittäin kestäviksi. Imubetonikorsujen valuuun tarvittavia koneistoja hankittiin kaikkiaan neljä, joista kolme oli käytössä Kannaksella ja yksi Aunuksessa. Tämä menetelmä mahdollisti korsujen valmistamisen edullisesti sarjatuotantona.⁴¹⁶

OK:n pataljoona valoi ensimmäisen imubetonista tehdyn pallokorsun 15. lokakuuta. Sen valu kesti noin kaksi tuntia. Samana päivänä pataljoonalle luvattiin lisätyövoimaksi 150 suomalaista vankia käsittävä vankileiri. Suomalaiden vankien käytöstä linnoitustöissä oli neuvoteltu keväällä 1942, jolloin oli todettu, että noin 3700 sotilasrikoksista tuomittua

suomalaista vankia oli mahdollista sijoittaa töihin Karjalan kannakselle. Vankityövoiman johtamista ja hoitamista varten perustettiin Kannaksen varavankila. Siellä oli useita vankileiriä, ja vankien tehtävä oli VT-asemien linnoittaminen. Vangit olivat vankeinhoitoviranomaisten alaisia, mutta teknillinen työnjohto tulisi linnoitusosastosta. OK:n pataljoonan vankileirin nimeksi tuli Onkamojärven vankileiri.⁴¹⁷

Koko lokakuun pataljoona työskenteli kovan paineen alla. Insinööri majuri Suomio soitti 23. lokakuuta ja käski kiiruhtaa korsujen valutahtia. Miehiä oli kuitenkin edelleen liian vähän, ja miehet olivat kiinni tietöissä ja vankileirin rakentamisessa, jotta luvattu vankityövoima saataisiin käyttöön. Sotapäiväkirjassa kuvataan tunteuksia: *”Työvaatimukset tuntuvat nyt siltä kuin olisi kokonaan unohdettu että 2. komppania on Simolassa ja että pataljoona on muuttanut asumattoon korpeen, jonne on rakennettava 5 km ajettavaa tietä ja kaikki majoitusrakennukset sekä rautatien liikennepaikka. [–] Joten varsinaiseen leipätyöhön betoni- ja HV-työhön ei oltu lainkaan päästy käsiksi. Kuitenkin vaaditaan meiltä nyt täydellä höyryllä korsuja ja HV-esteitä.”*⁴¹⁸ Ilmeisesti Suomio ymmärsi tilanteen, sillä tuleksaan viikon kuluttua paikan päälle tarkastamaan pataljoonan töitä hän oli tyytyväinen työn tulokseen.⁴¹⁹ Kenraaliluutnantti Hanell tuli majuri Nymanin kanssa tarkastamaan pataljoonan työmaat 5. marraskuuta. Hanell totesi käynnin päätteeksi tulleen vakuuttuneeksi, että työtä oli tehty korkeapaineella, vaikka varsinaisessa leipätyössä ei ollut päästy

vielä kovin pitkälle, sillä valmistavat työt olivat olleet valtavat.⁴²⁰

Marraskuun aikana pataljoona kuitenkin vahvistui lähes täysivahvuiseksi ja myös toinen komppania saatiin perustettua. Luvattu vankityövoimakin saatiin käyttöön. Kaikki imubetonikorsut etukumpareella ja sen etupuolella oli saatu valetuksi 7. joulukuuta mennessä ja hyökkäysvaunuestetyöt oli saatu hyvin käyntiin. Vuodenvaihteeseen mennessä oli saatu valetuksi jo 40 korsua. Tammikuun 31. päivä pataljoona sai Kalalammilta 78 täydennysmiestä. Nämä aiheuttivat muutamassa viikossa ilmeisen paljon ongelmia, sillä sotapäiväkirjassa kerrotaan 12.2.1944:

Viimeisenä tullut täydennys todettiin huonoimmaksi ainekseksi mitä milloinkaan on pataljoonaan tullut täydennystä. Muutoin pataljoonassa on ollut koko ajan erikoisen hyvä mieliala, mutta nämä täydennysmiehet ovat naukumaman poikia ja rötöstelijöitä. Pataljoonan komentaja piti niille jo toisen voimakashenkisen puhuttelun. Pataljoonasta ei ole kirjoitettu mitään valituskirjettä mihinkään instanssiin sitten joulukuun 1941, mutta nämä tehneet jo kolmesti virkatien sivuutuskiellosta huolimatta. Eivät tunne pataljoonan tyyliä selvittää asiat keskuudessaan. Mutta kyllä näillekin miehille vielä laki löytyy.

Maaliskuussa miehiä oli jo niin paljon, että pystyttiin perustamaan 3. komppania. Toukokuussa saatiin vihiä, että yksi kolmanteen komppaniaan laitetuista uusista täydennysmiehistä harjoitti poliittista kiihotusta. Mies asetettiin syytteeseen kent-

täoikeudessa ja vangittiin. Yksi täydennysmies oli myös kevään aikana lähetetty kurikomppaniaan ja muille oli annettu järjestysrangaistuksia ja puhutteluja. Ilmeisesti kuitenkin toukokuun 1944 lopulle tultaessa nämäkin täydennysmiehet olivat oppineet talon tavoille.⁴²¹

Helmikuussa 1944 pataljoona oli aloittanut korsujen valamisen myös Kotselän lohkolla. Tässä vaiheessa korsuja oli valettu yhteensä 75 kappaletta, joka oli alkuperäisen ohjelman mukainen määrä. Nyt oli tarkoitus rakentaa vielä 49 korsua Konnun linjalle. Toukokuussa hyökkäysvaunuestekiviä oli saatu pystytettyä kaikkiaan 1745 kappaletta ja niiden pystytys suolle lopetettiin. Toukokuun 18. suunnittelu-upseeri antoi asekorsojen paikat maastoon ja 20. päivänä aloitettiin ensimmäisen asekorsokuopan kaivu. Kesäkuun 6. suunnittelu-upseeri näytti vielä viiden uuden konekiväärikorson paikan, joiden valamiseen ei sepelipulan vuoksi päästy. Tosin jo seuraavana päivänä saatiin sen verran sepeliä, että yksi korsu saatiin valettua.

Neljäs kesäkuuta – viisi päivää ennen suurhyökkäyksen alkamista – sotapäiväkirjassa kerrotaan: ”*Ryssien ilmatoiminta vilkastunut vilkastumistaan, yksi hävittäjä kävi kuokkimassa majoitusalueellamme ampuen tykillä ja konekiväärillä saaden 2 osunaa yhteen parakkiin, vahinkoja ihmisille ei sattunut.*” Seuraavana päivänä majoitusalueelle alettiin kaivaa sirpalekuoppia autoille ja miehille. Kesäkuun 7. Kotselän kylää pommitettiin.

Yhdeksäs kesäkuuta Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksen. Ensimmäiset pommikoneet ja tykit moukaroivat etulinjaa jo kuudelta aamulta. OK:n pataljoon-

nassa päivä kuitenkin alkoi normaaleissa merkeissä. Ilma oli kaunis, ja yksi imubetonikorsukin saatiin valettua. Kello 17 mennessä Neuvostoliiton ilmatoiminta oli kuitenkin kiihtynyt kovasti myös VT-linjalla, ja pataljoonan majoitusalueetta ”*ahdistelivat pommikonelaivueet ja pudottelivat pommeja, jotka kuitenkin putosivat noin 100 metrin päähän sekä 2:n ja 3:n komppanian majoitusparakeista. Sotilasmajoituksesta noin 100 metrin päässä kaatui 1 mies ja haavoittui 2.*” Seuraavana aamuna työt jatkuivat pataljoonassa kuten ennenkin ja yksi korsu saatiin jälleen valettua. Kello 10 aamulla Neuvostoliiton ilmatoiminta alkoi kuitenkin olla jo niin vilkasta, että Mustajoen itäpuolella pääviemäriin kaivutöissä olleet sata miestä ja 20 hevosta lähtivät pois. Samaan aikaan etulinjassa Valkeasaarta moukaroitiin ankarasti, ja ensimmäinen läpimurto oli jo tapahtunut. OK sai klo 13 muuttuneen rintamatilanteen johdosta käskyn rakentaa piikkilankaesteitä työlohkon eteen sekä alkaa valmistella koneiden evakuoimista ja uuden majapaikan rakentamista Tohoslammin vankileirin läheiseen maastoon, jolloin pataljoonan työlohkona olisi Ahijärvi–Kotselänjärvi. OK sai myös tiedon Onkamojärven vankileirin siirtämisestä Tammisuolle insinöörimajuri Martinin komentoon Viipuriin 12. kesäkuuta. Kello 19 OK lähti apulaisineen majoitustiedusteluun uudesta majapaikasta siltä varalta, että VT-linja jouduttaisiin miehittämään. Ennen lähtöään OK piti pataljoonalle puhuttelun ja selitti tilanteen vakavuuden mutta korosti, että nyt tehtävät toimet olivat vain varovaisuustoimenpiteitä siltä varalta, että jouduttaisiin nopeasti lähtemään.⁴²²

Kesäkuun 11. aamuyöllä kello 4 majuri Suomio soitti ja käski ryhtyä sulkemaan tietä kiviestein Tohoslammin läheisyydessä. Työhön ryhdyttiin viipymättä. Heti aamusta piti myös alkaa pakkaamaan varastoja sekä siirtämään pataljoonan vähällä autokannalla koneita ja varastotarvikkeita Kanneljärven tien risteykseen, josta ne voitaisiin siirtää, vaikka rintama siirtyisikin VT-linjalle. Kello 14:30 majuri Suomio antoi pataljoonalle käskyn siirtyä välittömästi uuteen paikkaan. VT-linjaa alettiin nyt miehittää jalkaväkirykmentti 53. joukoilla. Neuvostoliiton ilmatoiminta oli erityisen vilkasta pommituksineen. Muutamaa tuntia myöhemmin OK:lle annettiin uusi käsky siirtää pataljoona, ei aiemmin ilmoitettuun paikkaan vaan Harvolan ja Sormulan kyliin. Kello 19:15 annettiin marssikäsky, ja pataljoonan siirto jatkui koko yön. Yö oli pataljoonan onneksi sateinen ja kolea, joten Neuvostoliiton pommikoneet eivät häirinneet siirtoa.⁴²³

Kesäkuun 12. päivän aamulla OK otti heti yhteyttä majuri Suomioon, joka antoi käskyn siirtää tienvarteen evakuoituidut koneet Kanneljärven asemalle, jossa sotilasvirkamies Talvio lastaisi ne junaan kohti Viipuria. Kello 11:30 OK meni Kanneljärven asemalle katsomaan, miten Onkamojärven vankileirin tavaroiden kuormaus junaan kohti Viipuria sujui. Kuormaus onnistui Neuvostoliiton pommituksista huolimatta ilman tappioita. Tämän jälkeen tilanne ilmeisesti huononi, sillä keskusteltuaan sotilasvirkamies Talvion kanssa tilanteesta OK oli todennut, ettei pataljoonan koneita voitaisi enää lastata junaan Kanneljärven asemalta, ja lähti heti entiselle majoitusalueelle antaen oma-aloitteises-

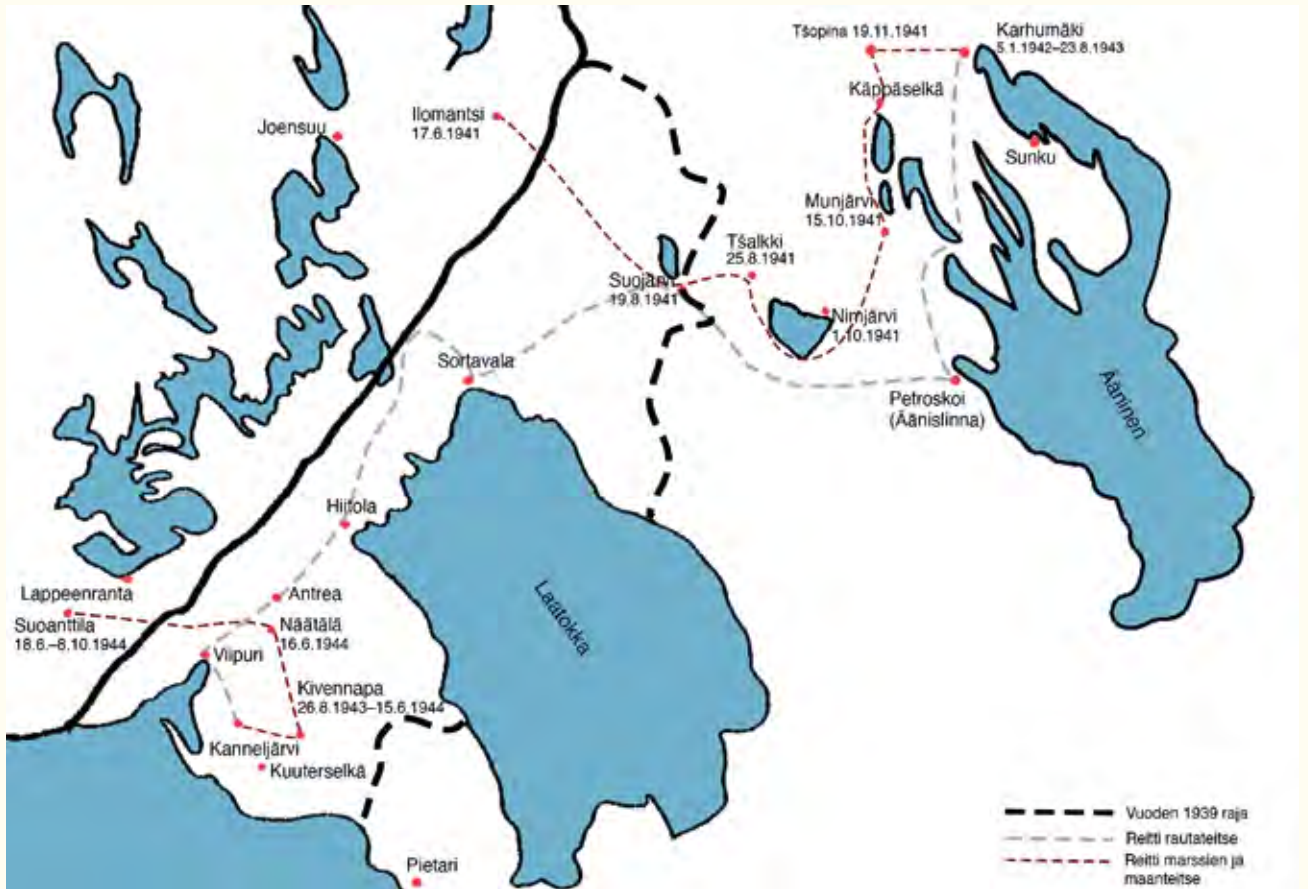
ti käskyn ajaa koneet Perkjärven asemalle. Tämä toimenpide osoittautui myöhemmin täysin oikeaksi. Illalla Onkamojärven vangit lastattiin junaan kohti Tammisuota. Tämäkin lastaus sujui hyvin kovasta ilmahäirinnästä huolimatta. Vangit pidettiin aivan junan lähtöön saakka metsässä noin puolen kilometrin päässä asemasta.⁴²⁴

Samaan aikaan toinen komppania yritti jatkaa hyökkäysvaunuusteiden sulkeamista Kivennavalla ja kolmas komppania korsujen rakentamista Tohoslammilla. Nämä työt kuitenkin tyrehtyivät heti alkuun Neuvostoliiton tykkitulen vaikutuksesta. Myös VT-linjan miehitysjoukot kehottivat komppanioita lopettamaan työt, sillä taistelut olivat siirtyneet niin lähelle. Tässä vaiheessa yksi miehiä aamulla töihin vieneistä autonkuljettajista oli jo karannut autolla, vaikka hänen oli käsketty odottaa, että miehet saisivat työnensä valmiiksi. Kello 16 toisen ja kolmannen komppanian miehet pääsivät kuitenkin palaamaan majapaikkaan. Ensimmäinen komppania jatkoi koneiden evakuointia, mutta Neuvostoliitto pyrki häiritsemään sitä ilmasta käsin kovasti. Kuuden aikaan yksi sotilasvirkamies lähti hakemaan Kanneljärven tien varressa olevia koneita, mutta palasi takaisin tyhjin käsin saatuaan kovaa kranaattitulta vastaan.⁴²⁵

Puoli kymmeneltä illalla toisen komppanian päällikkö tuli kertomaan OK:lle, että hänen komppaniansa miehet olivat sanelleet marssivansa oma-aloitteisesti pois, jollei heitä yön aikana autoilla kuljetettaisi eli ellei päällystö hommaisi heille kuljetusta. Isästä juttu haiskahti pahoin kapinayritykseltä, ja hän totesi komppanian päällikölle, ettei koko juttu voinut johtua

muusta kuin tämän omasta heikkoudesta. Komppania ei marssisi mihinkään vaan päinvastoin menisi kiltisti töihin seuraavana päivänä. OK määräsi heti pääasiasa uusista täydennysmiehistä koostuvan komppanian järjestäytymään puhuttelua varten. OK aloitti puhuttelun kertaamalla pataljoonan vaiheita, kuinka hyökkäysvaiheessa vaikeissa oloissa alistettuna ryhmä Oinoselle oli tehty koukkausteitä ja siltoja ja mikä henki pataljoonassa oli silloin ollut ja se henki oli jatkunut koko asemasodan ajan. OK sanoi uskovansa, että tämä hyvä henki oli pataljoonassa vieläkin tallella, ja tällainen menettely johtui vain väsymyksestä ja huhuista. Komppanian päälliköksi vaihdettiin OK:n entinen apulainen luutnantti Korttesluoma. Puhuttelu kesti yli tunnin, eikä kukaan halunnut sen jälkeen enää karata. Yksi mies täytyi kuitenkin ”tärähtäneenä” toimittaa joukkosidontapaikalle. Sotapäiväkirjan mukaan ”*pataljoonan komentajan voimakashenkinen puhe, josta ei puuttunut ”ukkostakaan”, oli tehnyt tehtävänsä.*”⁴²⁶

Kesäkuun 13. pataljoonaan muodostettiin 90 hengen iskuryhmä, joka varustettiin kivääreihin. Iskuryhmän oli tarkoitus suorittaa töitä, joita Neuvostoliiton oletettiin ahdistavan. Päivällä pataljoona lepäsi, sillä yöllä oli tarkoitus korjata teitä. Kello 16 Harvolan kylää alettiin evakuoیدا, ja evakuointipäällikkö tuli pyytämään apua, jota saikin lastausavun muodossa. Kello 18 pataljoonan loput koneet evakuoitiin Perkjärven asemalla vaunuihin kohti Viipuria vihollistulesta huolimatta. Kello 21 komppaniamat lähtivät tietöihin. Työt saatiin kaikilla työosuuksilla yön aikana valmiiksi, vaikka toisen komp-

OK:n pataljoonan reitti jatkosodassa.

panian työtä häiritsi Neuvostoliiton kranaattituli ja kolmannessa komppaniassa miehet säikkyivät, kun oma tykistö ampui yli. OK seurasi tietöiden sujumista ja keskusteli erityisesti toisen komppanian miesten kanssa, joihin oli alkanut jo juurtua luottamuksen henki. Seuraavana päivänä tehtiin taas tiedusteluja yön tietöitä varten. Kuuterselässä, 15 kilometriä Kanneljärvestä etelään, neuvostojoukkojen läpimurto oli jo alkanut. Kello 21 komp-

paniat lähtivät taas tietöihin. Aamuyöstä pataljoonan majoitusalueen ympäristöön alkoi putoilla neuvostojoukkojen kauaskantoisen tykin kranaatteja. Majuri Suomio tuli ilmoittamaan pataljoonan uudeksi sijoituspaikaksi Näätälän. Marssikäsky tulisi myöhemmin. Aamupäivällä 15. kesäkuuta kello 11 ilmoitettiin, että marssi alkaisi illalla kello 18. Siirrossa avuksi saataisiin kaksi kuorma-autoa. Näitä ei koskaan saatu. Jo tunnin kuluttua tuli tieto,

että ”6 ryssän hyökkäysvaunua oli päässyt läpi ja olivat nyt Suulajärven pohjoispäässä eikä siellä ollut mitään vastusta edessä, joten pataljoonan on marssittava heti”. Ainoa käytettävissä oleva tie oli enää Yksijärven itäpuolta menevä tie Muolaan kirkolle ja siitä edelleen pohjoiseen.⁴²⁷

Arimo kysyy haastattelussa OK:lta kolmekymmentä vuotta myöhemmin: ”Mites te sitten läksitte sieltä, siis Kuuterselästä lihovhaan, millä tavalla se tapahtui?” OK vastaa: ”Ilman tahtia, mars!”

Pataljoona pääsi Näätälään 16. päivän vastaisena yönä. Tässä vaiheessa joukosta oli karannut neljä miestä. OK ilmoittautui Viipurissa insinöörimajuri Vilho Kärkkäiselle kello 10:30. Kärkkäinen antoi OK:lle käskyn siirtyä Luumäelle Suoanttilan kylään tehtävänä Salpa-aseman kenttävarustelutyöt ja ampuma-alan raivaus. Muutto Luumäelle alkoi samana päivänä, ja pataljoona oli Suoanttilassa 18. kesäkuuta. Seuraavana päivänä Simolan ratapihan suurpommituksessa tuhoutuivat lähes kaikki pataljoonan Perkjärven asemalla junaan lastaamat Luumäelle matkalla olleet koneet.⁴²⁸ Koneiden mukana olleet kolme miestä kaatuivat ja kaksi haavoittui.⁴²⁹ Simola oli Kannakselle menevän junaliikenteen solmukohta, ja Neuvostoliitto pyrki pommituksilla estämään Suomen puolustukselle elintärkeän liikenteen. Simolan asema oli pommitushetkellä ollut täynnä sotilaita, linnoitustyömiehiä, lottia, evakkoita, sotavankeja ja kalustoa. Pommituksessa kuoli toistasataa ihmistä.⁴³⁰

Pataljoona oli Salpalinjalla lokakuuhun 1944 asti, ja työtehtävänä oli muun muassa Suoanttilan tunnelin teko. Sotatoimet Suomen ja Neuvostoliiton välillä loppui-

vat 4.9.1944, ja syyskuun lopulla pataljoonasta alettiin kotiuttaa maata omistavia työvelvollisia. Lokakuun alussa kotiutettiin kaikki työvelvolliset paitsi ne, jotka halusivat jäädä.

Neuvostoliiton rauhanehtoihin kuului Lapin tyhjennys saksalaisista sotilasta. Suomalaiset joukot valtasivat Lapissa Kemin saksalaisilta 7.–8. lokakuuta. Seuraavana päivänä OK ilmoittautui insinöörimajuri Revoselle Oulussa. Tässä vaiheessa pataljoonan vahvuus päällystöineen oli enää noin 50 miestä. Lokakuun 10. päivä OK matkusti Oulusta Kemiin autolla, loppu pataljoona tuli laivalla perässä. Lapissa pataljoona korjasi ja rakensi perääntyvien saksalaisten polttamia siltoja sekä puhdisti Ajoksen satamaa Kemissä. Lokakuun loppuun mennessä suomalaiset olivat saaneet vallattua Lapin saksalaisilta Muonion asti. Pataljoonaa alettiin kotiuttaa 11. marraskuuta, ja OK palasi Helsinkiin 29.11.1944.

OK:lle jatkosodan pataljoonan komentajuus oli käytännön harjoitus ja kypsyysnäyte matkalla liikkeenjohtajaksi. Salpalinjan työmaalla välirauhan aikaan 31-vuotias isäni oli ollut vielä harjoittelijana. Jatkosodan jälkeen isoisä oli valmis antamaan pojalleen VR:n suururakan työpäällikkyyden. Tuntuu siltä, että AK vasta silloin myönsi itselleen, että pojasta voisi olla johonkin. Vallan kahvasta hän ei kuitenkaan halunnut vielä luopua, kuten myöhemmin ilmenee.

Vasta nyt kaiken tämän selvittyä ymmärrän, miksi isäni ei koskaan halunnut kertoa jatkosodan kokemuksistaan. •

PYÖREÄ TORNI

Vuonna 1923 heräsi Viipurissa toimineessa Teknillisessä klubissa ajatus vuokrata kaupungilta yksi sen tunnetuimpia maamerkkejä, Pyöreä Torni, jota myös Karjaportin Torniksi kutsuttiin. Aloitteen tekijänä oli kaupunginarkkitehti Uno Ulberg. Muodostettiin osakeyhtiö ja torni restauroitiin. Perustamiskirjan mukaan siihen tuli huone Teknillisen klubin käyttöön. Tuhat markkaa maksaneita osakkeita laskettiin liikkeelle 400 kappaletta ja kaupungin kanssa tehtiin 40 vuoden vuokrasopimus kiinteään 2 000 markan vuosivuokraan. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen kahvilatoimintaa ryhtyi pitä-

mään Lotta Svärd -järjestö ensin ilman vuokranmaksua ja sitten 5 000 markan vuosivuokraa vastaan. Yksi hyvä esimerkki uskosta Viipurin pysyvistä palautuksesta osaksi Suomea on, että vielä vuonna 1944 aloitettiin neuvottelut kaupungin kanssa vuokrasopimuksen jatkamisesta 30 vuodella eli vuoteen 1983, vaikka voimassa ollut sopimusta oli vielä jäljellä yhdeksän vuotta.⁴³¹

Viipurin kaupunginvaltuusto ensimmäisessä kokouksessaan Pyöreässä Tornissa Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen 29.12.1941. Kuva Pekka Kantanen blogi, SA-kuva

AK oli vahvasti mukana Pyöreän Tornin toiminnassa. Hän toimikin sen viimeisenä hallituksen puheenjohtajana ja joutui tehtävässä hoitamaan yhtiön lopettamisen, kun torni oli sodan jälkeen menetetty. Tämä on syy siihen, miksi Pyöreän Tornin ”arkisto” löytyi Pyramidin papereiden joukosta. Torniin sijoittaneet osakkeenomistajat saivat sijoituksensa takaisin yhtiön sääntöjen mukaan samaan hintaan, mitä olivat sijoittaneet. Inflaatio oli kuitenkin syönyt sijoituksen arvosta 85 prosenttia. Neljästä sadasta osakkaasta 118 lunastutti osakkeensa, mutta moni lahjoitti osakkeensa Viipurin Teknilliselle klubille. Pyöreä Torni, vaikkakin oli vain vuokralla kaupungilta, sai toisen korvauslain perusteella korvauksia 779 000 markkaa ja lopettaessaan toimintansa vuonna 1953 sille oli kertynyt omaisuutta runsaat 3,3 miljoonaa markkaa johtuen korvausobligatioiden inflaatiokorotuksista. Nykyrahassa tämä tekee runsaat 100 000 euroa. Varallisuuden käytöstä piti päättää ja monia vaihtoehtoja mietittiin. Yhtenä oli jopa ehdotus käyttää rahat klubihuoneen rakentamisesta Helsinkiin Merenkävijöiden Särkän saarella olevaan ravintolaan. Lopulta omaisuus päätettiin lahjoittaa Liikesivistysrahastolle Pamaus Seuran hallinnoimaan rahastoon, joka on nyt osa Pamaus Seuran stipendirahastoa. Sen arvo on nyt lähes 700 000 euroa huolimatta siitä, että rahastosta myönnetään lähes vuosittain stipendejä karjalaistaisille tekniikan opiskelijoille.

Joulukuulle 1953 päivätyn lahjakirjan liitteessä on lausuma: ”Jos Viipurin Teknillinen Klubi vuoteen 1975 mennessä ryhtyy jatkamaan uudelleen Viipurissa ja

ottaa jälleen hoitoonsa Viipurin Pyöreän Tornin, purkautuu tämä rahasto ja sen silloiset kirjanpidon mukaiset varat palautetaan Viipurin Teknilliselle Klubille käytettäväksi Oy Pyöreä Torni – Runda Tornet Ab:n yhtiöjärjestyksessä säädettyyn tarkoitukseen.” Ajatus Viipuriin palaamisesta välkkyi siis vielä tuolloin mielessä. •

Veljeni Martin Volvo, jolla hän ajoi kilpaa Pekingistä Pariisiin vuonna 2019 kilpailutauolla Pyöreän Tornin edessä. Kuva Martti Kiikka

SODAN JÄLKEINEN SUURURAKKA JA SUUNNAN MUUTTAVA LOUNAS

Sodan päätyttyä oli Pyramid jo aloittanut parin kerrostalon rakentamisen omaan piikkiin Helsingin Meilahteen, kun se vuonna 1945 sai suuren urakan Hyvinkäältä. Valtion Rautatiet (VR) keskitti sinne vetureitten korjauksen, ja uusi keskuskonepaja piti rakentaa Sahanmäkeen. Kyseessä oli yhteisurakka Tampereen Sementtivalimo ja Rakennusyhtiö -nimen Taseraksi juuri muuttaneen yhtiön kanssa. Isäni Osmo nimitettiin työmaan päälliköksi, ja hän oli ilmeisen ylpeä tehtävästä, koska usein mainitsi, että työmaa oli ollut silloin Suomen suurin. Se oli siihen aikaan jopa pohjoismaiden suurin rakennusprojekti. Taseran kanssa saatu alku-urakka oli Kailan mukaan satakunta miljoonaa (yli 12 miljoonaa euroa), mutta laajeni siitä vielä Pyramidin yksin saamalla jatkourakoilla huomattavasti. Hanke saatiin valmiiksi vuonna 1950. Taseralla meni 1950-luvulla konkurssiin, mutta VR:n

urakka ei siihen vaikuttanut. Urakan kannattavuus ei näytä ihmeelliseltä, kun katsoo Pyramidin vuosien 1945–1950 voittoja. VR:n urakan tulokseen vaikutti varmasti silloin vallinnut voimakas inflaatio, joka pahimmillaan vuonna 1946 oli yli 59 prosenttia, sekä rakentamista vaikeuttanut sodan jälkeinen pula kaikesta, myös rakennusmateriaaleista. Tuohon aikaan betonilaudoituksissa olleet naulatkin oioitiin, jotta ne voitiin käyttää uudelleen.

Perimätieto kertoo, että VR:n urakka oli Suomen ensimmäinen rakennusurakka, jossa oli indeksiehto. Pyramidin konttoripäällikkö Kauko Kovanen oli laatinut taulukon keskeisten kustannuserien hinnoista, ja niiden kehitys vaikutti siten urakan loppuhintaan. Vaikka VR:n arkistot aukesivat juuri sopivasti ennen tämän kirjan valmistumista, ei sieltä valitettavasti löytynyt kuten ei myöskään Pyramidin pahvilaatikkoarkistostakaan kyseistä urakkasopimusta.

Veturikorjauspajan kattopalkkeja tarkastamassa. Toinen vasemmalta isäni, toinen oikealta AK. Ei ole tuon ajan työturvallisuus ihan tätä päivää. Kuva AK:n perhealbumi

Lennart Holmberg Oy oli vuokrannut tontin Helsingin kaupungilta talvisodan jälkeen 1940 vastapäätä Pitäjänmäen asemaa. Vuokrasopimuksen mukaan se oli teollisuustontti, ja vuokrasopimuksessa oli nimenomaisesti estetty tontin hyödyntäminen muuhun tarkoitukseen, esimerkiksi vain varastointitoiminta oli kielletty. Jatkosodan puhkeaminen keskeytti suunnitelmat, mutta kaikki merkit viittaavat siihen, että tavoitteena oli Pyramid-tiilien valmistuksen aloittaminen Pitäjänmäellä.

Lennart Holmbergin vuonna 1940 uusittu yhtiöjärjestys kertoi toiminnaksi sementtituotteiden valmistuksen ja kaupan. Pyramid sai vuonna 1945 myös ”tavaramerkileiman” Pyramid-tiilille. Pyramidin saatua VR:n korjauspajaurakan Hyvinkäältä ja isän siirtyminen sinne varmasti viivästyttivät suunnitelman toteuttamista.

Hyvinkäällä isä tapasi vuonna 1949 tohtori Yrjö T. Järvenkylän. Järvenkylä oli arvostettu bitumikemisti, jonka VR oli pyytänyt ratkomaan bitumikattoon liittynyttä ongelmaa. Ilmeisesti ongelmaan saatiin hyvä ratkaisu, ja ajan tavan mukaan miehet lähtivät sen jälkeen kostealle lounaalle. Siellä Järvenkylä kertoi edellisensä vuonna perustamastaan Teknos Tehtaat Oy:stä, joka oli juuri saanut Valtion teknilliseltä tut-

Rakennustoimikunta tarkastuskäynnillä. AK eturivissä kolmas vasemmalta ja isäni ensimmäinen oikealta. Hänen vieressään eturivissä Valtion Metallitehtaan (vuodesta 1951 Valmet Oy) pääjohtaja, vuorineuvos Yrjö Vesa. Kuvasta tulee mieleen isäni marmatukset poikiensa nuorisopukeutumisesta. Kuva VR:n arkisto

Synnyinkotini on kuvan oikeanpuoleisin talo veturikorjauspajan vieressä. Edessä isäni auto EMW 340. Talo toimi myöhemmin VR:n konepajan palkkakonttorina. Kuva VR:n arkisto

kimuslaitokselta (VTT) lausunnon, että yhtiön kehittämä Ferrex-niminen ruosteenestomaali oli viisi kertaa säänkestävämpää kuin siihen saakka käytetyt ruosteenestomaalit. Oliko enemmän kysymys siitä, että Järvenkylä tarvitsi rahoittajaa vai että hän kaipasi kumppania, jolla olisi liikkeenjohdon kokemusta, jää vastausta vaille, mutta isä kuitenkin tajusi, että nyt olisi mahdollisuus päästä kiinni johonkin uuteen ja ainutlaatuiseseen.

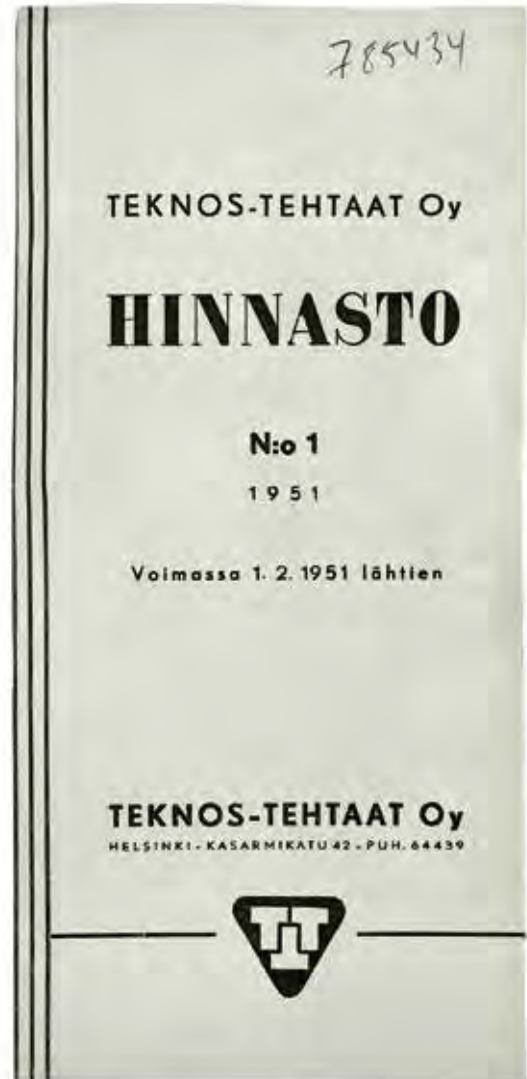
Lennart Holmberg Oy osti vuonna 1950 enemmistön Teknoksesta, tilinpäätöksen mukaan 44 osaketta hintaan 466

400 markkaa (vajaat 19 000 euroa) ja sai 55 prosentin osuuden yhtiöstä. Seuraavan vuoden tilinpäätöksessä on 135 kpl osakkeita arvoltaan 1 376 400 markkaa. Ilmeisesti lisärahoituksen tarpeessa osakepääoma kolminkertaistettiin, ja Lennart Homberg osti yhden osakkeen ennen sitä. Lennart Holmberg rakensi myös Pitäjämäen tontille tehdasrakennuksen, johon Teknoksen toiminta Tuomarilasta vuonna 1952 siirrettiin. Teknoksen pääkonttori sijaitsee siellä edelleen. Näin vaihtui ajatus rakennuselementtien valmistuksesta maalien valmistukseen. •

Edellinen sivu: Teknoksen toiminta käynnistyi vuonna 1948 Tuomarilassa sijaitsevassa entisessä kanalassa. Kuva Teknos arkisto

Kolme yhtiötä saman katon alla Takkatiellä Pitäjänmäellä. Kuva Teknos arkisto

Teknos Tehtaat Oy:n ensimmäinen vähittäishinnasto vuodelta 1951. Maalinvalmistus oli silloin vielä Tuomarilassa ja konttori osoitteessa Kasarminkatu 42

KIILTÄÄ, KIILTÄÄ, KIILTÄÄ

Nykyinen Teknos oli alkuperäiseltä nimeltään Teknos Tehtaat Oy, eikä se ollut vain maalitehdas. Yksi alku ajan menestystuotteita oli vuonna 1952 markkinoille tuotu Donna-lattiavaha, jota käytettiin sen aikaisten linoleumilattioiden vahaukseen. Se oli Suomen ensimmäinen itsekiillottuva lattiavaha ja myös yksi ensimmäisistä tuotteista, jota mainostettiin televisiossa. Pikkulapsi ilkosillaan lattialla toisti: ”Kiiltää, kiiltää, kiiltää!” Se iskostui suomalaisten mieliin. Nykyäänhän ei lapsia saa enää käyttää yhtä vetoavasti mainoksissa. Myös hokema ”Kaada donna lattialle, Donna huolehtii itse lopusta” iskostui mieliin hyvin ymmärrettävästä

syystä. Muistutuksena vielä, että Donna oli ensimmäinen suomalainen tuote, jossa oli tavaraseloste.

Teknosken osaaminen ei siis ollut pelkkää kemiaa. Järvenkylä, joka Teknosessa kulki nimellä YTJ, kertoi myös esitelleensä Donnaa silloiselle pääministeri Urho Kekkoselle vuoden 1955 suurmessuilla. Nopeaälyinen Kekkonen oli YTJ:n kehujen jälkeen tokaissut: Meidänhän pitää säätää laki sen käyttämiseen pakottamisesta.

Aloittaessani työskentelyn yhtiössä vuoden 1971 alussa sen nimi oli muutettu muotoon Teknos Maalit Oy, ja nykyään se on lyhyesti Teknos. •

Sain tuliaisiksi vuosia sitten avaamattoman Donna-lattiavahapurkin. Näyttäisi tuote olevan edelleen intakt, mutta peltipurkki alkaa olla tiensä päässä

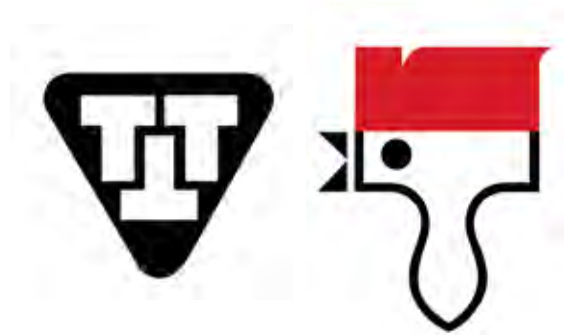

Y.T. Järvenkylä esittelemässä Donna lattiava-
haan pääministeri Kekkoselle vuoden 1955
Suurmessuilla. Kuva Teknos arkisto

Teknos Tehtaat Oy -liikemerkki ja Punainen
Maalikukko -liikemerkki Teknoksen vaihdettua
nimekseen Teknos Maalit Oy. Nimi lyhentyi
myöhemmin muotoon Teknos, ja helttä on
vihertynyt.

ENSIMMÄINEN SUKUPOLVENVAIHDOS

Ensimmäinen askel ensimmäisessä sukupolvenvaihdossa otettiin jo vuonna 1930, kun Pyramidin osakasluettelon mukaan Tauno ja isäni Osmo tulivat mukaan yhdellä osakkeella kumpikin. Ihmetystä herättää, että seuraavan vuoden osakasluettelossa ei Taunon nimeä kuitenkaan näy. En keksi muuta selitystä kuin sen, että nuori mies on kiivastuksissaan sanonut, ettei tee tuottamattomalla paperilla mitään. Taunon menehdyttyä vuonna 1937 tuli isästä AK:n ainoa vaihtoehto oman työnsä jatkajaksi. Olihan hänellä myös Ester-tytär, mutta ei hän varmasti kuvitellutkaan, että tyttärestä voisi tulla hänen oman työnsä jatkaja. Maailma on tässäkin suhteessa muuttunut melkoisesti.

Isän kouluttautuminen insinööriksi, toiminta ensin Lennart Holmbergin johdossa ja sitten Pyramidin työpäällikkönä sekä jatkosodan aikainen linnoitusrakennuspataljoonan päällikkyyks olivat kaikki

askeleita sukupolvenvaihdokseen.

Sukupolvenvaihdos otti seuraavan askeleen osakesiirtojen osalta vasta vuonna 1947 AK:n ollessa jo 67-vuotias, jolloin omistusta järjesteltiin isommin. Isoisä luopui enemmistöstään, ja osakkeet jakautuivat seuraavasti:

Antti Kiikka	750 osaketta	37,5 %
Osmo Kiikka	650 osaketta	32,5 %
Ester Turunen	300 osaketta	15,0 %
Kauko Kovanen	300 osaketta	15,0 %

Kauko Kovanen rooli perheen luottomiehenä näkyy tässäkin, sillä hänellä oli vaa'ankieliasema AK:n ja tämän lasten välissä.

Vielä ennen Pyramidin lopetusta omistusta muutettiin niin, että AK siirsi puolet osakkeistaan Esterille, jolla oli tämän jälkeen 675 osaketta. Vuosien 1955 ja 1956 tapahtumat, jolloin ensimmäinen suku-

Äitini isä Josef (Juffa) Drugg toimi myös vapaapalokunnan päällikkönä

polvenvaihdos saatettiin päätökseen, eivät täysin avaudu käytettävissä olevista dokumenteista, enkä niistä varsinaisesti matkan varrella paljon kuullutkaan. Käytännössä isäni johti Teknoksen toimintaa vuodesta 1950 Hyvinkään veturikorjauspajaurakan päätyttyä, mutta ilman varsinaista tittelä. AK toimi toimitusjohtajana vielä vuoteen 1955 asti, vaikka ikää oli tuolloin jo 75 vuotta.

Lennart Holmbergin toiminta päätettiin lopettaa sulauttamalla se Teknos Tehtaat Osakeyhtiöön vuoden 1954 lopussa. Tässä fuusiossa Pyramid Lennart Holmbergin osakkeiden ainoana omistajana sai fuusiovastikkeena 69 Teknoksen osaketta entisten 12 osakkeensa ja Lennart Holm-

bergin aiemmin ostamien 135:n jatkoksi eli yhteensä 216 osaketta, jotka oikeuttivat 75 prosentin enemmistöön. Vuoden 1955 huhtikuussa tehtiin sopimus, jonka mukaan isäni ostaa 150 ja äitini 66 Teknos Tehtaat Oy:n osaketta Pyramidilta hintaan 23 760 000 markkaa (runsaat 800 000 euroa), kun Pyramidin toiminta lopetetaan.

Aikamoinen arvonnousu viidessä vuodessa. Olihan se yhtiön liikevaihtokin kasvanut rajusti, vuoden 1949 runsaasta neljästä miljoonasta yli sataan miljoonaan vuonna 1954. Toisaalta pitkälti oman työssä tuloksesta isä maksoi kovan hinnan. Esterin intressissä oli luonnollisesti Teknoksen osakkeiden arvon maksimointi. No

eipähän päässyt verottaja syyttämään alihintaisesta sisäpiirikaupasta. Vanhempani eivät pystyneet kauppaa rahoittamaan ilman lainaa, jonka summa lienee ollut noin 10 miljoonaa markkaa. Takuumieheksi tuli äidin isä Josef (Juffa) Drugg. Juffa oli mukana myös Teknoksen hallituksessa, ja hänen perunkirjoituksestaan vuodelta 1959 löytyy vielä hänen antamansa neljän miljoonan markan laina Teknokselle.

Tämä toinen isoisäni Juffa toimi Salossa silloisen PYP:n pankinjohtajana ja oli kaupungissa hyvin karismaattinen henkilö. Hän oli pankinjohtaja, entinen maanviljelijä ja rautakauppias ja oli toiminut myös vapaapalokunnan päällikkönä, mistä hän oli syystäkin hyvin ylpeä. Hänen arvostustaan Yhdyspankin sisällä kuvaa hyvin se, että PYP:n Salon konttorin taloudesta vastasi hänen vaimonsa, isoäitini Sisko. Järjestely olisi täysin mahdoton tänä päivänä.

Salolainen Onni Virtanen on tietokoneella piirtänyt lähes 700 julkisivupiirrosta vanhoista Salon taloista. Kuvassa turkulaisen arkkitehti Alexander Nyströmin suunnittelema Postinkulma Asemakadun puolelta. Pankin konttorin sisäänkäynti oli erkkerin alla. Sen oikealla puolella oli postikonttori, ja yläkerta toimi pankinjohtajan asuntona.

On suuri sääli ja häpeä, että aivan Salon keskustassa Turuntien ja Asemakadun risteyksessä ollut hieno, osin puusta vuonna 1911 rakennettu ns. Postinkulma, jossa pankin konttori sijaitsi ja jonka yläkerrassa isovanhempani asuivat, on purettu. Nyt siellä on Nordean konttori tylsässä betonielementtitalossa. Tuolloin oli jo rakentamisen paradigma muuttunut: betonielementit olivat vallanneet johtoaseman ja kurakauppiaiden kulta-aika oli alkanut.

Pyramidin toiminnan lopetuspäivälle 30. marraskuuta 1956 on päivätty velkakirjat, joiden mukaan AK lainasi Teknos Tehtaat Oy:lle 2 326 215 markkaa ja Ester 10 065 000 markkaa eli noin 330 000 euroa nykyrahassa. Nykyiseen alhaiseen korkotasoon tottunut voi hätkähtää sitä, että lainojen korko oli kahdeksan prosenttia ja sen päälle vielä täysi indeksihyvitys. Käypiä lukuja siihen aikaan. Koska lainasummat eivät ole ns. pyöreitä lukuja, niin tässä ilmeisesti siirtyi Pyramidin saamiset Teknoselta AK:n ja Esterin saamisiksi.

Ymmärtämättä, mitä kaikkea vuoden 1956 järjestelyissä tavoiteltiin, kuva tuntuu näin jälkikäteen mutkikkaalta. Todennäköisesti AK ajatteli, että kun poikakin ottaa riskiä ja lainaa, tyttären on riskiin osallistuttava eikä saada pelkkänä rahana osuuttaan Pyramidin substanssista, varsinkin kun Teknoksen osakkeet arvotettiin huomattavasti kirjanpitoarvoa korkeammiksi. Siteeraten serkkuani Aarno Turusta, siis Esterin poikaa, järjestely valitettavasti viilensi merkittävästi sisarpuolten välejä. Ei mennyt ihan niin kuin Strömsössä.

Miksi sitten Pyramid ei jatkanut isäni johdolla? Tätä kysymystä olen useasti miettinyt ja kuvittelen syynä olleen sen, että isä halusi rakentaa jotain uutta. Ehkä tunnistan tässä myös itseni. Pyramidia kehittäessään, vaikkakin enemmistöosakkaana, hän olisi aina ollut isänsä valvovan silmän alla. Isäni varmasti näki rakennusurakoinnin raadollisuuden. Alalle kasvoi koko ajan isompia ja vahvempia pelaajia. Toisaalta oli pienelläkin pääomalla toimivia hintoja polkevia pikku yrityksiä. Alalle tulo ei valtavia pääomia tarvinnut. Itse

urakkamuoto, joka on alan yleisin toimintatapa, on sekä riskialtista että vaatii onnistuakseen erinomaista tapaa toimia. Rakennusaikaisten takuiden antaminen varsinkin isoissa urakoissa vaatii vakavaisuutta tai ainakin hyviä suhteita pankinjohtajaan. Pyramid oli takuumassansa menettänyt Viipuriin, ja se oli myös menettänyt erittäin päteviä osajiaan, kuten teknillisen johtajan Martti Suurpään ja diplomi-insinööri Simo Schultzin. Jään kuitenkin ihmettelemään, miten Pyramid pystyi saamaan takuumassansa menetettyään niinkin valtavan urakan kuin Hyvinkään veturikorjauspajan rakentamisen.

Vuoden 1954 iso tappio kohdistui Pitäjänmäen kansakoulun rakentamiseen, ja se oli varmasti hyvä esimerkki siitä, kuinka vaikea ala rakennusurakointi oli. Maalien valmistus ja kehittäminen ja myynti tuntui varmasti turvallisemmalta ja kiehtovammalta. Ferrex oli oikeasti uniikki, siitä todistetta myöhemmin. Sen varassa firman kehittäminen tuntui varmasti paremmalta kuin vaikka Pyramid-tiiliin satсаaminen. Isä oli myös samalla tavalla teknologiauskovainen kuin minäkin, ja hän halusi bisnekseen, jossa voi vahvasti panostaa tutkimukseen ja tuotekehitykseen. Tohtori Järvenkylän ja myös Teknoksen alkuvaiheissa mukana olleen Teknillisen korkeakoulun professori Pekka Kirjakan osaamista hän osasi hyvin arvostaa. •

PYRAMIDIN TILINPÄÄTÖS

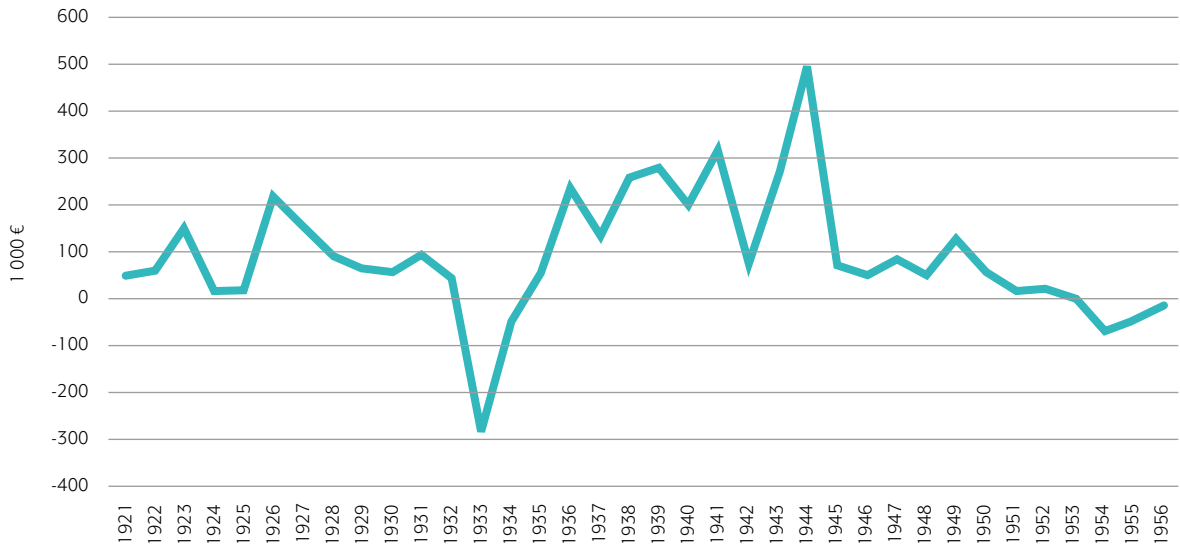
Pyramidin rakentamien kohteiden lista on vaikuttava (liite 3). Yhtiö oli selvästi Viipurin ja Itä-Suomen suurin rakentaja ja myös koko Suomen mittakaavassa merkittävä. Kailan kirjan maininta ”suurrakentaja” on oikeutettu. Yhtiön työllistävä vaikutus ja sitä kautta myös yhteiskunnalle tuleva verotulo eivät jääneet vähäisiksi. Valitettavasti Pyramidin arkistojen palontakia lukuja esimerkiksi henkilökunnasta ei ole esittä. Inventaario-niminen kirja, joka oikeammin on tasekirja vuosilta 1935–1956, sekä pahvilaatikollinen sekalaisia papereita ovat ainoat säilyneet dokumentit Kailan kirjan lisäksi. Kun katsoo vuotuisia tilinpäätöksiä, piiryy melko vaatimaton kuva.

Kuviosta huomaa 1930-luvun alun laman vaikutuksen sekä toisaalta sodan linnoitustöiden hyvän katteen. Välirauhan aikaiset Salpalinja urakathan eivät näy Pyramidin tilinpäätöksissä, koska AK teki ne

yksityishenkilönä, mutta Pyramid varmasti laskutti palveluksistaan ja koneitten ja kaluston vuokrasta. Aiemmin vallinneen käytännön mukaan yhtiön liikevaihto ei ilmene tilinpäätöksestä, ainoastaan tuotot liikkeenharjoittamisesta ja voitto. Joiltakin vuosilta on tilinpäätöksiin erikseen kirjoitettu liikevaihto kyseiseltä vuodelta. Liitteessä 4 on esitetty Pyramidin ja Lennart Holmbergin vuosivoitot, osinko ja liikevaihto (vuosilta, jolloin kirjattu).

Hämmästyttävän pieniä lukuja nekin ovat toiminnan laajuuteen verrattuna. Ainoastaan yhtenä vuonna on liikevaihto ylittänyt nykyrahassa 10 miljoonan euron rajan. Jään ihmettelemään, onko luvuissa jonkinlaista netotusta. Tuotot liikkeenharjoittamisesta on niin epämääräinen käsite, ettei lukusarjasta voi vetää kunnan johtopäätöksiä. Voitto on ainoa, mikä kertoo jotain, vaikka jaksotuksista johtuen ei aina näytä kyseisen vuoden tulosta.

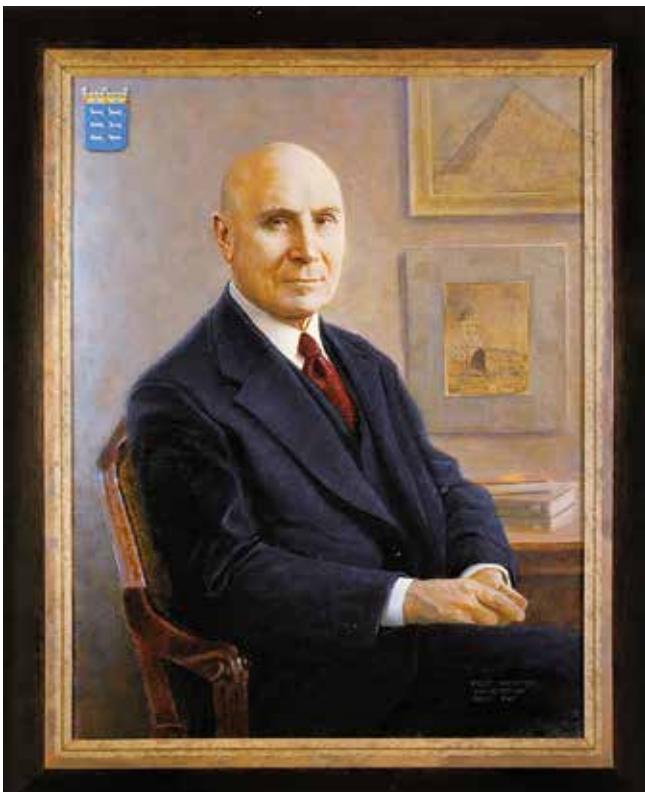
Pyramidin voitto v. 2019 rahassa

Kun yhtiö purettiin vuonna 1956, jäi osakkaille viimeisen tilinpäätöksen mukaan jaettavaksi vain runsaat 19 miljoonaa silloista markkaa eli vajaa 600 000 euroa nykyrahassa. Isän lähes kolmanneksen osuus Pyramidista ei siis riittänyt edes Teknoksen osakkeiden ostoon. Miten voi olla mahdollista, että 35 työntäyteisen ja pääosin menestyksekkään vuoden jälkeen lopputulos jäi näin vaatimattomaksi, varsinkin kun vuosien mitaan osinkojen kautta ei rahaa omistajille sanottavasti virrannut? Yksi syy tähän on se, että yhtiö oli rahoittanut toimintaansa pitkälti lainarahalla. Korkojen ollessa vähennyskelpoisia oli verotettava voitto jäänyt pieneksi. Omaisuus oli vuosien varrella kasvanut merkittävästi lähinnä omien kohteiden ansiosta, joista vuonna 1938 valmistunut Braahenlinna oli suurin. Näi-

den Viipuriin jääneiden omien kivitalojen ja asunto-osakkeiden arvohan oli viimeisessä tilinpäätöksessä nolla. Vaikka Viipuriin jääneiden kivitalojen kiinnelainojen määrää oli kohtuullistettu, jäljellä oli vielä velkoja, jotka ensin maksettiin pois.

Sodan jälkeisten vuosien toiminta oli kannattavaa, vaikka Hyvinkään veturikorjauspajan urakasta ei ilmeisesti kovin merkittävää voittoa syntynyt. Vuonna 1954 urakoitu Pitäjänmäen kansakoulu taas toi ison tappion. Vuosien 1955 ja 1956 tappiot liittyivät yhtiön toiminnan alasaan. Teknos Tehtaat Oy:n osakkeet on kirjattu ostohintaan, vaikka yhtiön arvo oli kuudessa vuodessa noussut hyvin. Samoin Johanneksenrinteellä sijainnut 158 neliön huoneisto, jossa AK perheineen asui, oli kirjanpitoarvoltaan nykyrahassa vain 120 000 euroa. Ne eivät muuta koko-

Pekka Walliander on onnistunut erinomaisesti vuonna 2007 post mortem maalauksessaan AK:n muotokuvassa. Tällaisena juuri muistan AK:n. Eipä ole ihan helppo tunnistaa, kun vertaa nuoruuden kuviin vuosilta 1906 ja 1913.

naiskuvaa, eikä osakkeiden arvonnousu johtunut Pyramidin rakennustoiminnan tuloksesta.

Kun ynnäsin Pyramidin kaikkien vuosien nykyarvoksi muutetut voitot yhteen, päädyin lukuun 3,1 miljoonaa euroa, joka on yli kuusi kertaa suurempi kuin viimeisen tilinpäätöksen kertyneet vuosivoitot yhteensä tämän päivän euroina (liite 4). Inflaatio oli todella tehnyt tehtävänsä. Ero oli niin suuri, että laskutoimitus piti vielä tehdä uudestaan. Rakennusliikkeelle ei mahdollisen tonttivarannon tai omien kiinteistöjen lisäksi kerry mainittavasti rahan arvon muuttuessa arvonsa säilyttävää käyttöomaisuutta kuten teollisuusyhtiöille. Työkalujen ja koneiden arvo ei nouse vuosien vieressä, päinvastoin.

Vuonna 1947 Kailan kirjan ilmestyessä AK tuntui kuitenkin olevan tyytyväinen todetessaan, että ”taloudellinen tuloskin on ollut tyydyttävä, vaikka paikka paikoin on hiukan hajanaisuutta ilmennyt”. Huomattavaa on, ettei hän tähänkään yhteyteen kirjoittanut kerrostalojen ja asunto-osakkeiden menetyksen tuomaa tappiota. Kailan kirja sivuuttaa hyvin nopeasti sotien aikaiset menetykset. Oliko aihe vielä liian arka ja tuore vai halusiko AK tietoisesti olla kommentoimatta menetyksiään? Ounastelen, että jälkimmäinen vaihtoehto on lähempänä totuutta.

Kailan kirjan summeeraus on osuva: ”Se on paras ollut, kun se on työtä ja vaivaa ollut.” Tätähän se on yrittäjän elämä. Bäst som sker. •

KASVOINKO YRITTÄJYYTEEN?

Jo aika nuorena tajusin, etten ole ihan tavallisten palknauttijavanhempien vesa. Se näkyi muun muassa siinä, että isäni oli aika paljon poissa kotoa. Asuimme Hyvinkäällä, ja isän työpaikka Teknos Tehtaat oli Helsingin Pitäjänmäellä. Työmatka Hyvinkäältä oli pitkä, joten hänen viikkorytminsä oli ajaa Hyvinkäälle viikolla vain keskiviikkoisin ja viettää muut yöt Helsingissä Humalistonkadulla, jossa oli aikanaan äitini opiskelija-asuntona toiminut pikku kaksio. Se toimi sitten myös minun opiskeluboksinani. Teiden ja autojen parannuttua rytmi muuttui, ja näimme isän useammin kotona.

Vaikka Hyvinkäällä olohuoneessa oli iso kirjoituspöytä, en muista nähneeni isää koskaan sen ääressä iltaisin töitä tekemässä. Sen sijaan usein hänen eteisen hyllyssä olevan hattunsa hikinauhan alle ilmestyi jossain vaiheessa iltaa iso muistilappu. Ajatukset kulkivat työasioissa myös iltaisin.

Syy Hyvinkäällä asumiseen oli, että sodan jälkeen isä toimi Pyramidin suururakan eli VR:n keskuskonepajan rakennustyömaan päällikkönä. En muista ensimmäistä asuntoa, mutta hämmästykseni se löytyi muutaman vanhan valokuvan perusteella. Alun perin hirsinen puutalo on myöhemmin lautavuorattu ja sijaitsi aivan työmaan kupeessa, nyt aidatun tehdasalueen ulkopuolella. Myöhemmin talossa on toiminut VR:n palkkakonttori.

Pyramid rakensi vanhemmilleni uuden ison asunnon Parantolankatu 14:ään niin sanottua pikkupappilaa vastapäätä. Isoisäni toimi talon arkkitehtinä, ja saattoipa olla niinkin, että ajatteli omia eläkepäiviään, kun oli ensimmäiseen kerrokseen piirtänyt kaksi kaksiota. Toisessa hän viettikin viimeiset 11 vuotta syytiginissä. Talon rakentamiseen Hyvinkäälle oli varmasti myös syynä sodanjälkeinen

Isäni ylpeänä itäsaksalaisessa autossaan. Sodan jälkeen BMW:n autotehdas jäi Itä-Saksan puolelle, ja siellä alettiin valmistaa ennen sotia suunniteltua BMW 340:tä. Länsi-Saksaan jäänyt ”oikea” BMW vastusti itäsaksalaista BMW-nimeä ja saikin sitten itäsaksalaiset muuttamaan auton nimen EMW:ksi.

Kesällä 1947 omassa ensimmäisessä nelipyöräisessä.

pula kaikesta, myös rakennustarvikkeista. VR:n rakennustyömaan varjolla oli helpompi saada rakennustarvikkeita siinä sivussa rakennettavaan taloonkin, mutta ei VR:n kustannuksella, koska konepajaa rakennettiin urakalla.

Äitini Meri toimi Hyvinkäällä yksityislääkärinä. Hänellä oli vastaanotto Parantolankadun talossamme. Kai yksityislääkäriäkin voi kutsua yrittäjäksi, vaikka siinä yrittäjän riskit olivat kovin pieniä. Vapaus päättää ajankäytöstä oli hänelle tärkeä. Sen ajan tavan mukaan kesäk-

Pyramidin rakentaman lapsuudenkotini edessä. Parantolankatu 14

si muutimme maalle. Teknoksen kuorma-auto tuli koulun päätyttyä hakemaan ison muuttokuorman, jossa meni pyöriä, sänkyjä, jääkaappi ja paljon muuta. Siirryimme vuokrahuvilalle Snappertunan Boxiin. Siellä vietettiin koko kesä aina koulun alkuun saakka. Tavoitteena oli, että me lapset oppisimme kesien aikana ruotsin kielen vuokraemännän saman-

Veljekset samalla hiekkalaatikolla Parantolankadulla.

ikäiseltä pojalta Torbjörn Ahlbladilta. Toisin kuitenkin kävi, Torbjörn oppi nopeasti suomen.

Näihin kesiiin kuului keskeisenä kalastus. Ensin kaivettiin muurahaisenmunia ja niitä syötteinä käyttäen pikkukoukulla saatiin syöttikalat laiturin nokasta. Käytössä oli myös iso lippo salakoiden nostamisessa. Menimme ulkosaaristoon pienellä veneellä, jossa oli kaksihevosvoimainen Archimedes-perämoottori. Archimedeksen käynnistäminen oli usein vaikeaa. Uskoimme, että ongelma johtui bensiinin joukossa olevasta vedestä, ja siksi bensa valutettiin tankkiin aina säämiskän läpi.

On ollut vaikea löytää kuvaa äidistäni, sellaisena kuin haluaisin hänet muistaa. Tästä ja muistakin valokuvaajien ottamista kuvista välittyy jopa surumielisen oloinen ihminen. Illoinen ja elämänmyönteinen ihminen hän oli.

Serkukset eli Leena ja Markku Lamppu ja Martti ja Antti syöttikaloja onkimassa

Lähes aina säämiskän pinnalle jäi jokunen vesihelmi, mutta ongelma jatkui. Usein vene kiinnitettiin laiturin kylkeen sivutain ja käynnistyspuuha aloitettiin hyvissä ajoin ennen kuin kaikki olivat valmiit lähtöön. Moottorissa oli päällä vauhtipyörä ja siinä ura ja kolo, johon käynnistinnarun solmu laitettiin, ja sitten narua kierrettiin muutama kierros vauhtipyörän urassa. Vaati tarkkuutta, ettei narun solmu lyönyt kipeästi selkään. Kun vaihteeton prutku sitten lopulta käynnistyi, se sai käydä laiturin kyljessä vettä piek-

Oli suurta juhlaa, kun kymmenvuotiaana sai itse perämoottorin käynnistettyä ja pääsi yksin ajamaan venettä

Aune ja Eila Parantolankadun pihaoven edessä, Edessä Tiina mäyräkoiramme. Kuva Eila Närhen perhealbumi

Olipa upea tavata Eila, nyt sukunimeltään Närhi, kuudenkymmenen vuoden jälkeen ja muistella menneitä.

semässä, kunnes kaikki olimme valmiita lähtöön. Se oli suuri hetki, kun kymmenvuotiaana sai itse käynnistää ja ajaa venettä.

Itse kalastus oli onkimista veneestä polvikoukuilla, joihin pistettiin elävät syöttikalat, pääosin salakoita. Ja isoja ahvenia saimmekin. Joskus ongessa oli kaksikin koukkuja, ja juhlaa oli, kun sai yhtä aikaa nostettua kaksi puolen kilon meriahventa veneeseen. Myös virvelöinnin saloihin opin, ja se alkoi tuntua jännittävämmältä. Avokela vaati aivan toisenlaista näppituntumaa kuin tämän päivän umpikelat ja haspelit. Nykyään käytetyn nailonsiiman käyttö avokelassa olisi ollut sula mahdottomuus.

Kuten niin monissa perheissä, joissa molemmat vanhemmat olivat töissä, niin meilläkin oli kotiapulainen, joskus kaksikin. Liperistä kotoisin olevat Eila Hyttinen ja Aune Rätty olivat vuonna 1957 valmistuneet kaksikymppisinä talouskoulusta, kun tulivat huusholliamme hoitamaan. Sattuman kautta tapasimme Martin kanssa Eilan kuudenkymmenen vuoden jälkeen, ja tapaamisestamme sukeutui huikea muistelo. Meille oli heti luontevaa sinutella tapaamisessa toisiamme, mutta keskustellessamme menneistä Eila puhui jutustelussamme isästäni insinöörinä ja äidistäni tohtorina. Hän kuului vielä siihen sukupolveen, joka oli teititellyt omia vanhempiaan. Hyvin it-

senäisesti he hoitivat taloutta ja vaikkapa ruokalistat tekivät ilman vanhempiemme kommentointeja lukuun ottamatta maksalaatikkoo, jota emme kaipaillleet. Ihan perusarkiruokia aina söimme. Kalaa oli harvoin, useimmiten silakoita joko paistettuna tai saunan uunin hiilloksella halstrattuja. Lohi oli silloin ja vielä myöhemminkin luksusta. Muistan vielä 1970-luvun alusta, että naudan sisäfilee ja lohi maksoivat yhtä paljon. Sata markkaa kilo. Kaalikääryleet ovat lapsuuden muistissani ainoat, jotka tökkivät, eivätpä enää. Ainoa luksusta ruokailuissamme olivat kankaiset servietit. Paperiservietit ei ehkä ollut tarjollakaan. Lautasliinamme eivät olleet kertakäyttöisiä, vaan jokaisella oli oma serviettirengas, jonka sisään rullalle pyöritetty lautasliina pujotettiin ja otettiin taas laatikosta käyttöön seuraavana päivänä. Äidille, jonka lääkärint vastaanotto oli kotimme yhteydessä, Aune ja Eila tekivät myös lounaan. Kaksi keitettyä perunaa ja silliä joka päivä, kesät talvet.

Usein olen ihmetellyt, miten tämän päivän lapsiperheissä eletään lasten ehdoilla ja heidän lukuisten harrastustensa tuomien aikataulujen mukaan. Ensiajatukseni oli, etteivät vanhempani juurikaan osallistuneet lastensa harrastuksiin ja menemisiin. Kesät kuitenkin toivat poikkeuksen, ja olihan sitä toki muutakin. Hyvinkään kadut olivat talvella lumiset, joten auton perään naru, sukset jalkaan ja huristelemaan pitkin katuja. Isä oli varmaankin keksinyt tämän harrastettuaan esteratsastusta nuoruudessaan. Yksi kilpailumuoto oli hiihtoesteratsastus, jossa ratsastajalla oli esteitä ylitettävänä ja narun perässä tulleella hiihtäjällä omia pikku hyppyreitää.

Läheisellä urheilukentällä tällaisia kisoja vielä lapsuudessani näin.

En ollut ihmeemmin urheilullinen, mutta muutama laji kiehtoi. Laskettelu oli vielä 1960-luvun alussa uutta. Hyvinkään Sveitsissä oli vähän yli sata metriä pitkä mäki, jossa jyrkkyys oli sopiva. Hissistä ei ollut tietoaakaan, mutta kun trampasimme ylös, ei tarvittu lumikissaakaan. Mäki pysyi loistokunnossa. Lähtisikö tämän päivän nuori koulupäivän jälkeen sukset köytettynä polkupyörään ja jalassaan raskaat pujottelumonot ajamaan kuusi kilometriä pujottelumäkeen, jossa ei ollut hissiä? Monotkin olivat kovin erilaiset. Mitään solkia nykymonojen tapaan ei ollut, vaan nahkamonoissa oli kahdet kiristettävät nauhat. Alun perin siteet olivat kiinteät. Ensimmäisissä suksissani etuside oli jo aukeavaa mallia. Takaside taas oli kiristetty kengän ympärille pitkällä remmillä niin, että etusiteen lauetessa sukki pyöri holtittomasti irtoamatta jalasta. Kehitys on kehittynyt. Meitä harrastajia oli silloin vain kourallinen. Hakalan Heikki oli ihan kansallista kärkeä.

Kaupunki järjesti mestaruuskilpailut vuonna 1962, ja minä voitin alle 16-vuotiaiden sarjan. Saavutusta himmentää se, että osallistujia oli vain kolme ja alle 14-vuotiaiden sarjan voittajan aika oli parempi kuin minun. Pujotteluharrastuksen kipinän oli sytyttänyt yksi Suomen pujottelun ensimmäisistä, koulumme tyttöjen voimistelunopettaja Helka Ristolainen, joka oli toiminut myös naisten olympiajoukkueen johtajana ja vielä aikuisemmalla iällä laski kunnioitettavan upeasti.

Vanhempani saivat meidät lapset innostumaan myös tenniksestä. Ensin pe-

lattiin parantolaa vastapäätä olevalla betonikentällä, sitten kaupunki rakensi kunnan massakentät urheilupuistoon. Talvella ei ollut mahdollisuutta pelata Hyvinkäällä. Lähimmät hallit olivat Tervakoskella ja myöhemmin Rajamäen uudessa Rajakaaressa, jonne ajoimme vanhempiemme kanssa useina pyhäpäivinä. Raunemon Eeron kanssa hallitsimme ikäluokkaamme seurassa, kunnes Niittyvirran Juha tuli mukaan ja nosti pelin koko seurassa uudelle tasolle.

Pingis kuului myös yhteisiin harrastuksiimme. Pihalla oli Teknoksen verrausta tehty painava pöytä, jonka välillä siirsimme talviaikaan yläkerran halliin, jonne se nippa nappa mahtui. Pöytä kulki uskollisesti kesäkuukausiksi mukana myös Boxiin ja sitten Bromarviin, josta se on päätynyt mökilleni Inkooseen ja on vielä täydessä iskussa. Hyvin tehty. Kiitos Reino Särkijärvi, Teknoksen legendaarinen puuseppä ja pääluottamusmies. Äitini oli hyvä kaikissa urheilulajeissa. Niin tenniksessä kuin myös pingiksessä. Hänen vanhat pikaluistimensa löytyivät komerosta, ja sainpa niitä kokeillakin. Äiti oli saanut ne, kun oli tavallisilla hokkareilla voittanut Salossa piirimestaruuden. Isäni ei tainnut oikein pitää siitä, että jäi toiseksi kaikissa lajeissa.

Muut palloilulajit eivät olleet minun juttuni, mutta läheisellä urheilukentällä kulutimme aikaa. Seiväshyppy oli minun lajini sen teknisyyden johdosta. Hyppäminen kuitenkin loppui, kun kerran tyhmyyksissäni en päästänyt irti seipästä ja kaaduin sivuttain niin, että rimankannattaja teki kunnan haavan hauikseeni. Ei auttanut kuin mennä kotiin ommelta-

vaksi. Muistan, kuinka sodan aikana kentäsairaalassa työskennelleen äitini kädet tärisivät poikansa kättä ommellessaan. Seuraavan haavan kävinkin ompeluttamassa sairaalassa.

Luontoretket lintujen bongauksineen kuuluivat myös ohjelmaan, ja Raunemon Eero oli myös näillä retkillä paras kaveri. Hänen kanssaan keräsimme myös perhosia. Meillä oli kaikenlaisia syöttejä, mutta jännittävintä oli pyydystä yöperhosia. Laitoimme ison lakanan autotallin oven päälle ja valaisimme sitä alppiaurinkolampulla. Pääkallokiittäjän saaminen oli kova juttu. Perhosten tainnutus tapahtui laittamalla ne purkkiin ja eetteriin kastettu pumpulituppo perään. Muka parempi ratkaisu löytyi, kun äitini oli saanut apteekista syankaliumia, jota laitettiin purkkiin ja kipsiä päälle, joka kovetettiin. Rikollista ja vastuutonta toimintaa tänään.

Partiotoimintakin veti mukaan. Luokkakaverit Juha Vakkuri, Markku Jokela, Juha Ropponen ja minä muodostimme joukkueemme ytimen. Tuleva kirjailija Vakkurin Juha oli itseoikeutetusti vartiomme johtaja ja halusi antaa vartiollemme nimen Yrppi. Monta kertaa yövyimme Kytäjän metsissä ja rakensimme sinne ”majan”. Näin Kytäjän Kartanon nuoren herran Kai Vähäkallion kiikaroivan meitä usein Suolijärven toiselta puolelta padolta. Hänen suurin huolensa ja sinällään aiheellinen oli metsäpalon syttyminen. Onneksi emme olleet kohteena, kun hän surmasi teltaan ne toiset nuoret. Näitä partioyöretkiä harrastimme myös talvisin. Louekatos kahden puun väliin, havuja makuualustan alle ja rakovalkea eteen loimottamaan. Onneksi olin saanut hyvin

lämpimän makuupussin, koska rakovalkean lämpö, jos nuotio sattui edes kunnolla palamaan, oli lähinnä symbolista. Partiotaitokilpailut olivat myös osa partiotoimintaa. Ropposen Juha oli suunnitajamestarimme ja hyvä sellainen. Muutamaan Suomen mestaruuskilpailuunkin osallistuimme, vaikkakin ilman mainittavaa menestystä, mutta jänniä jotoksia ne olivat. Perinteisten partiotaitojen lisäksi joskus rasteilla oli myös nokkeluutta, lateraalista ajattelua vaativia tehtäviä. Parhaiten on jäänyt mieleen tehtävä, jossa annettiin kynttilä, alumiinipaperia ja kahvikupillinen vettä, joka piti niiden avulla saada kiehuva. Ei tullut täysiä pisteitä, kun emme heti tajunneet, että kynttilä olisi pitänyt paloitella useaksi pienemmäksi tuleksi alumiinipaperista vääntämämme laakean kasarille.

Hieman vanhempien joukkueessa oli muutaman kerran mukana myös loistava liikunnanopettajamme Yrjö Lindström. Yrjöstä tuli myöhemmin yhteiskoulumme rehtori, ja oli hienoa tavata hänet viimeksi vuonna 2015, kun kävimme koululla juhlimassa ylioppilaaksitulomme viidettä-kymmenettä vuotta. Yhdessä muistelimme hänen Lotus Cortina -autoaan. Kyllä vihreä kiila valkoisen auton kyljessä ja Lotus-merkki tekivät Fordista Auton.

Salon joulut ovat lähtemättömästi muistoissani. Postinkulman yläkerran asunnossa oli tilaa viettää isolla joukolla ns. pitkä joulu. Usein palasimmekin Hyvinkäälle vasta uuden vuoden jälkeen. Viisi isoa huonetta peräkkäin ja välissä aina pariovet. Vieressä eteishalli, keittiö ja valtava – ainakin lapsen mielestä – lastenhuone, jonka takana oli lasiveranta ja

ulkoterassi. Sinne kokoontuivat isoisäni Juffan ja isoäitini Siskon kolme tytärtä perheineen. Jouluaaton ruokapöytä oli pitkä, ja aikuisia oli kymmenen, kun vielä isoäitini kaksi vanhapiikasiskoja olivat mukana, ja meitä lapsia oli lopulta seitsemän. Pitkällistä vaan oli istua joulupöydässä puheita kuunnellen, kun oli vielä muutakin aattona luvassa. Aattoillat päättyivät aina keittiöön ja silloin kaivettiin skafferista lampaanviulu, jota yöllä sitten kaluttiin. Parasta meidän lasten mielestä talossa oli iso vintti. Sieltä löytyi kaikkea jännittävää, ennen kaikkea vanhoja vaatteita, joita puimme kilvan päallemme ja menimme esiintymään. Kisa oli aina kova siitä, kuka saisi kantaa isoisän vanhaa palopäällikön kypärää.

Jos ei isä pärjännyt äidille urheilussa, oli hän huikean hyvä lennokkien rakentaja. Valitettavasti lennättäminen ei ollut yhtä onnistunutta. Eräänä joulunaikana hän rakensi hienon ”Tikka”-nimisen kumimoottorilennokin, kun olimme Salossa perinteistä joulua viettämässä. Se ei ollut enää pieni sisätilojen lennokki, kuten vaikka ”Hyttynen”. Vaikka huoneisto olikin iso, oli tyhmää rikkoo vastavalmistunut hieno lennokki lähettämällä se ruokapöydän päältä suoraan kohti vastapäistä seinää. Lennokkien rakentamisesta syntyi sitten itsellenikin harrastus. Nuorempi veljeni Marttikin innostui, kun liidokkien ja kumilankamoottorilennokkien jälkeen kuvaan tulivat polttomoottorit. Hän on aina pitänyt enemmän moottorin päristä kuin minä.

Ensi kosketus siimaohjattaviin polttomoottorilennokkeihin tuli, kun Hyvinkään kaupunginlääkäri Jouko Huttu-

Martin kanssa tavoittelemassa taivaalle

nen, joka oli ensimmäinen suomalainen, joka nimitettiin kansainvälisen Rotary-liikkeen Directoriksi, oli tuonut Matti-pojalleen tällaisen lennokin Yhdysvaltain rotary-matkaltaan. He eivät saaneet moottoria käynnistymään ja toivatkin rakkineen sitten meille. Naapurimme, poikamieslääkäriin Håkan Sandelinin avustuksella sitä yritettiin käynnistää olohuoneen pöydän päällä. Kukaan meistä ei ymmärtänyt tarkastaa hehkutulpan kuntoa. Myöhemmin Martin kanssa vaihdoin tulpan ja saimme koneen ilmaan. Olihan se hyvä, ettei se siellä olohuoneessa käynnistynyt. Öljyä olisi kyllä plyysohvalle roiskunut. Kone oli painava ja muovirunkoinen ja siivet alumiiniprofiilia. Kun moottori oli onnettoman pieni, se lensi vain laahaten vaakalentoa – silmuikoista ei ollut tietoaakaan.

Lapsuudessa kävimme yhden ainoan kerran vuonna 1959 AK:n synnyinseudulla Ilmajoella tervehtimässä isän sukua. Isäni serkku Otto Talvitie, josta sitten sukeutui itseoikeutettu suvun päämies, tutustuttaa nuorimmaisensa Martin kanssa Marttia ja minua maatalon eläimiin. Taustalla hänen, kirkon vieressä sijaitseva komea "kaksifooninkisensa".

Moottoreita oli kahta tyyppiä. Diesel, jossa säädettävä puristusaine sytytti polttoaineen, ja hehkutulppaversio, jossa tulppa toimi sytytystulpan tapaan. Sellainen moottori oli helpompi käynnistää, mutta hankaluutena oli hehkutulppien jatkuva hajoaminen ja tarvittavan akun käyttö. Dieselit lähtivät usein käyntiin sitten, että moottori pyöri edestakaisin, jos puristusaine oli liian suuri. Lennokit oli-

vat siimaohjattuja, ja lennätyspaikkamme sijaitsi pikkupappilan viereisellä tontilla, jossa puitten välissä juuri ja juuri riittävä tila lennokin pyörittämiseen. Sen verran pieni tila oli, että siiman piti olla aika lyhyt. Pää siinä meni pyörälle, ja samalla piti varoa, ettei oma paikka muuttunut pyöriessä eikä kone osunut puihin.

Haaveilin myös radio-ohjattavasta lennokista. Kun Tekniikan Maailma -lehdessä oli ohjeet, miten rakennetaan radio-ohjauslaitteen vastaanotin, sain vanhempani ostamaan lähettimen ja aloin kyhätä itse vastaanotinta. Tämän päivän digitaalisiin laitteisiin verrattuna se oli kovin yksinkertainen on/off-laite. Lähettimen napin painallus sai vastaanottimen liikauttamaan kumimoottorivetoista hakalaitetta aina askeleen kerrallaan. Sivuperäsintä ohjatesa yksi painallus käänsi peräsintä oikealle. Seuraava painallus palautti sen keskelle, taas painallus ja se kääntyi vasemmalle ja niin edelleen. Kovinhan se oli alkeellinen tämän päivän radio-ohjauslaitteisiin verrattuna, mutta oli se vaan huikea juttu silloin, jos olisi heti toiminut. Ilmeisesti minulla oli ns. kylmä juotos. Tiesin kyllä, mistä apu löytyisi. Olin jo aiemmin rakentanut kidekoneen eli hyvin yksinkertaisen radion, joka ei tarvinnut energialähdettä ja jolla pystyi kuulokkeilla kuuntelemaan Lahden pitkäaaltoaseman lähetystä. Kuulokkeet ja radio olivat yöpöydälläni, ja virittelin johdon ikkunankarmiin poraamani reiän kautta ulos ja linkosin pitkän antennin männyn latvaan. Iltaisin nukkumaan mennessä oli kiva panna kuulokkeet korville. En saanut kuitenkaan laitetta toimimaan, joten minun täytyi mennä naapuriin Håkan-sedän puheille.

Håkan Sandelin oli varsinainen monitoimiosaaja, paitsi ettei hänkään keksinyt sitä hehkutulppaa tarkistaa. Hänelä oli kellarissaan oikea sähkölaboratorio, jossa oskilloskooppi äimistytti meitä eniten. Laboratoriossaan hän oli rakentanut huippuhienon (paitsi ulkonäöltään) Hi-Fi-vastaanottimen. Sellaisen hän teki vanhemmillenikin. Mainitusta syystä itse vastaanotin piti kyllä piilottaa kaapin sisään. Ääni oli upea, mutta oli kaiuttimella kokoakin – ei kuutiosta paljoa jäänyt puuttumaan.

Håkan löysi nopeasti vian kidekoneestani, eikä häneltä kauan mennyt, kun vika löytyi myös radio-ohjauslaitteen vastaanottimesta. Jos edellä arvostelin isäni Tikka-lennokin onnetonta neitsytlentoa, kävi itselleni yhtä hullusti. Olisi pitänyt mennä lentokentälle eikä yrittää koelentoja omassa pihassa, raatohan siitä tuli. Siipi hajosi korjauskelvottomaksi ja runkokin vaurioitui. Jostain syystä en heittänyt raatoa pois, ja se seurasi muutoissamme niin, että poikani Tuomas rakensi siihen uuden siiven, korjasi rungon, asensi modernit servot ja sai sen ilmaan. Mutta raato tuli siitä tällä uudellakin neitsytlennolla. Sitä se harrastus oli.

Tuomas vei lennokkiharrastuksen uudelle tasolle ja innostui varsinaisesti helikoptereista. Niiden rakentaminen ei enää ollut balsatikkujen liimailua vaan tarkkaa hienomekaniikkaa, ja sellaisten lennättäminen vaati hurjan määrän harjoittelua ja säätämistä. Nyt droneissa käytössä olevaa stabilisointitekniikkaa ei tuolloin vielä tunnettu. Tuomas osallistui myös helikopterilennätyksen sekä EM- että MM-kilpailuihin, mutta koska puolet piloteista

oli ammattilaisia, oli tarjolla kisoissa vain ”ynnä muut” -sijoja.

Vietin paljon aikaa Hyvinkään lentokentällä, joka oli suosittu purjelentokonekenttä. Koneet hinattiin ilmaan vanhaan kuorma-autoon rakennetun ison kelan avulla. Kelalla oli vaijeri, oikeammin paksu teräslanka, joka vedettiin kelalta kiitoradan toisessa päässä odottavaan liitokoneeseen. Kelan pyöritys autonmoottorin voimalla ja teräslangan kiertyminen kelalle sai koneen nousemaan ilmaan hyvin jyrkässä kulmassa kuin leijan. Kerran sattui niin, että liitokone oli juuri irronnut kentän pinnasta ja lähtenyt nokka tavasta kohden nousemaan, kun teräslanka katkesi. Näytti siltä, että nyt tulee paha jälkeä. Vauhtia koneessa oli kuitenkin sen verran, että pilotti sai koneensa nippa nappa palautettua ehjänä kentän pintaan. En tiedä, mutta epäilen, että moista hinausmenetelmää ei enää hyväksyttäisi. Purjelentäjääkään minusta ei sitten tullut. Muutaman kerran olin kyydissä, mutta se otti liian paljon vatsanpohjasta. Kaverit kyllä vanhoivat, että kun on itse puikoissa, ei ongelmaa syntyisi. Jäi kuitenkin kokematta.

Yhdessä vaiheessa shakki oli mieluista, ja tapana oli pelata isä-poika-peli päivällisen jälkeen. Taisi tämä perinne loppua siihen, kun poika vähitellen alkoi päihittää isänsä.

Kesiemme sisältö muuttui vuonna 1960, kun vanhempani ostivat Bromarvista mökin. Hämmäntävää on, että kauppa mahdollistui äitini isän Juffan pikku perinnön avulla. Isän kymmenvuotinen toiminta Teknoksessa ja äidin sodanjälkeinen lääkärinä toimiminen eivät olisi

riittäneet kaupan solmimiseen. Myöskään ajatus, että kesämökki ostettaisiin velkarahalla, ei ollut heidän juttunsa varsinkaan, kun Teknoksen osakkeitten ostoon otettua lainaa oli vielä jäljellä.

Tietä perille ei ollut eikä sähköäkään, ja itse rakennus, ainakin tämän päivän mittapuun mukaan, oli kovin vaatimaton. Rakas paikka siitä kuitenkin kehkeytyi. Kaupan mukana seurasi kalastajamallinen keskimoottorivene, jolla kauppareisut Bromarvin kirkonkylään tehtiin. Aika pian sain tehdä yksin nämä matkat. Albin-merkkinen moottori piti käynnistää kammella. Tärkeää oli pitää peukalo muiden sormien kanssa nipussa, muuten takapotku olisi voinut tehdä tuhoa.

Isän jatkosodassa saatu linnoitusrakentajan kokemus oli hyvä perusta sille, että hän insinöörinä alkoi heti puuhata tietä mökille. Läheiset mökkinaapurit vastustivat hanketta melkoisesti kuten myös sähköön vetoa alueelle. Muistan, kuinka sähkön osalta itsekkin aprikoimme, muutuisiko mökkitunnelma liikaa. Molemmat sinne pian kuitenkin saatiin, eikä kritiikin sanoja jälkeempään kuultu. Rantasauhana rakennettiin heti ensimmäisenä kesänä ja rakennustarvikkeet tuotiin paikalle veneekyydeillä. Näillä hakureissuilla oppi veneenkäsittelyn. Muistan ihmetelleeni, kun kirvesmies Nisse Viberg halusi uittaa rannassa olleen vanhan pikkuisen saunan oman kesäpaikkansa rantaan. Siellä se aloitti uuden elämän ja kököttää edelleen.

Olimme Martin kanssa kovasti kinuneet vesisuksia. Boxiin oli jo hankittu hie-man isompi vene, jossa oli 10 hv:n John-son-perämoottori. Vanhempani pelkäsivät vesisuksien vaarallisuutta, joten niitä ei

20 hv:n Mercury jaksoi juuri ja juuri vetää niin, että pääsi fiilistelemään

sinne hankittu, mutta lainelauta kylläkin. Se oli todellisuudessa vaarallisempi, koska lauta oli kiinnitetty narulla veneeseen ja kyytiläinen piti laudan keulaan kiinnitetystä narusta kiinni. Eteenpäin kaatuessaan lauta olisi voinut pahastikin kolhaista. Saimme kuitenkin vesisukset Bromarviin, ja kun meille hankittiin vielä uusi lasikuituvene, jossa 20 hv:n Mercury, alkoi uusi harrastuksemme. Nopeasti opimme hiihtämään yhdellä suksella, jolla pujottelu tuntui mahtavalta.

Kalaa oli tuohon aikaan meressä eritavalla kuin nykyään. Monesti äiti sanoi aamupäivällä, että meitä on niin ja niin monta tänään lounaalla, voisitko käväistä hankkimassa muutaman hauen. Ei siinä puolta tuntia pitempään koskaan mennyt, kun oli tarvittava kalamäärä koossa. Ruuanlaitto ei ollut äitini suuri intohimo, kuten hänen vanhemman sisarensa Marjan, mutta oli äidilläkin muutama bravuri. Piparkakkuhauki oli herkullista: haukifileitä

uunissa ja päällä voita ja ruskeitten piparkakkujen murusia.

Kalastajia oli rannoilla muitakin. Eräänä päivänä tuli kaksi poikaa veneellä rantaamme. Toisella sojotti virveli kohti taivasta, ja siima meni toisen pojan päähän, jonne uistin oli takertunut. Kysyivät, oliko lääkäri paikalla ja mitä voisi tehdä. Äiti tuli paikalle ja vastasi: Voisi nyt ensiksi katkaista sen siiman.

Vaikka merestä kalaa sai enemmän kuin riittävästi virvelöimällä ja verkoilla, päätti isä ryhtyä myös kalankasvattajaksi. Lahdelle ankkuroitiin melkomainen rakennelma: kaksi isoa verkkoallasta, joiden ympärillä kulki ponttoonilaituri. Kirjolohepoikasia tuotiin altaisiin ja päivittäin niille annettiin rehua. Aika hitaasti ne minusta kasvoivat, ja ensimmäisenä syksynä otettiin vain muutama maistiais kala. Altaat laskettiin syksyllä jättien alle, ja paikallinen maanviljelijä kävi niitä syöttämässä avannon kautta. Talvella syöttörumbaa

ei tarvinnut ihan päivittäin tehdä, mutta taas kevään koittaessa jatkettiin lautoilta. Sitten kaloihin tuli joku tauti, ja ne piti desinfioida. Pari tynnyriä lautalle ja niihin formaliiniliuosta. Ensin kaikki kalat haavilla toiseen altaaseen ja sieltä haavilla tynnyriin. Sekuntikellon kanssa varmistettiin, että formaliinikylpy oli juuri säädetyntä mittainen. Sen jälkeen kalat nostettiin takaisin toiseen altaaseen, kunnes kaikki olivat saaneet käsittelyn, ja sitten vielä puolet kaloista takaisin toiseen altaaseen. Pian koko hommasta alkoi into hiipua. Syyskesällä tuli kova myrsky ja koko komeus haaksirikkoutui. Silloin päätettiin, ettei moista harjoitusta enää jatketa. Onneksi saimme suuren osan kaloista talteen, ja ne olivat jo lähes syötävän kokoisia.

Kerron tätä myös siksi, että minkäänlaisia keskusteluja ei tuolloin käyty siitä, että moinen toiminta oli vahvasti vesistöä rehevöittävää. Osa rehusta ei päätenyt kalojen suuhun, ja paikka, jossa altaat olivat, oli sisäsaaristoa. Nykyään kalankasvatus on vahvasti säänneltyä, mutta isoja vahinkoja pääsi aiemmin sattumaan muun muassa Gullkronan saaristossa, jossa veden laatu on edelleen surullisen huono johtuen pitkälti aiemmin harjoitetusta liian kuormittavasta kalanviljelystä. Taisi se haaksirikko tulla kreivin aikaan.

Kalastajavene vaihtui seuraavana vuonna hytilliseen veneeseen. Kerran kävimme sillä Maarianhaminassa, ja näin pääsin käytännössä kokeilemaan suoritamani saaristolaivuri tutkinnon oppeja. Tentti oli Kauppakorkeakoululla, ja olin kuulemma kuusitoistavuotiaana todennut, että ensimmäinen tentti Kauppiksesa suoritettu.

Ollessani 17-vuotias lähdin kylässä oleen Lankisen perheen Pekan kanssa lauantai-iltana veneellä läheiseen saareen, jossa oli saaristolaistanssit. Törmäsimme siellä kahteen tyttöön, jotka lupasimme viedä heidän mökilleen. Elokuun yö oli pimeä, ja kun tytöt tulivat epävarmoiksi pimeässä, miten reitti heille menisi, oli pakko kääntyä takaisin ja ajaa omalle mökille. Pekalla oli jo ajokortti, joten voisimme viedä tytöt autolla kotiin. Sataa tihuutti vähän, mutta pääni oli ulkona veneen kattoluukusta, kun halusin varmistaa, ettemme aja lähellä olevalle karille. Yhtäkkiä kuitenkin tuli kova pamaus. Olinko sittenkin ajanut karille? Käsikin muut hytistä ulos, sammutin koneen ja menin kopeloimaan pelastusliivejä keulasta, kun Pekka huusi jotain kannelta. Siellä oli vieras mies. Mitä ihmettä oli tapahtunut?

Olin ajanut kolarin. Keulaamme oli osunut pienehkö kalastajamallinen mustaksi tervattu vene, joka oli hajonnut ja uponnut. Muutama laudankappale ja moottorikoppa näkyivät enää veden pinnalla. ”Fanns det andra ombord? Var ni alena?” huusin miehelle, ja lopulta uskoimme, että hän oli ollut yksin.

Normaalisti kalastajaveneitä ohjattiin keskellä sivussa olevalla pienellä ruorilla. Mekanismi oli ollut rikki, ja mies oli istunut veneen peräkannella ohjaamassa. Törmättyään meihin oli keskellä ollut moottori painanut veneen syvyyksiin ja perä noussut ylös ja lingonnut miehen veneemme kannelle niin, että vain kengät ja vähän housunpunnit olivat kastuneet. Hän oli kunnolla maistissa. Oli käynyt varsinainen juopon tuuri. Myöhemmin selvisi, ettei hän ei osannut uidakaan.

Miten näin saattoi tapahtua? Omaa näkemistäni häiritsi kajuutan katolla ollut mastovalo, mutta sittenkin. Bromarvissa oli ihmeellinen käsitys oikeanpuoleisesta vesiliikenteestä. Näinhän se onkin kohdatessa. Olin usein kokenut, että vaikka kurssimme vesillä eivät olisikaan kohdanneet, halusivat paikalliset kiertää niin, että menisivät vastaan tulevan veneen vasemmalta ohi. Hän oli ilmeisesti yrittänyt ehtiä keulamme edestä ohi, koska reikä veneemme keulassa oli oikealla puolella. Mies oli tulossa samoista tansseista, joten hänen kurssinsa olisi pitänyt olla suoraan meitä vastaan. Nyt vene oli tullut lähes suoraan sivusta.

Ennen kuin lähdimme kuljettamaan miestä ja tyttöjä autolla koteihinsa, isäni kysyi, minkä hintainen vene oli ja varmisti, että kalastajamies tulisi seuraavana päivänä käymään. Isä oli valmis maksamaan ammatinharjoittajan työvälineen menetyksen. Mies tulikin seuraavana päivänä. Veneen hinta oli nyt kaksinkertaistunut. Se ei sopinut isälle. ”Gör bonden rätt, men aldrig gott”, oli yksi isän hokemista. Lopunäytös käytiinkin sitten Hangon merioikeudessa. Hävisin jutun. Oikeus ei uskonut, että tähystin kattoluukun kautta ulos, ja uskoi kalastajaa, joka väitti taskulampulla näyttäneensä valoa. Umpihumaludesta oli mahdotonta esittää näyttöä.

Uuden veneen neitsytmatkalla vuonna 1961 Tammisaaresta Bromarviin pysähdyimme Taalintehtaan lähellä Pentti Y. Sipilän Vintiö-nimisessä saarella (på svenska VindiÖ), jossa nostimme usean hauen. Isän ja pojan lisäksi kuvassa Henrik Tallgren. Kuvan veneellä ajoin myöhemmin öisen kolarin. Kuva Pentti Y. Sipilä

Poseraus uuden veneen noutamatkalla

Isäni tyyriinä uuden veneen takapenkillä

Taisin olla aika pinko ja kiltti oppilas keskikoulun loppuun saakka. Olin erityisen kiinnostunut historiasta ja olin tapetoinut huoneeni seinät kuuluisien löytöretkeilijöiden kuvilla. Sain myös vanhempani ostamaan Grimbergin Kansojen Historia-teossarjan, josta lähes päivittäin luin lisää käsillä olleesta historia-aiheesta. Sitten opettajamme vaihtui. Uusi opettajamme oli Eero Vilevaara, tunnettu Vimpelin Vedon ykköspelaaja, joka sitten vaikuttikin merkittävästi Hyvinkään Tahkon nousuun pesäpallossa. Hän oli hyvin pätevä opettaja, mutta otin nokkiini, kun hän ensi töikseen siirsi minut eturivistä istumaan Niilo Kuglerin viereen takariville. En päässyt

enää loistamaan, ja mielenkiintoni historiaan hiipui. Nuoret ovat herkkiä.

Toinen episodi, joka vaikutti koulunkäynti-intoni hiipumiseen oli kun kerran ainekirjoituskokeissa yksi vaihtoehtoinen otsikko oli: Miksi minusta kristinusko on ainoa oikea uskonto. Olin toista mieltä ja muutin otsikon miksi ei ole - muotoon. Perustelin mielestäni kantaani hyvin ja kuvittelin kirjoittaneeni parhaan aineeni. Sain numeroksi 6. Ei niinkään siksi, että en ollut kirjoittanut otsikon mukaisesti vaan, niin kuin koin, harhaoppisuudesta. Sen jälkeen putosi myös uskonnon numeroni kymmistä, jossa sen ei olisi pitänyt ollakaan, kahdeksikkoon. Ehkä yllä

mainitut ovat keksimiäni tekosyitä, mutta aiemmin kertamani harrastukset saivat yliotteen koulunkäynti-innosta.

Koko oppikoulun istuin (paitsi Vilevaaran historiatunneilla) Vakkurin Juhan viressä ja me partioluokkakaverit pidimme paljon yhtä. Liikaa miettimättä minäkin valitsin lukioon mentäessä matematiikkalinjan. Juha oli ainoa Hyvinkään aikaisista kavereista, jota Hyvinkään pölyt karistetuani tapailin. Valitettavasti hän juuri tätä kirjoittaessani menehtyi. Syöpä uusiutui, mutta ihailin Juhan stooalaisuutta. Hän oli kouluaikana vähän toisenlainen nuori mies. Häntä ei näkynyt ”kartsalla”, eikä ollut muiden nuorten kanssa nyhjäämässä Valion baarissa. Hän halusi jutella viisaita, ja usein tapasimmekin joko hänen kotonaan tai meillä. Kuuntelimme levyjä ja yritimme filosofoida. Juha tekikin erinomaisen hienon uran sekä kirjailijana että kulttuurin parissa perustaen Afrikkaan Beniniin Villa Karo -nimellä kulkevan suomalaisafrikkalaisen kulttuurikeskuksen. Olen käynyt siellä kolme kertaa ja joka kerta sieltä palattuani nähnyt maailmaa ympärilläni uusin silmin.

Algebra vaikeutui merkittävästi luki-ossa, ja vaikka meillä oli hyvä opettaja, en jaksanut tehdä kotiläksyjä ja aineesta tuli vaikeaa. Käsittämätöntä, että vielä vähemmällä ponnistuksella taas geometria oli maailman helpointa. Ehkä se oli opettajallemme Antti Alangollekin vaikeaa antaa algebrasta kuusi ja geometriasta yhdeksän. Viisi ja kymmenen olisivat olleet oikeat numerot, mutta eihän sellaista eroa kukaan olisi uskonut. Saksan kieli ei myöskään innostanut. Sanoinkin opettajallemme Svea Ladau Wentzille, etten tu-

lisi saksan kieltä koskaan tarvitsemaan. Kuinka väärässä olinkaan!

Englanti taas oli helppoa. Siihen vai-kutti useana kesänä perheessämme pitkään vierailut Birminghamin yliopiston tohtori Peter Farr. Hänen johdollaan teimme pienessä piirissä vuonna 1963 ollessani 16-vuotias parin viikon kiertomatkan Englannissa ja Irlannissa. Yksi mieleeni jäänyt kokemus matkalta oli käynti läheisellä autotehtaalla, jääköön nimi mainitsematta. Keskellä isoa tehdas-salia kokoonpanolinjojen välissä oli lasi-seinillä erotettu tila. Seinässä luki isoilla kirjaimilla ”Disabled Department”. Sisällä vammaiset kasasivat autojen mittaristoja. Opas esitteli tätä ylpeänä. Minusta se oli irvokas tapa työllistää vammaisia ja täysin epäonnistunut profiilinnostoyritys.

Minulla oli selvästi viha-rakkaussuhde uuden englanninopettajamme Liisa Wuorteen kanssa. Hän arvosti osaamis-tani, mutta ei hyväksynyt sitä, että en ollut kiinnostunut kieliopista. Komment-tini asiaan oli aina: Kuka kielioppia ehtii ihmettelemään jutellessa. Ylioppilaskir-joitukset tuntuivat menevän englannin osalta hyvin. Soittaessani opettajalle kir-joitusten jälkeen hän sanoi, että kyllä se C on. Siitä kiistelimme kovasti. Lopputu-los oli, että se tuli takaisin lautakunnasta arvosanalla L+. Se ällä oli tarpeen. Luki-ossa oli ajatuksissani kypsynyt, että pyrin Kauppakorkeakouluun. Tekniseen korkea-kouluun olisin halunnut, mutta siihen ai-kaan sinne oli todella vaikea päästä ja ma-tematiikan huono osaamiseni olisi pääsyn kariuttanut. Kauppakorkeaan ei tuohon aikaan ollut pääsykokeita. Paperien pe-rusteella paikka aukeasi, jos oli auetak-

seen. Laskin, että tarvitsisin kaksi allää ja kaksi c:tä, sitten kesätöitä ja armeijasta pisteet RUK:n käymisestä. Tavoitteeni koki ensimmäisen kolauksen, kun muita allää en sitten saanutkaan. (Ylimääräisenä kirjoitin pitkän matikan lukeneena lyhyen matikan. Siitä tuli i, mutta sehän ei sitten näkynyt papereissa eikä estänyt valkolakin päähän panoa).

Nyt vaan maksimipisteet työharjoittelusta. Työharjoittelu ulkomailla ne toisi. Pääsin kesäksi töihin Boråsiin ompelukoneita maahantuovaan yritykseen. Siitä työharjoittelusta ei paljon jäänyt käteen, mutta ruotsin kielen taito koheni, vaikka en sieltä kavereita oikein löytänytkään. Boråsin suomalaisjoukon kanssa en halunnut olla. Syksyllä lähdin armeijaan. Tullessani Kymen Jääkäripataljoonan kranatinheitinkomppaniaan huomasin heti, että meitä RUK:hon pyrkijöitä on tuplaten kiintiöön verrattuna. Kun vielä sairastuin AUK:n aikana, jäin kiintiön ulkopuolelle ja kauppihaave sai taas lisäkolauksen. Oli pakko muuttaa suunnitelmia. Totesin, että ainoa mahdollisuus oli pyrkiä seuraavalle RUK-kurssille ja sitten loppuvuodeksi lähteä ulkomaan työharjoitteluun. Jos vielä AUK olikin ollut fyysisesti raskas, oli RUK kevyt jotos. Myös alikersanttikokemukseni antoi lisävalmiuksia, joten sain kiitettävän paperit RUK:sta. Harmitti tietenkin, kun kokelasaikaa ei RUK:n omalla ajallaan käynyt saanut kokea.

Seuraavan talven vietinkin sitten Norjassa. Isä oli järjestänyt työharjoittelupaikan Alf Bjerken maalitehtaaseen Osloon. Yhtiön omistaja ja toimitusjohtaja Alf Bjerkke oli Norjassa tunnettu henkilö ja toimi

muun muassa Norjan hiihtoliiton puheenjohtajana. Hän vei minut katsomaan muun muassa Holmenkollenin kisoja, jossa istuin hänen perheensä kanssa katsomossa hänen itsensä istuessa kuninkaan vieressä kuninkaan aitiossa. Tunnelma oli uskomaton, vaikka sumua oli niin paljon, että mäkimiesten hypyistä näki vain osan ilmalennosta, alastuloa ei ollenkaan. Eivät kuulemma tuomaritkaan, ja tuloksista oli paljon kirjoittelua seuraavan päivän lehdissä.

Sattui myös niin, että tuona talvena luisteltiin pikaluistelun MM-kisat Oslon Bisletillä. Sinnekin pääsin kisoja seuraamaan. Jos olivat norjalaiset urheiluhulluja, niin hollantilaiset luistelufanit eivät jääneet toiseksi. Hollannista oli tullut useita tuhansia kisavieraita, jotka puukenkineen kopistelivat kaupungin katuja ja Bisletin katsomossa. Suurin osa hollantilaisista ei mahtunut edes kisapaikalle. Heille riitti päästä suutelemaan Bisletin jäätä. Ard Schenk ja Kees Verkerk olivat kisojen juhlitut sankarit. Norjan-keikka päättyi pääsiäiseen, ja toukokuun alussa sain harjoittelupaikan Göteborgista Mölndahls Oljeslageri Ab:ltä.

Vaikka Göteborg oli täynnä kyseenalaisesti käyttäytyviä suomalaisia, en huomannut mitään hylkimistä ruotsalaisten kohdalta, ja sainkin kivoja kavereita, joten kesä meni rattoisasti. Ruotsi valmistautui siirtymiseen oikeanpuoleiseen liikenteeseen, ja oli mielenkiintoista seurata kaduille ja raitiovaunuihin tehtäviä esivalmisteluja. Hyvinhän se sitten meni. Näiden lisäponnistusten jälkeen pääsinkin sitten rimaa hipoen eli varapaikan kautta Kauppakorkeaan. Mission completed.

Kasvoinko yrittäjyyteen? Varsinaisesti yrittämisestä ei koskaan kotona juteltu. Vanhempani eivät predestinoineet mitenkään minua, mutta antoivat mahtavat eväät elämään. Vanhemmillani oli varmasti vaikutus maailmankatsomukseni muodostumiseen, ja ainakin he ja varsinkin isä yrittivät opettaa hyvälle pöytätavoille. Ellei isä jäänyt ”iltavuoroon” Helsinkiin, me söimme aina päivällistä yhdessä. Yksi vaativimmista tempuista oli käyttää haarukkaa ja veistä niin, etteivät kyynärpäät sojottaneet sivuille. Harjoituksena oli pitää kirjaa kummassakin kainalossa, mutta aika usein ne sieltä putosivat.

Alkoholia ei nautittu päivällisillä edes viikonloppuisin. Viini ja väkevät olivat kuvassa mukana vain, kun tuli vieraita. Viiniosaaminen ja Alkon tarjontakin oli nirkoista. Algerialaista Sidi Brahimia pidettiin jo parempana vierasviiniä. Myös Egri Bikaverin muistan, koska meidän lasten suussa se oli Erkin pikakivääri. Siihen ja Liebfraumilchiin pääsin tutustumaan omakohtaisesti, kun tuli vuodet täyteen. Huttuset ja muutama muu pariskunta kävivät silloin tällöin kylässä, ja usein ilta venähti. Ei ollut kaupunginlääkärin soveliaista ottaa taksia pikkukaupungissa aamutunteina, joten jäivät yökylään. Myöskään ravintoloissa käynti ei kuulunut perheitten menoihin. Hitaasti ravintolatat ja säännöt muuttuivat. Vielä 1980-luvun alussa, kun olimme lomamatkalla lasten ollessa alle 10-vuotiaita, oli illalla ravintolasta ruokailun jälkeen poistuttava ennen kuin tanssi alkoi.

Jos ei viinaksien kanssa lotrattu, niin tupakkaa kyllä paloi. Äidillä oli vastaanotto ilman ajanvarausta Parantolankadul-

la arkipäivisin klo 11–13. En ymmärtänyt silloin enkä vieläkään, miksi ihmisten oli niin vaikea varata vastaanottoaikaa, mutta porraskäytävä oli aina täynnä odottavia ihmisiä ja sinistä savua. Ei ollut lääkärikään sen parempi. Vastaanotolla oli tuhkakuppi. En tiedä, vetikö äiti hermosauhut potilaitten välillä vai heidän kanssaan. Paheitten summa taitaa olla vakio.

Hyvinkääläiseen lääkärikuntaan liitettiin myöhemmin Terho Toivonen. Hän oli armoton sanankäyttävä ja Lääkärikasukuja-nimisen kirjan kirjoittaja. Kerran hän järjesti lääkärikollegoilleen päivällisen kotonaan ja oli plaseerauskortteihin kirjoittanut vieraitten nimet anagrammeina. Äiti oli heti tunnistanut paikkansa, koska Meri Kiiikka oli vääntynyt muotoon Arki Meikki. Ei olisi paremmin voinut kuvata äitiäni.

Isän toimintaa ei ohjannut oman varallisuuden kasvattaminen. Hänen yksi hokemansa oli ”firman bör vara rik; inte ägaren”. Jostain syystä hän aina toisti tätä ruotsiksi. Uskon myös, että hokema oli peritty AK:lta. Yrityksen arvon kasvattaminen oli molemmille tärkeämpää kuin oman varallisuuden kasvattaminen. Tälläkin kolikolla on toinen puoli, johon palaan Teknos-osiossa. Kauppikseen mennessäni varmastikin ajattelin uraa Teknoksesa, mutta ajatus vaan oli siellä jossakin eikä varsinaisesti ohjannut toimintaani. Enemmänkin kuvittelin tulevaisuuttani myynnin ja markkinoinnin parissa. •

Kolme vuotta kauppakorkeakoulua su-
jahti nopeasti ja paljon ehti tapahtua.
Löysin sieltä myös tulevan vaimoni niin
kuin moni muukin opiskelijakaverini. Isän
sanonta ”lika barn leka bäst” piti tässäkin
paikkansa. Olin kyllä Leenaa yrittänyt lä-
hestyä kuntailloissa jonkinlaisella tarkoi-
tuksella, mutta suhteemme lähti lentoon
vasta hänen pyydettyä minua kavaljeerik-
seen KY:n eli ylioppilaskunnan vuosijuh-
laan, joka ainakin alkuillasta oli arvokas
frakkitilaisuus. Silloin jaksoi juhlia aa-
muun saakka.

Ehkä välkyin opiskelijakavereistani oli
Juhani Seppovaara. Hän valmistuikin en-
nätyksellisesti reilusti alle kahdessa vuo-
dessa ja säikäytti opettajakuntaa halven-
tamalla hienon tutkinnon arvoa. Hänen
suorituksensa oli vaikuttamassa myös
tutkinnonuudistukseen, jonka tulokse-
na ekonomin tutkinnosta tuli akateemi-
nen loppututkinto. Juhani pääsi valmis-

tuttuaan Suomen Pankkiin tutkijaksi.
Myöhemmin huomasin hänen tehneen
kansatieteellisesti arvokkaita kirjoja pe-
rinnerakennuksista, myös ulkohuusseis-
ta. Kerran myöhemmin tavatessani hänet
hän antoi käyntikorttinsa, jossa tittelinä
oli ”Pienkanalan omistaja”. Eipä mennyt
akateeminen opiskelu hukkaan.

1960-luvun lopulla elettiin opiskelijoi-
den yhteiskunnallisen heräämisen aikaa ja
myös Kauppiksessa voimistui opiskeluai-
kanani mies ja ääni -periaatteen kannatus.
Olin jonkin verran mukana oppilaskun-
nan riennoissa, ja kokoomuskin, jota kan-
natin, lähti tätä ylevää periaatetta kan-
nattamaan. Helposti olimme ohjattavissa.
Ystäväni Kalevi Aro ja Jukka Härmälä
muistelevat ansaitulla ylpeydellä vieläkin
olleensa niitä harvoja, jotka eivät tähän
demokratiahömppään innostuneet, vaan
vastustivat sitä avoimesti. Myös vasem-
mistolaisuus nosti päätään. Ylimmäisenä

Selfie Leena ja Antti
viidenkymmenen
vuoden takaa

päsmärinä oli Esko Seppänen, joka rakasti mikrofoniin tarttumista. Urbaani legenda tai ei, mutta kerrottiin, että hänelle ei ollut tilaa kokoomuksen nuorissa, koska hän oli liian oikealla. Mitäs aatteesta, jos voi olla eri mieltä.

Kouluaikana oli arpapeliä, kenestä tuli kaveri. Kauppiksessa meitä yhdisti monet asiat, ja useimmat loppuelämän hyvistä ystävistä ovat siltä ajalta. Tosin perheystävyydet kehittyivät vasta valmistumisen ja perheiden perustamisen jälkeen. Seija Kulkki ja Ari Koskivaara, Eero Ahola, Kirsti ja Kalevi Aro, Marjatta ja Jukka Härmälä, Lia ja Ilkka Talvitie ja Leena ja minä muodostimme ryhmän, jota aloimme kutsua Ropusakiksi. Siihen liittyivät vielä Leena ja Björn Chydenius.

Pyöreitten vuosien, lähinnä neljäkymppisten omanlainen juhlinta oli osa yhteydenpitoamme. Pelasin nuorempana paljon squashia Härmälän Jukan kanssa. Usein hän esitti, ettei kerran viikossa oikein ri-

tä, ja vuoden 1986 itsenäisyyspäivää ennen hän ehdotti, etteikös mennä silloin pelaamaan. Sehän sopi, ja hän ilmoitti tulevasa hakemaan minut aikaisin lauantaiamuna. Autoon noustessani kysyin, mistä hän oli löytänyt kentän. ”Ilmailuopistolta”, vastasi hän. Ajoimme kohti lentoasemaa ja ramppia ylös lähtevien lentojen alueelle. En aavistanut mitään ja ihmettelin, että miksi ajoimme sinne. Jukka pysäytti auton ja käski minun mennä ovesta sisään ja hakea oikealta infosta avain. Riensin sinne ja tiedustellessani avainta kuulin takana ni röhönauria ja kääntyessäni näin koko Ropusakin ja ison banderollin ”Antin squash-matka”. No, meidät oli kaikki vuorollamme helppo höynäyttää.

Mukana oli Leenakin, jonka olin jättänyt kotiin nukkumaan. Ilmankos Jukka ajoi niin hitaasti. Saariselälle siitä jouduttiin lantsarit jalassa ja minusta leivottiin Laphin keisari. Seija taas yllätettiin Roomassa Espanjalaisilla portailla. Suurin

ongelma matkalla oli kuulema pitää kuuluva nauruni aisoissa niin, ettei verhon etupuolelle Eeron junailemat Seija ja Ari kuulleet ääntäni koneessa. Jukan kansalaispäivälliset Svenska Klubbenilla fraikeissa ja pitkissä leningeissä olivat myös ikimuistoiset. Rupusakki on pysynyt hyvin kasassa, ja olemme vuodesta 1987 juhloneet juhannusta yhdessä. Alussa mökillämme Inkoossa ja sitten Härmälöitten huvilalla Barösundissa, jonne olemme mahtuneet paremmin. Yksi syy näin pitkään kestäneeseen traditioon on ollut se, että vieraat tuovat ja tekevät ruoan. Puolet aaton päivällisen ja puolet juhannus-

päivän lounaan. Upeita teemojakin olemme vuosien varrella keksineet, ja pieni kilvoittelu ryhmien välillä on tuonut omat hyvät mausteensa.

Rupusakki "in corpore" mökillämme Inkoossa juhannusta viettämässä vuonna 1991.

Finnair oli juuri lennättänyt Eero Aholan Tokiosta, ja tuliaisina oli otsapannat. Pöydän ympärillä vasemmalta Leena Kiiikka, Marjatta Härmälä, Ilkka Talvitie, Eero Ahola, Kalevi Aro, Antti Kiiikka, Seija Kulkki, Björn Chydenius, Tuire Lamberg, Kirsti Aro, Ari Koskivaara, Leena Chydenius, Jukka Härmälä, Lia Talvitie

Kauppi noudatti joko tietoisesti tai tiedostamatta periaatetta ”laitetaan paras proffa luennoimaan alkeita”. Jouko Paakanen oli kaikkien meidän idoli. Hänen kansantaloustieteen esikurssin luentonsa olivat loistokkaita ja vaikutti varmasti monien ainevalintoihin. Oma pääaineeni oli markkinointi. Totuuden nimessä siinä pääsi kyllä helpolla, kun osasi itseään hyvin markkinoida. Laudatur-tenttikirjat olivat minusta ihan mössöä, ja muistan kirjoittaneeni tentissä ihan omiani ja myös suullisessa tentissä latelin omia ajatuksiani. Hyvin kelpasi kuin väärä raha. Monta vuotta myöhemmin olen avannut samoja kirjoja ja suureksi hämmästykseni olen todennut, että asiaahan siellä puhuttiin.

Tilastotiede oli monelle, myös minulle paha rasti. Aineesta oli pakko suorittaa vähintään esikurssi. Tuskaisesti meni läpi. Toistakymmentä vuotta myöhemmin olimme pääsemässä sisään saksalaisen Bosch-yhtiön toimittajaksi. Edellytys oli, että heidän edustajansa tulisivat käymään firmassa ja hyväksyisivät laatujärjestelmämme. Tätä prosessia varten he olivat laatineet opaskirjasen, jota lukiesani sain ahaa-elämyksen. Tilastotieteen esikurssikirja esiin ja sieltä luin ihan samat jutut, jotka oli esitetty Boschin oppaassa. Yhtäkkiä, kun oli selvä motivaatio ja konkreettinen tilanne, tilastotiedekin oli selvää kauraa.

Muista professoreista on syytä mainita Mika Kaskimies. Häntä emme oikein osanneet arvostaa, ja päällimmäiseksi hänen luennoiltaan muistiini jäi, että vientimiehen tulee osata pelata golfia. Oli hänellä tarjota muitakin viisauksia,

ja vasta myöhemmin ja uudelleen markkinoinnin kirjoja selatessani opin häntä arvostamaan. Veikko Leivo tuli TKK:lta ja toi markkinointiin mukaan sovellettua matematiikkaa muun muassa markkinatutkimusten tekemiseen ja tulosten analysointeihin. Tuntui, ettei hänen roolinsa Kauppiksessa ollut helppo, vaikka hän nousikin myöhemmin koulun rehtoriksi. Oli se matematiikka muillekin kaupplaisille kuin minulle vaikeaa.

Leivon luennoilta jäi päällimmäiseksi mieleen hänen esittämänsä verhokäyrät vaikkapa eri liikennemuotojen nopeuden kehityksestä. Esimerkkinä autojen ja autoliikenteen nopeus nousi tasaisesti, kunnes sitten liikenneturvallisuuden ja polttoainekulutukseen vedoten autoliikenteen nopeus ei enää jatkanut nousuaan vaan jopa laski. Sama on tapahtunut myös lentoliikenteessä, jossa Concordeen jälkeen on palattu aiemmalle tasolle, ja myös laivaliikenteessä, jossa Finnjet jäi surullisen kuuluisasti historiaan. Minusta tuntuu, että olemme nyt näkemässä vastaavaa kehitystä elektroniikan ja tietoliikenteen osalta. Haluavatko kuluttajat 4K-televisioiden jälkeen vielä entistä tarkempia televisioita? Entä nopeus langattomassa tiedonsiirrossa? En kiistä, etteikö 5G voi tarjota uusia mahdollisuuksia erikoiskohteissa, kuten etäleikkauksissa, mutta eipä näytä suuremmalti olevan imua sen laajamittaisiin kuluttajasovelluksiin. Ihmettelen myös, ettei tietoliikenteen tarvitseman energiamäärän jatkuva kasvu ole johtanut vielä isompaan keskusteluun asiasta.

Kauppiksesta valmistuttuani vuonna 1970 lähdin kesäksi Amerikkaan AIESEC-harjoittelijaksi. Ensimmäinen

lentomatkan oli siis 23-vuotiaana. Englannin-matkanihan olin tehnyt laivalla ja junalla. Sain järjestön kautta paikan jostain pikkukaupungista ja firmasta, joka tuntui arveluttavalta. Teknoksen kansainvälisten suhteiden kautta sain kuitenkin vaihdettua paikan International Paint-yhtiön New Yorkin toimistoon. Kaksi kuukautta tein sekalaisia konttorihommia Manhattanilla ja sen jälkeen kierteilin kuukauden Greyhound-bussilla kursikaveriini Erkki Lojanderin ja Matti Pajusalon kanssa ympäri Amerikkaa. Siihen aikaan bussiyhtiö myi ulkomaalaisille kuukauden lippuja 99 taalan hintaan rajoittamattomalla mailimäärällä. Koska budjettimme olivat tiukat, teimme niin, että valitsimme joka toiseksi yöksi pitemmän bussiyhteyden ja joka toinen yö nukuimme YMCA-majataloissa. Nuorena jaksoi, mutta silti New York, Boston, Montreal, Toronto, Niagara Falls, Chicago -kierroksen jälkeen Denverin kohdalla totesimme, ettemme jaksaa enää länsirannikolle saakka peffaa levittää, ja käännyimme etelään Grand Canyoniin, josta matkasimme Houstoniin ja Meksikon puolella Tijuanaassa käynnin jälkeen New Orleansin ja Atlantan kautta takaisin. Huh huh.

Vanhempani hyväksyivät hyvin Leenan, mutta se oli kova paikka heille, kun muutimme yhteen asumaan eikä meitä ollut vielä vihitty. Pyynnöistä huolimatta he eivät koskaan tulleet kylään Munkkivuoren vuokrakaksioomme. Häitä tietysti mietimme, mutta edellä mainittu vaikutti siihen, että päätimme vain käydä vihillä ja kertoa asiasta vasta sen jälkeen. Olimme varanneet matkan Kanariansaarille

Las Palmasiin joulun 1970 jälkeen. Keksimme, että menisimme matkalla naimisiin. Saimme yhteyden pastoriin, joka toimi Teneriffalla. Totesimme, että pääseehän sinne lentokoneella Las Palmasista, ja niin asia oli sovittu. Kun menimme sovittuna päivänä lentokentälle, saimme kuulla, että kaikki pienempien koneiden lennot oli peruutettu kovan tuulen vuoksi. Kävi mielessäme, että onkos nyt Jumala päättänyt, ettei meistä tällä tavalla tulisikaan aviopari. Soitin pastorille. Hän kertoi, että kyllä Las Palmasistakin löytyy pappi, joka voisi meidät vihkaista, ja niinpä monen lisäkommelluksen jälkeen olimme aviopari. Vanhempieni suhtautuminen muuttui saman tien, ja pian saimme heidätkin kylään. Pari vuotta myöhemmin vanhempani kävivät Sipilöillä (Pentti Yrjänä Sipilästä, joka oli myös kirkkovaltuuston jäsen, kerron lisää myöhemmin) kylässä ja saivat huomata, että nuorin poika asui tyttöystävänsä kanssa yhdessä pojan vanhempien kanssa saman katon alla. Taisi olla vanhemmilleni aika shokki. Maailma oli muuttunut. •

TEKNOS – KÄYTÄNNÖN KAUPPA- KORKEAKOULU

Valmistuttuani ekonomiksi oli ajatukseni jatkaa vielä kauppatieteiden kandidaatiksi. Ekonomin tutkintohan ei vielä tuolloin ollut virallisesti akateeminen loppututkinto. Niinpä jatkoin lukuja vuoden 1970 syksyllä ja toimin samalla vierailevan professori Hasselbladtin assistenttina. Sainkin syksyn aikana tentit suoritettua, ja gradunkin teko oli päässyt vauhtiin. Sen otsikoksi oli sovittu ”Maalien kysynnän ennakointi”. Olin saanut useita aikasarjoja kerättyä, ja näytti siltä, että vain tilastolliset analyysit ja johtopäätökset puuttuivat. Niinpä olin valmis lähtemään varsinaiseen työelämään vuodenvaihteessa. Jälkeenpäin ajatellen olisi varmasti ollut hyväksi, jos olisin ensin ollut muutamana vuotena niin sanotusti vieraalla töissä. Olin saanut vähän perspektiiviä. Muistan isäni kanssa Teknokseen tulosta keskustellessamme esittäneeni, että olisin kiinnostunut toimimaan markkinointi- ja

mainospuolen tehtävissä. Hän ei ollut kovin innostunut siitä, ja myöhemmin näin, kuinka vahvasti hän otti niihin asioihin kantaa ja mainosihmiset olivat aina hänen hampaissaan. Ehkä hän halusi suojella minua itseltään. Sen sijaan hän ehdotti, että ryhtyisin vetämään vientitoimintaa. Sehän sopi paremmin kuin hyvin.

Teknoshan oli tuolloin vielä lähes puhtaasti kotimarkkinayritys, mutta oli juuri aloittamassa jauhemaalien valmistuksen ja ostamansa lisenssisopimuksen mukaan oli oikeutettu myymään Oxyplast-jauhe- maaleja myös muihin pohjoismaihin. Olihan Teknoksella myös pieni yhteistyöyri- tys, myyntiyhtiö Fennia Färg Ruotsissa, jonka Teknos oli perustanut, mutta pyysi sitten Tikkurilaa jakamaan kustannukset. Se oli tullessani taloon 50/50-osakkuusyh- tiö Tikkurilan Väritehtaiden kanssa. Idea- na oli jakaa kustannukset puoliksi, ja peri- aatteena oli, että Tikkurila myy sisämaalit

ja Teknos ulkomaalit, pois lukien Panu, josta oli Ruotsiin myyty lisenssi. Pääasiallinen asiakaskunta koostui maalausliikkeistä. Koko touhu näin jälkikäteen katsottuna oli aika näpertelyä.

Ensimmäisiä työtovereita

Ensimmäinen esimieheni oli Asko Puumalainen, kaupallinen johtaja. Hän oli tullut taloon Pentti Yrjänä Sipilän siirryttyä Akkuteollisuus Oy:n toimitusjohtajaksi. Sipilä oli toiminut menekinedistämistehtävissä Ensossa, mutta ”myi” itsensä Teknokseen vuonna 1961. Panu oli se tuote, jota hän helli, ja sekä itse tuotteen erinomaisuus että Sipilän markkinointiosaaminen nostivatkin Panun nopeasti eniten myydyksi ulkomaaliksi. Sipilästä oli tullut vanhempiemme perhetuttu, ja hänen ostettuaan vielä kesäpaikan Bromarvista perheet olivat paljon yhdessä. Häntä pidin aika veijarina ja ymmärrän, että Askolla oli kova paikka ottaa vastuu myynnistä ja markkinoinnista Pentti Yrjänän jälkeen. Asko oli erinomainen esimies ja hyvä opettaja työelämän koukeroihin. Arvostin häntä kovasti. Hän teki väitöskirjansa työn ohessa ja siirtyi Teknoksesta silloisen E-Öljyt-yhtiön toimitusjohtajaksi.

Vanhempia työtovereita olivat Yrjö T. Järvenkylä, joka kulki firmassa nimellä YTJ. Hänhän oli Teknoksen varsinainen perustaja, mutta 1970-luvulla hän ei vastannut enää maalikehityksestä vaan sisäisestä laskennasta. Hänen mustaan kirjaansa sain tutustua kuin suureen salaisuuteen. Muistan, että ensimmäinen

yllätys oli se, että Ferrexin kate oli yli 100 prosenttia. Mahdotonta!

Katetuottolaskenta oli syrjäyttänyt aiemmin käytetyn sisäisen laskennan tavan, jossa ei eroteltu muuttuvia eli tuotannon määrästä riippuvia kustannuksia ja kiinteitä kustannuksia. Järvenkylän versio oli kyllä moderni katetuottolaskenta, mutta myyntikate ei ollut prosenttia myyntihinnasta vaan kate jaettuna muutuvat kustannukset. Myös laskennassa käytettiin katetta/kilo, kun taas myynti oli litroina. No, yksissä tuumin nämä muutettiin vastaamaan yleistä laskutapa. YTJ:n apuna hinnoittelijana toimi Tapio Penttala, jolta myyjät kävivät pyytämässä tarjouksiinsa sopivat hinnat. Hänelle oli syntynyt erinomainen peukalotuntuma oikeista hinnoista, ja yhteistyö myynnin kanssa toimi saumattomasti. Jälkeenpäin on käynyt mielessä, oliko Penttala liian lepsu, koska hyvin harvassa olivat minusta asiaan kuuluvat talon sisäiset ”tinkimisneuvottelut”. Kun sitten myyntiosastojen päälliköt tulivat itse vastuullisiksi osastonsa katteesta, tilanne muuttui. Kauko Kovanen oli legendaarinen henkilö. Hänhän oli tullut Pyramidiin konttoripäälliköksi vuonna 1935 ja toimi nyt Teknoksen talusjohtajana. Hänen eläköityessään vuonna 1975 piti pestata kolme henkilöä hoitamaan hänen tehtävänsä: talusjohtaja, henkilöstöpäällikkö ja ostopäällikkö. Kaukon ostopolitiikasta kuului juttuja, joiden mukaan toimittajat laittoivat tarjouksiinsa aina ”Kovasimen lisän”, jonka Kauko sitten aina sai tingattua pois. Hänen nuukuutensa tunnettiin talon sisällä hyvin, ja usein hän kiinnitti huomiota pieniinkin juttuihin. Esimerkik-

si matkalaskuja tarkastaessaan hän saattoi todeta, eikä tavallinen konjakki olisi riittänyt, vaan oli pitänyt tarjota VSOP:tä. Hänen lupsakka tapansa pyrkiä säästämään firman rahaa ei johtanut vihamielisiin reaktioihin. Päinvastoin hän oli hyvin arvostettu firman sisällä.

Ainoa kahnaus, johon hän joutui isäni kanssa, liittyi vakuutuksiin. Teknos oli kuuliaisesti ollut Pohjolan asiakas. Eräänä päivänä isäni huomasi Pohjolan asiakaslehdessä kuvan Pohjolan asiamiesten retkestä, ja paljastui, että Kauko toimi työssä ohella Pohjolan asiamiehenä. Paljastus johti tietenkin siihen, että kilpailutimme vakuutukset ja hinnanalennus oli valtava. Muistan, että suosittelin vakuutusyhtiön vaihtoa, mutta Pohjola sai jatkaa samoin kuin Kaukokin, eikä siitä näyttänyt tulevan säröä miesten suhteisiin. Siitä, mitä Kauko oli hyötynyt asiamiestehtävästä, ei koskaan keskusteltu. Kesti muutaman hetken tajuta, etteivät vakuutusyhtiöt kilpailleet omaisuusriskien vakuuttamisesta vaan runsaasti työllistävien yritysten lakisääteisistä ja hyväkatteisista vakuutuksista. Niistähän ei voinut alennusta myöntää, mutta paketoimalla vakuutukset tilanne oli toinen. Vielä jäätyään eläkkeelle Kauko kävi usean vuoden ajan tuuraamassa talousjohtajaa hänen kesälomansa aikana. Muutamassa päivässä hän tiesi paremmin kuin viranhoitaja itse, mitä talossa tapahtui. Firmassa oli sanonta, että Teknoksen ylimpään johtoon pääsi vain, jos oli syntynyt vuonna 1909 ja oli kotoisin Viipurista. Nämä asiat yhdistivät Järvenkylää, Kovasinta ja isääni.

Kaukon seuraajaksi oli kaavailtu ekonomi Hannu Närheä, joka muutamaa kurssia

ennen minua oli valmistunut Kauppiksesta. Hän olisi varmasti ollut erinomainen valinta, mutta hän kunnianhimoisena nuorena varmasti laski, ettei voisi Teknoksessa koskaan päästä toimitusjohtajaksi. Hän siirtyikin sitten silloisen Leipureiden Tukku Oy:n kautta Kaukomarkkinoihin ja siellä nousi toimitusjohtajaksi.

Kun perustin Premix Oy:n, josta kerron myöhemmin, pyysin vielä Kaukoa toiseksi tilintarkastajaksi. Ajattelin myös, että alkavallakin yrityksellä pitää olla yleisesti arvostettu tilintarkastaja. Siksi pyysin toiseksi tarkastajaksi Teknoksen tilintarkastajaa Tauno Haatajaa. Itse tilintarkastukset etenivät siten, että kokouksessa Tauno kysyi Kaukolta, joka oli käynyt läpi tilintarkastusaineiston, oliko tällä huomautettavaa. Kun vastaus oli, ettei ollut, Tauno vetäisi nimensä papereihin niitä koskaan näkemättä. Luottamus Kauko Kovasimeen oli luja.

Kauko toimikin Premixin tilintarkastajana kymmenen vuoden ajan, eli kaikkiaan hän toimi suvun yhtiöiden palveluksessa yli 55 vuotta palvelen siis kolmea sukupolvea. Harvinaisen kunnioitettava suoritus. Käydessäni katsomassa häntä sairaalassa vuonna 1988 oli hän pyytänyt Thelma-vaimoan tuomaan huoneeseensa mappeja. Siellä hän sängyllään istuen tarkasti viipurilaisen William ja Ester Otsakorven säätiön tilejä. Totesin, että jos ei käyntini häntä piristänyt, niin ainakin se piristi minua.

Kaukon seuraajaksi kutsuttiin merkonomi ja valtiotieteiden maisteri Eino Saarinen, joka oli toiminut Bernerillä vastaavissa tehtävissä, mutta halusi jatkaa

uusissa ympyröissä. Erittäin fiksu ja ammattitaitoinen kaveri, mutta melko pian hän päätti lähteä. Hän joutui muutamista sinällään pienistä asioista joidenkin kanssa ”napit vastakkain”. Yksi heistä oli Pentti Alander, vähittäismyynnistä vastaava myyntipäällikkö, joka siirtyikin kahnauksen jälkeen Tikkurilaan. Eino Saarinen kertoi irtisanoutumisensa syyksi sen, että oli lausunut harkitsemattomia mielipiteitään karjalaiskysymyksistä ja oli näin pahoittanut Kaukon ja muiden karjalais-taustaisten mielen. Tiesimme kyllä, ettei hänen lähtönsä Berneriltä ollut ihan normaali, ja ehkäpä samanlaiset syyt ajoivat hänet taas hakeutumaan uusiin ympyröihin. Henkilökemia on varmasti kemian vaikein osa-alue. Teknoksesta Eino Saarinen siirtyi Pohjolan liikenteen talousjohtajaksi ja sitten toimitusjohtajaksi 1977 ja nousi sieltä 1988 VR:n pääjohtajaksi. Henkilökemian kurssi kiitettävästi suoritettu.

Teknillisenä johtajana toimi Veikko Tolvanen. Muistan, että aina kun menin hänen huoneeseensa, oli hänen ovensa auki ja huone täynnä neuvonpitäjiä. Se oli kuin juttutupa, ja aina hän viittasi käymään sisälle ja niin muiden kanssaan käymiensä juttujen lomassa hän hoiti minunkin asiani. Myöhemmin arabimaissa käydessäni näin samanlaista johtamista-paa, mutta Veikko oli kyllä ihan suomalainen perusinsinööri.

Isäni, Kauko Kovan, Asko Puumalainen ja Veikko Tolvanen muodostivat yhtiön johtokunnan eli hallituksen, joka toimi myös yhtiön johtoryhmänä. Pääsin sen toimintaan pian mukaan. Vähän tuloni jälkeen siihen liittyi Jukka Tarkka, jonka kyvykkyyden isä oli huomannut Kemian

Keskusliitossa, jossa Jukka oli osastopäällikkönä. Jukan vastuulle tuli sekä ulkoinen että sisäinen tiedotus sekä myöhemmin myös mainososasto.

Askon väitöskirjan tekemisestä olimme tietoisia, mutta yllätys oli, kun Jukka pyysi muutaman viikon vapaata viimeistelläkseen väitöskirjansa. Taisi olla pikkuveljellä kiire saada väitöskirja valmiiksi ennen isovelji Pekkaa. Molemmat sitten roikkuivat nähtävillä yhtä aikaa, mutta Jukka tohtoroitui ensiksi. Hänen työnsä koski sotasyllisyysoikeudenkäyntiä ja sai paljon julkisuutta, ja ymmärsimme kyllä, että Jukan matka tulisi jatkumaan toisenlaisissa ympyröissä, kuten sitten kävikin. Myöhemmin Teknoksen johtoryhmään liittyi tutkimusjohtajaksi Kemiran Vihtavuoren tehtailta pestattu Kai Tuukkanen.

Kolme tutkimuspäällikköä on syytä mainita: Henrik Tallgren, Holger Alen ja Pekka Mähönen. Kaikki omalla tavallaan erilaisia mutta erinomaisia tehtävissään. Henrik vastasi epoksimaalien kehityksestä ja oli sekä talon sisällä että asiakaskunnassa hyvin arvostettu. Hänellä ei ollut aikaa eikä varmasti intoakaan mapittaa papereitaan, vaan pöydällä oli useita yli puolen metrin korkuisia paperipinoja. Aina hän kuitenkin löysi hakemansa paperin nopeasti oikeasta pinosta. Pekka vastasi jauhemaalien ja muovien väritiivisteiden tuotekehityksestä. Hän taas oli superjärjestelmällinen. Kaikki paperit olivat maissa tuolin takana. Molemmilla tyyleillä syntyi huipputuloksia. Holger, kutsumanimeltään Holkki vastasi korroosionesto-maalien tuotekehityksestä lukuun ottamatta epokseja. Hän oli myös vakuuttava puhuja ja osallistui paljon asiakastilaisuuksi-

siin. Unohtaa ei voi toimitusjohtajan sihteerinä Siiri-Liisi ”Siipu” Laurilaa, jonka Pentti Yrjänä Sipilä oli tuonut tullessaan Ensosta. Sen lisäksi, että hän hoiti hyvin eleettömästi ja nopeasti toimitusjohtajan sihteerille kuuluvat tehtävät, hän toimi myös kaupallisen johtajan sihteerinä ja sitten vielä Jukka Tarkan sihteerinä. Tuohon aikaan suuri osa kirjeistä saneltiin sihteerille, joka pikakirjoitti tekstin, tai sanelu tehtiin nauhalle. Itse puhtaaksikirjoitus tapahtui kirjoituskoneella, jossa oli useampi kalkeeripaperi kopioiden välissä. Yksi Siipun tehokkuuden salaisuuksista oli nopea ja virheetön kirjoittaminen. Useaan kopiaan tehtävät virhelyöntien korjaukset olisivat olleet tuhoisia.

Tieto kulki – ainakin johtokunnan sisällä

Johtokunnalla oli ruokalassa oma kabinetti, jonne kokoonnuimme lounaalle. Söimme samaa hyvää rouva Launokarin valmistamaa kotiruokaa kuin muutkin toimihenkilöt. Silloin tällöin kabinettiin tuli myös tärkeitä asiakkaita lounasvieriksi. Uolevi Raadetta jännitettiin etukäteen, ja olimme varanneet vähän parempaa vierasruokaa. Asiakassuhde lounaan aikana varmasti vahvistui. Ainoa moka tapahtui, kun Rauma Repolan johto tuli lounaalle ennen lähtöään Moskovaan. Nakkikastike varmasti mietitytti. Otan tämän mokaan omaan piikkiini, sillä en ollut muistanut varoittaa rouva Launokaria etukäteen arvovieraista.

Näillä työlounailla käsiteltiin keskeisiä asioita, joten tieto ryhmän sisällä kul-

ki hyvin. En muista, että koskaan olisi pidetty yhtäkään muodollista johtokunnan kokousta. Kovasin teki pöytäkirjat, kun tarvittiin virallisia papereita päättämistämme asioista. Usein lounaalle kabinettiin oli kutsuttu joku asiantuntija talon sisältä, ja silloin keskustelu pyöri hänen edustamansa aihepiirin ympärillä. Siitä huolimatta olimme aika eristettyjä, vaikkakin tiedonkulku ylhäältä alaspäin parani huomattavasti Jukan ottaessa tiedotusvastuun. Tapana oli myös, että yhtiöstä lähetetyt kirjeet pantiin johtokunnan sisällä kiertoon samoin kuin uudet tuoteselosteet ja muut vastaavat. Menettely kulki nimellä seitsemän veljeksen saappaat. Tänä päivänä tuntuu vaikealta kuvitella moista työskentelytapaa, mutta siinä oli paljon hyvääkin. Melkein kuin olisi ollut yhtiön hallituksen strategiakokous päivittäin. Ulkopuolista hallitustahan Teknoksella ei tuolloin ollut.

Vientioppia ja elämäntouluu

Jauhemaalivienti, joka oli ensimmäinen keskeinen vastuuni, lähti kehittymään hyvin, ja saimmekin monta makoisaa voittoa. Ehkä kirkkain kruunu oli päästä toimittajaksi Volvolle, joka oli aloittamassa kuorma-autojen runkopalkkien pintakäsittelyn jauhemaalilla.

Fennia Färigin toiminnan laajentamiseen ei näyttänyt löytyvän eväitä, ja uhkasimme jäädä marginaaliin. Ruotsalaisien maalausurakoitsijoiden kutsuminen Suomeen ja tehtaisiimme sekä heidän ”ulkoiluttamisensa” olivat osa myynnin edistämistä. Joitakin viikkoja Teknoksella

le tuloni jälkeen Asko kertoi, että joukko maalarimestareita Ruotsista on tulossa vieraaksi. Hän pyysi, että toimisın tuloillallisen isäntänä. Vastasin, että siinä joudun kyllä susien suuhun. Hän sanoi, ettei huolta, koska toisena isäntänä olisi Tikkurilalta vanha kehäkettu.

Ajan tavan mukaan ilta alkoi Kalastajatorpan saunalta, jossa otettiin kunnolla vauhtia. Sen jälkeen siirryimme päivällispöytään pyöreään saliin. Snapsi ja viini vuorottelivat erikoiseen tahtiin niin, että tämä vanhempi isäntä alkoi pilkkiä. Ruotsalaiset ottivat tilanteesta kaiken irti, ja ilta torpalla päättyi kohtuullisen sekavassa tilassa. Seuraavien päivien aikana tuli Teknokseen laskuja useammasta helsinkiläisravintolasta, joissa vieraamme jatkoivat juhlintaa velaksi. Luottoa oli siihen aikaan jopa ravintoloilta.

Toinen tulikoe, johon Asko minut laittoi, oli toimia isäntänä asiakkaamme Markku Fingerroosin matkalla, jossa kävimme tutustumassa jauhemaalaukseen Tanskassa ja Saksassa. En tuntenut Markkua aiemmin, mutta Asko totesi, ettei se ole ongelma. Kööpenhaminan-kone teki siihen aikaan välilaskun Turussa, ja olimme sopineet, että Markku Fingerroos ja hänen yrityksensä tekninen johtaja Ketola nousisivat kyytiin sieltä. Ei ollut ongelma tunnistaa matkalaisia. Markku astui matkustamon ovelle ja suurella äänellä kajautti: ”Markku Fingerroos, Turun kochein.” Eikä se ollut kaukaa haettu: pitkä mies, musta kihara tukka ja pilke silmäkulmassa. Totesin mielessäni, että nyt voi olla pitelemistä varsinkin, kun hän istuuttuaan viereeni tokaisi ensimmäiseksi: ”Ei ole sitten penniäkään rahaa mu-

kana.” Saksassa Markku innostui illalla näyttämään temppujaan. Häneltä oli yksi sormi lyhentynyt jonkun pikku onnettomuuden vuoksi. Sitä eivät isäntämme olleet huomanneet, ja illallispöydässä hän esitti tempun, miten voi vetää sormensa poikki. Ketola totesi perään, ettei tuo mikään temppu ollut, ja peitti oman kätensä ja hups – kaksi sormea oli irti poikki. Aika sahureita molemmat.

Antero Keihäs, joka oli aiemmin ollut Teknoksella teollisuusmyyntitehtävissä, saatiin houkuteltua vetämään Fennia Färgiä, ja hänen aikanaan myynti kasvoikin hyvin ja jopa kohtuu kannattavasti. Ennen kaikkea hänen kanssaan oli miellyttävä työskennellä. Oli suuri pettymys, kun hän siirtyi suuren ruotsalaisen maalausliikkeen Alucromin Suomen-toimintojen vetäjäksi. Yhteistyö kyllä jatkui, mutta nyt hän oli iso asiakas.

Gradun tekeminen vientikiemuroissa unohtui, eikä se tuntunut enää tarpeelliselta. Vähästä se oli kiinni, vaikkakaan Teknosta hyödyttäviä tuloksia ei näyttänyt olevan tulossa niiden aikasarja-analyyysien pohjalta. Se olikin varsinainen syy, miksi se jäi. Nollatutkimuksia on muutenkin tarpeeksi.

Vuosi 1974 oli monien muutosten vuosi. Asko irtisanoutui, ja minulle tarjottiin kaupallisen johtajan pestiä. Otin sen vastaan tietämättä, mitä kaikkea saisin heti kokea. Pentti Alanderin lähtö, josta jo mainitsin, sattui juuri samaan aikaan. Hänen tilalleen pestasin Kalevi Ouraman, joka siirtyi sittemmin Havin toimitusjohtajaksi. Urho (Urkki) Hakkarainen seurasi häntä. Hän sai minut innostumaan veneprojektiin. Hän oli teettänyt erinomaisel-

la venepuusepällä Håkan Sundilla kopion suosituista Family Cruiser -moottoriveneistä. Se ei jäänyt yhtään jälkeen alkuperäisestä, mutta syntyi paljon halvemmalla. Siitä innostuneena alkoi myös oma vastaavanlainen projektini, ja Håkan Sundin valmistama veneemme olikin ilomme aiheena lähes kymmenen vuotta. Birger Fogelholm, joka vastasi laivamaalimyyni- osastosta, siirrettiin ostopäälliköksi. Olimme sitä mieltä, että hänen habituksensa sopisi paremmin osto- kuin myyntitehtäviin, mutta oli virhe nimittää hänet myös henkilöstöpäälliköksi. Se päätös purettiinkin nopeasti. Hän sai synnytettyä joissakin ihmisissä vahvoja aggressioita – aivan kuin poikansa professori Mikael Fogelholm ravitsemusasioissa. Erkki Taskisen tulo laivamaaliosaston johtoon antoi taas vauhtia osastolle, ja markkinaosuutemme suomalaisilla telakoilla käytetyistä maaleista oli useana vuonna sata prosenttia.

Keijo Kajander valittiin uudeksi teollisuusmaaliosaston vetäjäksi, ja kun Jukka Tarkka otti mainososaston vastuulleen, oli uusi myynti- ja markkinointiorganisaatio valmis. Jukan habitukseen eivät ehkä päällepäin kuuluneet moiset asiat, mutta hän hoiti pestin erinomaisesti. Uusi mainospäällikkö Leena Saarisalo ja hänen aisaparinsa Heikki Peron sekä Jukka muodostivat loistavan tiimin. Leena ja Heikki jatkoivat myöhemmin yhteistä uraansa ja perustivat Povitasku-nimisen mainostoitomiston, jota vetivät menestyksekkäästi. Lasse Palmen kutsuttiin minun jälkeeni vetämään vientiä. Hänen vanhempansa olivat vanhempiemme perhetuttuja ja omistivat Silvex-nimisen hattutehtaan. Ei Silvex hattu ollut anagrammin mu-

kaan halveksittu. Miehet eivät vaan enää halunneet pitää hattuja. Lasselle ei siellä oikein enää riittänyt töitä. Hän oli hienokäyttöksinen ekonomi, jolle maalimaailma ehkä oli turhankin karskia, ja luulen, että hän oli tyytyväisempi vetäessään puolisonsa perheen kirjakauppaa Vaasassa.

Kemirasta Tikkurilan isäntä

Vuonna 1972 saimme lukea jymy-yllätyksestä. Tikkurila, silloin koko nimeltään Tikkurilan Väritehtaat, Schildt & Hallberg eli vanha kunnianarvoisa sukuyhtiö oli myyty valtionyhtiö Kemiralle. Tikkurilan toimitusjohtajana toimi Sten Wasastierna. Isälläni oli tapana vähän ilkeästi sanoa hänestä ”ärftligt belastad med yrke”. Myös monet asiakkaat, erityisesti yksityisten maalausliikkeiden isännät ja myös värikauppiat paheksuivat rajusti sitä, että valtionyhtiöstä tuli heille maalintuottaja. Tältä osin pöly laskeutui kuitenkin melko nopeasti. Itse pidimme pahana sitä, että Kemira oli myös strategisesti tärkeän maaliraaka-aineen titaanidioksidin merkittävä toimittaja ja tarjosi myös Vihtavuoren tehtaidensa toimittamaa alkydihartsia maalitehtaille. Valtionyhtiön lähtöä kilpailemaan asiakkaidensa kanssa emme ymmärtäneet. Seuraava yllätys oli, että Kemira pestasi Teknoksessa maalioppinsa saaneen ja sitten Akkuteollisuudessa toimitusjohtajaksi kouliintuneen Pentti Yrjänä Sipilän Tikkurilan toimitusjohtajaksi. Pentti Yrjänä kävi melko pian tehtävän vastaanotettuaan tapaamassa isääni, joka kuvitteli, että kyseessä olisi puhdas tervehdyskäynti. Toisin kävi. Syntyi kun-

Vahvat omaan tuotekehitykseen perustuneet merkkituotteet muodostivat Teknoksen vähittäismyynnin rungon

non riita, kun Sipilä oli ilmoittanut, että hänelle kuuluu suurimman maalivalmistajan ominaisuudessa Väriteollisuusyhdistyksen puheenjohtajan vakanssi. Isäni oli siinä tehtävässä silloin vuorollaan. Ystävyyksien välillä päättyi siihen.

Koimme Teknoksessa, että Sipilä otti elämäntehtäväkseen Teknoksen tuhoamisen. Monta avainhenkilöä hän saikin houkuteltua siirtymään Teknoksesta Tikkurilaan. Jopa teknillinen johtaja Veikko Tolvanen siirtyi kilpailijalle. Veikko purki myöhemmin sydäntään toteamalla lähtönsä syiksi pitkälti samoja asioita, jotka saivat minut irtisanoutumaan muutamaa vuotta myöhemmin. Antero Keihäskin oli Sipilän pestauslistalla, mutta Antero säilytti lojalisuutensa Teknokseen loppuun saakka.

Onneksi minulla oli hyvät puhevälit Tikkurilan varatoimitusjohtajan Bo Gustav "Boije" Berghin kanssa niin, että vä-

hittäismyynnin osalta pahempia kolauksia ei sattunut. Teollisuusmaalien osalta asemamme oli niin vahva, ettei Tikkurila sitä pahemmin pystynyt horjuttamaan.

Tarvittiin sukupolvenvaihdos ennen kuin tämä isäntien nokka pokka päättyi. Nimittäin sukupolvenvaihdos Tikkurilassa. Vuoden 1986 alusta Pentti Yrjänän poika Yrjö Sipilä nimitettiin isänsä jälkeen valtionyhtiön toimitusjohtajaksi. Pentti Yrjänä Sipilä oli Kemiran silloisen pääjohtajan Yrjö Pessin erityissuojeluksessa. Sen huomasi myös hänen kirjoittamastaan nekrologista.

Panu

Panu-ulkolateksi oli yksittäisistä tuotteista merkittävin, ja sen markkinointiin panostettiin kovasti. Se oli varsinaista kilpa-

laulantaa Tikkurilan Pika Tehoa ja Lassen Talomaalia vastaan ja tv-mainontaan panostettiin rajusti. Panu Kailan kanssa tuotteen nimellä ei ollut tekemistä, vaan nimi tuli tuotteen kehittäjän DI. Panu Talvitien nimestä. Kaila, sinällään arvostettu asiantuntija, kritisoi julkisesti lateksimaalien käyttöä ulkomaalauksessa. Kuitenkaan esimerkiksi reklamaatioiden valossa hänen esittämiään homehtumisongelmia ei tavattu. Kuten Kaila totesikin, vanhoihin punamullalla maalattuihin hirsitaloihin ei ollut mitään syytä käyttää lateksia. Kyllähän punamullalla on oma roolinsa, mutta kesti kauan ennen kuin Teknos toi sellaisen valikoimaansa täydentämään.

Näin jälkeensä on todettava, että mainontamme vaikutti siihen, että maaseudulle alkoi tulla liiankin värikkäitä taloja paikkoihin, jotka olisivat kaivanneet hillitympiä ja perinteisiä sävyjä. Iki-kesä-sävytysoppaamme ja antamamme sävynimet, kuten kirsikanpunainen ja tuomenvihreä, tekivät kuluttajista epävarmoja ja ylilyöntejä tapahtui. Ulkomaalin sävyn valinta ei ole pelkästään yksityisasia, vaan sävyn pitää sopia ympäristöön ja lähitalojen sävy on otettava huomioon.

Saranasta siltaan – Ferrex

”Saranasta siltaan” oli yksi niistä hyväistä iskulauseista, joita YTJ keksi, samoin kuin epiteetti ”aktivoitu lyijymönjä”. Se oli todella sitä. Fiksulla ja yksinkertaisella tavalla toteutettuna Ferrexin ruosteesto-ominaisuudet ja säänkesto olivat ylivoimaisia. Löysin antikvariaatista Teknoksen ensimmäisen vähittäishinnaston helmi-

kuulta 1951. Siinä Ferrexia tarjotaan vielä sekä ”mönjamaalina” että ”mönjäjauheena”, jonka asiakas sai sekoittaa vernissan joukkoon. Hinnaston selitysosassa tuotetta kutsutaan ”suojamönjäksi”. Nämä luetuani alkoi sanapari ”aktivoitu lyijymönjä” tuntua vieraalta. Sitä olin itsekin toistanut vuosikausia ymmärtämättä, että sana mönjä tarkoitti lyijyn ja hapen yhdistettä lyijyoksidia. Enpä tiedä, kuinka moni teknoslainenkaan sen tiesi, saati sitten asiakkaat. Mönjä-sanahan on puhekielen ilmaus epämääräiselle tahmealle nesteelle.

1970-luvun puolivälissä vähittäismyynnissä kilpailimme Löwe Rost Primer -nimistä ruosteesto-omaalia vastaan ja ihmettelimme, kuinka se pärjää. Ei maali huono ollut, mutta ei Ferrexin veroinen, eikä se tuonut hintaetua. Lopulta huomasi, että kun Ferrexin etiketissä kehoitettiin teräsharjaamaan huolellisesti ruoste pois, Löwe Rost Primer kehoitti maalaamaan suoraan kiinteän ruosteeseen päälle. Vaikka käytännössä se tarkoitti samaa kuin oma esikäsittelyohjeemme, monet kuluttajat käsittivät, että sillä maalaaminen ei vaadi yhtä hyvää pohjatyötä. Muutettuaamme purkin kyljessä olevan ohjeemme Löwe Rost Primer hävisi markkinoilta. Joskus asiat ovat pienestä kiinni.

Ja Itä-Saksaan

Teknos oli pitkään ostanut edullista alkydihartsia silloisesta Itä-Saksasta. Kerran itäsaksalaisten Pitäjänmäellä käydessä esitimme, etteikö kaupalle voitaisi löytää myös vastavuoroisuutta. Asiaa selvitettiin ja osoittautui, että Itä-Saksassa käytetyt

ruosteenestomaalit olivat selvästi huonompia kuin Ferrex. Otimme tavoitteeksi myydä heille lisenssin. Lukemattomia kertoja kävin Itä-Berliinissä neuvottelemassa asiasta. Olin koulussa sanonut saksan kielen opettajalleni Svea Ladau Wentzille, etten tule saksan kieltä tarvitsemaan työssäni, mutta väärässä olin. Lyhyen saksan osaamisellani piti neuvotteluja käydä, mutta onneksi – tai onnettomuudeksi – niitä tehtiin oluen ja itäsaksalaisen brandyn voimalla.

Kaupalle oli hyvät edellytykset sikäli, ettei heille tarvittavien raaka-aineiden saanti ollut ongelma, ja pystyimme osoittamaan, että myös tuotteen hinta olisi edullisempi kuin heidän oman lyijymönjämäalinsa, jonka ruosteenestokyky ei myöskään yltänyt Ferrexin tasolle. Kukaan ei vain tuntunut ottavan vastuuta kaupan solmimisesta. Isäni sanoi jossain vaiheessa, että ”lopeta se ajan tuhlaaminen”. Sain kuitenkin myönnytyksen tehdä vielä yhden matkan. Ilmoitin etukäteen, että sopimuksen oli nyt matkani aikana synnyttävä. He lähettivät viestin, että tervetuloa. He olivat varanneet minulle huoneen Berliinistä Unter den Linden -hotellista. Koska aiemmilla matkoilla olimme aina Suomesta varanneet hotellihuoneen, olin varma, että kyseisessä hotellissa olisi salakuuntelulaitteet. Sain isälle, että soittaisin ensimmäisen neuvottelupäivän jälkeen illalla tilanteesta ja muistutin, että puhelua varmasti kuunneltaisiin. Neuvottelua käytiin koko iltapäivä. Hinta oli ainoa kiistakysymys. Yleensä lisenssikaupoissa kiinteän korvauksen lisäksi maksetaan lisenssikorvausta prosenttiosuutena liikevaihdosta. Tässä tapauksessa

sekä myyjä ymmärrettävistä syistä että ostaja halusivat kertamaksullisen sopimuksen. Jos pyyntöni oli sata rahaa, heidän tarjouksensa oli kymmenen. Siitä ei liikahdettu. Soitin illalla isälle. Hänen ei tarvinnut näytellä, vaan melkein karjui puhelimeen: ”Minähän sanoin, ettei siitä mitään tule. Ota ensimmäinen lento ja palaa Suomeen.”

Seuraavana aamuna kesti viisitoista minuuttia ja hinnaksi sovittiin pyytämäni. Ajattelin, että jonkinlainen varmistus ja sinetti olisi hyvä saada sopimukseen. Soitin lähetystöön ja kysyin, voisiko joku korkea-arvoinen virkamies tulla juhlistamaan sopimuksen allekirjoitusta. Lähetystöneuvos saapui tunnin kuluttua. Nimet paperiin ja maljat päälle. Ei se mikään multimiljoona kauppa ollut, mutta kate oli kyllä lähes sata prosenttia, sillä ainoa, mitä meidän tarvitsi tehdä, oli toimittaa ohut mapillinen papereita. Maksu tuli sovitusti, eikä perästä kuulunut koskaan mitään.

Jos vuonna 1975 pystyi vuodelta 1949 peräisin olevan know-how'n myymään Itä-Saksaan, näin jälkikäteen voi vain kysyä, mitä olisikaan saatu aikaan, jos jo 1950-luvulla olisi aktiivisesti panostettu Ferrexin avulla kansainvälistymiseen. Ferrexistä oli myyty lisenssi Ranskaan ennen tuloani Teknokseen, mutta kauppa perustui puhtaasti siihen, että asiakas oli oma-toimisesti haalinut ruosteenestomaaleja maailmalta testeihin, jotka se teki Le Havren satamassa. Ja Ferrexhän oli tietysti paras. Ajattelu oli aiemmin kovin kotimarkkinälähtöistä. Puuttui osaamista, uskallusta ja kontakteja. Tiedonvälitys oli kankeaa, eikä edellisen sukupolven kielitaitokaan ollut

loistavaa. Isäkin oli oppinut ruotsin kielen lisäksi koulussa saksaa. Oli kova urakka hänelle yli viisikymppisenä opetella englannin kieli. Linguaphonen levyt pyörivät kotonamme enemmän kuin Tiikerihai, joka oli sen ajan hittilevy. Firmakin varmaan tuntui silloin liian pieneltä moiseen haitteluun. Toisin on Teknoksessa tänään, mutta se ei kuulu tähän kirjaan.

1970-luvulla ei enää Ferrexin varassa olisi voinut lähteä kansainvälistymään, ja ainoa validi argumentti itäsaksalaisilla hinnanalennukseen olisi ollut, että lyijyn käyttö ruosteenestomaaleissa tulisi loppumaan työterveys- ja ympäristöongelmien paremman tiedostamisen vuoksi. Teknos tiedosti tämän trendin, ja siksi lanseerasimmekin Meta Ferrex -ruosteenestomaalin, jonka vaikuttavana aineena lyijymönjän sijasta oli bariummetaboraatti. Raskasmetallia oli siinäkin. Käytiin viivytystaistelua.

Idänkauppaa

Maalitoimituksia yritettiin luonnollisesti saada alkuun silloiseen Neuvostoliittoon. Myyntityö sinne tuntui tuskaisalle. Aluksi oli äärimmäisen vaikea päästä suoriin kontakteihin potentiaalisten loppuasiakkaiden kanssa, ja pääasialliseksi markkinointitoimeksi muodostuivat symposiumit, joita järjestettiin tiheästi sekä Moskovassa että Leningradissa. Olihan se vähän kuurupiiloa, kun ei oikein tiennyt, keitä yleisön joukossa istui ja mistä he oikeasti olivat kiinnostuneita. Vähitellen alkoi oikeitakin kontakteja syntyä, mutta niin kauan, kun maalit eivät olleet mu-

kana tavaravaihtopöytäkirjoissa, vienti jäi vaatimattomaksi. Vuonna 1974 kaikki muuttui. Usealta eri taholta suunnattu painostus auttoi, ja kun edellisenä vuonna roimasti kallistunut raakaöljy automaattisesti nosti tuonnin arvoa, maalit tulivat omaksi ryhmäkseen tavaravaihtopöytäkirjoihin ja me saimme neuvoteltua viisivuotisen maalintoimitussopimuksen. Nyt oli etua siitä, että rautatieasema oli vastapäätä tehdasta. Ostajia oli vain yksi, Sojuzchimexport.

Kun puhutaan siitä, kuinka kosteita nämä myyntimatkat olivat siihen aikaan, niin vaikka vodkaa kuluikin ostajien kanssa päivällisillä, niin varmasti enemmän siitä kului suomalaisten keskinäisissä illanvietoissa. Oli turhauttavaa odotella usein päiväkausia, että pääsi neuvonpitoon ostajan kanssa. Eikä se niin helppoa siihen aikaan monelle ollutkaan löytää muuta ajankulua kuin lasin nosto. Oopperaan tai sirkukseen ei tehnyt joka ilta mieli. Muutaman, sinällään huikean museon lisäksi ne olivat ainoita vaihtoehtoja ajan tappamiseen.

Kauppaneuvotteluissa ainoa venäjänkielinen sana, jonka osaaminen oli tärkeää, oli ”papalam”. Se tarkoitti ”riita puoliksi”, eli hintaneuvottelujen juuri oikeassa paikassa se piti osata sanoa. Sillä kaupat usein sinetöityivät.

Neuvostoliitto oli sodan jälkeen muodostanut Euroopan talousyhteisön vastapainoksi Keskinäisen talouden avun neuvoston (SEV), johon kuului yhteensä 11 kommunistivaltiota. Suomi liittyi organisaation tarkkailijajäseneksi vuonna 1973. Tämä johti siihen, että syntyi tieteellistek-

nisiä yhteistyöprojekteja, joista yksi koski maaleja. Siinä oli pakko roikkua mukana, vaikka koko touhu näytti turhalta, mutta kun Neuvostoliiton delegaatiota johdatti kemian teollisuuden varaministeri, oli vaikea heittäytyä pois. Vielä lähdettyäni Teknoksesta lupauduin käymään näissä kokouksissa, koska minulla oli parhaat henkilösuhteet tärkeisiin venäläisiin. Koskaan ei mitään saatu aikaan niin kuin ei ilmeisesti millään alalla, ja koko SEV-liitto lakkautettiin vuoden 1991 alussa. Mitä vähäpätöisempi kokous, sitä enemmän vodkaa.

Ainoa hyöty matkoista oli se, että pääsin matkoilla keskusteluihin Tikkurilan varatoimitusjohtaja Bo Gustav (Boije) Bergin kanssa hänen omistamansa saaren

Mittumaarin vietossa vuonna 1981 Bötössä. Vasemmalta Urho Hakkarainen, Leena Kiikka, Maija Keihäs, Antero Keihäs pyllistämässä, Risto Palvola, Antti Kiikka, joten kuvaajan täytyy olla Riston vaimo eli Leenan sisko Sirkka-Liisa tai Laila Hakkarainen

vuokraamisesta. Kerroin, että meitä olisi neljän veneilijän porukka ja halusimme vuokrata saaren Porkkalasta satamapaikaksemme. Hänen omistamassaan Bötö-nimisessä saarella olinkin jo käynyt. Sen keskiosassa oli kaksi upeaa satamapaikkaa, toinen suojassa länsituulilta, toinen itätuulilta. Perustelin kovasti haluamme sillä, että vartioisimme saarta hänen puolestaan, ettei ilkeillä tekijöillä tai

Monet ”ankkuripaukut” ehdittiin Bötön kallioilla ottaa. Vasemmalta Jukka Härmälä, Ari Koskivaara, Seija Kulkki, Leena Kiikka ja Marjatta Härmälä sylissään Meri tytär, joka on kummityttöni

luvattomia nuotion polttajia sitten näkyisi. Mietittyään hän suostui ehdotukseeni ja teimme sopimuspaperit. Hieman hän nikotteli, kun tajusi, että lisäksi kaksi vuokralaista oli Teknoksesta, Antero Keihäs ja Urho Hakkarainen. Neljäntenä joukossa oli Jukka Härmälä. Hän pani kuitenkin nimensä paperiin, ja me kävimme asentamassa poijuja ja porasimme kallioihin kiinnityskoukut. Kaksi kesää saimme tukikohdastamme iloita. Sitten paineet kasvoivat Tikkurilasta liian suuriksi. Oli sielläkin veneilijöitä, ja nyt varatoimitusjohtaja oli vuokrannut saaren kilpailijan edustajille. Ehdimme kuitenkin suuresti nauttia tukikohdastamme. Ei ollut siis turhaa tämä SEV-yhteistyö.

Hulluja noi suomalaiset

Vuonna 1974 Lasse Palmenin tultua seuraajakseni vientipäälliköksi taloon päätimme vielä tehdä lisenssimyyntioffensioon. Hampurissa ja heti perään Baselissa oli maalimessut, jonne päätimme mennä esittelemään uusia tuotteitamme. Keihäänkärkinä olivat vesiohenteinen ruosteentestomaalimme Petra, vesiohenteinen epoksimaali Epirex Akva ja myös vesiohenteinen Visa-puunsuoja. Mainososastomme huikea AD Heikki Peron teki upean ständin, jonka pakkasimme pakettiautoon. Mahtui nippa nappa.

Hampurin messujen jälkeen heti seuraavana päivänä alkoivat messut Baselis-

sa. Ständin pikapurku, Heikki, Lasse ja minä ajoimme tuhat kilometriä Baseliin kymmenessä tunnissa, nukuimme tunnin tirsat ja aamukuudelta pystyttämään. Kun ovet avautuivat yhdeksältä, osastomme oli valmis. Eräs ruotsalaistoimittaja oli haastatellut meitä Hampurissa edellisenä päivänä ja oli illalla lentänyt Baseliin, ja nyt tapasimme taas. Hän kysyi, olimmeko tehneet kaksi identtistä ständiä. Kun kerroimme miten se todellisuudessa meni, hän pyöritteli päätään ja totesi: ”Hulluja ja noi suomalaiset.” Nuorena jaksoi (jopa säästää firman rahoja).

Petra, josta myöhemmin lisää, oli vielä liian uusi ja vaikea ajatus kiinnostaakseen, ja vaikka hyviä kontakteja saimmekin, ei tuloksia syntynyt. Olisi tuolloin jo pitänyt tajuta, että maaliyhtiölle oikea tapa laajentua on yritysostojen kautta. Koskaan sellaisesta vaihtoehdosta ei ollut keskustelua lounaskabinetissamme. Aika ei ollut vielä kypsä, vai puuttuiko rohkeutta ja mielikuvitusta.

Natura

Vuonna 1977 kehitimme ensimmäisen vesiohenteisen sisälakan, jolle annoimme nimeksi Natura. Erinomainen tuote, josta olimme innoissamme. Polyvinyl Chemie, joka oli pääraaka-aineen myyjä, halusi kuitenkin tuotteestaan niin kovan hinnan, että kate näytti jäävän liian heikoksi. En muista vetäneeni koskaan ennen enkä myöhemminkään niin rajuja hintaneuvotteluja, joissa kirjan kannet lyötiin kiinni monta kertaa. Hollantilaiset ovat kovia kauppamiehiä. Lopulta pääsimme kui-

tenkin sopimukseen, joka näytti antavan meille myös mahdollisuuden panostaa kunnolla tuotteen markkinointiin. Kysyntä lähti hyvin liikkeelle, mutta sitten alkoi tulla reklamaatioita. Useampikin asiakas oli naulannut seinäpaneelinsa kuparinauloilla, ja Natura reagoi kuparin kanssa niin, että rumaa jälkeä tuli. Onneksi ongelma korjaantui pienellä reseptimuutoksella, mutta varmuuden vuoksi vedimme kaikki purkit takaisin hyllyistä. Natura oli myös ensimmäinen maali, joka pakattiin muovipurkkiin. Päätökseen vaikutti se, ettei haluttu ottaa riskiä, että peltipurkin sisäpuolen lakkaus pettäisi ja aikaan saisi ruostetta lakan joukkoon. Ajoin tiukasti muovipurkkiasiaa, koska kuvittelin, että se syrjäyttäisi piankin peltiset astiat. Ehkä tulevan muovimiehen siemen kasvoi jo sisälläni.

Kaupunginteatterin punainen kellari

”Peltirasia – mainio asia” oli Sohlbergin tunnettu mainoslause. Sain kuitenkin tahtoni läpi, ja Naturan jälkeen ryhdyimme pakkaamaan Riihi-maalia muovipurkkeihin. Nyt vähän isompiin eli 10 litran astioihin. Olimme tehneet mittavia testejä ja kuljettaneet esimerkiksi täysiä lavoja Lappiin ja takaisin. Purkit kestivät hyvin ja päätös tehtiin. Koska ulkomaalien sesonki on lyhyt ja kiihkeä, valmistettiin talven mittaan Panua ja Riiehtä suuret määrät varastoon. Olimme vuokranneet Helsingin kaupunginteatterin kellarista ison varastotilan, jonne purkkeja siirrettiin odottamaan kesää.

Riihi-maalipurkit ladottiin päällekkäin asfalttilattialle. Kevättalvella meitä odotti yllätys, kun lattia oli kokonaan punaisena. Muovipurkeissa ei ollut tasaista pohjaa, vaan reunat olivat pohjaa hieman alempana. Purkkipinon painon vuoksi alimmaisat purkit olivat tunkeutuneet pehmeään asfalttiin. Koska asfaltti ei ole homogeenista, vaan seassa on isompiakin kiviä, osa purkeista painui asfalttiin vinosti. Vasta myöhemmin itsekkin ymmärsin, että HD-polyeteeni, josta purkit oli valmistettu, on arka materiaali jännityssäröilylle. Purkit joutuivat jännitykseen, kun paino ei jakautunut tasan, ja alimmaisista purkkeja meni halki. No, ainakin tunnustimme väriä.

Colora

Koska onnistuimme Naturan kanssa erinomaisesti, asetimme tavoitteeksi kehittää myös vesiohenteisen sisustusmaalin. Se sai nimekseen Colora, ja sen kehitystyöstä vastasi Osmo Kuikanmäki. Tuote tuntui erinomaiselta. Sen sivelyominaisuudet olivat huippuluokkaa, ja tärkein ominaisuus eli kulutuksenkesto, joka oli ollut vesiohenteisten eli lateksimaalien akilleen kantapää, oli riittävän hyvä vaikkapa tuolin tai piirongin maalaukseen. Lämpötilankesto ei ollut aivan liuotinohenteisten alkydimaalien luokkaa, mutta uskoimme, ettei maalin tarvitsisi kiehua vettä kestääkään. Tämän lanseerauksen halusin tehdä professionaalisesti, ja päätimme, että teemme ensin rajatulla alueella koemarkkinoinnin. Alueeksi valikoitui Porin seutu, ja kiersin itse siellä merkittävimmät kauppiaat ja saimme heidät kaikki mukaan

lanseeraukseen. Vaikka satsasimme kauppiaiden kanssa näyttävään paikalliseen mainontaan, tuote ei lähtenyt lentoon. Ihmisiä vaivasi uskonpuute; eihän lateksilla voi jakkaraa maalata. Colora-floppia pidin suurimpana epäonnistumisena, varsinkin kun se pyrittiin tekemään kaikkien taiteen sääntöjen mukaan.

Kai Tuukkanen antoi vuosia myöhemmin yhden selityksen. Hänen mukansa tapoimme itse Coloran. Sen kehittäjä Osmo Kuikanmäki oli ”vain” teknikko, ja se kismitti korkeakoulutettuja tutkimuspäälliköitä, jotka kylvivät firman sisällä uskonpuutetta tuotteeseen. Tämän jo kirjoitettuani selasin maalivarastoani, ja käteen osui Colora-maalipurkki. Hätkähdin tuotteen ”sisustusmaali”-epiteettiä. Havahduin, kuinka epämääräiseltä se tuntui. Vaikka etiketissä oli selkeitä kuvia käyttökohteista, saattoi epäonnistumisemme johtua ennen kaikkea siitä, ettemme riittävän selkeästi kuvanneet maalin käyttökohteita. ”Kalustemaali” tai vaikkapa ”ovi- ja ikkunamaali” olisivat kuvanneet käyttökohteita paremmin. Jälkimmäinen olisi vielä helpottanut värisävyvalikoimaongelmaa aikana ennen sävytyskoneita. Ovien ja ikkunoiden osalta valkoisen lisäksi ei montaa muuta värisävyä olisi kaivattu. Pienestä saattoi tämäkin olla kiinni.

Jo aiemmin Askon aikana olimme kehittäneet vesiohenteisen ruosteesto- maalin, jolle annettiin nimeksi Petra. Talon sisällä jopa myynti epäili sen tehoa, mutta vakuutuimme maalin erinomaisuudesta, kun näimme testitulokset. Ferrex-nimeä emme kuitenkaan uskaltaneet siihen liittää. Eikä Petra lentänyt edes niin

pitkälle kuin Colora, mutta se oli laiha lohtu. Oppikirjat ovat täynnä esimerkkejä liian aikaisin lanseeratuista uusista tuotteista, jotka ovat flopanneet. Nyt kaupan hyllyllä on vesiohenteinen Ferrex Aqua kohta 50 vuotta myöhemmin. Toivotan sille menestystä.

Inerta 160

Inerta 150 oli menestyksellinen liuotteen kaksikomponenttinen epoksimaali ja myöskin Henrik Tallgrenin työn tulosta. Sen kestoja laivanpohjassa jääoloissa haluttiin testata ja sille tehtiin muutamia verrokkeja. Yksi oli lupaava, mutta sen pot life eli käyttökelvopuusaika siitä, kun komponentit sekoitettiin, oli olemattoman lyhyt. Tämän ongelman ratkaisu löytyi 2-komponenttiruiskusta, joka sekoitti komponentit itse ruiskussa. Ruiskun valmistaja Graco, ja sen kehitystyössä olimme vahvasti mukana. Erään vartiolaivan kylkeen maalattiin koepalat useammasta eri epoksimaaliversiosta, ja talven jäissä kulun jälkeen yksi maali oli ylitse muiden. Tämä oli se olemattoman pot lifen epoksi, jolle annoimme nimen Inerta 160.

Seuraavaa talvea varten maalasimme yhden vartiolaivan koko pohjan Inerta 160:llä, ja sen sisarlaiva sai perinteisen maalauskesittelyn. Talven jäissä kulun jälkeen maali oli lähes intakti, ja verrattuna sisarlaivaansa laivan polttoainekulutus oli pudonnut yli kymmenen prosenttia johtuen huomattavasti pienentyneestä kitkasta jäätä vastaan. Laivan käsiteltävyys jättien keskellä oli myös parantunut merkittävästi. Muutamassa

vuodessa Inerta 160:stä tuli jäissä kulkevien alusten pohjamaalien standardi Suomessa. Myös Yhdysvalloissa ja Kanadassa oli suurta kiinnostusta päästä hyödyntämään Inerta 160:n ominaisuuksia. Olimme luopuneet Transocean Marine Paint -yhteisön jäsenyydestä. Se ei kehittynyt riittävän merkittäväksi pelaajaksi ilmeisesti siksi, että useat sen itsenäiset jäsenet eivät oikeasti sitoutuneet siihen. Jäsenkunta oli myös heterogeenistä.

Olimme vaihtaneet partneriksemme International Paint -yhtiön, joka oli globaali markkinajohtaja. Oli luonnollista pyrkiä myymään Inerta 160:stä lisenssi International Paintille, mutta se otti koville. Ei niinkään hinnan ja muiden ehtojen takia, vaan tälle maailman suurimmalle laivamaaliyhtiölle otti kunnian päälle, että yksi heidän lisenssivalmistajansa pystyi itse kehittämään jotakin, mitä heillä itsellään ei ollut. Lopulta sopimus kuitenkin syntyi. Kävin muutaman kerran myynninedistämismatkalla Kanadassa, joka oli selkeästi suurin potentiaalinen markkina. Paikalliset olivat innoissaan tästä uniikista tuotteesta, mutta kävi selväksi, ettei sen promoaminen ollut pääkonttorin mieleen. Not Invented Here. Lontoon herrojen asennetta emme pystyneet kääntämään, mutta Lontoota kuulematta saimme Kanadaan makeita kauppia. Kaikesta huokui, että pääkonttorissa he halusivat maailmanvalloituksessaan operoida vain omien tehtaidensa kautta ja lisenssisopimukseen perustuvat kumppanuusyhtiöt, jollainen myös Kanadan-yhtiö oli, jäivät selkeästi paitsioon. Silloin jo uumoilin, että lisenssisopimuksemme voisi piankin tulla katkolle.

Niinhan siinä myöhemmin kävikin, mutta lontoolaisten kannalta lopputulos ei olisi voinut olla surkeampi. Ei kestänyt montakaan vuotta, kun Internationalin markkinaosuus putosi nolnaan, vaikka se oli Teknoksen aikana ollut lähes sata prosenttia. Suomalaiset telakat halusivat ostaa kotimaassa valmistettuja maaleja. Potin korjasikin norjalaisen Jotun yhtiön osaomistama Nor-Maali, jonka toimitusjohtajana ja yhtenä omistajana toimi entinen Teknoksen teknisen palvelun päällikkö Kyösti Jäppinen. Hyvin oli Teknos kouluttanut Jäppisenkin. Hienoa on nyt muistella yhteistä aikaa Espanjan golfkentillä.

Isäni sanoi usein, ettei Teknoksen toiminta-ajatukseen kuulunut tehdä kolmen K:n tuotteita eli ei Kopio Kilpailijan Katalogista. Edellä esitetyt esimerkit kertovat hyvin siitä, että tälle hokemalle oli katetta. Vahva panostus tuotekehitykseen, talo täynnä erinomaisia kemistejä ja erittäin läheisten suhteiden luominen strategisesti tärkeitten raaka-ainevalmistajien kanssa olivat ne ainesosat, joihin menestys perustui.

Kun myydään maalia tai jotain muuta tuotetta yhtiölle, joka tarvitsee sitä osaksi omaa tuotettaan, hintakilpailu on aina veristä. Jos pääsee myymään tuotetta tai palvelua yritykselle, jonka tarve tuotteelle ei liity suoraan asiakkaan omaan tuotteeseen, ja jos hoitaa osuutensa hyvin, on vahvoilla, koska näille asiakkaille hinnan sijasta tärkeämpää on, että saa erinomaista laatua ja palvelua oikeaan hintaan. Suomalainen raskas metalliteollisuus, kemianteollisuus ja sellu- ja paperiteollisuus ja niiden käyttämien laitteistojen ruostesuo-

jaus ovat tästä hyviä esimerkkejä. Teknos tämän oivalsi. Toinen vanha esimerkki olkoon vaikka Heikki Tavelan ja MK-tuotteen säästölippaat pankeille. Hyviä bisneksiä molemmat.

Isoja projekteja

Vaikka ehdin olla vain kaksi vuotta kaupallisena johtajana, sisältyi siihen useita isoja projekteja, kuten TVO:n Olkiluodon ydinvoimalaitosten maalitoimitukset ja valtavat öljynporauslauttojen maalikaupat. Yhteen öljynporauslauttaan kului yli 400 tonnia maalia – eikä yhtään halvinta lateksia.

Ratkaisevaa palaveria Olkiluodon voimalaitosprojektin maalintoimittajaa valittaessa en voi unohtaa. Laitoksen toimittaja, silloinen Asea Atom, oli laatinut maali- ja maalausspesifikaatioita mappitolkulla. Henrik Tallgren oli käynyt mapit läpi ja oli puristanut kaiken olennaisen tiedon yhden sivun taulukkoon, jonka hän esitteli. Tilaaja oli hämmästyneen yllättynyt hänen tapaansa yksinkertaistaa monimutkaiseksi tehty tilausspesifikaatio. Koska meillä oli myös kaikki tarvittavat testit valmiiksi tehtyinä, maalitoimitussopimus syntyi varsin helposti.

Sekä ydinvoimalaitoksissa että öljynporauslautoissa käytettiin pääsääntöisesti epoksimaaleja, jotka olivat Henrik Tallgrenin vastuualueella. Hän saikin pian sekä talon sisällä että ulkopuolella lempinimen epoksi apostoli. Epoksimaalit olivat tuoloin Teknoksen keskeisintä osaamista, ja valikoimaa pyrittiin täydentämään myös vesiohenteisella epoksimaalilla, joka sai

nimen Epirex Akva. Tuotteen etuna oli voimakkaiden ja työterveyden kannalta inhottavien liuotteiden korvaaminen vedellä. Valitettavasti hyppäsimme vähän ojasta allikkoon, koska Epirex Akvassa käytetty pienimolekyylinen epoksi aiheutti joissain ihmisissä allergisia reaktioita.

Hoboken Paint

Olimme Epirex Akvasta innoissamme, ja tuote sai paljon myös kansainvälistä julkisuutta. Yksi maalitehdas, joka osoitti kiinnostuksensa ostaa tuotteen lisenssin, oli Hoboken Paint New Jerseystä Yhdysvalloista. Kai Tuukkasen kanssa kävin heidän tehtaallaan, mutta kauppoja Epirex Akvasta ei syntynyt ja ehkä hyvä niin. Yhtiön resurssit hoitaa tällaisen teknisen tuotteen tuotantoa ja markkinointia eivät olisi riittäneet.

Vierailulla saimme myös oppitunnin amerikkalaisesta markkinoinnista. Firman toiminta perustui pitkälti ajatukseen, että jokainen kotimaalari ostaa liian vähän maalia tarpeeseensa ja joutuu siksi tulemaan lisäostoksille. He myivät yhteistyössä asiakaskauppojensa kanssa viidellä eri nimellä samoja maaleja. Joka viikko yksi niistä oli tarjouksessa alle puoleen hintaan. Asiakas valitsi tietysti sen. Seuraavalla viikolla tullessaan hakemaan lisää hän maksoi siitä enemmän kuin täyden hinnan, kun nyt toisella nimellä oleva sama maali oli tarjouksessa, eikä asiakas sitä uskaltanut valita. Tuli mieleen vanha sanonta ”kauppa on kavalaa ja perustuu petokseen”. Emme omineet moista kauppatapaa Suomeen, vaikka kovin kaukana siitä emme

olleet. Meillä oli Helo-niminen yleislakka ja myös Helo-venelakka. Molemmat samaa tavaraa, mutta venelakka oli kalliimpi. Tästä jouduimmekin viranomaisten syyniin, mutta saimme vapauttavan tuomion, koska perustelumme mukaan venelakan piti olla kalliimpi, koska se vaati enemmän markkinointia ja mainontaa.

Varatoimitusjohtajaksi

Vuonna 1976 isäni täyttäessä 67 vuotta siirryin varatoimitusjohtajaksi. Ajatus oli, että se olisi askel kohti toimitusjohtajan pestiä. Alku menikin hyvin. Seuraajakseni kaupalliseksi johtajaksi sainme Antero Keihään, joka oli luotsannut ennen Alucromille siirtymistään Tukholman-myyntiyhtiötämme Fennia Färgiä hienosti. Vaikka hän olikin hyväpalkkaisessa pestissä Alucromilla, hän koki työn raastavaksi ja oli valmis palaamaan Teknokseen. Hänestä tuli minulle loistava työpari, ja vietimme myös perheidemme kesken vapaa-aikaa yhdessä muun muassa purjehduksen ja laskettelun merkeissä.

Suosikkini oli Anteron Albin Express -vene, vaikka se ei hänen suurin ja kaunein ollutkaan. Sillä purjehdittaessa pystyi hyvin tuntemaan, miten vauhti muuttui purjeitten säädön myötä. Sillä osallistuimme myös avomeripurjehduksen SM-kisoihin ja tulimme kakkosiksi. Se oli kova pettymys, koska kuvittelimme vielä viimeisen eli yön yli kestäneen pitkän avomeripurjehduksen jälkeen maaliin tullessamme voittaneemme. Voittajavene todettiin seuraavana vuonna luokkasääntöjen vastaiseksi, mikä oli sitten lievä lohtu.

Anterossa ihailin hänen järjestelmällisyyttään. Pöytä oli aina puhdas työpäivän jälkeen. Hän osasi myös käsitellä vaikeatkin asiat myötakarvaan silittämällä, eikä hän koskaan jäänyt jahkailemaan hankalankaan päätöksen edessä. Ja tärkeintä oli hurtti huumori sekä töissä, kilpaillessa että muutenkin vapaa-aikana.

Kyl kävi katteeks

Tähän aikaan liittyy ehkä suurin junailu ja uhkapeli, johon lähdimme. Rautaruukki oli päättänyt rakentaa Hämeenlinnaan teräksen ohutlevyjen pinnoituslinjan eli coil coating -tuotannon. Meillä ei ollut riittävästi aikaa kehittää itse sellaista pinnoitetta, joka kestäisi kattopelleiksi asennettaessa moneen kertaan taivutukset ja jolle voisimme antaa vuosikymmenten kesto-takuun.

Siihen kisaan oli pakko lähteä ostamalla lisenssi. Saimme solmittua muutamasta hyvästä teknologiasta sopimukset, mutta ymmärsimme, että Rautaruukki oli mieltynyt plastisol-ikäyttöön. Ruotsissa oli jo vastaavaa tuotantoa, ja Svensk Färg -niminen yhtiö oli markkinajohtaja sekä tunnettu korkeasta laadustaan. Anteron kanssa kävin monta neuvottelua ruotsalaisten kanssa, mutta sopimukseen emme päässeet. He olivat varmoja, että pääsisivät suoraan Rautaruukin päätoimittajaksi. Silloin piti päättää, solmisimmeko jonkin vähemmän tunnetun plastisol-valmistajan kanssa sopimuksen vai olisiko kuitenkin mahdollista, ettei Rautaruukki valitsisikaan Svensk Färgiä. Rautaruukki tekikin sitten päätöksen ol-

la ottamatta Svensk Färgiä toimittajaksi. Sen jälkeen oli melko helppoa saada ruotsalaisten kanssa solmittua lisenssivalmistussopimus. Pieni pala suomalaista teollisuuspolitiikkaa ja lopputuloksena oli loistava menestys sekä Rautaruukille että Teknokselle ja myös pellin jatkojalostajille, kuten Rannilalle.

Masterbatch

Teknoksen aloitettua vuonna 1971 jauhemaalien valmistuksen saimme kone-toimittajalta, sveitsiläiseltä Buss Ag:lta vinkin, että rakenteilla oleva polyeteeni-muovitehdas, joka tuolloin kulki nimellä Pekema, tarvitsisi läpivärjättyjen polyeteenimuovilaatujensa valmistamiseen masterbatचेjä eli väritiivisteitä. Ne olivat raemuodossa olevia tuotteita, joissa väripigmentti, esimerkiksi titaanidioksidi, oli sulasekoittamalla hierretty eli dispergoitu muovin joukkoon tasalaatuisiksi. Masterbatchin avulla saavutettiin parempi ja tasalaatuinen värjäystulos ilman pölyämisiongelmiä, joita esiintyy käytettäessä pigmenttejä. Muovituotevalmistaja voi myös käyttää suoraan masterbatchiä kuivasekoittamalla sitä käyttämänsä muovin joukkoon ja myös annostelemalla sitä automaattisesti omassa prosessissaan. Pekema halusi tarjota mustia ja valkoisia laatuja valmiiksi värjättyinä eli sulasekoittaa masterbatch valmistamansa polyeteenin kanssa. Isäni rotarykaverina sattui olemaan Olof Hixen, joka oli nimitetty vasta perustetun Pekeman toimitusjohtajaksi. Hänen ja Pekeman ensimmäisen teknisen johtajan Eero Hei-

kinheimon kanssa käydyt keskustelut päättyivät siihen, että Teknos solmi toimitussopimuksen Pekeman kanssa heidän tarvitsemiensa mustien ja valkoisten väritiivisteiden valmistamiseksi. Bussilta ostettiin sitä varten 200 mm halkaisijaltaan oleva iso sekoitusekstruuderit. Prosessia oli helppo kuvata niin, että linja oli kuin iso lämmitetty lihamylly. Muovi sulatettiin koneessa ja pigmentit dispergoitiin muovin kanssa yhteen. Lopputuote tuli nauhoina reikälevyn kautta ulos, ja veitsi katkoi nauhat rakeiksi eli granuloi tuotteen. Tämä yksinkertaistus ei tietenkään anna oikeaa kuvaa prosessin vaativuudesta.

Ajatuksessa muovien väritiivisteliiketoimintaan ryhtymisessä oli paljon järkeä. Maalin valmistuksessa on myös kyse pigmenttien hiertämisestä sideaineen kanssa homogeeniseksi seokseksi, ja vaikka jauhemaalit olivat kertamuoveja, epokseja ja polyestereitä, jauhemaalien ja kestopuovien väritiivisteiden valmistuksessa oli paljon yhtymäkohtia. Alun perin oli jopa tarkoitus käyttää samoja Bussin ekstruudereita sekä jauhemaalien että väritiivisteiden valmistukseen ja Pekemalle toimitettavien mustan ja valkoisen masterbatchin lisäksi oli tarkoitus tarjota muita värejä suoraan muovituotteita valmistaville tehtaille. Sävyttäminenhan oli myös osa maalitehtaan ydinosaa. Tähän asti kaikki meni hyvin, mutta sitten tehtiin ratkaiseva iso virhe.

Masterbatch-liiketoimintaa vetämään olisi pitänyt kutsua joku muoviteollisuudessa jo kannuksensa saanut osaja. Näin ei tehty, vaan masterbatch-liiketoiminnan vastuut jaettiin yhtiön funk-

tionaalisessa organisaatiossa siten, etteikellään ollut kokonaisvastuuta. Asko ja sittemmin minä kävimme vuosisopimusneuvottelut Pekeman kanssa, ja myyntivastuu muovituoteasiakkaille annettiin jauhemaalien myyntipäällikkö Mauno ”Manu” Lindellille. Hyvä ja osaava kaveri, mutta ei hänellä ollut edellytyksiä saada isoa bisnestä aikaan hänelle tuntemattomassa teollisuudessa ja vielä päävastuun ohessa. Teimme vielä päätöksen olla käyttämättä kadmium-pigmenttejä. Päätös oli kyllä oikea, mutta se tehtiin kymmenen vuotta liian aikaisin. Se johdi siihen, että olimme kilpailukyvyttömiä lähinnä punaisten värisävyjen osalta. Lisäksi ostimme osaamista Blythe Colours-yhtiöltä Englannista. Heillä varmasti olikin hyviä reseptejä ruiskuvalutuotteissa käytettävissä masterbatcheissa, mutta emme osanneet tulkita Askon tekemää markkinaselvitystä. Ruiskuvalajien masterbatchin käyttö oli Suomessa mitätöntä, ja kalvonvalmistajat olivat selkeästi suurin käyttäjäryhmä.

Myynti Pekemalle kasvoi kuitenkin taasisesti, ja laatumme oli kehittynyt erinomaiseksi. Kun hoidimme osuutemme muutenkin Pekema-yhteistyössä ammatillisesti, oli helppo käydä vuotuiset hintaneuvottelut ensin Eero Heikinheimon ja sitten tuotantopäälliköksi nimitetyn Raimo Junnilan kanssa. Polyeteenitehdas, vaikka iso onkin, ei osta isoja määriä muita raaka-aineita kuin eteeniä, joka tuli putkea pitkin Nesteen jalostamolta, joten varsinaista ostopäällikköä firma ei tarvinnut. Ehkä tämä helpotti hintakeskustelua, ja vuosien mittaan hintamme hinautui varsin hyväksi.

Sitten tuotantopäälliköksi tuli Jukka Viinanen. Hän oli tehnyt kotiläksynsä huolella, ja hintamme romahtivat. Tai ehkä ne tulivat vain lähemmäksi markkinahintaa. Kun epäonnistuimme värillisten masterbatchien lanseerauksessa ja kun Pekeman tai silloin jo Neste Chemicalsin toimitusten katetaso romahti, alkoi tuoteryhmäkohtaisissa tarkasteluissa väritiivistebisnes näyttää huonolta. Kun vielä vyörytimme kiinteät kustannukset liikevaihdon suhteessa, toiminta näytti jopa tappiolliselta.

Tämä kaikki taustaksi sille, mitä sitten tapahtui. Kiitos Jukka Viinanen! Silloin en kyllä osannut kiittää.

Irtisanoutuminen

Niin kauan kun minulla oli selvä vastualue, ensin vienti ja sitten koko myynnin johtaminen, ei minulla ollut varsinaisesti ongelmia isäni kanssa. Vähitellen uudessa roolissani varatoimitusjohtajana alkoivat ongelmat kuitenkin lisääntyä. Ensimmäiset merkit isän alkavasta dementiaasta olivat myös näkyvillä. Monet talon sisällä alkoivat ajaa asiaansa minun kauttani, ja jäin pahaan välikäteen.

Minulla ei ollut oikein selkeää toimenkuvaa, ja kuvittelin, että varatoimitusjohtajakauteni olisi jäänyt lyhyemmäksi, mutta neljä vuotta se kesti. Ilman hyvää yhteistyötä Anteron kanssa aika olisi voinut jäädä paljonkin lyhyemmäksi, mutta vuoden 1979 lopussa olin totaalisen turhautunut.

Isä ei ollut valmis luopumaan vallan kahvasta, vaikka oli jo täyttänyt 70 vuotta. Hänen päätöksentekokykynsä oli kuitenkin selkeästi huonontunut, ja ennen kaikkea siitä oli tullut arvaamatonta ja ailahtelevaa. Koskaan ei tiennyt, mitä oli odotettavissa. Tiedä sitä, epäilikö hän kykyjäni jatkaa firmaa vai mistä oli kysymys, mutta kaikki yritykseni ottaa sukupolvenvaihdosasia esille kilpistyivät. Vaikka Y.T. Järvenkylä olikin Teknoksen perustanut, isäni koki ja myös oikeutetusti, että se oli hänen lapsensa. Omasta lapsestaan ei ole helppo luopua. Ei se ollut helppoa isoisällekään.

Olin kuin tuulisessa eteisessä, ja ongelmat näkyivät rauhattomuutena henkilöstön keskuudessa. Myös yrityksen tuloksentekokyky kärsi. Olin huolissani. Lopulta totesin, että löysässä hirressä roikkuminen saa loppua ja tilanne oli purettava. Ainoana vaihtoehtona koin, että minun oli irtisanouduttava. Aikamoinen päätös: ei tietoa uudesta työpaikasta, kotona kaksi pientä lasta eikä Leena-vaimokaan ollut enää Tuomaan syntymän jälkeen palkkatyössä. Takataskussa vain Teknoksen tuottamattomia osakkeita, asuntovelkaa ja vielä veneprojekti, joka veisi rahaa. •

Teknoksen johtokunta vuonna 1979 ei ollut enää täysin sama kuin johtoryhmä, mutta yhtään kuvan kaltaista muodollista kokousta ei pidetty. Piti kuitenkin ottaa kuva mukaisesti sellaisesta. Yhteisillä lounailla käsiteltiin aina kaikki asiat ilman nuijan kopautuksia. Kuvassa vasemmalta Kai Tuukkanen, tutkimusjohtaja, Martti Kiikka, Rajamäen tehtaan päällikkö, Osmo Kiikka, toimitusjohtaja, Antti Kiikka, varatoimitusjohtaja, Kauko Kovanen, talousjohtaja emeritus, Antero Keihäs, kaupallinen johtaja.

PREMIX OY

Isäni lähes välitön reaktio irtisanomissilmoituksestani oli: ”Antti, sinulla on kuuden kuukauden irtisanoutumisaika.” Hän halusi pitää minut vielä sen ajan Teknosessa ja ilmoitti, että antaisi minulle selkeitä projekteja. Erääksi niistä hän heti määräytti, että ajaisin alas masterbatch-liiketoiminnan, sillä se ei ollut kannattavaa. Siitä sain ajatuksen ja heti samana iltana tein kotona laskelmia aamuyöhön. Seuraavana päivänä menin kysymään, olisiko mahdollista, että saisin ostaa bisneksen itselleni. Laskin, että oli väärin vyöryttää kiinteitä kustannuksia masterbatchien päälle siinä mitassa kuin Teknos teki ja bisnes voisi olla kannattavaa kevyemmällä organisaatiolla.

Näin isoa muutosta Teknos ei voinut tehdä ilman vähemmistöosakkaan suostumusta. YTJ lähettikin kirjeen, jossa hän jyrkästi kielsi meiltä kyseisen aktin. Menin kuitenkin hänen kotiinsa juttelemaan

asiasta ja sain hänet ymmärtämään, että kyseinen liiketoimi ei ollut hänen etujaan vastaan. Olin itse ollut vastuussa masterbatch-myyntistä, joka oli lähinnä alihankintaa Pekemalle, ja vaikka masterbatchien kannattavuus ei huima ollutkaan, oli Teknos juuri tilannut uuden sekoitusekstruuderin tyydyttämään Neste Chemicalsin kasvaneen tarpeen. Järvenkylän päätökseen vaikutti, että Teknos riski muovibisneksessä kasvaisi vetäjän lähtiesä pois talosta ja kolmen miljoonan uusinvestointi voisi osoittautua virheeksi, ellei uusia asiakkaita saataisi. Osakepääoman korotuskierteeseen hän ei halunnut lähteä mukaan, enkä sillä myöskään uhkailut. Hän tajusi fiksunä miehenä, että sellainenkin vaihtoehto voisi tulla kyseeseen.

Kun vielä kauppasummana oli koneiden ja varaston substanssiarvo, hän hyväksyi kaupan. Ylimääräinen yhtiökokous ja sille vielä jatkokokous asian päätökseen

saamiseksi kuitenkin tarvittiin. Masterbatch-tuotantolinja oli siirretty Teknoksen Rajamäelle rakennettuun uuteen tehtaaseen, ja sain neuvoteltua Teknoksen kanssa pitkäaikaisen vuokrasopimuksen tarvittavista tehdas-, varasto- ja konttoritilasta sekä maksuaikaa ostokselle.

Ennen lopullista päätöstä halusin vielä varmistaa Nesteen myötämielisyyden kaupalle. Pekeman muut osakkeenomistajat olivat jo luopuneet osuudestaan ja polyeteenimuovibisneksestä vastasi Nestle Chemicals, jonka johdossa oli nyt Jukka Viinanen. Hän hyväksyi oikopäätä suunnitelmani ja lupasi tukensa hankkeelle. Nimi vielä puuttui uudelta firmalta. Usea nimiehdotus kaatui, koska liian samanniminen yhtiö oli jo olemassa. Lopulta Premix-nimi meni läpi, ja olemme siitä iloisia. Esisekoituksiahan me teemme. Yhdysvalloissa toimiva Premix Inc., joka toimi kertamuovialalla, purnasi myöhemmin siitä, mutta pääsimme asiasta sopimukseen niin, että saatoimme käyttää nimeä kansainvälisesti.

Kaikkiaan isäni suhtautuminen minuun muuttui irtisanoutumiseni jälkeen. Kai hän oli muistellut omia ongelmiaan myös Teknoksen syntyvaiheissa. Tästä syystä hyväksyin osakejakaumaksi kolmijaon, eli osakkaiksi tulivat isäni, Martti-veljeni ja minä, tasaosuuksin. Osakepääomaksi tuli 400 000 mk, jota en olisi itse silloin pystynytkään haalimaan. Minulle oli tärkeintä, ettei isällä ollut enemmistöä, mutta koskaan hän ei asettanut päätöksiäni kyseenalaiseksi. Premix ei ollut enää hänen lapsensa.

Eräs merkittävä syy, että osakepääomaa lukuun ottamatta alussa ei muuta

rahoitusta tarvittu, oli se, että Nesteen kauppa ei sitonut käyttöpääomaa, sillä raaka-aineiden maksuehdot olivat selvästi myyntilaskuja pitempiä. Sain myös sovittua, että Teknoksen tilaaman uuden tuotantolinjan edullinen rahoitussopimus siirtyisi Premixille.

Toinen kone toi helpotusta laadunvaihtoihin. Kun olimme tehneet yhdellä koneella sekä mustia että valkoisia väritiivisteitä, kesti koneen puhdistususeaman vuorokauden. Nyt uudesta linjasta tuli ”valkoinen” ja vanha sai olla ”musta”. Tämäkin paransi merkittävästi tuottavuutta. Kun kauppa sitten lähti kasvuun, muille asiakkaille tuli käyttöpääoman tarve esille, ja tässä yhteydessä sain ostettua itselleni enemmistön Premixistä merkittävällä 200 000 markan osakepääoman korotuksen.

Aloitimme pienellä joukolla; Teknoselta siirtyivät lisäksi Taisto Vilkmän, Alpo Kaliste ja hänen lankonsa Heikki Korhonen, jotka kaikki olivat olleet jo mukana, kun Teknos aloitti masterbatchien valmistuksen Pitäjänmäellä. Tais-to oli toiminut masterbatch- ja jauhemaalisyksikön käyttöpäällikkönä ja aloitti nyt Premixissä tuotantopäällikkönä, ja Alpo Kaliste jatkoi työnjohtajana. Pekka Mähönen vastasi Teknosessa sekä jauhemaalien että väritiivisteiden tuotekehityksestä. Teknos tarvitsi häntä enemmän jauhemaalikehityksessä kuin Premix masterbatchien kehityksessä. Kuvittelin jo silloin, ettei Premixin tulevaisuus olisi värillisissä masterbatceissa. Siksi en häntä Rajamäen tiimiin haikaillut, eikä siihen olisi ollut varaakaan alussa. Muutama lisäpestausta tehtiin tehtaalle, ja itselleni tar-

vitsin sihteerin pitämään omat paperini järjestyksessä. Leena-vaimo huolehti kirjanpidosta. Enempää se ei alussa tarvinnut, eli olimme huomattavasti kevyempi organisaatio kuin Teknoksella oli. Vajaan vuoden vastasin myynnistä itse, sitten tuli Peter Ristikangas taloon.

Teknos oli tuhrinut mahdollisuutensa tulla merkittäväksi pelaajaksi 1970-luvulla värimasterbatch-bisneksessä. Väritiivisteiden osuus muovien värjäyksessä kasvoi tuolloin yleisimmäksi värjäystavaksi. Se juna oli siis jo mennyt, ja piti hakea uusia kasvun aihioita. Lähes vuosikymmenen ajan valmistettujen mustien ja valkoisten väritiivisteidemme laatu oli niin erinomainen, että löysimme

Kahdentoista hengen voimin aloitimme heinäkuussa 1980. Vasemmalta Antti Kiiikka tj, Jukka Hyvönen, säkittäjä, Riitta Haarto, sihteeri, Heikki Korhonen, vanhempi koneenhoitaja, Harri Lehtinen, koneenhoitaja, Matti Kanninen, koneenhoitaja, Tuomo Hukka, säkittäjä, Timo Leistola, koneenhoitaja, Juha Helenius, säkittäjä, Olli Niemelä, koneenhoitaja, Taisto Vilkmán tuotantopäällikkö. Kuvasta puuttuu työnjohtaja Alpo Kaliste

niille hyväkatteisia uusia asiakkaita lähinnä ekstruusiopäällystyksessä, jossa applikaatiossa ainoastaan amerikkalainen Ampacet ja Premix pystyivät tarjoamaan kunnan laatuja. Yksi iso uusi asiakas oli saksalainen Alusingen, joka ryhtyi

käyttämään valkoista Prewhite-väritiivistämme hammastahnatuubeihin käytettävissä hammastahnalaminaateissa. Alumiini ekstruusiopäällystettin polyeteenimuovilla, joka värjättiin valkoiseksi masterbatchillämme. Näissä päällystys-aplikaatioissa jouduimme toimimaan hyvin diskreetisti, sillä myimme samaa väritiivistettä myös Neste Chemicalsille, joka tarjosi samoille asiakkaille tuotetta valmiiksi värjättyinä. Käytännössä välitimme tarjoamasta masterbatchiä niille asiakkaille, jotka käyttivät Neste Chemicalsin läpivärjättyä vaihtoehtoa. Markkinaa piti kuitenkin seurata hyvin tarkasti, koska asiakkaita siirtyi koko ajan suoraan masterbatch-käyttäjiksi. Tämän pelin pelasimme hyvin.

Nesteellä oli laboratoriossaan myös hieno Beloit-merkkinen täysmittakaavainen päällystyslinja. Tätä toimintaa veti Erkki Laiho, sittemmin yrittäjäksi siirtynyt legendaarinen muovimies, jonka kanssa yhteistyö sujui saumattomasti.

Merkittävin ja haastavin ekstruusiopäällystys-masterbatch-kohde oli valokuvauspaperi. Jotta valokuvan kontrasti saataisiin mahdollisimman hyväksi, piti pohjapaperin olla mahdollisimman valkoinen. Sitten valkoinen pohjapaperi päällystettiin valkoisella polyeteenillä. Felix Schöller Osnabruckissa Saksassa oli Euroopan merkittävin valokuvauspaperin valmistaja ja Neste Chemicalsin iso asiakas. Tiesimme, että he käyttivät Ampacetin valkoista masterbatchiä. Erkki Laihon kanssa päätimme tehdä kokeen, kuinka lujaa voisimme ajaa heidän Beloitillaan käyttäen masterbatchiamme ilman, että lopputuotteeseen syntyisi raitoja, suu-

lakepartaa tai muita virheitä. Saimme ajonopeuden nostettua kuuteensataan metriin minuutissa ja olimme kaikki ylpeitä. Uskoimme kaikki, että voisimme yhdessä tarjota asiakkaalle jotain aivan erinomaista. Saimme sovittua, että vastaava koeajo suoritettaisiin päällystämällä asiakkaan omaa valokuvauspaperia. Sekin koeajo meni erinomaisesti, ja tuotantonopeus oli lähes kaksinkertainen asiakkaan omaan nopeuteen verrattuna. Sen jälkeen sovimme tuotantokoeajosta asiakkaan omalla linjalla. Sitä varten lähetimme ison näyte-erän. Kun yhtiön ylin johto sai kuulla suunnitellusta koeajosta, saimme viestin, ettei kyseistä koeajoa tulla suorittamaan ja sillä selvä. Olimme neuvottomia emmekä monista yrityksistä huolimatta pystyneet muuttamaan asiakkaan päätöstä. Omia epäilyjä meillä oli kyllä episodin taustoista; Ampacet käytti aggressiivisia keinoja myyntinsä edistämiseen. Aiemmin, kun olimme pääsemässä Alusingenille toimittajaksi, kilpailijamme ja Alusingenin masterbatch-toimittaja Ampacet lähestyi Saksan-maahantuojaamme Krahn Chemietä, jonka he halusivat edustajakseen. Yhtiöt saivatkin solmittua sopimuksen, ja olimme ilman Saksan-edustajaa. Nopeasti löysimme kuitenkin uuden edustajan Nordman und Rassmanin ja pian alkoivat toimituksemme Alusingenille. Sen erän voitimme kilpailijaltamme, tosin myöhemmin hävisimme molemmat, kuten kohta selviää.

DuPont ja Kronos olivat ainoat titaanidioksiditoimittajat, jotka pystyivät toimittamaan ekstruusiopäällystykseen soveltuvaa titaanidioksidia. Eräänä päivänä DuPontin edustajat tulivat käymään ja

halusivat tuoda ilosanoman. Heidän uusin titaanidioksidilaatunsa R 103 olisi paljon helpommin dispergoitavissa ja soveltuisi yhtä hyvin vaativaan ekstruusiopäällälystyksen kuin ostamamme R 101. Vieraat olivat ihmeissään, kun totesin, että tämä huono uutinen. He eivät tajunneet, että pelikenttä muuttuisi totaalisesti. Yritin selittää heille, että meidän molempien etujen mukaista olisi vetää uusi tuote pois markkinoilta välittömästi, sillä se johtaisi vain uusien kilpailijoiden tuloon markkinalle, jota Ampacet ja Premix hallitsivat suvereenisesti. Markkina ei siitä kasvaisi, mutta heidän myynti- ja markkinointikustannuksensa kylläkin, ja hintaeroosio olisi todennäköinen. Maito oli jo maassa, ja aika lyhyen ajan kuluttua katetaso tässä erikoiskohteessa heikkenikin oleellisesti. DuPont ei hyötynyt tästä mitään, päinvastoin, mutta Ampacet ja Premix menettivät paljon. DuPontin ainoa lohtu oli, että Kronos menetti eniten, mutta enpä usko, että DuPontin lisääntynyt volyyymi korvasi menetetyn katteen. Mitä opimme tästä: tuotekehityksen tavoitteet on sovittava myös kaupallisiin tavoitteisiin.

Mineraalilujitettua polypropeenia

Vaikka ekstruusiopäällälystys-masterbatchien myynnin kehitys jatkui hyvin, koin, että Premixin täytyisi löytää uutta kasvupohjaa. Värillisten masterbatchien uudelleenlämmittäminen ei minua kiinnostanut, vaan koin, että se juna oli jo mennyt. Masterbatchien sijasta meitä kiehtoivat erilaiset tekniset muoviseokset.

Mineraaleilla lujitettuja polypropeeneja oli jo joitakin aikoja käytetty esimerkiksi autonomissa. Mineraalien, pääosin talkin sulaseostaminen polypropeenin joukkoon nosti muovin jäykkyyttä ja antoi sille paremman lämmönkeston. Siksi autojen konepellin alla alettiin käyttää kyseisistä muoviseoksista eli compoundeista valmistettuja muoviosia. Compound-termi oli vakiintumassa kuvaamaan seosmuoveja, mutta se halutaan kirjoittaa suomen kielellä nykyään muodossa kompaundi, jota vierastan. Näiden kompaundien käytölle oli näkyvissä paljon uusia käyttökohteita muun muassa kodinkoneissa, kuten leivänpaahdin ja veden- ja kahvinkeitin, sekä puutarhakalusteissa, joista tulikin merkittävä käyttökohde. Nykyään lähes kaikki muovituolit on valmistettu mineraalilujitetusta polypropeenista.

Kun Suomesta oli saatavissa useita mielenkiintoisia ja soveltuvia mineraaleja, kuten talkkia, kalsiumkarbonaattia, vollastoniittiä ja kiillettä, kiinnostuksemme vain lisääntyi. Huomasimme myös, että tuotetta voisi käyttää niin sanotussa syvävedossa, jossa lämmitetystä muovilevystä voitaisiin vakuumin avulla imaista muottia vastaan erilaisia tuotteita. Tunnettuja syvävetotuotteita ovat esimerkiksi elintarvikepakkaukset ja juomapikarit. Polypropeeni sellaisenaan ei syvävetoon soveltunut, vaan siihen käytettiin styreenipohjaisia muoveja, polystyreeniä ja ABS-muovia. Huhtamäki oli iso pikarien valmistaja, ja koeajot menivät melko hyvin, vaikka pikarien syvävetosuhde olikin suuri. Kompastuimme kuitenkin elintarvikekelpoisuusongelmaan. Vaikka samaa mineraalia, kalsiumkarbonaattia käytettiin esimerkiksi hammastah-

nojen lisäaineena, emme yrityksistämme huolimatta saaneet hyväksyntää sen käytöstä elintarvikepakkauksiin.

Polystyreenin korvaaminen mineraalililujitetulla PP:llä ei olisi tuottanut kovin merkittävää hintaetua, mutta ABS oli kalliimpaa, eli sitä vastaan sitten. Yksi suurimmista ABS:n käyttäjistä oli Korpi-vaara yhtiöihin kuulunut Konemuovi Oy, joka valmisti Terhi-veneitä syvävetämällä. Saimme heiltä Norske Veritaksen normin, ja siinä oli listattu tekniset lujuusvaatimukset, jotka muovin tuli venekäytössä täyttää. Olimme ylpeitä, kun saimme tehtyä laadun, joka täytti nämä vaatimukset. Levyn teko Konemuovin tehtaalla ja sen jälkeinen syväveto onnistuivat hyvin, ja yhtäkkiä meillä olikin useampi Terhi-jolla, jotka oli valmistettu Prefill-kompaundista. Epäusko, että pieni suomalainen kompaundoija voisi tarjota tällaisen uuden ja edullisen ratkaisun, oli Konemuovin johdossa suuri, ja he halusivat teettää VTT:llä vielä omat tutkimuksensa.

Norske Veritaksen vaatimukset täytyivät edelleen. Ilmeni kuitenkin, että polypropeenille tyypillinen huono iskulujuus pakkasessa oli todettavissa myös tuotteessamme. Materiaali oli kuin posliinia, kun iskulujuustesti tehtiin suoraan pakastimesta otetulle levyille. Kyseistä testiä ei Norske Veritaksen normissa ollut, koska se oli tehty ABS-muovin pohjalta eikä ABS kärsinyt huonosta pakkasiskulujuudesta. Intimme, ettei veneillä kahdenkymmenen asteen pakkasessa ajella, mutta vastaus oli, että niitä siirrellään pakkasessa. Siihen kaatui se lupaava yritys. Yksi koejollista on minulla edelleen jäljellä ja täysin toimivassa kunnossa.

Ennustusten mukaisesti mineraalililujitetuista PP-kompaundeista tuli iso tuoteryhmä, mutta koska autoteollisuuden alihankintaa oli pohjoismaissa hyvin vähän ja puutarhakalusteiden sekä kotitalouskoneitten valmistusta muoveista ole-mattomasti, ei meillä ollut kunnollista kotimarkkinaa. Keskeisiksi markkinoiksi muodostuivat Saksa, Italia, Benelux-maat ja Ranska. Sinne syntyikin paljon kilpaillevaa valmistusta, mutta katetaso varsinkin Suomesta vietävälle tuotteelle ei meitä tyydyttänyt. Prefill-kompaundit ovat edelleen tuotevalikoimassamme, mutta olemme keskittyneet valmistamaan asiakkaalle räätälöityjä laatuja, jotka täyttävät esimerkiksi sähköteollisuuden omat erikoisvaatimukset vaikkapa palamattomuuden suhteen. Vaikka Prefill-kompaundeista ei isoa tuoteryhmää meille syntynytkään, siihen satsattu tuotekehitys lisäsi merkittävästi muovien modifiointi-osaamistamme, josta olikin sitten ratkai-sevan iso hyöty jatkossa.

Epäonnistumisen onni

Englannissa tuotteitamme myi Cornelius Chemicals, jonka oli sodan jälkeen perustanut legendaarinen Ken Prior. Yhteyshenkilömme oli Andrew Huckstep, joka kutsui itseään ”reptailiksi”. Touhukas kaveri, joka vähän väliä toi meille uusia mielenkiintoisia projekteja. Yhteen hulluunkin projektiin tartuimme. Gestettner-niminen yhtiö valmisti spriimonistuskoneita, joissa sähkövirran avulla lävistettiin kirjaimet ohueen PVC-muovikalvoon. Näitä monistuskoneita käy-

tettiin paljon sairaaloissa ja kouluissa, ja yhtiö oli alkanut pelätä, että PVC:n polttaminen voisi olla työterveysriski. Siksi he halusivat vaihtaa stensiilinsä polyeteeni-pohjaiseksi.

Lopputuotteen tuli olla noin 20 mikronia paksu kalvo, jonka piti olla sekä sähköä johtavaa että erittäin tasalaatuista, ettei kopioon tulisi virheitä. Tiesimme, että saman hiilimustan avulla, jota käytimme mustien masterbatchien valmistuksessa, oli mahdollista saada aikaan sähköä johtava muovi, kunhan hiilimustaa vain lisättäisiin enemmän. Tiesimme myös, että sähköä johtavia muoveja käytettiin korkeajännitekaapeleissa niin sanottuina johdinsiloitteina, joiden tarkoituksena oli tasoittaa johtimesta syntyvä sähkökenttä niin, että ympärillä oleva polyeteenieriste kestäisi paremmin. Se oli polyeteenivalmistajien bisnestä, isoimpana ruotsalainen Unifos, joka pystyi tarjoamaan koko paketin näihin kaapeleihin. Tässä bisneksessä on myös hurjat tuotevastuut, ja kun katetasokaan ei ollut hurmaava, emme siitä innostuneet, vaikka olisimme helpostikin saaneet aikaan hyvin toimivan tuotteen.

Muutaman nollakokeen jälkeen uskoimme, että voisimme saada aikaiseksi toimivan tuotteen stensiilin valmistamiseksi, ja vaikka myyntipotentiali kyseisessä kohteessa ei suuren suuri ollutkaan, hyväksyimme projektin. Muutamassa kuukaudessa meillä oli tuote, joka näytti toimivan. Gestettner oli innoissaan ja aloitti tuotteestamme tehdyn kalvon avulla omat kokeensa. Syntyi erinomaisia kopioita, ja ehdimme jo onnitella itseämme. Sitten kuitenkin paljastui, että kun stensiilin avulla tehtiin yli 500 kopiota, al-

koi stensiili venyä käytettyjen liottimien vuoksi. Kopioista tuli alkuperäisiä pidempiä. Tätä ongelmaa ei saatu koskaan ratkaistua, ja projekti kaatui. Samaan aikaan tosin kaatui koko Gestettnerin spruimotistuskonebisneskin, kun suorakopioikoneet valloittivat markkinan.

PRE-ELEC

Olimme kuitenkin todistaneet itsellemme, että pystymme valmistamaan erittäin korkealaatuista sähköä johtavaa muoviraaka-ainetta. Kun pian tämän jälkeen silloinen Sarvis otti meihin yhteyttä ja kysyi, voisimmeko tarjota sähköä johtavaa HD-polyeteeniä muovilaatikoiden tekemiseen, oli helppo ottaa haaste vastaan. Sarvis oli saanut Saloralta kyseisen pyynnön, koska Saloran televisioiden reklamaatioiden määrä oli noussut jyrkästi. Syyksi oli selvinnyt televisioiden valmistuksessa syntyneet staattisen sähkön aiheuttamat vauriot. Televisioissa ja muissa laitteissa käytetyt elektroniset komponentit pieneivät koko ajan ja olivat herkkiä vaurioitumaan, jos johtimien läpi pääsi kulkemaan vain muutaman sadan voltin jännite. Koko elektroniikan kokoonpanoympäristö piti saada sellaiseksi, ettei staattisen sähkön purkauksia pääsyt tapahtumaan.

Normaalissa työympäristössä syntyy esimerkiksi hankausten vuoksi valtavasti pieniä ja isompia staattisen sähkön purkauksia, joita emme havaitse ennen kuin jännite on tuhansia voltteja. Tyypillisesti vaikkapa kävellessä kokolattiamatolla ja sen jälkeen koskettaessa esimerkiksi ovenkahvaa voi tuntea 10 000 voltin

purkauksen aiheuttaman nipistyneen. Ihmisille tämä ei ole vaarallista, koska purkausten virtamäärä on hyvin pieni, mutta jo 300 voltia riittää tuhoamaan pienen elektronisen komponentin, esimerkiksi CMOS-piirin. Kyseiset komponentit eivät ole kalliita vaihtaa, mutta ongelmana on, että vaurioituminen ei tapahdu välittömästi eikä sitä pystytä havaitsemaan valmiin tuotteen testauksessa. Esimerkiksi televisio saattaa toimia tehtaalta lähtiessään moitteettomasti, mutta pimenee muutaman viikon tai kuukauden kuluessa. Koska ongelma ei koskenut vain Salora vaan koko elektroniikkateollisuutta, tajusimme heti, että tästä syntyy huikea myyntipotentiali.

Onneksi Sarvis ei kertonut meille, että laatikon muottina käytettäisiin leipälaatikon muottia. Tässä laatikossa oli paljon ohuita ripoja, joissa muovin piti sulassa tilassa ”juosta” pitkälle. Hiilimustaa lisätessä muovin joukkoon viskositeetti kasvoi rajusti. Juuri ennen kuin meidän piti lähettää Sarvikselle näyte, yritti tuotantomme ja tuotekehityksestämme vastannut Taisto Vilkmän kuultuaan haasteellisesta muotista vielä estää lähetyksen vedoten siihen, ettei muottia voida saada täyteen näin korkeaviskoottisella kompaundilla. Pidin onneksi pääni, sillä uskoin, ettei kukaan muukaan voisi tarjota parempaa laatua ja Sarvis pystyisi laatikon tekemään materiaalistamme. Näin kävi, ja niin Pre-elec PE 1302 oli syntynyt.

Tajusimme, ettei elektroniikkateollisuuden staattisen sähköngelman ratkaista vain leipälaatikoilla, ja meille tuli kiire laajentaa tuotevalikoimaamme ja viemään ilosanomaa eteenpäin.

Meillä ei ollut varaa isoon mainos- eikä markkinointibudjettiin, mutta onnekseni Asea tuli avuksi. Asea oli iso korkeajännitekaapeleiden valmistaja, joka valmisti itse kaapeleissaan käytetyt sähköjohtavat johdinsiloitekerrokset ja vieläpä samanlaisilla koneilla kuin meillä oli käytössä. Gunnar Jansson vastasi kyseisten muoviseosten valmistuksesta, ja hän oli päässyt Asean silloisen pääjohtajan Per Gyllenhammarin suosikiksi. Hän sai siunauksen sille, että Asea perusti tytäryhtiön nimeltä Asea Compound (myöhemmin ABB Polymer Compounds), joka Janssonin johdolla ryhtyi tarjoamaan sähköjohtavia muoveja uusiin käyttökohteisiin. He satsasivat näyttävästi mainontaan muun muassa kansainvälisissä muovilehdissä ja näin kasvattivat tietoisuutta siitä, että elektroniikkateollisuus voisi ratkaista staattisen sähköngelman käyttämällä sähköjohtavia muoveja.

Asea Compound aukaisi ovet, ja me menimme sisään. Pre-elec-tuotteemme toimivat paremmin. Aseaa pahempina kilpailijana pidimme Cabot-nimistä yhtiötä, joka oli perimältään hiilimustan valmistaja. Cabot oli ostanut Euroopan suurimman masterbatch-valmistajan South West Plasticsin Belgiasta ja markkinoi aggressiivisesti sekä mustia että valkoisia masterbatchejä. He tulivat mukaan sähköjohtavien kompaundien kisaan yhtä aikaa kanssamme, mutta heillä oli etuna, että he saivat kriittistä raaka-ainetta, hiilimustaa omasta talosta. Onneksi Cabot Carbon ei ollut ainoa sähköjohtaviin muoveihin soveltuvien hiilimustien tarjoaja. Tuli mieleen Kemiran Tikkurila-ostos.

Meillä oli jo Englannin ja Tanskan lisäksi maahantuoja Sveitsissä, jossa oli pari isoa potentiaalista asiakasta. Tärkeässä vientimaassa eli Saksassa olimme kuitenkin juuri menettäneet edustajan. Suurin ja merkittävin masterbatch-kilpailijamme Ampacet oli laulellut seireenien lauluja, ja niinpä Krahn Chemie hylkäsi meidät, kuten aiemmin mainitsin.

Göteborgin Scanplast-messut järjestettiin hyvään aikaan. Osastollemme tuli käymään herra nimeltä Alfred Westensee Nordman & Rassmann -yhtiöstä. Hän oli saapunut kaupunkiin varta vasten tehdäkseen kanssamme edustussopimuksen Saksaan. Kättä päälle ja Pre-elec-kauppa lähti Saksassa lentoon lähes saman tien. Kun vielä saimme ekstruusiopäällystys-masterbatch-kauppamme muun muassa Alusingenille kunnolla käyntiin, sekä Ampacet että Krahn Chemie ja myös Cabot hävisivät kunnolla. Vahingonilo ei tuo leipää, mutta lämmittää kyllä mieltä hetken.

Pre-elecistä tuli nopeasti uusi ja kasvava tuoteryhmä taloon. Halusimme jo heti alusta, että siitä tulisi tärkein tuoteryhmämme, ja tavoitteemme oli ottaa globaali markkinajohtajuus. Se oli vielä aikaa, jolloin varsinkin pienet ja keskisuuret yritykset pääsääntöisesti operoivat kotimarkkinoilla. Vienti oli enemmänkin voita leivän päälle, mutta varsinainen leipä ansaittiin kotimarkkinoilla. ”Born global” oli vielä tuolloin tuntematon käsite. Taiston avuksi tuotekehitykseen tuli Juha Jahnukainen. Juhan toimesta alkoikin sitten uusia Pre-elec reseptejä syntyä kiihtyvällä vauhdilla, ja yhtiön kaikki panostuk-

set sekä tuotekehityksessä että markkinoinnissa kohdistettiin sähköä johtaviin muoveihin. Se oli merkittävä ero kilpailijoihimme, joille sähköä johtavat kompaundit olivat vain yksi tuoteryhmä muiden joukossa. ABB Polymer Compounds kuitui lopulta pois, ja me ostimmekin sitten heidän tuotantolinjansa. Keskittymisemme Pre-eleciin johtikin sitten todelliseen menestystarinaan. Kasvoimme selkeästi Euroopan suurimmaksi toimijaksi ja esimerkiksi Saksan isoilla markkinoilla, jossa meillä on kolme paikallista kilpailijaa, saavutimme lähes neljäkymmenen prosentin markkinaosuuden. Kaikkiaan olemme nyt globaali markkinajohtaja.

Vaikka ESD-suojaus eli suojaus staattisen sähkön tuomilta vaurioilta on edelleen isoin yksittäinen sähköä johtavien muovien käyttöalue, olemme onneksemme ja oman markkinointiosaamisemme ansiosta löytäneet ja myös pystyneet luomaan tuotteille monia uusia käyttösovellyksiä. Autojen polttoaineputkistot ovat yksi hyvä esimerkki. Myös diagnostiikka on vuosien mittaan tullut yhä suuremmaksi käyttöalueeksi, automaattipipettien kärjet suurimpana käyttökohteena. Yksi pipetinkärki painaa vain puoli grammaa, mutta kun niitä valmistetaan miljardeja kappaleita, useampi tuhat tonnia materiaaliamme menee nyt tähän erikoiskohteeseen. Globaali markkinaosuutemme tässä vaativassa kohteessa on selvästi yli 50 prosenttia. Pienistä puroista voi syntyä iso virta.

Päinvastaisiakin esimerkkejä löytyy. Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen tunnettu instrumenttivalmistaja

Asiakkaittemme Pre-elecsistä valmistamia tyypillisiä tuotteita

Polttoaineputket ovat tyypillinen autoteollisuuden sähköä johtavien muovien käyttökohte.

Sähköä johtaville putkille on useita käyttökohteita, muun muassa EX suojatuissa tiloissa ilmanvaihtokanavina. Usein putket valmistetaan kalliin materiaalin säästämiseksi siten että vain putken sisäpinta on valmistettu sähköä johtavasta materiaalista.

Automaattipipettien kärjet ovat suuri sähköä johtavien muovien vaativa käyttökohte.

Elektronisten komponenttien kuljetukseen ja säilytykseen tarkoitettuja sähköä johtavia laatikoita.

Elektroniikan massavalmistuksessa monet pienet komponentit tulevat sähköä johtavissa chip carrier tapeiksi kutsutuissa rainoissa, joiden koteloihin komponentit on kannen alle laitettu. Automaattilatomakoneet siirtävät sitten keloilla olevista rainoista komponentit piirilevyille.

Monet elektroniikkakomponentit saapuvat loppukokoonpanoon IC trayksi kutsutuilla sähköä johtavilla tarjottimilla

Helposti syttyviä ja räjähdysherkkiä materiaaleja kuljetetaan ja säilytetään sähköä johtavissa astioissa.

FAG halusi ryhtyä valmistamaan kannettavia säteilymittareita. Kyseessä oli hie-man kynää suurempi laite, jota voisi pitää taskussa ja josta näkisi, kuinka suuren säteilyannoksen oli päivässä saanut. Siihen he tarvitsivat sähköä johtavaa muovia renkaan muotoisen osan valmistamiseen. Lähetimme 25 kilon säkin näytteeksi. Siitä tehty tuote toimi loistavasti. Tilauskirja edessämme otimme heihin yhteyttä ja kuulimme, että toimittamamme säkillinen riitti heidän tarpeeseensa.

Alkuaikoina polypropeenipohjaiset laadut muodostivat suurimman osan myynnistämme. Valitettavasti, mutta usein käy niin, että alussa erikoistuotteeksi kehitystä tuotteesta tulee kysynnän kasvaessa ja tekniikan kehittyessä niin sanottu commodity-tuote. Näin on paljolti käynyt polypropeenipohjaisille sähköä johtaville laaduille. Siihen on suuresti vaikuttanut peruspolypropeenien laatujuen parantuminen. Esimerkiksi polypropeenin iskulujuus on vuosien mittaan parantunut niin huomasti, että resepteissä ei tarvita enää yhtä vaativia ja monimutkaisia iskulujuutta parantavia modifiointiratkaisuja kuin aiemmin. Onneksi koko ajan löydämme uusia teknisesti vaativia kohteita.

Jenkeille makeaa elämää

Premix on ollut pitkään ainoa yritys Suomessa, jolla on ollut muovien sulaseostamiskapasiteettia lukuun ottamatta niitä yrityksiä, jotka ovat sulaseoksia tehneet omia lopputuotarpeitaan varten, kuten Wiik & Höglund. Se olikin syynä, kun Sakari Karsila silloisesta Suomen Sokeris-

ta otti meihin yhteyttä vuonna 1984 ja pyysi, että seostaisimme polystyreeniin alumiinioksidia ja selluloosaa. Suomen Sokeri oli amerikkalaisen Cargill-yhtiön kanssa muodostanut Genencor-nimisen osakkuusyhtiön, jonka yhtenä tarkoituksena oli valmistaa entsyyminkantajaa, jonka avulla maissista tehtäisiin makeutusainetta, sokeria.

Kun potentiaalinen asiakas halusi meidät väkisin mukaan, suostuimme projektiin, vaikka siinä ei ollut mitään synergiaa omien tuotteidemme kanssa. Huomautimme heti alkuun, että alumiinioksidi on erittäin kovaa ainetta ja kuluttaa työstökoneitamme rajusti. Se ei genencorilaisia tuntunut huolettavan, ja pääsimme ymmärrykseen siitä, miten koneitten kuluminen korvattaisiin. Alumiinioksidia tarvittiin tuotteessa vain siksi, että tuotteen ominaispaino saatiin riittävän korkeaksi, ettei entsyyminkantaja kelluisi reaktorikolonneissa. Ehdotimme sitä vaihdettavaksi huomattavasti pehmeämpään titaanidioksidin, mutta se ei ottanut tuulta alleen ennen kuin sama kulumisongelma rikkoi kuljetuslinjan Genencorin omissa laitteistoissaan heidän Hangon-tehtaallaan eli entisessä Fermionin penisilliini-tehtaassa, jossa entsyyminkantaja lopullisesti valmistettiin. Titaanidioksidilla jatkettiin, ja tätä leikkiä jatkui kaikkiaan kaksitoista vuotta, kunnes uusi teknologia korvasi sen.

Projektin päätyttyä tämä tuotantolinja romutettiin välittömästi, niin kulunut kone oli, mutta hyvän maksun olimme siitä saaneet. Olimme tätä projektia varten perustaneet sisaryhtiö Plastmix Technology Oy:n ajatuksena, että perusliiketoimin-

tamme ulkopuolella olevia bisneksiä pyörittäisiini sen avulla. Taisi siinä olla myös vähän verosuunnittelua mukana. Plastmix Technology sulautettiin sitten Premiisiin, kun Genencor-syrjähyppy päättyi.

Tieto on valtaa

Vaimoni Leena oli toiminut valmistumisansa jälkeen Ensossa henkilöstöasiainhoitajana, mutta 1978 Tuomaan syntymän jälkeen hän jäi kotiin ja teki kotikonttorissa kirjanpito- ja tekstinkäsittelytehtäviä usealle asiakkaalle. Hänellä oli käytössään senaikainen huippulaite Olivetti PC. Siinä oli jopa kaksi ”lerppuasemaa” eli pahvikotelon sisällä pyörivää tallenninta. Kerran Talvitien Ilkka mainitsi minulle taulukkolaskentaohjelmasta nimeltään Visicalc, joka oli hänen mukaansa mullistava. Minusta se tuntui kovasti liioitellulta enkä hetkeen ymmärtänyt, mitä hyötyä moimesta voisi olla, mutta sitten välähti. Uutena ja silloin ylivoimaisena taulukkolaskentaohjelmana pidettiin Multiplania, jonka päätin ostaa. Yhden viikonlopun ajan tein Leenan Olivetin kanssa kovasti töitä, kun yritin päästä kärryille ohjelman sielunelämästä. Olin jo lähes luovuttamassa, kun vihdoin kaikki selkeni ja riemuissani menin maanantaina konttorille näyttämään aikaansaannostani kollegoille. Olin listannut kaikkien tuotteittemme reseptit ja raaka-ainehinnat taulukkoon, ja näin tuotteiden hintakalkyytit oli helposti päivitettävissä. Koska hinnoittelu oli minun vastuullani, muistin lähes kaikki reseptit ulkoa ja useimmat raaka-ainehinnatkin menivät heti kohdalleen. ATK-aika

oli alkanut. Tämä yksinkertainen Multiplan-taulukko toimi erinomaisena työvälineenä myynnissä, ostossa ja tuotekehityksessä.

Muovialalle on tyypillistä polymeerien rajutkin hinnannuutokset, joten päivityksiä tarvittiin niin usein, ettei kohta riittänyt, että tein ne Leenan koneella kotona iltaisin. Nälkä kasvoi syödessä, joten pian hankittiin joka myyjälle sekä osto- ja tuotantoon ja tuotekehitykseen omat koneet, ja laitoimme vuonna 1986 verkon pystyyn. Tässä kohtaa kiirehdimme liian nopeasti. Verkkoteknologia oli vielä 1980-luvulla kovin haavoittuvaa, ja verkko kaatui raivostuttavan usein. Ongelma oli kaapeleiden suojauksessa. Vakavasti pohdimme, pitäisikö siirtyä takaisin ”Adidas”-verkkoon eli juoksuttamaan lerppuja koneelta toiselle. Verkon uudelleen kaapelointi lopulta ratkaisi ongelman.

Ihan helppoa ei ollut puhua kaikkia PC:n käyttäjiksi, etenkin Peter Ristikan gas oli vastaan. Lopulta sain hänet hyväksymään koneen pöydälleen, kun selvisi, että omalta koneelta voisi lähettää telexin. Telefax oli jo hyvää vauhtia korvaamassa teleksiä, mutta joskus askel taaksepäin voi olla ratkaisu päästä sata askelta eteenpäin. Ja hyvin pian faksinkin lähettämisen omalta PC:ltä onnistui. Faksikin on nyt jo lähes historiaa.

Harppaus tähän päivään ja tietokoneen nykyiseen rooliin jokapäiväisessä työssämme on ollut järisyttävä. Tuomas oli lukiolainen, kun hän eräänä päivänä kävi meille Premixissä demoamassa, mitä kaikkea Google-hakukoneen avulla voi Internetistä löytää. Kovasti minua silloin ihmetytti, miten Google voi raken-

taa käyttäjilleen ilmaisesta hakukoneesta kannattavan liiketoimintamallin. Kesti kauan ennen kuin mainokset ilmestyivät Googlen sivuille. Pienten purojen kautta syntyvä maksutulo on osoittautunut äärimmäisen menestyväksi. Tuomaan demoamisen jälkeen oli selvää, että meidän oli rakennettava omat kotisivut. Ensimmäinen kotisivuversio oli yksinkertaisesti yritysesitteen sähköinen versio. Parempi sekin kuin se, että olisimme jääneet vain odottamaan. Kotisivujen osalta monet yhtiöt niin kuin mekin sorruimme liiakaikin kikkailemaan, ja puistatuksella vieläkin muistelen niitä hyppiviä pikku-ukkoja, jotka Takapiru-niminen mainostoimisto sai meidät hyväksymään erääseen kotisivuversioon. Nyt ei kukaan taida muistaa, monesko kotisivuversio on menossa. Enää ei edes löydy suomenkielistä versiota. Sääli, ettemme alusta saakka ymmärtäneet ”arkistoida” myös näitä sähköisiä ”esitteitä”.

Messuamista

Kansainväliset messut ovat olleet keskiössä myynnin edistämisesämme. Suurin messutapahtuma on ollut Düsseldorfin K-messut, jotka ovat maailman toiseksi suurimmat messut. Suurimmat ovat kuulemma kirjapainoalan Drupa-messut. Yksitoista valtavaa hallia. Koska näytteilleasettajia on valtavasti, oli meille tärkeää, että esiinnyimme näyttelykatalogissa hyvin. Alkuaikoina otsikon ”Electrically conductive plastics” alla ei paljon muita ollutkaan, mikä johti potentiaaliset uudet maahantuojat ja asiakkaat osastollemme.

Makein messutapaus on vuodelta 1992, kun ilman ennakoilmoitusta yhtäkkiä viisi intialaista tuli osastollemme. He edustivat yhtiötä Nilkamal Crates and Containers, ja runsaan puolen tunnin neuvonpidon jälkeen meillä oli tilaus kontillisesta Pre-eleciä uudelle asiakkaalle. Maineemme alan parhaana osajana oli kiirinyt, ja Peter oli vakuuttava. Tavallises-tihan ensin lähetetään tarjous, ja jos hinnasta päästään sopuun, lähetetään näyte ja sitten ehkä vielä isompi näyte. Vasta asiakkaan useiden testausten jälkeen päästään mahdollisesti toimituksiin. Kaikki nämä vaiheet ohitettiin, vaan eipä kuulunut valituksia tältäkään asiakkaalta. Ne messut saatiin maksettua yhdellä kaupalla.

Messut ovat myös hyvää aikaa rakentaa yhteishenkeä. Vaikka messujen aikana useimmat illat kuluvat asiakkaiden kanssa, jää joskus aikaa myös oman väen illanistujaisiin. Göteborgissa oli tunnettu ravintola Råkan, jossa vietimme kerran iltaa oman väen kesken Scanplast-messujen aikaan. Ravintola oli tunnettu kunnan katkarapuannoksistaan, jotka sai itse ohjata pienellä radio-ohjattavalla laivalla ravintolan keskellä olleen altaan yli omaan pöytänsä. Vienti-insinöörimme Juha Ilomäki innostui leikkimään annoksen saatuaan. Hän laittoi käyntikorttinsa laivaan ja ohjasi purren vastapäätä olevaa pöytää kohden, jossa ruokaili pieni seurue ja muutama hemaiseva daami. Muutaman kerran Juhan tökittyä pikkulaivan keulaa altaan reunaan joku hoksasi nostaa sieltä hänen käyntikorttinsa. Kun seurue poistui ravintolasta ohittaen pöytämme, heitti eräs mies kortin takaisin. Sen takapuolella luki: ”Jag kommer, Gynther.” Mites nyt näin

Typillinen messuosastomme, jossa Kari ja Peter poseeraamassa.

Erkki Laiho jutustellessa kanssamme maailmalla

internetaikana, kun messujen merkitys ei enää ole yhtä suuri, päästään yhtä makoiisiin nauruihin?

Toinenkin messuihin liittyvä episodi on pakko mainita, vaikka se ei silloin naurattanut. Olimme ajaneet Rajamäeltä pakkiautolla Göteborgiin messuille, ja kun osastomme oli purettu pakusta pois, ajoin auton parkkihalliin. Lensin itse takaisin ennen messujen päättymistä. Kari Nieminen, joka oli tullut vahvistamaan myyntitiimiämme, ja Peter purkaisivat osastomme ja ajaisivat auton takaisin. Kun autoa sitten yritettiin saada ulos, ulostulo osoittautui niin matalaksi, että auton katto olisi osunut hallin kattopalkkiin. Hetken ihmeteltyään kaverukset tulivat siihen tulokseen, että sisäänmenon kor-

keus oli suurempi, ja sisääntulevan liikenteen pysäyttäen pyrkivät sitä kautta ulos. Ei mahtunut sieltäkään. Käsittämätöntä, varsinkin kun varmistivat vielä, ettei muita sisääntuloja halliin ollut. Lopulta auto saatiin ulos, kun renkaista oli lähes kaikki ilma otettu pois ja viisi miestä seisojapakin takaosassa painoina. Halliin pyrkivien kommentit nostattivat luonnollisesti vielä lisää mielialaa. Ainoa selitys on se, että painopisteen siirtymisen vuoksi auton takaosa oli alempana ylöspäin jyrkästi menevässä rampissa sisään mennessä ja alas mennessä paino oli enemmän etupyörillä nostoen perän ylös. Lämpimiä kiitoksia tästä paikoituksestani sain ansaitusti. Tiedä sitten, olisiko peruuttamalla ulos onnistunut. •

MATKUSTAMINEN AVARTAA

Moni vientimies on sanonut, että ensimmäiset puolitoista vuotta saa matkustaa, sitten täytyy matkustaa. Näinhän se saattaa olla, mutta vieraisiin kulttuureihin tutustuminen on ollut myös avartavaa. Aasia on tuottanut monta ahaa-elämystä, ja olen oppinut arvostamaan ja kunnioittamaan heidän ajatteluaan ja tapojaan toimia sekä heidän uskomatonta uutтеруuttaan. On tälle suhtautumiselle sitten paljastunut kolikon käänöpuolikin, josta kerron myöhemmin.

Suurimmat hämmästykseni olen kokenut Lähi-idässä. Teknos-aikanani kävin Antero Keihään kanssa haistelemassa myyntimahdollisuuksia Saudi-Arabiassa ja Egyptissä, kun suomalainen rakennusvienti oli alkanut. Saudi-Arabiassa Jeddassa kysyin autossa, miksi tiessä ei ollut kaistaviivoja. Vastaukseksi sain, että kyllä niitä ensin maalattiin, mutta niistä luovuttiin, kun osa autoilijoista luuli, että viivan piti jäädä auton alle. Erinomainen pysäytys siihen, ettei pidä ottaa kaikkea itsestäänselvyytenä. Eihän siellä autokoulujakaan silloin ollut eikä tunnettu ajokorttia. Määräyksenä oli, että vain miehillä oli ajo-oikeus. Pitkään kestikin ennen kuin muutos tuli voimaan. Lentokoneessa Jeddasta Kairoon huomasin, että koneeseen tuli paljon mustiin pukeutuneita kasvonsa peittäneitä nuorelta vaikuttavia naisia. Laskeutuessamme ihmettelin, mihin he kaikki olivat hävinneet. He olivat käyneet vessassa ja vaihtaneet länsimaiset vaatteet päälleensä, sillä olivat menos-

sa Kairon yöhön bailaamaan. Kaikki ei ole sitä, miltä päältä näyttää.

Toisenkin kerran kävin Teknos-aikanani Egyptissä. Silloinkin Anteron kanssa ja nyt vaimot mukana. Tarkoitus oli myös juhlistaa ensimmäisen Teknoksen maalikontin saapumista Kairoon. Kontti oli kuitenkin jäänyt Aleksandriassa tulliinjumiin, ja sitä oli pakko mennä sinne selvittämään.

Maahantuojaamme herra Rafik ajoi ikääntyneellä Mersulla, jossa sisäkumi pullotteli sieltä täältä renkaan läpi. Ei tuntunut houkuttavalta lähteä moisella pelillä pidemmälle automatkalle. Emme kuitenkaan halunneet loukata häntä ja keksimme, että kun myös vaimot olivat kyydissä, olisi hyvä olla ilmastoitu auto. Niinpä saimme vuokrattua samanlaisen mutta ilmastoinnilla ja ehjillä renkailla varustetun Mersun. Suurlähetystöstä vannotettiin, ettei pimeällä ollut syytä ajaa tiellä. Aleksandriassa kuitenkin vierähti aikaa niin, että totesimme, ettemme valoisaan aikaan ehdi Kairoon. Siellä päin käyneet tietävät, kuinka kaoottista liikenne voi olla. Mahdottomasti rekkoja ja ajo oli puikkelehtimista niiden välissä. Hämärän tullessa tie kuitenkin vapautui. Kaikki rekat siirtyivät parkkialueille. Iso helpotus, mutta vain tunniksi. Rekkakuskien tauon tarkoituksena oli ottaa kunnon pilvet ennen kuin matka jatkuisi pimeässä. Onneksi vaimot kuuluivat rekkakuskien tauon syyn vasta myöhemmin. Toinen varoitus lähetystöstä oli, että jos ajaisimme kolarin, meidän tuli paeta paikalta heti tai

meidät kivitettäisiin. Ei onneksi tullut kolaria. Nyt seuravan kerran Egyptissä lähes neljäkymmenviiden vuoden päästä käydessäni oli kuin olisi tullut eri maahan. Liikenne soljui, tai useammin mateli ihan mallikkaasti, eikä torvi soi enää joka kuskilla taukoamatta.

Olin jo siirtynyt Premixiin, kun tuli ensimmäinen syy käydä Israelissa. Minulla oli tarve käydä maassa vain yhden neuvotelun takia, ja koska en ollut aiemmin siellä käynyt, päätimme Leenan kanssa tehdä yhdistetyn työ- ja lomamatkan. Saavuimme Jerusalemiin lauantaina eli sapattina. Ihmettelin vastaanotossa, kun ilman suurempia muodollisuuksia saimme huoneemme avaimen. Aulassa tavalliset hissit eivät olleet käytössä, ainoastaan jatkuvasti liikkuva paternoster-hissi toimi. Hissi oli merkitty kyltillä ”Sabbath elevator”. Kun pääsimme huoneeseemme, huomioni kohdistui ensimmäisenä erikoiseen kellolaitteistoon, jonka toiminnasta en päässyt perille. Se näytti varsinaiselta helvetinkoneelta. Myöhemmin nämä ihmeellisyydet

selvisivät. Hotellimme oli Sheraton, jonka omistajat ovat ortodoksijuutalaisia. Heil Lehän ei sovi työnteko sapattina. Hissin napin painaminenkin koettiin työksi samoin kuin valokatkaisijoiden käyttö. Siksi valokatkaisimet voitiin ohjelmoida vaikka edellisenä päivänä sytyttämään ja sammuttamaan valot haluttuna aikana. Koin kaiken tämän tekopyhyiden huippuna, ja varmasti nämä ensivaikutelmat vaikuttivat kaikkeen sen jälkeenkin koettuun.

Peter oli järjestänyt meille viikonlopuksi erinomaisen suomalaisen oppaan, jonka kanssa kiersimme kaupunkia ja kävimme pyhillä paikoilla. Hän kertoi tästä tekopyhydestä myös useita esimerkkejä, joista sikojen kasvatusta jäi hyvin mieleeni. Sikojahan ei saa kasvattaa pyhällä maalla, joten juutalaiset, fiksuja kun ovat, rakensivat laualattiat karsinoiden. Näin eivät siat koskeneet pyhää maata. Jutusta vaan jäi auki se, miksi niitä ylipäätään piti kasvattaa, kun kerran sianliha ei kuulu ruokavalioon. •

Antero Keihään ja Teknoksen Egyptin-
edustajan herra Rafikin kanssa kuuntele-
massa ministerin viestiä.

TOINEN SUKUPOLVENVAIHDOS

Toinen sukupolvenvaihdos oli alkanut jo 1960-luvulla, kun Martti ja minä saimme tukun Teknoksen B-osakkeita. Niistä ei ollut kuin riesaa. Osinkoja ei maksettu, mutta kahden prosentin omaisuusvero kasvoi vuosi vuodelta niin, että se tuntui. Irtisanoutumiseni Teknoksesta ja Premixin perustaminen oli osa toista sukupolvenvaihdosta, mutta varsinainen toinen sukupolvenvaihdos tapahtui vuonna 1986, mutta sitä dramaattisemmin. Teknos oli juuri ostanut Lohjalta Winterin maalitoiminnot. Tämä oli viimeinen Teknoksen operatio, jossa olin mukana vielä hallituksen jäsenen roolissa, ja kävin myös Tampereella tutustumassa Winterin toimintaan. Kauppa oli erinomainen, ja lehdet kirjoittivat siitä hämmästyneinä, sillä kaikki olivat odottaneet, että jotain aivan päinvastaista tapahtuisi.

Pian kaupan jälkeen satuin olemaan Teknoksen pääkonttorilla miettimässä

vielä Winterin haltuunottoa, kun Kemiran hallintojohtaja Juhani Kari tuli tuomaan viestin, että Kemira oli ostanut YT Järvenkylän ja hänen lastensa omistamat Teknoksen osakkeet eli 25 prosenttia yhtiöstä viidellätoista miljoonalla markalla. Se oli meille iso pommi, ja isä manasikin Järvenkylän petturiksi. YTJ oli tarjonnut osakkeitaan tätä ennen meille, mutta siihen tarjoukseen isä ei halunnut tarttua enkä osannut hänen mieltään kääntää. Tarjouksen hylkääminen oli paha virhe ja kostautui nyt.

Minusta Järvenkylä oli tarjottuaan osakkeitaan ensin meille oikeutettu myymään osakkeensa, jotka eivät tuoneet heille osinkovirtaa. Joka tapauksessa olimme kriisissä. Totesimme tietysti, ettei Kemiraa voi päästää omistajaksi, mutta lunastuksen rahoitus juuri tehdyn Winter-kaupan jälkeen tuntui raskaalta. Isän ajatuksen kulkua ei ollut helppo seurata.

Dementia oli edennyt niin, että välillä ajatukset kulkivat aivan kirkkaasti, mutta välillä hän puhui ihan puuta heinää. Hänen tahtonsa vaihtui vähän väliä, mutta voimakkain toive oli, että hän halusi myydä firman, ja hän pyysikin minua toimimaan myyjänä. Martilla oli omat ajatuksensa, mutta emme oikein päässeet yhteiseen ymmärrykseen. Kaoottisessa tilanteessa Martti, joka silloin oli jo Teknoksen toimitusjohtaja, erosi. Nyt oli Teknos-pursi kunnon myrskyssä, ja kapteenikin oli jättänyt laivan. Aikaa ei ollut yhtään hukattavissa.

Useamman kerran, kun olin ajamassa Helsingistä Premixiin Rajamäelle, isäni soitti ja käski tulla heti neuvonpitoon. Kemira oli tietenkin halukas ostamaan osakkeemme, mutta myyntiä valtionyhtiölle pidimme lähes epäisänmaallisena, eikä siitä vaihtoehdosta edes keskusteltu. Neuvottelin myynnistä muun muassa Pertti Niemistön kanssa. Tunsin hänet rotarien kautta, ja hän oli myytyään menestyneen Hämeen Peruna Oy:n ostoskelemissä uusia yhtiöitä. Kemiran ostamat osakkeet saatiin lunastettua pankin suosiollisella myötävaikutuksella, mutta jatko oli vielä auki.

Olisihan siinä avautunut mahdollisuus itselleni palata takaisin Teknokseen, mutta se ei houkuttanut. Ajatukseni olivat sähköä johtavien muovien liiketoiminnan kehittämisessä, ja näkymät olivat hyvät. Useamman tuskaisen neuvonpidon jälkeen päädyimme ratkaisuun, jossa Martti osti isäni osakkeet, Teknos lunasti omistamani Teknoksen osakkeet, minä ostin Martin omistamat Premixin osakkeet ja Premix lunasti isäni omistamat Premixin

osakkeet. Kummatkin saivat hyvän koron Premix-sijoituksilleen, ja itse sain mitä pyysin. Martti otti järjettömän suuren riskin, jota yritin hieman auttaa sillä, että Teknoksen-osuuteni lankesi maksettavaksi vasta kahden vuoden päästä, mutta hyvinhän siinä on lopulta käynyt.

Kun vein isäni kotiinsa pankista, jossa olimme KOP:n Aleksanterinkadun konttorissa käyneet Asko Tanhuanpään luona näihin osakesiirtoihin liittyneet paperit alikirjoittamassa, hän sanoi yhtäkkiä eduskuntatalon kohdalla: ”Pitäisiköhän firma myydä, Martti ei varmaan pärjää.” Dementikolle käy usein niin, että tilanteen ollessa päällä ulkopuolinen ei välttämättä huomaa tautia. Kun tilanne on laennut, iskee tauti täysillä. En vastannut isälle mitään. Totesin vain hiljaa mielessäni, että viimeisellä hetkellä saatiin järjestelyt tehtyä.

Eipä tämä toinenkaan sukupolvenvaihdos mennyt ihan niin kuin Strömsössä. Viikon kuluttua kaupoista törmäsin sattumalta Pentti Yrjänä Sipilään. Hän harmiteli, että Kemira möhli kaupan, ja totesi, että Kemiran olisi pitänyt maksaa kaksi kertaa enemmän Järvenkylän osakkeista, jotta meillä ei olisi ollut varaa lunastukseen. Jyri Järvenkylänkin, YTJ:n pojan tapasin pian kaupan jälkeen. Hän taas oli tyytyväinen kauppahintaan ja totesi, etteikö meidänkin olisi kannattanut myydä osuutemme. Kemira lähestyi minua heti lunastuksen jälkeen ja olisi halunnut ostaa osakkeeni tai vaikka vain yhden. En kuitenkaan edes vakavasti tätä harkinnut.

Toiseen sukupolvenvaihdokseen liittyi vielä yksi varsin ikävä jälkinäytös. Seuravana päivänä, kun isäni Teknoksen osakkeisiin perustunut varallisuus vaihtui ka-

hisevaan, hänen uusi Maija-vaimonsa hoiti puolisoille uuden testamentin. Martti ja minut sivuutettiin (lukuun ottamatta Nothamnin saaren kalastusoikeutta, joka on kuin useimmat golfosakkeet tänään), ja lakiosuutemme siirtyi seuraavalle polvelle. Siinä ei sinällään ollut moitittavaa, säästyihän siinä yhdet perintöverot, mutta muuten testamentin sisältö oli täysin uusi ja Maija käytti häikäilemättä hyväkseseen isän dementiaa. Testamentin laatijana ja todistajana oli arvostettu laamanni ja Maijan ystävä Kullervo Kemppinen, jonka myös isäni tunsu.

En ole koskaan nähnyt kenenkään otsalla niin isoja hikikarpaloita kuin Kemppisen, kun Martin kanssa tästä uudesta testamentista isän kuoleman jälkeen keskustelimme. Tajusimme kuitenkin, ettei hän ollut valmis lähtemään oikeuteen sanomaan, että häntä oli vedetty nenästä. Kun testamenttia pantiin toimeen, sattui virhe, joka oli minun syy. Yksi obli-gaatio oli jaossa kirjattu Maijan piikkiin, vaikka sen piti kuulua Martin ja minun lapsille. Maija ei suostunut virhettä korjaamaan. Ainoa vaihtoehtoni oli haastaa hänet oikeuteen. Kullervo Kemppinen oli paikalla, ja oikeuden puheenjohtaja kysyi häneltä, eikö hän ollut huomannut testamentissa ollutta virhettä. Oikeuden miehenä laamanni vastasi, että kyllä hän sen oli huomannut, mutta koki, ettei ollut hänen päämiehensä asia tuoda sitä esille. Muutama hikikarpalo näkyi taas otsalla. Sormethan olivat sitä ennen käyneet Raamatun päällä.

Maijan poika Jussi otti minuun yhteyttä myöhemmin äitinsä pahasti dementoituttua. Hän oli itsekin sairastunut vaka-

vasti ja tiesi pian kuolevansa. Sitä ennen hän halusi luovuttaa meille isämme henkilökohtaiset tavarat. Kunniamerkit, kellot ja kalvosinnapit. Se oli surullinen viimeinen tapaaminen.

Kolme kertaa olen oikeuteen joutunut. Sen ensimmäisen venekolarijutun hävisin. Tämän perintöriidan voitin ja kolmannen kolarijutun taas hävisin, vaikka sen piti olla selvä peli. Risteyksessä vihreitten palaessa vastaan tuleva auto kääntyi yllättäen vasemmalle eteeni ja ajoi sen kylkeen. Vauhtia minulla kyllä oli, mutta jarrutusjälkien perusteella minua kuulustelleen poliisiin mukaan ei ylinopeutta. Vanhassa Chevrolet-maasturissani ei ollut ABS-jarruja, joten jarrutusjäljet olivat selvästi näkyvillä. Onneksi ei tullut henkilövahinkoja. Oikeuden perustelut häviööni olivat, että vastaan tuleva nuori neiti oli juuri saanut ajokortin ja siksi ajoi varovasti. Milläs sen todistit, että hänen sanansa minulle olivat törmäyksen jälkeen: ”Mitä v---a sä ajoit noin, mullahan paloi vihreä!”

Käyttämäni asianajotoimisto ANPR oli lähettänyt Järvenpäähän käräjille nuoren ylimielisen oloisen liituraitajuristin. Sel-lainen, joka maakunnassa oikeussalissa vielä esittäytyy lakitieteen lisensiaatiksi ja esittää huikean palkkiovaatimuksen, aiheuttaa aggressiota varsinkin lautamiehissä. Jostain syystä näin pieni tapaus käsiteltiin yhden tuomarin ja kahden maallikkotuomarin eli lautamiehen kokoonpanolla. Päätöksen kuultuani kävi hetken mielessä valittaa, mutta onneksi vain hetken. Ei pidä turhista provosoitua.

KASVUA, KEHITYSTÄ JA SITTE EI

Omiin tiloihin

Premix aloitti toimintansa Teknoksen Rajamäen tehtaassa, eli vuokrasimme Teknokselta tarvittavat toimitilat. Se, ettei koneita ei tarvinnut heti alkuun siirtää uusiin tiloihin, helpotti ratkaisevasti alun rahoitustarvetta. Vuonna 1985 totesimme, ettemme voi enää laajentaa toimintaamme niissä tiloissa. Saimme ostettua Teknokselta viisi hehtaaria maata tehtaaseen vierestä. Se oli loistava ratkaisu. Uusi 14 000 m³:n teollisuus- ja konttorirakennus nousi pellolle ja kolmea Teknoksen tiloissa olevaa tuotantokonetta lukuun ottamatta kaikki muut toiminnot siirtyivät omiin tiloihin, jonne myös asennettiin uusi tilattu kone. Nyt konelinjoja oli jo neljä. Parin vuoden päästä omaan halliin siirtyivät myös Teknoksen tiloissa olleet koneet lukuun ottamatta Genencoria varten ostettua kompaundointiekstruuderia, joka

projektin päättyttyä romutettiin. Näin napanuora oli lopullisesti katkaistu, ja firma ja yhdisti enää vain yhteinen raja.

Ensimmäisen koneen paikka uudessa tehtaassa sanelee sen, miten layout ja materiaaliflow lähtevät kehittymään. En voi ottaa siitä kunniaa. Muistan vain sen, että ratkaisevassa roolissa oli lastauslaituri. Moinen rakennelma tuntui silloin niin kalliilta, ettei sellaista raaskittu hankkia kuin yksi, mikä vei layoutin metsään. Tämä ja vielä seuraavaksikin rakennettu lastauslaituri seisovat edelleen paikoillaan, mutta ei niiden eteen enää rekkoja parkkeerata. Pitkän tähtäimen suunnittelu ei ole helppoa.

Premix Oy:n uusi halli harjakorkeuteen

Rajamäkeläisen muovialan yrityksen, Premix Oy:n, uuden tehdashallin harjanostajaisia vietetään tänään. Rakennuksen valmistumisen jälkeen yrityksen käytössä on n. 2000 neliön suuriset toimitilat.

Uudisrakennuksen urakoitsijoina Premix on tietoisesti käyttänyt nurmijärveläisiä yrityksiä. Tehdshalli otetaan käyttöön joulukuun aikana.

Premix perustettiin vuonna 1980 jatkamaan Teknos-Maalit Oy:n kahdeksan vuotta aikaisemmin aloittamaa muovien värititivistien valmistusta ja markkinointia. Viidessä vuodessa yrityksen toiminta on kasvanut kaksi ja puolikertaiseksi.

Tähän saakka Premix on toiminut tavallaan symbioosisissa Teknosin kanssa, mutta nyt haluanne toimia omilla tiloilla. Tosin osa toiminnastamme jää vielä uudenkin rakennuksen valmistamisen jälkeen Teknosin vuokratiloihin, toimitusjohtaja Antti Kikkakeren mukaan.

Loppuvuodesta valmistuvaan halliin siirretään entisistä toimitiloista yksi värititivistä valmistava kone

sekä hankitaan yksi uusi kone. Teknosin vuokratiloihin jää vielä kaksi konetta.

Kolmannes Premixin liiketoiminnasta tulee ulkomain viennistä. Tällä hetkellä yhtiön agentteja on kaikissa Skandinavian maissa, Benelux-maissa, Ranskassa, Englannissa, Länsi-Saksas-

sa, Sveitsissä ja Itävallassa sekä Kaakoidissa. Uutena vientimaana Italia on tulossa mukaan.

Suomessa Premix Oy on alansa ainoa yritys. Sen palveluksessa on 24 henkilöä, joista puolet on toimistohenkilökuntaa.

— Henkilökunnan määrä on pieni, koska ala maati

PREMIX Oy:n uusi tehdshalli otetaan käyttöön joulukuussa. Harjanostajaisia vietetään tänään.

kiinteiden kustannusten päättämistä mahdollisimman pian ja tuotanto on mahdollisimman pitkälle automaattisointiin. Myös yhteistyö teknojen kanssa vaikuttaa henkilökunnan määrään, koska osan tarvitsemistamme palveluista ostamme sisäryhtiöiltämme. Kaikka sa- noo.

Uusi halli entisen viereen

Premix Oy:n uusi tehdshalli valmistuu aiivan Teknos-Maalit Oy:n toimitilojen viereen. Hallin korkeus on seitsemän metriä, pinta-ala 1522 neliötä, kerrosala 1924 neliötä ja tilavuus 14 000 kuutiometriä.

Pääurakoitsijana on toiminut Pemate Oy, halliennentit on toiminut Flowdeck Oy, rakennesuunnittelusta ja töiden valvontatehtävistä on vastannut Insinööri-toimisto Oiva Laine Oy ja LVI-suunnittelusta Insinööri-toimisto Erkki Kolhmainen Oy.

Premixille omat tilat Rajamäkeen

Muovien värititivistä valmistava Premix Oy saa omat toimitilat Rajamäkeen. Sisäryhtiön Teknos-Maalit Oy:n viereen kohoava rakennus valmistuu joulukuussa.

Uuden tehdshallin kerrosala on kaikkiaan noin 2000 neliötä ja tilavuus 14 000 kuutiota. Vuonna 1980 perustettu Pre-

mix Oy on tähän saakka toiminut samun katon alla sisäryhtiön kanssa, mutta yrityksen laajenemista oman tilojen rakentaminen tuli ajankohtaiseksi. Nykyisin yrityksessä työskentelee 24 henkilöä. Yrityksen toimitusjohtaja on Antti Kikkaka.

Uuden tehdshallin ja varastorakennuksen arkkitehti- ja rakennus suunnittelun tehnyt Insinööri-toimisto Oiva Laine. Työmaan päälliköksi on rajamäkeläinen Pemate Oy. LVI-urakat tekee Oivainen Oy, sähkötyöt KRT-Yhtymä ja suunnittelun Sasi-Instituutti Oy.

Hyinkään Sanomat
14.10.85

— Hyvät kuljetusyhteydet lentokentälle ovat Premixin kannalta tärkeitä, toimitusjohtaja Antti Kikka sanoo.

Verkostoitumista

Heti Premixin perustamisesta alkaen meille oli selvää, että haluaisimme oman tuotekehityksemme lisäksi panostaa yliopisto- ja tutkimuslaitosyhteistyöhön. Usein kuulee puhuttavan tuotekehittelystä. Itse vierastan tätä sanaa. Mielestäni se kuulostaa puuhastelulta ja haluankin puhua tuotekehityksestä. Monet julkiset tutkimushankkeet, joissa olemme olleet mukana, ovat myös täydentäneet korkeakoulu yhteistyötämme ja verkostoitumistamme.

Ensimmäinen yhteistyöprojektimme toteutettiin Åbo Akademin kanssa, jossa saimme professori Bengt Stenlundin innostumaan kytkentäaineen eli coupling agentin kehittämiseen mineraalilujitettuja polypropeenikompaundeja varten. Kyse oli ”liimasta”, jonka avulla mineraalipartikkelit ja polypropeeni muodostaisivat mekaanisesti lujemman seoksen. Eskil Danielson ryhtyi kehittämään sellaista laboratoriossamme ja Bengtin ohjauksessa.

Raisiolta löytyi sopiva raaka-ainepohja, ja niinpä Eskilin diplomityön tuloksena syntyi Prebond R5b. Kovasti vähätelimme saavutustamme, sillä aine kulki talon sisällä nimellä ”sianruoka”. Päätimme, että tarjoaisimme sitä myös kilpailijoillemme, koska kuten aiemmin kirjoitin, emme uskoneet alun jälkeen, että meistä voisi tulla iso globaali toimija mineraali-PP-kompaundeissa. Yhteen toimitukseen Etelä-Amerikkaan se jäi. Ei Prebond R5b ollut myöskään niin hyvä ratkaisu, että olisimme voineet sen avulla merkittävästi parantaa kilpailukykyämme.

Åbo Akademin lisäksi muutkin yliopistot kiinnostuivat kompaunditutkimukses-

ta. Yhtenä syynä siihen oli, että ala näytti antavan valtavan määrän tutkimusaihiota, ja sekoitusekstruuderia lukuun ottamatta tutkimuslaiteinvestointitarve oli vähäinen. Professori Pertti Törmälä nosti merkittävästi Tampereen teknisen korkeakoulun statusta muovitutkimuksessa. Meidän kannaltamme valitettavasti hänen kiinnostuksensa lähti keskittymään kirurgiassa tarvittavien bioyhteensopiviin kompaundeihin ja niistä valmistettavien ruuvien valmistukseen. Näiden osalta hän saavuttikin näkyvää menestystä, mutta tämä ei ollut meidän kiinnostuksemme kohde. Myös professori Jukka Seppälä Teknillisestä korkeakoulusta oli useita mielenkiintoisia kompaundiprojekteja, joista osassa olimme mukana.

Syvin yhteistyö syntyi kuitenkin VTT:n kanssa. VTT on ollut hyvin aktiivinen useassa meitä lähellä olleessa Tekes-veitoisessa julkisessa tutkimushankkeessa, joissa olemme olleet mukana ratkaisevassa roolissa. Keskeisenä vetäjänä siellä on ollut Mikko Karttunen. Taistolla ja hänellä synkkasi hyvin yhteen, ja VTT:n yhteistyön tuloksena olemme saaneet valmiiksi useita uusia tuotteita ja jopa tuoteryhmiä. VTT-yhteistyö poiki myös sen, että minut kutsuttiin VTT:n kemian tekniikan neuvottelukuntaan ja toimin aikani myös sen puheenjohtajana.

Uusin tuoteryhmämme, langattomassa tiedonsiirrossa käytettävät niin sanotut korkean taajuuden materiaalit eli materiaalit, joiden läpi signaali kulkeutuessaan vaimenee mahdollisimman vähän, sai myös alkunsa tällaisesta julkisesta tutkimushankkeesta. Sen alkuperäinen tavoite

oli kehittää kierrätettävä piirilevymateriaali. Tavoite todettiin kuitenkin projektin aikana epärealistiseksi. Poikani Tuomas oli mukana kyseisen projektin ohjausryhmässä, ja hän havaitsi, että vaikka kehityksillä tuotteilla ei olisikaan menestystä kierrätettäväksi piirilevymateriaaliksi, niillä olisi muita mielenkiintoisia sovelluksia erikoiskohteissa. Keskeisenä oli alhainen häviökerroin, dielectrical loss, joka on tärkeä ominaisuus langattomassa tiedonsiirrossa vaikkapa kännyköiden ja niiden tukiasemien antennimateriaaleissa sekä tutkasovellutuksissa, mukaan luetuna autotutkat. Ei ole ensimmäinen kerta, kun uusi tuote syntyy spin offina siitä, mitä oli tarkoitus kehittää.

Verkostoitumisemme on ollut paljon muutakin kuin tuotekehitystä tukevaa. Muoviyhdistyksessä mukana olo oli alusta alkaen itsestään selvää. Liittoa johti metsänhoitaja Aarno Pilz, jonka isäni oli värvännyt perustamansa vanhojen karttojen ystävien Chartarum Amicin puheenjohtajaksi. Aarno oli myös legendaarinen järjestömies ja loistava junailija ja seuramies. Muoviyhdistyksellä oli myös hiihtojaos MYSKI, joka teki useita alppimatkoja. Aarno veti niitä urhoollisesti ja sinnikkäästi, vaikka tiesimme, että hän oli vakavasti sairas. Muoviyhdistys ei kuitenkaan ollut teollisuusliitto, eikä Premixillä ollut selvää kotia siinä kentässä.

Muoviteollisuusliiton sääntöjen mukaan liittoon kuuluivat muovituotteiden valmistajat. Se oli kuitenkin meitä selkeästi lähin järjestö, joten saimme Muoviteollisuusliiton muuttamaan sääntönsä niin, että jäseniä voivat olla muoveja raaka-aineenaan käyttävät yritykset. Näin

pääsimme samaan pöytään tärkeimpien kotimaisten asiakkaittemme kanssa. Sain myös kunnian toimia liiton hallituksessa ja sen työvaliokunnassa vuosina 1983–1988.

Pian uuden tehtaamme valmistuttua Muoviteollisuusliiton silloinen toimitusjohtaja Kari Jalas ja Muoviteollisuusliitossa työskennellyt Jyri Järvenkylä tulivat tutustumiskäynnille. Jyri oli Teknoksen perustajan Yrjö Järvenkylän poika ja armoitettu Jaguar-entusiasti, ja he saapuivatkin paikalle Jyrin hienolla Jaguar MK 7 -klassikkoautolla Kari arvokkaasti takapenkillä istuen. (Martti osti kyseisen auton Jyriä myöhemmin ja teki siitä ”ralliauton”, jolla on voitokkaasti ajanut useissa klassikkoautojen ralleissa jopa Etelä-Amerikassa.)

Meillä oli huikea palaveri, jossa käsitelimme myös kierrätysmuovien tulevaa roolia. Totesin, että vaikka muovikompaundit ovat hyvä sovellutusalue kierrätysmuoveille, Premixin oli hankalaa ainakin näkyvästi käyttää kierrätysmuoveja, sillä se ei mielestäni istunut high tech -muoviseostamiseen. Jyri, jolla aina leikkasi nopeasti, totesi: ”Perusta Antti Premixin rinnalle toinen yhtiö ja anna sille nimeksi Postmix.” Sanaleikin lisäksi siinä olisi voinut olla järkeäkin, vaan perustamatta jäi.

Jyri oli valmistunut TKK:lta vähän sen jälkeen, kun itse valmistuin Kauppakorkeasta, ja isäni ja YTJ:n ajatus oli ollut, että Jyri olisi tullut Teknokseen tuotekehitystehtäviin. Valitettavasti jotain meni pieleen työpaikkahaastattelussa, ja isäni torppasi aikeen. Se oli iso sääli. Jyri siirtyi sitten Muoviteollisuusliiton standardointi-insinöörin tehtävistä Uponorille. Siellä

hänen patentoimansa keksinnöt auttoivat ratkaisevasti Uponorin loistavaa kasvua. Jyri J. Järvenkylä oli siellä kutsumanimeltään ”Triple J”, mutta muuttui hänen itsensäkin lausumana muotoon Triple Trouble. Hän saattoi olla organisaation häirikkö, mutta Uponor näki hänen oivaliset keksijänlahjansa ja antoi työrauhan. Tuloksena oli patenttien Suomen ennätys, josta hän oli aivan syystäkin hyvin ylpeä. Meillä oli kompaundeihin liittyen useita yhteisiä projekteja, ja harmittelen, etteivät tiemme voineet kohdata saman katon alla. Tulin hyvin toimeen hänen kanssaan ja arvostin suuresti sitä, kun hän vuonna 2006 muotokuvani paljastustilaisuudessa piti ex tempore -puheen.

Muoviteollisuusliiton puheenjohtajana toimi Rosenlewin muovidivisioonan johtaja Tor Olof ”Tuffe” Dahl, ja hallituksen jäsenenä oli muun muassa Heikki Tavela, johon olin jo tutustunut Teknoksen aikana, kun hän oli kiinnostunut maalipurkkien valmistamisesta muovista. Vaikka hän aina pojitteli ja käyttäytyi välillä hyvinkin arrogantisti, meillä ei ollut ongelmia istua yhdessä liiton hallituksen työvaliokunnassa. Tuffe Dahl kutsui kerran työvaliokunnan Poriin rapukautena. Heik-

Jyri Järvenkylän kanssa sukkeluusia vaihtamassa muotokuvani paljastustilaisuudessa verstaan lattialla

ki ilmoitti tulevansa mutta yksityiskoneella, jotta pääsisi yöksi takaisin pääkaupunkiin. Kysyin, olisiko koneessa tilaa, ja hän vastasi myöntävästi. Ravut ja asiaan kuuluvat virvokkeet nautittuamme tuli pöytään porilaiseen tapaan nahkiaisia. Heikki koppasi vadilta kerpollisen kouraansa, nousi ylös ja sanoi: ”Nyt poika lähdetään.” Ja menihän se yöllinen lento mukavasti nahkiaisia mutustellen. Onneksi ei ollut kuoppainen keli. Heikki kyllä muisti Premixiä laskulla lennosta.

Erään kokouksemme yhteydessä Heikki kysyi minulta, ottaisinko vastaan liiton puheenjohtajuuden Tuffe Dahlin jälkeen. Vastasin kieltävästi. Ehkä turhaa arkuutta, mutta en halunnut joutua tuomarin rooliin asiakkaittemme keskinäisissä skismoissa. Kun uusi hallitus ja työvaliokunta pian sen jälkeen valittiin, en ollut enää mukana. Hetken harmitti, mutta sitten totesin, että näinhän sen pitää mennä. Jatkuvuudesta on pidettävä huolta.

VTTN

Vuonna 1995 sain yllättävän puhelinsoiton. Silloisen Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliiton varatoimitusjohtaja Tarmo Korpela soitti ja kysyi, olisinko valmis ottamaan vastaan Valtion tiede- ja teknologia-neuvoston (VTTN) jäsenyyden. Hän kertoi sen olevan pääministerin johtama elin, joka kokoontuu pari kertaa vuodessa ja johon kuuluu myös kaksi teollisuuden edustajaa, joista toisena oli Nokian Jorma Ollila. Olin imarreltu ja vastasin myöntävästi.

Vaikka ystäväni kutsuivat minua usein insinööri Kiikaksi, olin häkeltynyt, mutta

teknologiapolitiikka ei ole insinööritiedettä. Tarmo jätti kertomatta, että neuvosto jakaantui kahteen jaostoon, tiedejaostoon ja teknologiajaostoon, ja luonnollisesti yritysedustajat kuuluivat teknologiajaostoon. Kummallakin jaostolla oli oma pääsuunnittelija: Erkki Ormala teknologiajaostossa ja Esko-Olavi Seppälä tiedejaostossa. Huippuvirkamiehiä molemmat. Jorma Ollila kutsuikin Erkki Ormalan Nokiaan teknologiapolitiikan johtajaksi. Sittemmin Erkki Ormala on toiminut professorina Aalto-yliopistossa.

Teknologiajaosto kokoontui kerran kuukaudessa pohtimaan vastuuministerin eli silloisten kauppa- ja teollisuusministerien johdolla teknologiapolitiikan isoja asioita. Ennakkomateriaalia saapui ennen joka kokousta tolkkutoman paljon. Ihailin sitä, että Jorma Ollila ehti kiireittensä keskeltä osallistua hyvin säännöllisesti myös jaoston työskentelyyn. Hänellä oli iso esikunta, joka oli läpikäynyt ennakkomateriaalin ja antanut hyvät nuotit. Minä en vastaavaan pystynyt. Joskus kyllä pallottelin joitakin kysymyksiä etukäteen TT:n asiantuntijoiden kanssa. Ensimmäinen iso asia, johon suosituksemme vaikuttivat, oli valtion tutkimusmäärärahan nosto. Sen kehitys oli Nokia-klusterin kasvun vuoksi jäänyt pahasti jälkeen siitä, mitä teollisuus satsasi, sekä sen osuutta BKT:stä piti saada kohotettua. Onnistuimme vähintään tyydyttävästi.

Oma agendani oli luonnollisesti vaikuttaa siihen, että myös pkt-teollisuuden näkökulma tuli huomioon otetuksi suosituksissamme. Siihen aikaan pääomamarkkinat olivat vielä huonosti kehittyneet ja

aloittavien yritysten vaikeudet saada riittävästi riskipääomaa oli tunnistettu pulonkaula. Neuvoston toiminta osaltaan on ollut vaikuttamassa siihen, että tilanne tänä päivänä on aivan toinen.

Lähes aina ennen kokousten alkua Ollilalta kysyttiin, miten menee? Olihan koko Suomen elinkeinoelämän ja työpaikkojen kasvu tuolloin pitkälti Nokia-klusterin varassa. Jorma vastasi aina: ”Hyvin, mutta muistakaa, ettei mikään puu kasva tai vaaseen.” Sen selkeämmin ei voinut sanoa, että älkää mitoittako julkista taloutta Nokian jatkuvan kasvun varaan. Vaan ei mennyt viesti perille. Mitä huikeampi juhla, sen kovempi krapula.

Osa valtiovallalta myös kiittää kansalaisten palveluksista maamme hyväksi. VTTN-jäsenyys oli varmasti ratkaiseva, kun yllätyksekseni sain itsenäisyyspäivänä lukea lehdestä, että minulle oli myönnetty Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunnan ensimmäisen luokan ritarimerkki. Sitä oli pakko lähteä hakemaan samana päivänä. Olin kuulunut Helsingin Munkkiniemen Rotaryklubiin sen perustamisesta vuodesta 1974 lähtien. Klubimme yksi valitettavasti jo sammunut traditio oli järjestää Kalastajatorpalla itsenäisyyspäivän juhla, jonne olimme Leenan kanssa taas ilmoittautuneet. Moni silloin totesi, että ne olivat valtakunnan toiseksi hienoimmat itsenäisyysjuhlat ja kunnan tanssiaiset. Naiset pitkissä iltapuvuissaan ja miehet frakeissaan. Ossi Runne ja Karelia puhallinorkesteri ja aina sykähdyttävä juhlapuhe useimmiten jonkun oman klubiveljemme pitämänä. Ylpeänä kannoin illan juhlassa tuoretta kunniamerkkiä.

Jouduin kovaan paikkaan vuonna 2003, kun VTTN oli päättänyt tehdä julkisen tutkimuksen rakennearvion. Sitä tekemään valittiin neuvoston sisältä työryhmä, ja vastahakoisesti jouduin sen puheenjohtajaksi. Jorma Ollila ja minä olimme neuvostossa ainoat, jotka eivät olleet jääviä asiakokonaisuuden osalta, ja olisi ollut kohtuutonta pyytää häneltä moista ajankäyttöä. Työryhmän muina jäseninä olivat Turun yliopiston rehtori Keijo Virtanen, Syken pääjohtaja Lea Kauppi ja Tekesin pääjohtaja Pekka Saarnivaara sekä sihteerinä Esko-Olavi Seppälä. Oli sovittu, että erillisinä hankkeina teetämme selvityksen valtion sektoritutkimuslaitoksista ja korkeakoulujen rakenteellisista haasteista. Ensimmäisen tekijäksi saimme professori Jussi Huttusen, ja toisen selvityksen teki professori Jorma Rantanen. Aikaa ei ollut paljon, ja kokoonnuimme tiheästi. En kadehtinut Keijo Virtasta, joka joutui usein kuudelta aamuisin lähtemään Turusta Helsinkiin. Hänellä oli paljon puolustettavaa, koska tältäkin työltä odotettiin suosituksia yliopistojen määrän vähentämiseksi. Hyvin hän puolusti asemiaan, mutta työmme tuloksena paine kasvoi kuten myös sektoritutkimuslaitoksissa. Jussi Huttunen totesi myöhemmin tavatessamme, ettei muista toista yhtä rankkaa selvitystyötä. Olimme syystä ylpeitä hänen selvityksestään.

Mitä on laatu

Yksi isoimmista sähköä johtavien muovien käyttäjistä 1980-luvun alussa oli WEZ-niminen yhtiö Sveitsistä. Yhti-

ön saaminen asiakkaaksi oli kiven alla. Asiakas oli haluton edes testaamaan tuotettamme. En epäillyt Sveitsin-maahantuojamme Interpolymerin enkä myyntimme osaamista, mutta jostain se kiikasti. Syy ei kuitenkaan selvinnyt. Tiesimme, että WEZ:lle oli tärkeää, että heidän valmistamansa laatikot kestäisivät vaurioitumatta -20 asteen lämpötilassa hiekalla täytettyinä pudottamisen kahdesta metristä. Päätimme valmistuttaa suunnilleen identtisestä laatikosta itsellemme koekappaleita. Panimme ne pakastimeen, täytimme hiekalla ja pudottelimme laatikoita lastauslaituriltamme ja videoimme sen. Se oli hauskaa leikkiä. Laatikot kestivät hyvin, ja lähetimme VHS-kasettiviideon WEZ:lle todistusaineistoksi. Tämän jälkeen pääsimme kauppoihin. Kävin itse asiakkaan luona, ja ostaja herra Steiner totesi, että syy siihen, etteivät he olleet kiinnostuneet tuotteistamme, oli yksi pieni virhe tuoteselosteessamme. Lähetämämme video kuitenkin todisti hänelle, kuinka vakavasti suhtauduimme siihen, että halusimme heidät asiakkaaksi, ja myös, että laatumme oli huikea. Yhden reklamaationkin olemme saaneet vuosien aikana: pakkauslaatikon etiketti oli ollut vinossa. Hyvä opetus käsitteestä, mitä on ”total quality”. Asiakas on aina oikeassa.

Kaikkiaan on ollut iso haaste valmistaa high tech -tuotteita ja käyttää raaka-ainena hiilimustaa. Inhoan sitä, että talon sisällä edelleen puhutaan hiilimustasta nokena, joka antaa halventavan käsityksen raaka-aineen ja tuotteidemme teknologiasisällöstä. Ei mikä tahansa noki seostettuna muoviiin tee siitä sähköä johtavaa. Hiilimustassa täytyy olla korkea struktuuri,

eli nanometriluokan hiilimustapartikkelit muodostavat pitkiä ketjuja, jotka toimivat ”johtimina”. Sähköä johtavien muovien valmistuksen tärkein osaamisalue on pystyä sulaseostamaan eli dispergoimaan hiilimusta niin, että seoksesta tulee homogeeninen eikä siihen jää aglomeraatteja eli sekoittumattomia ”kökköjä”. Toisaalta seostamisen on oltava niin helppä, ettei hiilimustan struktuuri hajoa eikä muovin ominaisuudet muutu liiallisen lämpökäsittelyn tai leikkausvoimien johdosta. Lisäksi pitää pystyä kompensoimaan hiilimustan mukanaan tuoma viskositeetin nousu niin, että tuote on prosessoitavissa. Oikeaa nanoteknologiaa!

Kun kaikista suojaus- ym. toimenpiteistä huolimatta hiilimustaa pääsee vaikkapa häiriötilanteissa ilmaan, sen poistaminen pinnoilta on kovin hankalaa. Siksi on erittäin haastavaa pitää tehdasta sellaisessa siisteystasossa kuin sen pitäisi olla ajatellen tuotteittemme käyttökohteita, vaikkapa medikaaliapplikaatioita. Edistystä on ilokseni tapahtunut viime vuosien aikana. Kiitos siitä kuuluu Silventoisen Mikalle ja hänen tiimilleen.

Toinen vahvasti laatu-tietoinen asiakas on ollut Bosch. He halusivat ostaa meiltä autojen virranjakajien kansiin sähköä johtavaa muovia. Bosch edellytti ennen toimittajaksi hyväksymistä, että he auditoivat toimittajan laatu-järjestelmän. Yleisesti käytetty ISO 9000 -laatusertifikaatti ei heille riittänyt. Bosch oli tehnyt käsikirjan potentiaalisille toimittajille opastamaan heitä haluamansa laatu-järjestelmän rakentamisessa. Sen keskiössä olivat tilastolliset laaduntarkkailumenetelmät ja niin sanottu six sigma. Tilastotiede oli

Taiston kanssa poseeraamassa sellureaktorimme edessä. Kuva Algot Östling

minulle kuin myös useille opiskelutovereilleni ollut myrkyä Kauppakorkeassa. Kun lueskelin Boschin opusta, oli pakko ottaa kauppiksen tilastotieteen kirja esiin ja hups. Yhtäkkiä sen sisältö aukesi aivan uudella tavalla. Tämä johtui vain siitä, että nyt oli motiivi ja motivaatio. Eihän se vaikeaa ollutkaan.

Biomuoveja tai ainakin melkein

Sen lisäksi, että Suomesta oli saatavissa monia mielenkiintoisia mineraaleja seosaineiksi muovien joukkoon, olimme hyvin tietoisia myös siitä, että natiivilla sellukuidulla on erinomaiset mekaaniset ominaisuudet. Ongelmana oli vain se, että sellukuitu on kovin hydrofiilinen, ja siksi sen tarttuminen yhteen muovin kanssa on ongelma. Algot Östling -niminen vanhempi herrasmiesinsinööri tuli esittele-

mään keksintöään valmistaa hydrofobista selluloosaa, jonka piti ratkaista ongelma. Lyhyen esiselvityksen jälkeen lähdimme kehittämään sitä Tekesin tuella. Laboratoriomittakaavaiset kokeet näyttivät hyviltä, ja niinpä Keravan ammattikoulun tiloihin rakennettiin pilot-mittakaavan reaktori. Syy Keravan koulun valintaan oli, että jostain syystä siellä oli sellunkeitäjien ammattilinja. Kokeiluja jatkettiin Alkon Rajamäen tutkimuskeskuksessa, jonne Alko oli rakentanut huikean pilot-tuotantohallin. Valitettavasti tässäkin projektissa emme päässeet maaliin, mutta tämäkin kertoo paljon vimmastamme löytää tutkimuksen ja tuotekehityksen kautta täysin uusia materiaaliratkaisuja.

Puu-/muovikompaundeja on ollut markkinoilla jo useita vuosia, esimerkiksi vaikka terassilaudat. Niitä käytetään myös erikoiskohteissa, kuten soittimissa ja kaiutinkoteloissa. Yksikään valmistaja

ei ole kuitenkaan toistaiseksi ratkaissut sitä, miten sellukuidun lujuus saataisiin näihin tuotteisiin. Olemme vuosien aikana moneen otteeseen selvittelleet kyseisten tuotteiden valmistamista, mutta aina päätyneet siihen, että puu-/muovikomposiitit ovat liian yksinkertaisia eivätkä tarjoa kunnon katepotentiaalia.

Alko oli taas vaihtanut strategiaansa. Timo Petäjä oli nimitetty Alkon tutkimusjohtajaksi, ja hän sai yhtiön uskomaan, että Alkolla voisi olla loistava tulevaisuus biomuovivalmistajana. Vahvasti olimme mukana tässä kehitystyössä, mutta alkua pidemmälle emme päässeet. Sitten tuuli taas kääntyi Alkossa, ja meille tarjottiin ostettavaksi koko pilot-halli laitteineen ja myös Alkon kehitystyön tulokset. Kovasti se kihelmöi, mutta onneksi emme siihen sortuneet. Alko teki sitten sopimuksen VTT:n kanssa. Se oli varmasti hyvä ratkaisu.

Amerikkaa valloittamassa

Mietimme kuumeisesti, miten pääsisimme siirtymään puhtaasta vientiyrityksestä aidosti kansainväliseksi yritykseksi. Aasian tunnistimme suurimmaksi kasvumarkkinaksi, mutta Aasia ei ole yksi valtio eikä Kiinan merkitys vielä 1990-luvun alussa ollut sitä, mitä se on tänään. Tämän vuoksi päätimme panostaa Yhdysvaltoihin. Suomi oli juuri ostanut Hornet-hävittäjänsä. Vastakauppaveloitteet myyjälle olivat isot, ja kun koneissa oli kaksi General Electricin valmistamaa moottoria, GE:lläkin oli iso vastuu vasta-kaupoista. Koska GE oli myös arvostet-

tu muoviraaka-ainevalmistaja, oli luonnollista, että pyrimme avaamaan heidän kanssaan Yhdysvaltain markkinoita. Yhdysvalloissahan on äärimmäisen vaikeaa päästä ”ovesta sisään”. GE:n maineen ansiosta se onnistui helposti, mutta kaupat eivät silti lähteneet lentoon. Totesimme, että meillä oli oltava oma myyntiyhtiö Yhdysvalloissa, ja iloksemme Peter oli valmis muuttamaan. Sijainniksi valikoitui Irving Dallasin kupeessa Teksasissa, koska osavaltiossa oli yksi Yhdysvaltain muovituotevalmistuksen keskittymistä. Loppujen lopuksi, kun GE ei ollut enää takapiruna ja kun Ristikankaan perhekään ei Teksasissa viihtynyt, jäi tämä yritykseksi, ja niin Peter palasi takaisin.

Sitten avautui uusi mahdollisuus, jonka lopputuloksena perustimme Wisconsinin osavaltiossa sijaitsevaan Miltonin pikkukaupunkiin tehtaan nimellä Premix Thermoplastics Inc. Yhdysvaltain markkina sähköä johtavien muovien osalta oli kovin toisenlainen verrattuna Euroopan tai Aasian markkinaan. Hiilimustalla aikaan saatujen johtavien muovien markkina oli selvästi pienempi. De facto, moni eurooppalainen asiakkaamme toimitti suuria määriä Pre-elecistä valmistamia tuotteita Yhdysvaltoihin. Epäsuorasti markkinaosuutemme Yhdysvalloissa oli melkoisen iso. Pelkästään Yhdysvaltain oman hiilimustapohjaisten sähköä johtavien muovien kysynnän varaan ei voinut rakentaa paikallista valmistusta. Markkina oli hyvin fragmentoitunut, ja hiilikuitua käytettiin Yhdysvalloissa paljon johtavana ainesosana. Kun kohtasimme alan osajaksi uskomamme Steven Kiddin, päätimme aloittaa valmistuksen hänen

Miltonin pikkukaupungissa Chicagon pohjoispuolella sijainnut tehtaamme. Steven Kidd asentellessa tuotantokoneita, Kari ja Peter juhlistamassa ensimmäisen pikku tilauksen lähtöä.

johdollaan. Jälkeenpäin on helppo todeta, että menimme uusille markkinoille uusilla tuotteilla. Juuri se on tunnetun nelikentän nurkka, jonne ei pidä mennä. Yksikön johtaminen ja kontrollointi Suomesta käsin tuotti myös suuria hankaluuksia. Stevelle oli laitettu tiukat raamit, mutta hän ja hänen technical manageriksi pestäänsä entinen hävittäjälentäjä ja kunnan harrikkamies Robbie Elford keksivät keinoja mennä aidan alta. 10 000 dollaria oli raja, jota suuremmat investoinnit vaativat pääkonttorin siunauksen. Niinpä sinne hankittiin monta rakkinetta romuraudan hinnalla. Harrikkamies aikaan sai vaikka toimivan trukin puoli-ilmaiseksi. Kerran käydessäni tehtaalla menin verstaalle ja kauhistuin, kun koko ison verstaan täytti valtava siltanosturi. Ihmettelyyni siitä, mitä moinen romu tehtaassamme teki, sain vastaukseksi, että kun halvalla sai, oli ostettava. Sai kyllä lähteä sitten niin siltanosturi kuin harrikkamieskin.

Kari Alhaan olin tutustunut jo hänen toimiessaan Neste Chemicalisissa. Johdettuaan joitakin vuosia Nesteen omaa seostuslaitosta New Jerseyssä hän siirtyi Trelleborgin edustajaksi Yhdysvaltoihin. Tunsin hänet toiminnan miehenä, ja kun hänellä oli kapasiteettia vajaan, pestasimme hänet saneeraamaan Yhdysvaltain-yksikköämme vuonna 2004. Muistan vieläkin hyvin, kun hän käytyään ensi kerran tehtaalla ja tavattuään avainhenkilöt soitti kauhuissaan ja totesi: ”Taitaa olla tarpeen taas panna luotiliivit päälle.” Niitä hän oli kuulemma Nesteen Yhdysvaltain-yksikössä joutunut käyttämään. Kari palasi sitten Eurooppaan, ensin Ruotsiin Trelleborgin seostuslaitosta johtamaan ja

liittyi sen jälkeen tiimiimme tuotekehitysjohtajaksi. Steve oli hyvä argumentoimaan, eikä käy kieltäminen, etteivätkö hänen haalimansa projektit olleet mielenkiintoisia. Samalla valtaosa niistä oli epärealistisia. ”Success is just around the corner” -lauseesta tuli lentävä, kunnes pinnamme lopulta katkesi. Liian monta vuotta uhrasimme Yhdysvaltain-harjoitukseen. Jyrki Hakola sai lopulta ”myytyä” yhtiön Stevelle ja muulle toimivalle johdolle, ja yhtiön nimeksi tuli Themix. Tappiota piti vielä tämän luopumisen johdosta kirjata aiempien menetysten lisäksi 440 000 dollaria. Suorien rahallisten menetysten lisäksi tällaiset pienet ulkomaan harjoitukset syövät valitettavan paljon yhtiön johdon ajankäyttöä, joka on poissa muusta tuottavasta toiminnasta. Todelliset tappiot ovat tämän vuoksi suuremmat kuin tilinpäätöksistä ilmenevät luvut. Valitettavasti Themix ei päässyt kunnolla lentoon sekään, ja vaikeaa diabetesta sairastanut Steven Kidd menehtyi vuonna 2016.

Panipol

SWOT-analyysi on vuosien aikana ollut useasti käyttämämme strategiatyökalumme. Se on yksinkertainen mutta tehokas tapa tarkastella yrityksen vahvuuksia, heikkouksia, uhkia ja mahdollisuuksia. Lähes aina olemme tunnistanee suurimmaksi uhaksi sähköä johtaville hiilimustapohjaisille muoveillemme uudet tekniikat, joilla muovi voitaisiin saada sähköä johtavaksi. Sellaisen ilmestyminen muuttaisi pelikentän välittömästi. Se olisi iso game

changer. Erilaisia johtavia kuituja, kuten hiilikuitua, käytetään jonkin verran lähinnä teknisissä muoveissa, mutta kaikkien näiden vuosikymmenten aikana hiilimusta on säilyttänyt hyvin asemansa. Black is beautiful. Mutta läpinäkyvä olisi glorius.

Nesteellä oli aikanaan vahvaa muovitutkimusta ja ehkä isoimmat panostukset polymeerisen sähköä johtavan muovin aikaan saamisessa. Heidän kehittämässä johtava polyaniliini pääsikin markkinoille. Se oli lähes läpinäkyvää. Nesteellä suunta kuitenkin muuttui, ja he halusivat löytää uudet kodit näille omaan perusbisnekseen kuulumattomille ja vielä kehitysvaiheessa oleville muoveille. Polyaniliinibisnes myytiin uudelle Panipol-yhtiölle, jonka vetäjäksi ryhtyi Matti Jussila. Valitettavasti hän menehtyi melko pian yhtiön perustamisen jälkeen, mutta työ jatkuu.

Seurasimme kehitystä läheltä ja monen mutkan kautta päädyimme vähemmistöomistajaksi yhtiöön, jossa merkittäväksi omistajaksi oli tullut Sami Lampisen johtama pääomasijoitusyhtiö Inventure. Ajatuksemme oli, että tämän uhan kehittymisen seuraaminen oli tehokkainta, kun tiesi, mitä firmassa oikeasti tapahtui. Siksi omistajaksi tulemisemme ehtona oli myös paikka yhtiön hallituksessa. Toimitusjohtajana Panipolissa toimi Jukka Perento. Sinnikäs ja osaava kaveri, mutta nappikaupaksi se jäi, ja lopulta firma oli päästettävä konkurssiin. Sijoituksemme, runsaat 240 000 euroa, piti alaskirjata vuonna 2010. Konkurssin jälkeen Jukka ei ehtinyt olla ilman työpaikkaa kymmentä päivää kauempaa. Eipä auttanut Panipolin kaupalliseen menestykseen edes idean alkuperäisen keksijän ja Panipolissa myös

työskennelleen amerikkalaisen Alan Heegerin keksinnöstään vuonna 2000 saama Nobel-palkinto.

Polyohm

Hiilimustasta valmistetuilla sähköä johtavilla muoveilla on myös yksi mielenkiintoinen ominaisuus. Johtavuus riippuu lämpötilasta. Lämpötilan noustessa ja muovin lämpölaajenemisen vuoksi hiilimustapartikkelit ajautuvat enemmän eroon toisistaan, ja se johtaa sähköjohtavuuden laskuun. Ilmiötä kutsutaan PTC-efektiksi (positive temperature coefficient). Ilmiön hallinta ei ole helppoa, mutta amerikkalainen Raychem on menestyksellisesti valmistanut tähän ilmiöön perustuvia niin sanottuja itsesääntyviä lämmityskaapeleita, joita käytetään muun muassa vesijohtojen ja rännien sulanapidossa. Ajatus, että PTC-efektiä hyödyntäen voitaisiin valmistaa myös lattialämmitykseen soveltuvia leveämpiä elementtejä, on kiehtonut monia. Kivi- ja laattalattioiden lämmittäminen ei ole ongelma normaaleilla vakiovastuskaapeleilla, koska kiviainesten hyvän lämmönjohdotokyvyn ansiosta betoniin valetut kaapelit antavat varsin tasaisen lämmön. Jos halutaan lattialämmitys puulattian tai yhä yleistyvän laminaattilattian alle, ei kaapelimainen lämmityselementti ole hyvä ratkaisu, koska lämpö ei jakaannu lattiasa tasaisesti, ellei rakennetta koroteta esimerkiksi ilmapälillä. Oikea ratkaisu olisi mattomainen leveämpi elementti, joka jakaisi lämmön tasaisesti. Lattialla olevat matot eristävät hyvin lämmön siirtymistä

lattiasta ilmaan, ja vakiovastusratkaisuilla lattia on myös mattojen alla oleellisesti kuumempi. PTC-efekti helpottaisi myös tätä ongelmaa.

Ruotsalainen Polyohm AB sai professori Claes Göran Gustafssonin johdolla ajatuksen toimivaksi ja onnistui tuotteistamaan sen. Tuote perustui kehittämäämme ja heille toimittamaamme kompaundiin. Valitettavasti yhtiöllä ei ollut riittävästi resursseja rahoittaa kasvuaan. Pelkäsimme, että menettäisimme mielenkiintoisen asiakkaan, ja meille oli tärkeää olla mukana sovelluksessa, jossa PTC-efektiä hyödynnettiin. Niinpä ryhdyimme yhtiön osakkaaksi 40 prosentin osuudella. Itse lähdin mukaan yhtiön hallitukseen. Pääomaruiskuumme ja uudet markkinointitoimenpiteet, joitten juonimisessa olin vahvasti mukana, näyttivät lupaavilta, mutta sitten vastaan tuli isoja teknisiä ongelmia, joita ei pystytty ratkaisemaan. Lopputuloksena oli yrityksen konkurssi, jossa menetimme sijoituksemme ja myös myyntisaamisia. Yrityksen perustajat toimitusjohtaja Ulf Ekin johdolla yrittivät jatkaa toimintaa vielä uuden yhtiön Intelliohmin toimesta, mutta sekin lopetti toimintansa konkurssiin. Tuote oli muuttunut entistä hankalammaksi ja kalliimmaksi valmistaa. Tässä leikissä emme enää olleet mukana.

Optatech

Neste jatkoi muovikeksintöjensä ja patenttiansa siirtämistä uusiin käsiin. Yhtiön tutkimusjohtajana toimi nyt jo kuollut diplomi-insinööri Tomi Heiskanen. Erit-

täin älykäs ja aikaan saava henkilö, mutta kulmikas ja ongelmallinen yhtiössä. Jukka Viinanen löysi ratkaisun, jossa Neste luovutti kaikki muovialan patenttinsa, jotka eivät koskeneet polyolefiinimuoveja, Tomi Heiskasen ja Christer Bergströmin perustamalle Optatech-yhtiölle. Muutaman patentin yhtiö saikin myytyä, mutta vaikka Tomi ja Christer olivat kumpikin huippukemistejä, ei valtavan patenttisalkun pohjalta saatu itse kaupallistettua muita kuin Pacrel-nimen saanut elastomeeri. Tomi oli kuitenkin saanut neuvoteltua pystyyn kaksi kiinalaista yhteisyritystä, joint venturea: Yangzhong Opta Chemicalin (YOC) ja Nanjing Jingling Opta Polymerin (NJOP). YOC, jossa partnerina oli varakas herra Liun perhe, pyrki ensin valmistamaan ristosilloitettavaa polyeteeniä, mutta vaihtoi pian tuotantonsa halogeenivapaiden palosuojakompaundien valmistukseksi. NJOP:n kiinalaispartneri oli Kiinan valtion jättimäisen petrokemian yhtiö Sinopecin tytäryhtiö, ja NJOP ryhtyi puolestaan valmistamaan Optatechin patenttiin pohjautuvaa Pacrel-elastomeeria.

Optatech sai kummastakin yhtiöstä puolet niin sanottuna apporttina, eli se luovutti teknologiaa, jonka arvolla osuus kuitattiin. YOC:n osalta kaikki oli yleisesti tunnettua tietoa, mutta nämä kaksi veijaria osasivat kääriä tiedon kauniiseen pakettiin. NJOP sai sentään myös patenttioikeuksia. Optatech oli kuitenkin jo syönyt Nesteen myötäjäisinä antamat rahat ja vähän ylikin. Olimme useasti yrittäneet löytää yhteistyötä firman kanssa, mutta nyt sitä tarjottiin ostettavaksi. Oli vaikea arvioida valtavan patenttisalkun arvoa,

mutta kun kävin Kiinassa tutustumassa yhteisyrityksiin, totesin, että kumpikin oli päässyt niin sanotun kuoleman laakson yli. Tappioita oli takana runsaasti, mutta nyt näytti valoisalta. Kiinan ulkopuolella oli vain yksi Pacrel-asiakas, Kraiburg Saksassa. Kävin myös heidän luonaan, ja he vakuuttivat, että Pacrelilla olisi hyvät kasvumahdollisuudet, ja pitivät meidän mukaan tuloa NJOP-yhtiöön pelkästään positiivisena. Laskimme, että vaikka patenttisalkku olisi nollan arvoinen, Optatech kannattaisi ostaa kiinalaisyhtiöiden hyvän kehityksen johdosta.

Hyvinkin dramaattisten neuvottelujen jälkeen saimme Optatecin haltuumme. Keskeisesti siihen vaikutti Sitran Pauli Marttila, joka myi meille nimellisellä hinnalla Sitran hallussa olleen ison vaihtovelkakirjalainan. Vähemmistöosakkaaksi 15 prosentin osuudella jäi Veikko Lesosen Head Invest. Taisto teki usean korkean tason asiantuntijan kanssa selvitykset, olisiko patenttisalkussa Pacrelin lisäksi muita, joita voisi lähteä työstämään. Lopputulos oli, että ei ollut. Kun Pacrel joutui sitten vaikeuksiin raaka-aineiden epäedullisen hintakehityksen vuoksi ja samalla kasvoi paine siirtää Pacrel-tuotanto Kiinassa uusiin tiloihin, totesimme Sinopecin kanssa yhdessä, etteivät tuotteen tulevat ennakoidut tuotot kattaisi uusinvestointia. Nesteen valtava muovitutkimus ei pidemmälle kantanut, mutta meilläpä oli nyt kaksi hyvässä kasvussa olevaa ja voittoa tuottavaa kompaundointifirmaa Kiinassa. NJOP:n muu elastomeeribisnes kehittyi hyvin, ja YOC:kin kasvoi ja kannatti.

Kiinalainen juttu

Kiinassa on moni asia ihmetyttänyt. Eräs niistä on se, kuinka hitaasti neuvottelut etenevät. Vaikka olen monta kertaa yrittänyt saada vastausta kysymykseen, miksi kestää niin kauan kääntää englannista yksinkertainen kysymys kiinaksi, en ole saanut kunnon vastausta. Samoin ihmettelen sitä, miksi yksinkertaiseen kysymykseen, johon vastauksena riittäisi vain yksi sana, tulee pitkä vuodatus. Tämä on yksi ilmentymä kiinalaisen ja länsimaisen ajattelutavan eroista. Tämän hitaan neuvottelun vastakohtana taas on uskomaton vauhti, jolla päätetyt asiat etenevät.

Paceco laajensi liiketoimensa sitten myös Kiinaan perustamalla toimiston Shanghaihin, ja heidän kanssaan otimme ensi askeleet Kiinan-kaupassa.

Kiina oli vielä kehitysmaa, kun menimme sinne 1980-luvun lopulla. Nyt maa on jo monella sektorilla johtava teollisuusmaa.

Optatech-kaupan mukana tulleet yhteisyritysten liikevaihto kasvoi tasaisesti. Tulostakin kertyi niin, että osuutemme näiden kahden yhteisyrityksen tuloksesta oli leijonanosa kokonaistuloksestamme muutamana vuonna, kun oma tuloksemme oli kovin vaatimaton. Tämä näkyy myöhemmässä graafissa. Pääsimme myös nauttimaan vuosien varrella osingoista. Teimme kuitenkin suuren virheen, kun emme alusta alkaen nimittäneet omaa henkilöä kummankaan yhtiön johtoon, vaikka meillä olisi mahdollisuus ollutkin. Myöhemmin se osoittautui vaikeaksi, ja esimerkiksi NJOP:ssä Sinopec teki kaikkensa meidän nimittämämme

Kaupankäyntimme Aasiassa alkoi Singaporessa toimineen Paceco-yhtiön kanssa, jonka omistivat Jackson Ng ja George Chong. Kuten suuri osa singaporelaisista kauppa miehistä, hekin olivat Singaporen kiinalaisia. Kiinalaiseen pragmaattisuuteen kuuluu se, että useimmat kiinalaiset ovat ottaneet länsimaisen nimen, joka helpottaa muistamista ja kommunikointia.

varatoimitusjohtajan työn vaikeuttamiseksi. Kun tuloskehitys kummassakin yhtiössä lähti laskuun, olimme huonosti varautuneita. YOC:n osalta olimme saaneet yhdessä tehtyä uuden ja meistä erinomaisen strategisen suunnitelman, jota yhtiö lähti viemään eteenpäin. Kiinalaisosapuolen eli Liun perheen pää toimi hallituksen puheenjohtajana ja hän ilmoitti ennalta arvaamattomasti, ettei hyväksyisi jo yhteisesti päätettyä suunnitelmaa. Ei

mitään hallituksen kokousta, jossa asiaa olisi käsitelty. Pelkästään suora ilmoitus. Hän johti YOC:tä, joka oli jo muuttanut nimekseen Samix, kuin omaa yritystään. Hän romutti yhteisen suunnitelmamme yksipuolisesti syystä, joka ei koskaan meille selvinnyt, ja peruutti jo tilatun uuden koneen oston. Siitä alkoi riita, jonka veroista en ole ennen nähnyt. Kiinalaisosapuoli erotti yksipuolisesti meidän ehdottamamme, mutta yhdessä pestatun toimitusjohtajan ja uutta ei valittu. Haaste välimiesoikeuteen oli ainoa vaihtoehtomme. Uskoimme lujasti, että olisimme voittaneet jutun Hong Kongin välimiesoikeudessa. Toisaalta tiesimme hyvin, että prosessi olisi äärettömän kallis, ja kun herra Liu peläten oikeudenkäynnin tulosta oli lopulta valmis ostamaan osuutemme, suostuimme siihen. Vaihtoehto, että itse olisimme ostaneet kiinalaisosapuolen

YOC:n uuden tehtaan avajaiset olivat kiinalaisen tavan mukaan mahtipontiset. Tässä poseeraamassa Hannan sekä isä ja poika Liun kanssa, kun yhteisymmärrys oli vielä hyvä.

osuuden oli käytännössä mahdoton, koska yritys toimi Liun perheen omistamassa kiinteistössä ja emme voineet ajatellakaan jäämistä riitapukarimme vuokralaisiksi.

NJOP-yhteistyötä on kaikkina vuosina häirinyt jättimäisen Sinopecin omat sisäiset säännöt. Juuri ennen kuin ostimme Optatechin, oli Tomi Heiskanen ison riidan jälkeen joutunut luopumaan 50 prosentin osuudestaan firmassa, ja se oli nyt 46,25 prosenttia. Kun osakassopimus oli laadittu hyvin, mm. kirjauksin mitkä asiat vaativat molempien osakkaiden hyväksynnän, uskoimme, että voimme hyvässä yhteistyössä kehittää firmaa. Se, että Sinopecin osuus oli yli 50 prosenttia, johti siihen, että kovin monet asiat piti hoitaa Sinopecin sääntöjen mukaan. Esimerkiksi johdon palkat eivät voineet ylittää Sinopecin taulukkopalkkoja. Englantia kohtuullisesti osaavaa pätevää johtajaa oli

mahdoton pestata niin pienillä palkoilla. Jouduimmekin omasta pussistamme maksamaan lisää valitsemallemme varatoimitusjohtajalle.

Ei ihme, ettei nykyään enää suositella yhteisyritysten perustamista Kiinaan. Riski on iso, ja pitkälti kulttuurieroista johtuvat erilaiset näkemykset johtavat helposti riitaan. Länsimaisittain ja varsinkin suomalaisesta näkökulmasta katsottuna tätä on vaikea ymmärtää. Suomalainen on tottunut siihen, että sovitusta asioista pidetään kiinni. Kiinalainen ei katso asioita yhtä oikosuorasti. Tehdyt sopimukset eivät ole heille yhtä pyhiä. Vaikka saimme vuosien varrella kiinalaispartneriemme perusepätuloa häivytettyä, se tulee pinnalle, kun tulee tiukka paikka.

Georg Lai eli Ykä on ollut meille fantastinen apu. Paljon enemmän kuin tulkki. Hänellä on takanaan pitkä työura

Hanna ja uskottu miehemme Georg Lai eli Ykä tarkastuskäynnillä NJOP:n uuden tehtaan työmaalla

suomalaisten yritysten kanssa, ja hän ymmärtää hyvin suomalaisen ajatuksenjuoksun ja osaa pukea lausumamme paremmin kiinalaisille sopivaksi. Serkkuni Olli Lamppu esitteli hänet meille. Miehet olivat tehneet yhteistyötä jo aikana, kun Olli oli Raken palveluksessa ja Rakella oli isoa tuontikauppaa Kiinasta. Ykä toimi pitkään Shanghaissa hoitaen luksuskauppojen sisustamista. Hänen veljellään oli Hongkongissa yritys, joka valmisti myymälöiden sisustuksia, ja Ykä hoiti asennukset manner-Kiinassa.

Shanghaissa Ykä halusi näyttää Hannalle ja minulle juuri valmistuneen Louis Vuittonin myymälän. Olimme sitä ennen käyneet kujilla ostoksilla ja menimme muovipusseinemme sisään myymälään. Ykä tunsi myyjät ja pyysi pari LV:n koreaa paperikassia, jonne saimme ostoksemme tungettua. Sitten menimme katsomaan myös toista Ykän asentamaa kohdetta, Guccin myymälää. Louis Vuittonin kasseja heilutellen marssimme sisään, ja ovi-vahdit kumarsivat todella syvään. Sitten he huomasivat kassiemme sisällä olleet muovipussit. Sen jälkeen kohtelu muuttui kuin veitsellä leikaten. Hyvä etteivät sylkäsivät peräämme. •

TOIMITUSJOHTAJAT VAIHTOON

Vuonna 1997 totesin, että vetoni oli hii-
pumassa. Monena päivänä kotiin pa-
latessa kysyin itseltäni, mitä olen tänään
saanut aikaan, ja usein jouduin toteamaan,
etten juuri mitään, vaan päivä oli kulunut
papereita pyöritellen. En silloin osannut
tilaani analysoida, mutta varmaankin mi-
nulla oli jonkinlainen uupumus, burn out.
Leena oli sairastunut vakavasti, mutta en
silti usko, että se oli vetämättömyyteeni
muuta kuin tekosyy. Myöskään syynä jak-
samattomuuteeni ei ollut se, että olimme
1994 muuttaneet pääkaupungista maaseu-
dulle pakkohuutokaupasta ostamaamme
Lahan kartanoon, joka oli toimiva maatila
ja vaati osan huomiostani.

Firma menestyi hyvin, mutta tiedostin,
että olimme juosseet lujaa ja kotipesä oli
jäänyt rempalleen. Eikä sen kuntoon lait-
taminen ollut vahvinta osaamisaluettani.
Olen ollut aina uudisraivaaja, en pellonkit-
kijä. Koska olen aina ollut puuronsilmäs-

sä, pohdin useasti, pystyisinkö jättämään
operatiiviset vastuut toisten harteille ja
jatkamaan hallituksen puheenjohtajana.
Moni ex-toimitusjohtaja on todennut, et-
tä hyppy toimitusjohtajan roolista halli-
tuksen puheenjohtajaksi on uran vaikein
siirto. Viimeksi tämä oli luettavissa Risto
Siilasmaan kirjassa Paranoidi optimisti.
Premixissä itse bisneksen hoito oli hyvis-
sä käsissä Niemisen Karin johdolla. Hän
oli kasvanut hyvin oltuaan ensin vähän
Peterin varjossa. Sen lisäksi, että hän hoiti
hienosti omat tehtävänsä, hän on ollut ja
on edelleen kantava voimamme premixläi-
sen yhteishengen luomisessa. Siihen kuu-
luu keskeisenä hurtti huumori. Häntä
olin kaavaillut uudeksi toimitusjohtajaksi,
mutta siihen aika ei ollut vielä kypsä. Ha-
lusin uudeksi toimitusjohtajaksi kansain-
välisessä bisneksessä mukana olleen, vah-
vasti talouspainotteisen varttuneemman
henkilön. Ei ihan helppo yhdistelmä.

Sitten havahduin, että minähän tunsin sellaisen. Hyvä ystävämme ja perhetuttu Björn ”Nalle” Chydenius oli palannut Sydneystä, jossa hän oli toiminut kaupallisena sihteerinä. Sitä ennen hän oli työskennellyt muun muassa Wärtsilällä Singaporessa ja Arabian toimitusjohtajana. Jo 56 vuotta täyttäneenä hänen ei ollut helppoa löytää uutta työpaikkaa Suomeen palttuaan. Hän epäröi ehdotustani todeten, ettei hän tiedä muovibisneksestä mitään. Lohdutin häntä toteamalla, ettei tarvitsekaan; Kari Nieminen, lempinimeltään Kalle, hoitaa kyllä muovibisneksen. Toimitusjohtajan tehtävänä on huolehtia siitä, että edellytykset bisneksen tekemiseen olivat kunnossa. Toimia mahdollistajana, kuten nykyään niin moni toimitusjohtaja tehtävänsä kuvaa. Siinä se.

Hämmästyin, kuinka itselleni oli helppoa sopeutua uuteen rooliini. En tietysti rajoittanut toimintaani vain istumiseen hallitusten kokousten puheenjohtajana. Olin mukana useissa projekteissa, mutta päivittäisestä operatiivisesta johtamisesta irtauduin ilman suurempaa tuskaa.

Kun Nalle tuli taloon, päätimme, ettei Suomeen rakenneta enempää seiniä. Toisin sanoen tavoitteemme oli, että saisimme firman oikeasti kansainväliseksi siten, että seuraavat tuotannolliset investoinnit olisivat päämarkkinoillamme, joka ei ollut enää Suomi. Toisin kuitenkin kävi, ja tarvitsimme lisää kapasiteettia Rajamäelle, joten taas rakennettiin uusi tehdashalli entisten jatkoksi. Eikä sekään ole jäänyt viimeiseksi.

Nalle pyysi vapautusta tehtävästään täytettyään 62 vuotta. Hänen läksiäisistään halusimme tehdä koko henkilöstön

juhlan. Viimeisen työpäivän jälkeen veimme hänet Nallemuseoon, ja sinä aikana hyvä ystäväni Satu Torstila, jolla oli tahtumamarkkinointiyritys Satumainen, loihti tehtaalle Kasinon, jossa koko henkilökunnan voimin vietimme riemukkaan illan.

Kalle Nieminen jatkoi sitten toimitusjohtajana. Tunnollisesti ja uutterasti hän hoiti hommansa, mutta aloin matkan varrella huomata uupumisen oireita. Kallen yksi lempilauseista on ”ei saa jäädä tuleen makaamaan”. Kuitenkin hänellä näytti olevan vaikeuksia tehdä ratkaisuja isommissa asiakokonaisuuksissa, ja paperipilotit kasvoivat pöydällä. Hänen velvollisudentuntonsa on poikkeuksellisen suuri, ja huolestuin hänen terveytensä puolesta. Yksissä tuumin sovimme, että taloon pestattaisiin uusi toimitusjohtaja ja Kalle jatkaisi varatoimitusjohtajana. Kalle otti tulevan muutoksen helpotuksena, mikä oli minulle viesti siitä, että olin nähnyt oikein. Hänen lojaalisuutensa jatkui entisenlaisena samoin kuin työtarmsa.

Hanna oli ollut yhtiön palveluksessa kuusi vuotta ja toiminut hallintojohtajana neljä vuotta, mutta ei osoittanut kiinnostusta ottaa toimitusjohtajan tehtävää vastaan. Tuomaskin oli ollut vasta vuoden Premixissä. Häntä kiinnosti isänsä kaltaisesti enemmän uusien tuotteitten kehitys kuin hallinnolliset tehtävät.

Jyrki Hakolan olin tavannut useissa Tekes-kokouksissa. Pidin hänen esiintymisistään. Kun kuulin, että hänen johtamansa Finnplast eli entinen Neste Chemicalsin PVC-tehdas lopettaa toimintansa, ajattelin, että siinä olisi mahdollisuus. Jyrkin syyksi ei voinut laittaa Finnplas-

tin lopettamista, vaan kyse oli venäläisten omistajien käsittämättömästä tempoilusta. Jyrki aloittikin Premixin uutena toimitusjohtajana kesällä 2007. Hän oli tehnyt koko työuransa Nesteessä ja Dyneassa. Ei ollut ihan helppoa tulla isosta talosta pienen yritykseen, ja kulttuurierot olivatkin melko suuret.

Jyrkin merkittävimmät ansiot ovat Yhdysvalloista irrottautuminen, Saksan-maahantuojustamme eroon pääseminen ja oman myyntikonttorin perustaminen. Hän sai katkaistua tappioputkemme, mutta ihan toivottua muutosta ja kehitystä ei Jyrkikään saanut aikaan, vaikka yhtiö sai vuoden 2010 tuloksen punnerretua plussalle. •

HERRA PANKINJOHTAJA

Moni asia on muuttunut näiden viidensikymmenen vuoden aikana, jonka olen yritys-elämässä saanut olla mukana. Yksi niistä on suhde rahoittajaan. Pian Teknokseen tultuani isäni ilmoitti, että menemme pankkiin esittäytymään. Minusta palaveri KOP:n Aleksanterinkadun konttorin johtajan Jussi Salemaan kanssa meni hyvin, mutta poistuttuamme konttorista isä haukkui minut kadulla todeten, etten osannut käyttäytyä. 1970-luvulla oli sinuttelu tullut yhä yleisemmäksi. Sinunkauppoja ei enää tehty. Ihmettelin isälle, että miten niin, enhän minä edes sinutellut häntä. Aivan, mutta olisi pitänyt sanoa Herra Pankinjohtaja!

Salemaa kuului vielä siihen pankinjohtajasukupolveen, jonka työpäivä konttorissa päättyi pääsääntöisesti ennen lounasta. Lounas venyi niin, että sitten uudestaan tuli nälkä. Näihin pitkiin ”lounaisiin” pääsin tai pikemminkin jouduin

itsekin jonkun kerran mukaan, mutta tämä ensimmäinen kontakti ei vielä ollut sellainen.

Silloiset pankinjohtajat tunsivat hyvin asiakkaansa, missä oli hyvääkin, ja monissa tapauksissa heillä oli silmää nähdä asiakkaan velanhoidon todelliset mahdollisuudet ottaen huomioon asiakkaan osamisen ja yrityksen senhetkisen tilanteen. Nyt tarkastellaan asioita papereitten ja tunnuslukujen kautta. Henkilöt vaihtuvat usein, eikä samanlaista luottamussuhdetta enää synny kuin vuosikymmenet sitten, saati sitten Pyramidin päivinä. Huono asia on, että asiakkaan ollessa ahdingossa myös velan kustannus kasvaa, kiitos kovenanttien ja muiden rakenteiden, joita pankit ovat kiitettävällä ammattitaidolla kehittäneet.

Meillä oli vuonna 2009 takana kolme tappiollista vuotta, ja se sai pankkimme Nordean huolestumaan kehityksestäm-

me. Nordeassa oli ties monen kerran vaihtunut yhteyshenkilömme, ja uutena kaverina yhteyshenkilö oli katsonut tuloskehitystämme ja vaati niin sanottua pankin miestä yhtiön hallitukseen. Hän ei osannut nähdä, että tappioittemme syyinä oli pitkälti kertaluonteiset erät, muun muassa Panipolin ja Polyohmin konkurssit sekä Yhdysvaltain-toimintojen tappiot. Pankin vaatimukseen oli pakko taipua, ja niin Filip Frankenheuser aloitti Premixin hallituksessa kesäkuussa 2009. Jyrki tunsii hänet ajalta, jolloin hän oli toiminut Dynan rahoitusjohtajana, ja arvosti hänen osaamistaan. Häpesin kyllä monta kertaa, kun hän nukkui hallituksemme kokouksissa, kun sinne pyydetty asiantuntijamme piti esitystään. Nordea myös ilmoitti, ettei osinkoja voinut nostaa firmasta. Onneksi kehityksemme suunta kääntyi, ja kielto purkautui melko pian. Osinkoja jäi kiellon jälkeenkin tosiasiaa nostamat-

ta yhtiön kassatilanteen parantamiseksi. Niin se vain perheyrietyksessä on, että suhdanteissa omistaja se on, joka joustaa ensin.

Vaikka emme enää tehneet tappiota, ei bisnes lähtenyt uuteen lentoon. Olimme vuonna 2011 tilanteessa, että oli taas tehtävä uusia ratkaisuja. •

KOLMAS SUKUPOLVENVAIHDOS

Esillä oli vahvasti myös firman myynti. Keskusteluja käytiin erään kilpailijamme kanssa jopa niin pitkälle, että saimme alustavan hintatarjouksen. Tämän prosessin aikana Hanna koki, että hän olisi valmis ottamaan toimitusjohtajan vastuun, ja ilmoitti selkeästi, että näin halvalla ei myydä. Iloitsin hänen päätöksestään ja uskoin, että hän oli kypsynyt niin, että hoitaisi tehtävän kunnolla.

Frankenheuser ei todellakaan riemasnutut asiasta. Hän totesi, että hallituksen tärkein tehtävä on toimitusjohtajan nimittäminen ja nyt hallitus oli sivuutettu. Oikeassa hän tietysti oli. Minun mokani oli, että esitin hallitukselle asian enemmänkin ilmoitus- kuin aitona päätöksentekoaasiana. Näin se kuitenkin menee usein perheyhtiöissä. Päätöstä en kuitenkaan koskaan ole katunut. Päinvastoin.

Nyt oli kolmas sukupolven vaihdos saatettu melkein loppuun. Matkan var-

rella olin molemmille lapsilleni siirtänyt erilaisten yhtiöjärjestelyjen, lahjoitusten sekä alihintaisten kauppojen muodossa merkittävästi osakkeita. Kun he myös Leenan kuoleman jälkeen perivät äitinsä osakkeet, oli tilanne se, että minulla on jäljellä enää muutama osake, mutta osakkeiden äänivaltaisuuseron ja Leenan osakkeiden hallintaoikeuden kautta minulla on kolmasosa äänivallasta ja kummallakin lapsella kolmasosa. Minusta tilanne on ideaali nyt, vaikkakaan toivottavasti ei vielä lopullinen ennen poismenoani. Viimeisenä sukupolvenvaihdoksen osana päätin täytettyäni 70 vuotta vuonna 2016, että oli aika luovuttaa hallituksen puheenjohtajuus uusiin käsiin ja jäädä hallituksen rivijäseneksi.

Hanna oli ehdottanut hyvää ystäväänsä Mika Toikkaa hallitukseen, ja tämä valittiinkin vuonna 2012 joukkoomme. Vaikka olen sitä mieltä, ettei yhtiöiden

Premixin hallitus syksyllä 2019, vasemmalta istumassa Antti Kiikka, Hanna Ristola, Tuomas Kiikka, seisomassa Mirja Nissen (hallituksen sihteeri), Kalle Reponen (hallituksen puheenjohtaja), Mika Toikka, Lars Gädda

hallituksia ole syytä miehittää toimitusjohtajan hyvillä ystävillä, en vastustanut hänen valintaansa, ja fiksuja kannanottoja olemme hänen suustaan kuulleetkin. Olinhan itsekkin pyytänyt aikanaan hyvää ystävääni Ari Koskivaaraa vuonna 1987 hallitukseen, mutta aluksi hallitus ei toi-

minut aktiivisesti. Senkin vaiheen Ari ehti nähdä ja toimi upeasti hallituksessa vuoteen 2014 saakka.

Halusimme uuden ulkopuolisen jäsenen täydentämään hallitusta, ja niin Mika ehdotti Kalle Reposta, joka oli toiminut muun muassa Metson strategiajohtajana ja toimi päätoimisena hallitusammattilaisena. Lounastapaamiseni perusteella oli helppo kannattaa ehdotusta. Kalle toikin taas lisää virtaa hallitustyöhön, ja päätöksemme valita hänet uudeksi hallituksen puheenjohtajaksi oli helppo.

Päätöstäni luopua hallituksen puheenjohtajan työstä helpotti, että olin löytä-

Yhdessä tekemisen riemusta olen saanut Soilin kanssa useasti nauttia. Hymy on herkässä, kun Lahan myllyn Mustijoki-näyttelyn valokuvat on saatu paikoilleen, tupa täynnä vieraita ja huikea swingi soi.

nyt elämäni uuden vaiheen. Leenan poismenon jälkeen tutustuin vuonna 2009 Soili Mynttiseen. Hän oli myös rotary, yksi ensimmäisistä naisjäsenistä, vaikkakaan ei samassa klubissa kuin minä vaan Hesperia klubissa. Soili oli runsas vuosi aiemmin jäänyt leskeksi menetettyään miehensä Saariselän ladulle. Hän toimi

Helsingin yliopiston Viikin normaalikoulun yläluokkien rehtorina, ja iloksemme löysimme paljon yhteisiä harrastuksia. Laskettelu ja veneily ovat jo jääneet, mutta golf on vielä säilynyt. Soili oli tehnyt sopimuksen, että saattoi jäädä eläkkeelle täytettyään 60 vuotta. Vaikka hän nautti työstään, iloitsen siitä, että hän käytti mahdollisuuden hyväkseen vuonna 2014. Se helpotti suuresti kahden eläkeläisen päiväohjelmaa.

Varsinkin Perheyritysten Liitto pitää agendallaan korkealla yritysomaisuuden perintöveron laskua. Hyvien juristien avulla ja useamman vuoden aikana toteutettuna sukupolvenvaihdos saatiin hoidettua osaltamme varsin kohtuullisella veronmaksulla.

Isäni totesi usein, että omistajayrittäjä on etuoikeutetussa asemassa, sillä hän voi pestata itseään fiksumpia ihmisiä. Ja niin hän myös teki. Ei ole nimittäin kovin harvinaista, että paras kandidaatti jää pestaamatta, koska esimies pelkää tulokkaan ohittavan itsensä. Tämä on perheyrityksen vahva valttikortti. Usein on kuultu, että perheyrityksen kvarttaali on 25 vuotta. Parhaat perheyhtiöt toimivat niin, että lyhyen tähtäimen voiton maksimoinnin sijaan ollaan valmiimpia satsaamaan kärsivällisesti uuteen, mikä pidemmällä aikajänteellä tuo tulosta. Parhaat perheyhtiöt ovat myös pitkäjänteisempiä henkilöstön sopeutustoimissa huonoina aikoina. Olen ylpeä, että Premix on toiminut näin.

Katselin tätä kirjoittaessani CNN-kanan dokumenttia Kennedyn klaanin alkutaipaleesta. Olin hämmentynyt siitä määrätietoisuudesta, jolla isä Joseph ajoi

lapsiaan kohti presidenttiyttä. Seurauksethan olivat traagiset eivätkä vain John F. Kennedyn ja Robert Kennedyn kohdalla, joiden murhia tokko voidaan hänen piikkiinsä panna. Sen sijaan isän osuutta tyttären traagisessa lobotomialeikkauksessa ja vanhimman pojan urhoollisuuden osoittamisen tavoittelussa taistelulentäjänä tuhoisin seurauksin ei voi ohittaa. Ehkäpä samansuuntaisia vaikkakin vähemmän dramaattisia käännteitä voidaan löytää omistajayrittäjien piiristä.

Perheyrityksessä ei ole aina itsestäänselvyys, että seuraava sukupolvi jatkaa yrityksen johdossa. Jokaisella pitää olla oikeus rakentaa oma tulevaisuutensa ilman painetta sukutyön jatkamisesta.

Tämän sanottuani en voi muuta kuin olla äärimmäisen iloinen ja tyytyväinen ja myös ylpeä siitä, että molemmat lapseni ovat halunneet jatkaa aloittamani yrityksen johdossa. Hienoa on myös se, että heidän luonteensa täydentävät toisiaan. Tuomas on propellihattuinsinööri ja hallitsee tekniikan ja on isänsä kaltainen teknologiafriikki. Hanna taas on hyvin äitinsä kaltainen. Nyt Premixiä johdetaan enemmän ihmisten kautta kuin aiemmin, kun johtaminen oli asiakeskeisempää. •

EI PELKKÄÄ PUURTAMISTA

Neljäänkymmeneen vuoteen mahtuu muutakin kuin kovaa työntekoa. Täyttäessämme kymmenen vuotta päätimme tehdä avec-päivämatkan Tallinnaan. Viro ei tuolloin ollut vielä itsenäistynyt. Huikea retki, joka päättyi paluuseen täysin tyynessä, nopealla kantosiipialuksella.

Tallinnan matkalaisia

Taisin hiukan innostua Tallinnan matkallamme.

Kun täytimme kaksikymmentä vuotta, tapahtui iso ”kaappaus”. Edustajamme maailmalta olivat kokoontuneet tiloihimme Rajamäellä, kun KGB tuli kalashnikovit tanassa ja kaappasi meidät. Taisi siinä joku kauempaa tullut hetken luulla, että oli tosi kyseessä. No kyllä me sitten Vanajanlinnan ”leirillä” kaikenlaiseen jouduimmekin.

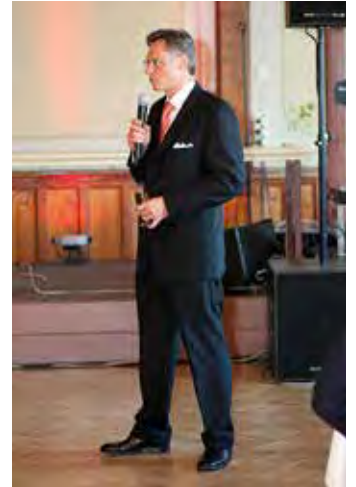

Kolmeakymmentä vuotta juhlistimme Hämeenlinnassa, jossa meitä viihdytti Club For Five -yhtye, ja nyt neljäkymmentä vuotta täyttäessämme saanemme viettää iltaa tämän kirjan tuomien muistojen merkeissä.

Kuva-arkistosta löytyi myös kuvia muista irrrotteluistamme.

Toimitusjohtajamme Jyrki Hakola toivottaa premixläiset tervetulleiksi Hämeenlinnassa

Kuulaa työntämässä Markku Hyrkäs

Kuva vasemmalla:
Kari Nieminen ja
Sirpa Kesti irroitte-
lemassa

A Kempainen ja
mustat lasit

Kuva alimpa-
na: vasemmalta
Kari Nieminen,
Jari Sarkkinen, Arja
Kempainen, Han-
nu Ruuskanen ja
Marianne Nykopp.

Terassilla vasemmalta Tomi Peltonen, Irja Salento, Anita Sarkola, Arja Kempainen, Marianne Nykop, Heikki Korhonen, Juha Jahnuksainen, Jaana Varis, Sirpa Kesti

Laiturilla Kari Hujanen, Markus Lepistö ja etummaisena Marko Rinne.

Kuva vasemmalla:
Antti Kousa ja Hannele
Kuusela

Kuva oikealla:
Heikki Korhonen, Jaana
Varis, Anita Sarkola, Irja
Salento

Kuva alla: Jari Sarkkinen,
Tomi Lindroos, Alpo Ka-
liste, Marko Leppikangas

Osallistuimme myös Lohikäärmesou-
tuun Helsingissä. Sattumalta vastusta-
jamme oli Teknos. Hävisimme, vaikka
joukkueessamme oli monta väkivahvaa
kaveria. Teknosken joukkuetta johtanut
soudun Suomen mestari Antero Keihäs
avasi voiton salaisuutta sillä, että on tär-
keää vetää niin, ettei vene pumpppaa ylös
alas. Siihen se vauhti katoaa. Siinä on vä-
hän samaa kuin yrityksen johtamisessa.

Olemme yrittäneet muistaa pre-
mixläisten pyöreitä vuosia. Kymmenen
vuoden palveluksesta on annettu kello
joko jossain firman tilaisuudessa tai pie-
nimuotoisessa toimitusjohtajan kahvit-
telutilaisuudessa. Tässä kellon saajana
Markku Tulonen vuonna 2007. Björn "Nal-
le" Chydenius kellon antajana ja todista-
massa Taisto Vilkmán ja Alpo Kaliste.

Myös useamman myyntikokouksen olemme ehtineet järjestää, ja mukana ovat olleet edustajamme maailmalta. Töitäkin on paiskittu mutta myös rentouduttu. Markkinointijohtajamme Eira Kärjän johdolla Bond-teemalla hienosti vuonna 2011 vedetty tilaisuus Levillä on varmasti jäänyt kaikkien mieliin parhaiten. Kuinka hyvin hän osasikaan löytää Bond-elokuvista otsikot eri jutuille. ”From Russia with Love”, siitä se alkoi. Se oli oma introni.

Toisenkin esityksen pidin. Se oli otsikolla ”Dr No”. Sanoma oli se, että myynti alkaa vasta, kun asiakas sanoo ei. ”For Your Eyes Only” oli Kari Niemisen vetämä salassa pidettävää tietoa sisältänyt SWOT-analyysi, ja ”Live and Let Die” -otsikon alla pureudimme myyntistrategioihin ja niin edelleen. Se oli agenttikokous sanan varsinaisessa merkityksessä.

Moottorikelkkailu tuntui taas kerran olevan suosituin irrottelu. Lounastauolla hikeä kuivattelemassa.

Eira Kärjä ja edustajamme Englannista, Ian Richmond ja Pete Tillin

Pohjoismaisen myyntikokouksemme yhteydessä ”Team Premixin” jäsenet ottivat mittaa toisistaan karting-autojen viemänä.

Aiemman Englannin-maahantuojamme Cornelius Chemicalsin edustajat Neville Prior, isänsä Ken Prior ja Karen Oxley ja Saksan-maahantuojamme Nordman & Rassmanin Alfred Westensee matkalla viinitilalle.

Tapani Pöytäniemi, Taisto Vilkmán, Juhá Jahnukainen.

Myyntikokouksemme Aulangolla päättyi risteilyyn, ja rantauduimme Lepaan viinitilalle. Irrottelu siellä taisi päästä vähän irti lapasesta.

On hallituskin jonkun kerran päässyt vapaalle. Näissä kuvissa rapuja syömässä mökilläni Inkoossa.

Leena Kiikka, Kari Nieminen, Björn Chydenius, Hanna Ristola, Lasse Gädda, Ari Koski-vaara, Antti Kiikka

Kiinalaiset partnerimme ovat usein halunneet tulla Suomeen. Lappi varsinkin on kiehtonut heitä. Heitä vetää sinne puhdas ilma. Niinpä niin.

Näissä kuvissa NJOP:n kiinalaiset hallituksen jäsenet Rovaniemellä kelkkasarilla. Toimitusjohtajamme Jyrki Hakola kelkan takapenkillä.

Parasta saarssamme olivat viehättävä entinen kalastajanmökki ja rantasauna huikaisevine kallioineen. Kuvat Soili Mynttinen

Vasemmalta David Weeraratne, Tapani Pöytäniemi, Juha Jahnukainen, Harri Göransson, Taisto Vilkmán, Jaana Varis, Peter Ristikangas ja Kari Nieminen piknikillä saaressamme

Tuotannon väki joutui venymään paljon, kun myyntimme kasvoi. Muutaman kerran he olivat kyselleet, etteikö firma voisi ostaa jostain tukikohdan, jossa he voisivat pitää veneitään. Osoittautui, että talosta löytyi aika monta, jotka olivat innostuneet viehekalastukseen ja uisteluun. Panin asian korvan taakse ja aloin seurata tarjontaa. Keväällä 1996 tuli vastaan ilmoitus myytävästä saaresta Snappertunan ulkopuolella. Soitin myyjälle ja sain lisätietoja. Kun juhannuksena olimme viettämässä perinteistä juhannusta Härmälöitten luona Barösendissa, sanoin Jukalle, että voitaisiinko käydä kurkkaamassa kyseistä saarta. Nopeasti hurautimme sinne Targalla, ja ihastuin heti paikkaan.

Se oli kyllä ihan jotain muuta, mitä kalastajat olivat toivoneet, mutta ajattelin, että voisihan se olla hyvä sijoitus. Suojaisa satama mantereen puolella, puolen mailin venematka ja muutama lisärakennus-oikeus. Itse rakennus oli vaatimaton idyllinen vanha kalastajamökki ja vielä upeat sileät kalliot ja rantasauna.

Kävin paikalla uudestaan seuraavalla viikolla tarkemmin tutustumassa ja tapasin myyjän edustajan. Osoittautui, että myyjänä oli Kytäjän kartanon omistaneen Kai Vähäkallion kuolinpesän konkurssi-pesä. Oli murheellista kuulla, miten iso varallisuus oli menetetty. Jopa Kytäjän omistama Matador-ori, jolla Kyra Kyrklund oli voitokkaasti ratsastanut, oli jokin

Tomi Lindroos on ollut yksi saarella eniten käyneitä ja toiminut paikan talonmiehenä. Tässä yksi hänen saaliskaloistaan.

aika aiemmin myyty, eikä tällä miljoonakaupalla edes katettu erääntyneitä velkojen korkoja. Saarikiinteistö oli pesänhoitajan viimeisin kohde, joka piti realisoida. Huomasin, että juristille oli tärkeämpää saada nyt kirjan kannet kiinni jutussa kuin vedättää maksimaalinen hinta kohteesta. Tein härskin tarjouksen, ja niin kauppa syntyi.

Myöhemmin kuulin, että ammuttuaan nuoret Kytäjällä Kai Vähäkallio oli lähtenyt pakoon kyseiseen saareen, josta poliisit hänet noutivat. No, eipä tämä mur-

heellinen tausta ole estänyt nauttimasta saaresta. Hyvin se on meitä palvellut ja tuottanut monille iloa. Riehakastakin on joskus ollut, ja naapureiden pyynnöstä on täytynyt muistutella, että varsinkin tyynellä ääni kuuluu kauas. Kaikki päättyy kuitenkin aikanaan, ja vuonna 2019 myimme saaren viidelläsadallatuhanella eurolla. Olihan sen arvo noussut 1,4 miljoonan markan ostohinnasta, mutta saimme osaltammekin kokea loma-asuntojen kysynnän hiipumisen. •

UUSI ILME – UUSI VAUHTI

Premixiä perustaessani en kokenut, että omalle logolle olisi tarvetta, koska emme kuvitelleet koskaan tekevämme kulluttajabisnestä. Päätimme vain, millaisella tekstityypillä Premix kirjoitetaan. Esimerkiksi Nokialla oli liikemerkki, mutta harva sen muistaa. Riitti, että oli päätetty nimeen sopiva tekstityyppi. Vuonna 2011 tekstityypimme alkoi tuntua vanhahtavalta ja mainostoimisto Porkka & Kuutsa ehdotti uutta. Päätös sen hyväksymisestä syntyi hetkessä. Meistä se oli samalla sekä moderni että kertoi mitä teemme. Prosesissamme muovirakeet ja muut raaka-aineet sulaseostuvat homogeeniseksi materiaaliksi. Ehkä tämä ajatus ei kaikille siitä heti aukea, mutta ainakin itse pidän sitä erinomaisena. Lähes alusta alkaen sloganimme on ollut ”Let’s make a good mix”. Siinä on hyvä kaksoisajatus: tavoite valmistaa hyvä muoviseos ja hoitaa henkilösuhteet hyvin.

PREMIX
LET'S MAKE A GOOD MIX

PREMIX

Uusi ilmeemme ei ole rajoittunut vain uuteen Premixin tekstityyppiin. Kaikki markkinointimateriaalimme ovat raikastuneet ja verkkosivumme taas kerran uudistuneet, ja hyödynnämme sosiaalista mediaa vahvasti.

Selvin muutos Premixissä näkyy nyt konttorissa. Olin äärimmäisen epäileväinen, että avokonttoriprojekti voisi mitenkään onnistua. Koin, että meillä on liian monta jätettä, jotka panevat vahvasti hanttiin – omassa poterossa kun on turvallisempaa olla. Varsinkin, jos työtilan

Tutkien ja satelliittien kautta kulkevan tiedonsiirron ja satelliittinavigoinnin tehoa ja tarkkuutta nostetaan valmistamillamme Preperm alhaisen häviökertoimen materiaaleilla.

Kännykkätukiasemien tehoa ja signaalin suuntausta parannetaan Preperm materiaalista tehdyillä osilla

oli vuorannut lukemattomilla mapeilla ja mapittamattomillakin papereilla. Peterkin, jonka huoneeseen ei tahtonut mah-tua sisään, oli täysillä mukana avokonttorihankkeessa. Helena Kojonenkin halusi siirtää eläkkeelle lähtöään, jotta pääsi kokemaan uuden tavan toimia.

Samalla kun siirryttiin avokonttoriin, tapahtui siirtyminen paperittomaan toimistoon, ainakin melkein. Esimerkiksi ulkomaankaupassa on vielä hoidettava asioita papereitten avulla.

Entisestä toimitusjohtajan huoneesta tehtiin kaksi neuvotteluhuonetta. Nyt ei toimitusjohtajallakaan ole omaa huonetta, vaan hän valitsee aamulla pulpetin, jonka ääreen istahtaa. Kaikki tarvittava tieto ja viestit ovat läppärillä ja pilvessä.

Yrityskulttuurien ero ilmenee räikeästi kiinalaisten joint ventureidemme ja meidän välillä. Kiinassa toimitusjohtajan hu-

ne on valtava ja sitä hallitsevat massiiviset ja koristeelliset huonekalut. Huone myös lukitaan aina sieltä poistuttaessa.

Kysymys kuuluukin, miten auktoriteetti rakennetaan: ihmisten oikealla johtamisella vai massiivisilla valtasymboleilla, kuten huoneella?

Uudistumisemme ei ole jäänyt vain ylä esitettyyn ilmeen uudistamiseen. Tappamme toimia ovat myös huikeasti muuttuneet. Tehäväkiertoa mietin aikanani paljon, mutta enpä osannut merkittävästi niitä muuttaa. Nyt meillä on jo ollut kaksikin naispuolista tuotantojohtajaa. Tuotekehityspäällikkönä ollut Jaana Varis ja laadunvalvontapäällikömme Hannele Kuusela. Molemmat hoitivat hienosti senkin tehtävän. Jaana ehti sitten vastaamaan vielä ostoista ennen eläköitymistään. Nyt moniosaajamme Jari-Matti Mehto vastaa tuotekehityksestämme. •

HE IS A VERY SPECIAL PERSON

Kun englantilainen sanoo ”he is a very special person”, ainakin minulle syntyy halu tutustua sellaiseen henkilöön paremmin. Kun suomalainen sanoo vastavasti, että hän on hyvin erikoinen henkilö, syntyy negatiivinen pohjavire. Erilaisuudesta kumpuaa kuitenkin mahdollisuuksia, ja vaikkapa poikkeuksellisen tavan esittää tai nähdä asioita pitäisi toimia hyödynnettävänä voimavarana. Aiemmin mainittujen ”special personien” lisäksi on ollut ilo tavata muitakin. Tällaisia henkilöitä ovat esimerkiksi Teknoksen ajoilta vaikkapa Lahden Teollisuusmaalaamon vetäjä Seppo Salonen, jonka kanssa on ollut myöhemmin ilo pelata golfia Aurinkorannikolla, RTV:n perustaja, legendaarinen Carl Gustav ”Kalle” Lindblom, Kullervo Väre Uudenmaan Tapetti ja Väristä ja Einari Oksanen, porilainen eloisa värikauppias, sekä lukuisa joukko persoonallisia maalarimestareita.

Kun siirryin maalimaailmasta muovimaailmaan, oli kuin olisi tullut toiselle planeetalle. Minut otettiin hyvin vastaan, ja koska muoviala on paljon nuorempi, monet asiakkaamme auliisti näyttivät tuotantoaan, kertoivat haasteistaan ja jakoivat muovitietoa. Ensin kuitenkin tuntui, missä kaikki out of the box -ajattelijat olivat. Kyllä niitä muovialaltakin vastaan tuli. Sami Suominen Amerplast, Leo ”Lokari” Laine, Johan ”Jussi” Timgren, joka oli perustanut Perloksen, Orthexin perustaja Aulis Kallonen ja poikansa teollisuusneuvos Kari, joka nyt kansallispuvussa ja itse tekemiään korviksia heilutellen patsastelee Maanpuolustuksen Tuen puheenjohtajana, tai vaikkapa Lapin Muovin Taisto Oikkonen, joka saapui kerran Muoviyhdistyksen juhlaan helsinkiläisravintolaan reppu selässään. Sieltä löytyi poronpaisti, josta vuoltavaa riitti kaikille. Kerran myyntimat kallani Rovaniemellä

Taisto ehdotti, että toimittaisimme useita erivärisiä masterbatchejä, joista he voisivat roskapussien sijasta tehdä ruskapusseja. Vakavissaan Lapin mies oli.

Persoonallisuuksia löytyy myös omasta lähipiiristämme. Ensimmäisenä tulee mieleen nyt jo edesmennyt Ken Prior, aiemman Englannin-maahantuojamme Cornelius Chemicalsin legendaarinen viiksiniekkaperustaja, itseoppinut bisnesmies ja sodanaikainen hävittäjälentäjä. Hänen suurin ansionsa maamme kannalta oli, että hän junaili aikanaan Kemiran Vuorikemia-yksikölle upeat titaanidioksidivientikaupat Englantiin, maahan, josta Vuorikemia oli tuotteen lisenssin ostanut. Lisenssin antaja Tioxide ei ollut tajunnut vaatia lisenssisopimukseen sellaista ehtoa, joka olisi kieltänyt moisen uhittelun, koska he eivät ajatelleetkaan, että näin olisi

voinut käydä. Yhtä lailla Pekeman polyeteeniä alkoi Corneliuksen kautta virrata saarivaltakuntaan kuten myös Premiixin masterbatchejä. Pekeman myynti- ja markkinointijohdossa toimineen Martti Leppäsen kanssa kerran istuimme lounaalla Kilpilahdessa, kun kehkeytyi ajatus hakea Kenille korkea suomalainen kunniamerkki. Saimme sen lopulta junailtua, ja silloinen Lontoon-suurlähettiläämme Pertti Salolainen luovuttikin lähetystön lounastilaisuudessa Kenille Suomen Leijonan ritarikunnan komentajamerkin. Kyllä kelpasi. Neville Prior, Kenin poika, joka nyt vetää Cornelius Chemicalia, kertoi muistelllessamme Kenin uraa tämän todenneen, että kunniamerkin saaminen oli tälle uran huikein hetki.

Joukostamme Rajamäeltäkin löytyi muitakin kuin ihan tavallisia tallaaajia.

Taisto Vilkman on yksi hieno esimerkki. Hänestä kehittyi vuosien mittaan hyvin arvostettu muovispesialisti, ja monta kiperää ongelmaa hän myös upeasti ratkaisi Premixissä. No, olisi kyllä jokunen ongelma jäänyt myös kokematta paremmin suunnittelemalla. Ongelmana varsinkin pienessä yrityksessä on usein näiden poikkeuksellisten kykyjen kanssa, miten löytää heille juuri se oikea paikka organisaatiossa. Teknoksessa Henrik Tallgren oli myös tällainen huikea ”special person”. Hänen osaltaan asema organisaatiossa ratkesi, kun hän sai tittelin pääkemisti.

Hannu ”Hanski” Ruoskanen on myös syytä mainita ”special personana”. Hän toimi pitkään verstaallamme ja työnsä ohessa sekä työntekijöiden että työnantajan arvostamana pääluottamusmiehenä. Ennen eläköitymistään hän

Marianne Nykop ja Arja Kemppinen (Weeraratne) ovat useammasta sihteeristäni jääneet parhaiten mieliin. Kivaa oli tehdä töitä yhdessä. Kuvassa Marianne.

ehti myös toimia useamman vuoden työsuojelupäällikkönä ja työnjohtajana. Paljolti hänen tasapuolisuutensa ja harkintakykynsä ansiosta työrauha tehtaalamme on ollut erinomainen. Suurempaa joukkoa kenenkään läksiäisissä en muista nähneeni. Ja myös tunnelma oli hieno vaikkakin haikea. •

YLI YMMÄRRYKSEN

Olen verrannut joskus ajatteluani Thomas Alva Edisonin ajatteluun. Ennen kuin lyötte kirjan kannet kiinni, antakaa kun selitän.

Koulupoikana yksi eniten sykähdyttäviä kirjoja oli tarina tästä kuuluisasta keksijästä. Pidin häntä suurista suurimpana. Myöhemmin olen oppinut ymmärtämään asioita uudelleen. Edison sanoi, että uuden keksimisessä 90 prosenttia on puurtamista puurtamisen jälkeen ja 10 prosenttia älynläykyksiä.

Mutta ennen kaikkea Edisoninkin käsitelyskyky oli rajallinen. Paras esimerkki liittyy hänen ja Nikola Teslan kohtaamiseen. Nikola Tesla oli kehittänyt ajatuksen vaihtovirrasta. Ajatus oli niin monimutkainen siihen aikaan, ettei hän löytänyt rahoittajaa viemään keksintöään eteenpäin. Hän ajatteli, että ainoa, joka ymmärtäisi hänen keksintönsä, olisi Edison. Siksi hän hakeutui Edisonin laboratorii-

oon töihin. Edison huomasi Teslan kyvyt, mutta ei ymmärtänyt hänen ajatuksiaan vaihtovirrasta. Edisonilla oli puolustettavaakin, koska vaihtovirran voittokulku tekisi hänen tasavirtapatenteistaan arvottomia. Tesla lähtikin Edisonin laboratorion, kun suuri keksijä ei suostunut maksamaan hänelle lupaamaansa 50 000 dollarin korvausta sähkömoottorien parannuksista.

Nikola Tesla sai rahoittajakseen George Westinghousen, jonka tuen avulla Tesla toteutti Chicagon maailmannäyttelyn valaistuksen vuonna 1893. Siitä alkoi vaihtovirran voittokulku. Edison piti suurimpana virheenään päästää Tesla lähtemään. Jos kaksikon yhteistyö olisi saanut jatkaa, ties mitä olisimme sen tuloksena vielä nähneet.

Se, mitä tarkoitan Edisonin ja oman ajatteluni yhtäläisyyksillä, on rajallisuuteni ymmärtää uutta. Uutta, mikä ei ole

oikein käsin kosketeltavaa. Ero tietysti on jo siinä, että Edisonin rajallisuus tämän osalta tapahtui reilusti yli sata vuotta aiemmin. Edisonin aikaan useimmat uudet asiat sen jälkeen, kun ne oli keksitty ja otettu käyttöön, olivat vielä kohtuullisen helposti ymmärrettävissä ilman erikoiskoulutusta. Nykyään on toisin; muun muassa digitaalitekniikka on tuonut käyttöömmä paljon uusia asioita, joiden ymmärtäminen on maallikolle lähes mahdotonta, ja vauhti tuntuu vain kiihtyvän. Mikä haaste tämä onkaan koulutuksen kehittämislle!

Jo aikaisemmin mainitsin, että ystäväni ovat kutsuneet minua insinööri-Kiikaksi. Olen ollut imarreltu tästä, mutta en usko olevani ainoa, joka on joutunut nostamaan kätensä ylös, kun ei ole pystynyt käsittämään uuden teknologian tuomia uusia kapineita eikä niiden käyttöä.

Olen myös sanonut, että aiemmin oli tärkeää tehdä tuotteita, jotka olivat käteen käyviä, loistoesimerkkinä Fiskarsin sakset. Nykyään on tärkeää tehdä tuotteita, jotka ovat järkeen käyviä. Tarkoitan käyttöliittymää. Eivätkä kyseessä ole vain kännykät, televisiot ja muut digitalisoituneet tuotteet, vaan myös autot.

Uskon vahvasti, että maailman paras ohjelmointiosaaminen löytyy Piilaaksosta. Nokiakin sen tiedosti, mutta valitettavasti jäi Applen yliajamaksi. Sama on nyt tapahtumassa autojenkin osalta. Piilaaksossa suunnitellun Teslan käyttöliittymä on yliverlainen kaikkiin muihin autoihin verrattuna. Se on järkeen käypä. Olen vuodesta 2014 ajanut Teslalla ja saanut kokea eron joka kerta, kun olen minkä tahansa muun auton ratin taakse istahtanut. Las-

kin, että puolisoni Soilin Golfissa on 34 mekaanista katkaisijaa ja kytkintä, jotka on Teslassa korvattu joko automatiikalla tai isosta kosketusnäytöstä käytettäväksi. On kuin siirtyisi kosketusnäyttöisen älypuhelimien käytöstä vanhan näppäinpuhelimien käyttöön.

Täytyy vain toivoa, ettei Teslan auto-
tehtaalle käy kuten Nikola Teslalle. Hän-
hän menetti järkensä ja kuoli rutiköyhä-
nä. Tätä kirjoittaessani näyttää siltä, että
lukuisat Teslan konkurssia toistuvasti en-
nustaneet joutuvat pettymään. Yli ym-
märrykseni käy myös se fanaattisuus,
vääristely ja jopa raivo, jota useiden iso-
jen muutosten, kuten autojen sähköisty-
misen, vastustajien kirjoituksista voi lu-
kea. Disruptio on iso muutos, joka johtaa
vahvoihin tunteisiin. Se hävittää paljon
työpaikkoja ja myös yrityksiä, jopa isoja.
Toisaalta se luo uusia yrityksiä ja niiden
kautta uusia työpaikkoja. Muovien tulo
markkinoille oli aikanaan myös iso dis-
ruptio. •

PREMIXIN VÄLITILINPÄÄTÖS

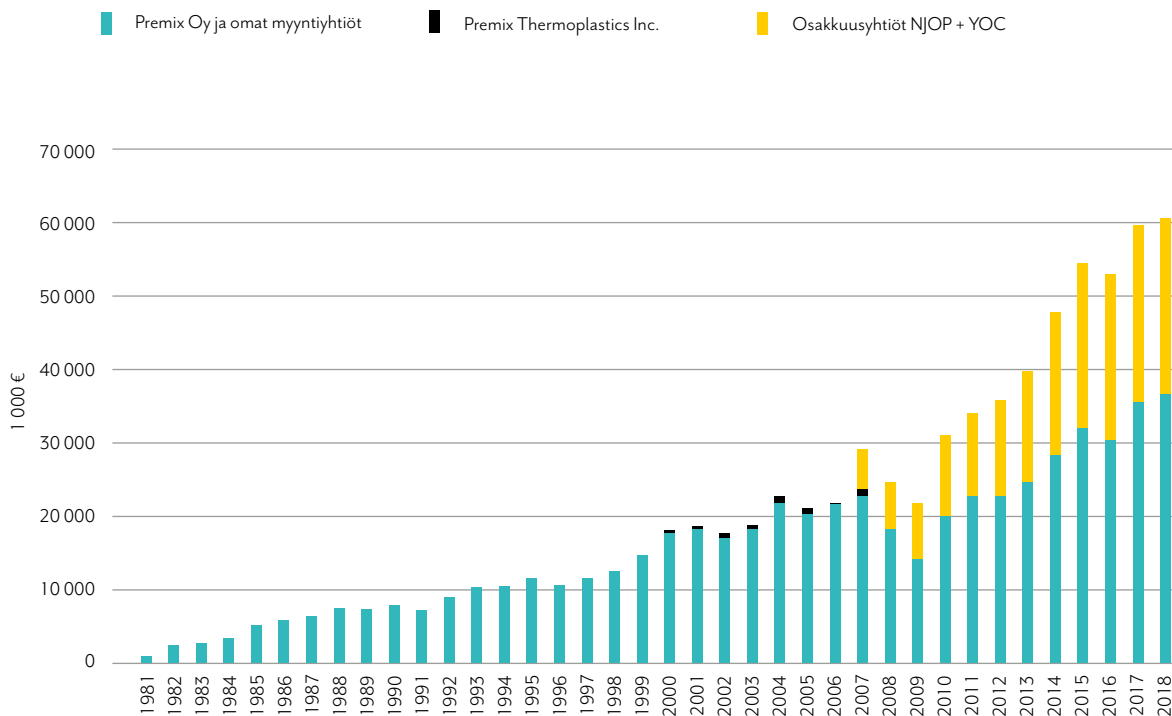
Premixin liikevaihdon, liiketuloksen ja henkilöstömäärän kehityksestä kertovat kaaviot osoittavat, ettei kehityksemme suinkaan ole ollut tasaista. Ensimmäinen havainto on vuoden 1989 huono tulos, johon ei löydy yksittäistä syytä. Talous kävi kovilla kierroksilla, eikä tulevaa lamaa vielä nähty. Nopeasti nousseet raaka-ainehinnat olivat yksi merkittävä tekijä tappiovuoteen. Monien raaka-aineiden kohdalla tuli myös akuutti pula. Titaani-dioksidi oli tuolloin yksi merkittävä raaka-aineemme, ja sitä olisi voinut myydä paremmalla katteella toisille valmistajille kuin myydä siitä tehtyä valkoista masterbatchiä. Kysyjä riitti, mutta kertoo tämä myös alan verisestä kilpailusta, koska lopputuotteemme myyntihintojen nosto oli tuskasta. Toisaalta 1990-luvun alun lama-vuosina kehitys oli varsin hyvä. Markan arvon muutokseen ei tulokseemme vaikuttanut, mutta olisi siinä ollut myös kun-

non tilinteon paikkakin. Pienessä yhtiössä omat toimenpiteet vaikuttavat paljon enemmän kuin ulkoiset tekijät. Muutama uusi kunnan asiakassuhde korvaa helposti suhdanteen vaikutuksen.

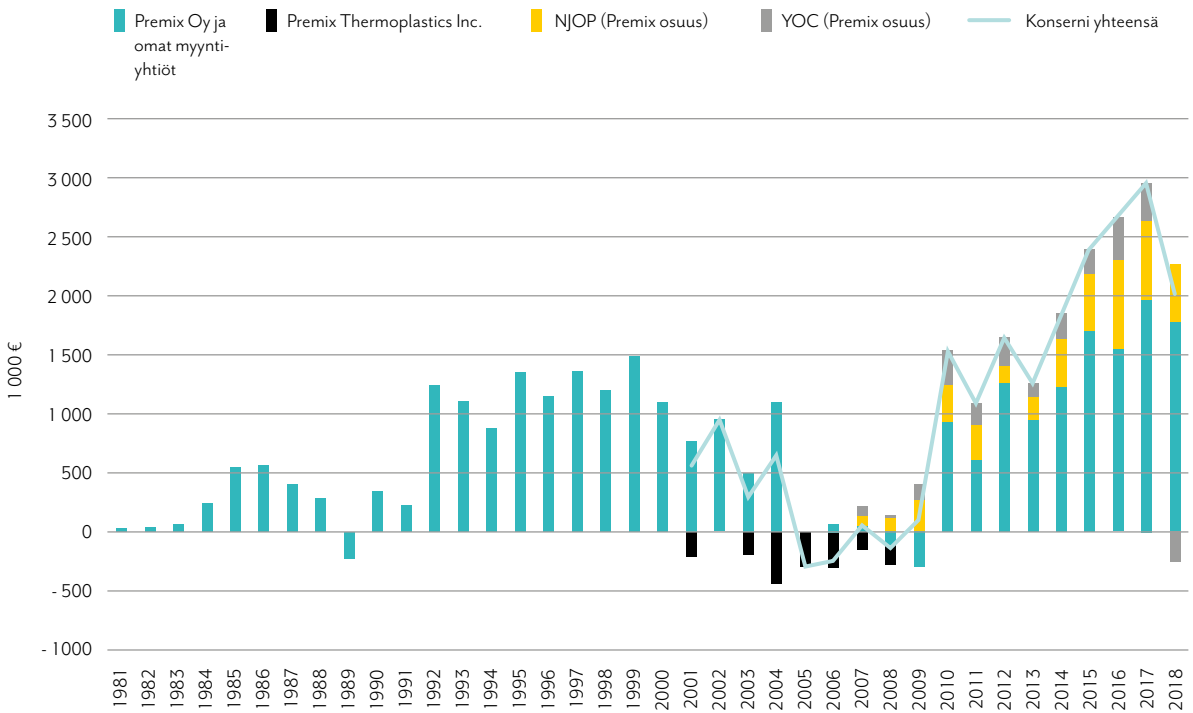
Vuosituhanen vaihteen jälkeen tuli vaikea aika. Amerikan-seikkailumme vaikuttivat tuloskehitykseen enemmän kuin numerot kertovat. Kovin myyntitykkimme Peter oli vierailulla mailla jopa kahteen otteeseen, ja Yhdysvaltain-toimintojen hoito vei johdolta runsaasti aikaa. Olimme myös ostaneet asiakkaastamme, ruotsalaisesta Polyohm Ab:stä 40 prosenttia. Polyohm valmisti Pre-elecistä itsesäättyviä lattialämmityselementtejä, mutta joutui lähinnä teknisten ongelmien takia lopettamaan toimintansa. Panipolin ja Polyohmin konkurssit lisäsivät myös tappiotamme. Leenan syöpäkin uusiutui vuonna 2004 ja vaikutti osaltaan minunkin panokseeni. Puolitoista vuotta hän urheas-

ti taisteli, mutta menehtyi helmikuussa 2006. Karin toimitusjohtajakausi ajoittui vaikeaan saumaan. Tarvittiin kolmas perheen ulkopuolinen toimitusjohtaja katkaisemaan kierre. Jyrkikään ei ollut heti valmis Yhdysvalloista luopumaan, mutta joutui sitten itsekin toteamaan, ettei mahdollisuuksia löytynyt toiminnan jatkamiseen. Kiinalaisten yhteisyritysten osuus konsernin liikevoitosta on ollut välillä jopa hätkähdyttävän suuri. Valitettavasti nyt on kovia haasteita.

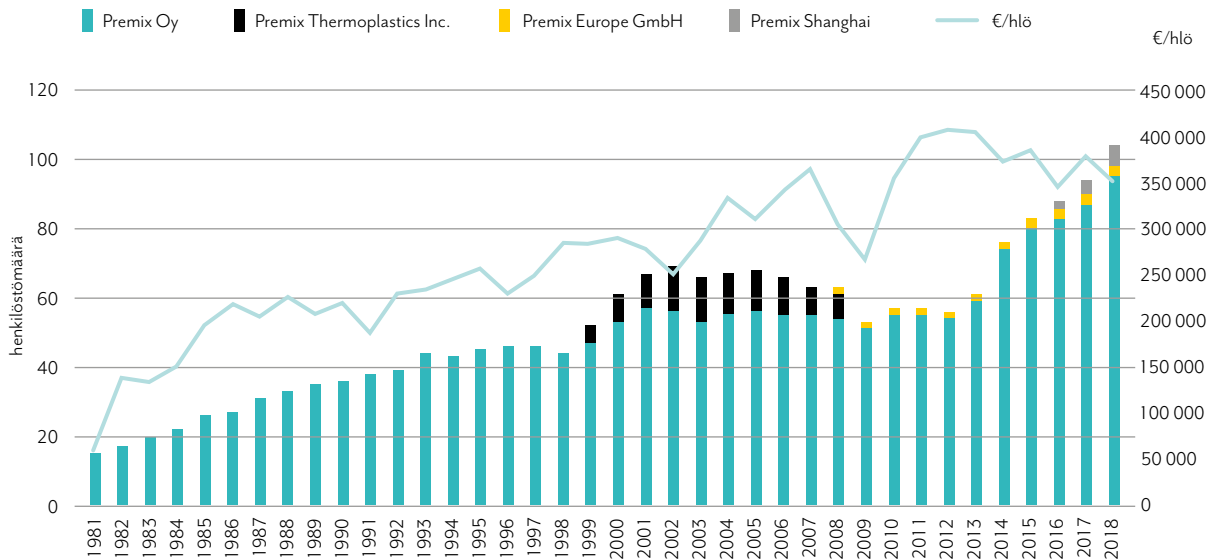
Liikevaihdon kehitys euroina

Konsernin liikevoiton kehitys euroina

Konsernin henkilöstömäärän kehitys ja liikevaihto / henkilö

Viimeksi asentamamme tuotantolinjan otimme käyttöön nauhan isoilla saksilla leikaten. Hanna Ristola ja Tuomas Kiiikka todistamassa leikkauksen onnistumista. Kuva Kari Jokisalo

Uuden automaattisen säkityslinjan avulla voimme säkittää jopa 12 tonnia tunnissa kymmeneltä eri tuotantolinjalta yhtä aikaa

Edustava joukko henkilökuntaa kokoontuneena yhteisposeeraukseen syksyllä 2019

Vasemmalla näkyy uusi lisärakennus, valmistuotevarasto, jossa 2 300 lavapaikkaa ja jopa 200 tonnia painavat hyllyt siirtyvät kiskoilla niin, että tarvitaan vain kaksi käytävää. Oikealla näkyvä rakennus kuuluu Teknokselle. Siellä aloitimme toimintamme. Muuttomatka ei ollut pitkä.

KASVATINKO LAPSENI YRITTÄJYYTEEN?

Otsikon kysymystä olen usein miettinyt. Jos yrittäjyyteen kasvattaminen olisi ollut jatkuvaa yrittämisen autuuden tuputtamista, varmasti olisi käynyt päinvastoin. Mainitsin alussa, että sain itse vanhemmitani hyvät eväät elämään. Niitä pyrimme Leenan kanssa lapsille myös antamaan ilman, että olisimme tarjonneet yrittäjäksi ryhtymistä kuin annettuna tai pikkupakollia. Lapset oppivat esimerkeistä. Ehkä nähdessään yrittäjävanhempiansa työskentelyä heille muodostui käsitys, ettei tämä ole hulumpi tapa elää. Aikanaan Hanna ilmoittikin, että halusi kauppakorkeakouluun, koska oli nähnyt, kuinka kivaa vanhemmillä oli kauppiasystäviensä kanssa. Tuomas taas täytti isänsä haaveet valmistumalla TKK:sta ja vielä normiajassa huolimatta Sitsimiesliiton baarimestarina toimimisesta. En minä häntä TKK:lle usuttanut, mutta varmasti hän muisti, että se oli ollut haaveeni mutta silloin itselleni ylikäymätön.

Leenan ja minun tavoitteena oli antaa lapsillemme hyvä kielitaito. Steinerkoulussa aloitettiin ruotsin ja saksan kielten opiskelu heti ensimmäiseltä luokalta. Ajattelimme, että englannin kieli tulee myöhemmin itsestään, ja halusimme tukea lasten ruotsin ja saksan osaamista. Hanna viettikin Saksassa yhden syysluku-kauden sikäläisessä steinerkoulussa vaihto-oppilaana. Emme halunneet, että hän olisi poissa pitempään omasta koulustaan, koska halusimme varmistaa, että hän pääsee muiden mukana seuraavalle luokalle. Muutama kuukausi lisää Saksassa olisi ollut tarpeen ja saksan kielestä olisi hänelle tullut oiva käyttökieli.

CISV-vaihto kuului myös kummankin lapsen ohjelmaan. Idea oli erinomainen. Toistakymmentä lasta lähetettiin ensin toisesta maasta muutamaksi viikoksi perheeseen toiseen maahan ja sitten vaihto. Vanhemmat järjestivät yhdessä lapsijou-

Leenan sisko Sirkka-Liisa ja hänen miehensä Risto Palvola ovat enemmän kuin osuudeltaan osallistuneet lasteni kasvatukseen. Nyt se jatkuu vielä seuraavassa polvessa. Sirkka-Liisa on suvun mummo. Kuvassa hän "nukuttaa" lapsiani veneessä vuonna 1981.

Tuleva kippari, Hanna 8 v.

Tuomas enemmän ja vähemmän tyyrinä

Hanna ja kollegat poseeraamassa Kasvuryhmän myöntämän kultaisen kuokan kanssa.

kolle ohjelmaa. Tuomas oli jo useamman vuoden lukenut koulussa ruotsia, mutta ei ollut aloittanut englannin kielen opiskelua, kun CISV-vaihdon pohjalta perheeseemme tuli ruotsalaispoika Magnus. Me vanhemmat kuuntelimme jännittyneinä, miten poikien kommunikointi alkaisi. Jonkin ajan päästä hämmästykseksi totesimme, että englannin avulla he yrittivät juttuun tulla. Tietokonemaailma oli opettanut Tuomalle enemmän englantia kuin koulu ruotsia.

Hanna toimi hallintojohtajana Premixissä neuvotellessamme Polyohmin osakkeiden hankkimisesta. Kun olimme päässeet maalin, pyysin Hannaa neuvotteluhuoneeseen kertoakseni ruotsiksi, minkälaiset maksut toivoimme hänen hoitavan. Kuunneltuaan ohjeistukseni hän töräytti: ”Kan jag betala på engelska!” Onneksi molemmat lapseni osaavat nauraa myös itselleen. Yllä esitetty kertonee, ettemme täysin onnistuneet kielitaitotavoitteissamme. Onneksi englannin kielen erinomainen osaaminen on ehkä parempikin vaihtoehto kuin useamman kielen puolittainen hallinta.

Olen monesti miettinyt, miten me yrittäjät eroamme muista työntekijöistä

ja löytyykö meistä yhteisiä piirteitä. Vuosien aikana tapaamieni yrittäjien määrä ei ole ihan pieni, mutta silti en osaa löytää päällepäin näkyvää selvää yrittäjänleimaa kenestäkään. Osa on kovaäänisiä puhujia, osa hyvinkin vaatimattomasti esiintyviä. Ehkä hivenen enemmän ekstroverttejä, vaikkakin introverttejä menestyneitä yrittäjiäkin olen useampia tavannut. Mikä meitä ajaa ryhtymään yrittäjäksi? Halu luoda uutta ja halu ja rohkeus ottaa riskejä tulevat ensimmäisenä mieleeni. Nämä ovat kuitenkin asioita, jotka eivät päälle näy. Kauppakorkeakoulusta valmistuneista ikätovereistani todella harva aloitti yrittäjänä. Väitettiin, että kauppias opetti aikanaan niin hyvin kaikki ne sudenkuopat, joihin yritys voi kaatua, että se lannisti uskon. Muutosta on tapahtunut, mistä iloitsen.

Kun Hanna valmistui Kauppakorkeasta pääaineenaan yrittäjäyys, jonka oli itse valinnut, katsoin hänen tutkintotodistustaan, jossa luki: Pääaineopinnot: ”Yrittäjäyys ja pienyritysten johtaminen”. En tahtonut pysyä nahoissani. Oliko rima Kauppakorkeakoulussa asetettu vuonna 2001 vielä näin alas. •

LOPUKSI

Olen lukenut paljon muistelmia. Aika monessa muistelija on pyrkinyt lopuksi esittämään mielipiteitään kaikenlaisista asioista. Itse en halua pyrkiä tuttologiksi eli kaikkien alojen asiantuntijaksi, mutta kun on miettinyt viimeistä sataa vuotta ja oman aktiiviajan viittäkymmentä vuotta, on luonnollisesti jäänyt miettimään maailman muutosta.

Päällimmäisenä on ajatus siitä lottovoitosta, jonka olen saanut synnyttyäni Suomeen vuonna 1946. Olen saanut nähdä valtavan muutoksen ja elintason lähes tasaisen nousun ilman kehitystä katkaisevia järkyttäviä sotia. Näin ei tietysti ole kaikkialla maailmassa.

Itse en olisi tätä kirjoittamassa, ellei äitini olisi väärentänyt reseptiä ollessani puolitoistavuotias. Penisilliini oli silloin vielä uusi lääke ja kiven alla. Hän sai sitä mukamas kuppapotilaille annettavaksi, mikä paransi keuhkokuumeeni. Isäni

veli menehtyi tuberkuloosiin, tautiin, joka on tyystin hävinnyt. Jäljellä on vain useita parantolarakennuksia, muitakin kuin AK:n rakentama mahtava Tiurunien parantola, jotka seisovat jos eivät hylättyinä niin useat ainakin alennustilassa. Lääketieteen huikea kehitys on hävittänyt tuberkuloosin lisäksi suuren joukon muitakin tappavia tauteja, ja toivottavasti syöpäkin saadaan taltutettua kokonaan vielä elinaikanani. Toivottavasti saamme vielä tätä kirjoitettaessa olevan uuden tuotekehitysprojektin eli antibakteeristen muovien avulla osaltamme lisättyä terveyttä ja turvallisuutta.

Suurelta osin kehitys on edennyt ennakoitusti. Tai ainakin siltä se näyttää, kun taaksepäin katsoo. Autot ovat kehittyneet, tulleet nopeammiksi, helpommiksi käyttää, luotettavammiksi, turvallisemmiksi ja edullisemmiksi. Television kehitys on ollut ennakoitua alun mustavalkoisesta,

pienestä, lähes ympyräisestä ruudusta tämän päivän isoihin flat screen -teräväpiirtotauluihin. Lentämisestä, joka oli vielä 1950-luvulla ”herrojen herkkua”, on tullut arkipäivää lähes kaikille ja niin edelleen. Lista olisi loputon. Samoin työolot ovat parantuneet ja kokonaistyöaika lyhentynyt huikeasti. Kaikki tämä on lisännyt dramaattisesti tasa-arvoisuutta, demokratiaa. Toisaalta hämmästyin, kun selvitin, mikä on rahamme arvo nyt verrattuna aikaan sata vuotta sitten. Alle puoli prosenttia on jäljellä rahan arvosta. Se ei ole kyllä lisännyt tasa-arvoa.

Teknos oli ensimmäisten yritysten joukossa, jotka siirtyivät viisipäiväiseen työviikkoon. Yrityksen kannalta muutos oli perusteltu. Lauantain ollessa lyhyempi työpäivä, vei maalinvalmistusastioiden pesu ja puhdistus päivästä enemmän aikaa, mikä oli pois itse tuotannosta. Muistan isäni kertoneen, että miehet vastustivat muutosta, ja perusteluna kuulemma oli pelko, että miehet joutuisivat lauantaisin kotihommiin. Niinhän siinä varmaan myös kävikin.

Elektroniikan ja tietotekniikan kehitys on kuitenkin edennyt niin, ettei mukana tahdo pysyä, ja asiantuntijat antavat ymmärtää, että muutostahti vain kiihtyy kiihtymistään. Tekoäly on kohta arkipäiväämme. Eikä vain tekoäly, vaan myös tekoelo ja teko-olo. Tekoelolla tarkoitan lääketieteen yhä huikeampia mahdollisuuksia antaa meille lisää aikaa. Mihinkin yhteiskunnalla on varaa, on toinen kysymys. Lähteekö tässä epätasa-arvokehitys laukalle? Mihinkin kaikkeen julkisella terveydenhoidolla on varaa? Teko-ololla tarkoitan virtuaalitodellisuuden ja peli-

maailman mahdollistamaa vieraantumista reaali maailmasta, jota olemme jo näkemässä. Kaikki, mikä voidaan digitalisoida, digitalisoidaan. Insinöörit ja koodarit tuovat meille koko ajan uusia tuotteita, palveluita ja toimintatapoja. Samalla tulemme entistä riippuvaisemmiksi näistä uusista tuotteista ja palveluista.

Ei näytä aina olevan helppoa, varsinkaan vanhenevalle. Tämän opuksen kirjoittaminenkin on tuottanut tuskaa ikääntyneelle kaikkine tietotekniikan kommervenkkeineen. Toivon kuitenkin, ettei löytynyt montaa bugia. Mikäli asiavirheitä kirjasta löytyy, korjaan virheet mieluusti kirjan sähköiseen versioon, joka löytyy siis osoitteesta kiikka.fi/kirjat/. Palautetta voi antaa antti.kiikka@laha.fi.

Jälkikirjoitus

Edellä olevan tekstin sain valmiiksi helmikuussa 2020. Maailma muuttui, kun kirja oli menossa painoon maaliskuussa. Kohetasimme näkymättömän vihollisen. Koronavirus iski läntiseen maailmaan ja Suomi siirtyi poikkeustilaan ensimmäisen keran sodan jälkeen. Loppulukuni teksti tuli uuteen valoon. Finanssikriisi 1990-luvun alussa tuntuu nyt pikkujutulta, vaikka sekin monta turhaa ja viatonta ruumista tuotti. Sodan aikana nuoret miehet pelkäsivät henkensä puolesta. Vanhukset taas saattoivat murehtia toimeentulonsa osalta. Nyt on toisin päin. Nuoret, varsinkin yrittäjät pelkäävät toimeentulonsa puolesta, vanhukset taas pelkäävät henkensä puolesta. Moni viisas on sanonut, ettei maailma palaa ennalleen. Ken elää hän näkee. •

LIITTEET

1. AK:n ja Pyramidin autoluettelo

- VM 1904? Northern Runabout. Latolöytö Königstedtin kartanosta. Ostovuosi 1908
- VM 1906 Cadillac Model M. Entinen taksi numero 8 Helsingistä. Kori ruotsalainen. Edellinen omistaja Ilmari Tähtinen. Ostovuosi 1909
- VM 1918? Opel. Edellinen omistaja tehtailija Pietinen Viipurista Ostovuosi 1920?
- VM 1922? Citroen 10HP. Ostettu uutena samoin kuin muut alla olevat autot
- VM 1926? Delage DI
- VM. 1930 Henkilöauto Stearns-Knight. Rek.nro VI-3358. Omistaja Antti Kiikka. (Lähde: Viipuri Suomen Autobiili Klubi vuosikirja 1930, s. 35)
- VM. 1933 Henkilöauto Ford (Model B?) Rek.nro V-474. Omistaja Antti Kiikka. (Lähde: Viipuri Suomen Autobiili Klubi, vuosikirjat 1933–38)
- VM. 1933 Henkilöauto Willys-Knight. Rek.nro. V-3349. Omistaja Antti Kiikka. (Lähde: Viipuri Suomen Autobiili Klubi vuosikirja 1933, s. 120; SAK vuosikirja 1938, s. 31)
- VM. 1934 Kuorma-auto Reo Truck ID 164. Rek.nro V-270. Omistaja Rakennus Oy Pyramid, Viipuri, Antti Kiikka (Lähde: SA, Viipurin skp 1943–44)
- VM. 1937 Kuorma-auto Federal Truck 18-135. Rek.nro V-150. Omistaja Rakennus Oy Pyramid, Antti Kiikka (Lähde: SA, Viipurin skp 1943–44)
- VM. 1938 Henkilöauto Buick Special Touring Sedan. Rek.nro V-6836. Omistaja Rakennus-yhtiö Pyramid, Antti Kiikka. (Lähde: SA, Viipurin skp 1943–44; Suomen Autobiili Klubi, vuosikirjat 1939 ja 1940–41)
- VM. 1939 Automerkki ja malli ei tiedossa. Rek.nro V-2997. Omistaja Rakennus Pyramid Oy. (Lähde: MMA, Viipurin poliisilaitos (Bg-1))
- VM. 1940 Ford-kuorma-auto. Omistaja Rakennusosakeyhtiö Pyramid (lähde: Helsingin seudun autobiiliklubi HAK ry)
- Yllä mainittujen lisäksi vielä Kailan mainitsema Pontiac, ilmeisesti ennen Buickia
- Viimeisenä autonä sotien jälkeen AK:lla oli Cadillac, joka joutui pahaan kolariin 1955. Kuljettaja loukkaantui vakavasti. Matkustajia ei ollut kyydissä.

2. Elinkustannusindeksin ja rakennuskustannusindeksin muutokset

	Elinkustannusindeksi 1914:1-6 = 100		Muutos vuodesta 1922	Rakennuskustannusindeksi 1935 = 100		
	pisteluku	Muutos edellisestä vuodesta		pisteluku	Muutos edellisestä vuodesta	Muutos vuodesta 1922
1922	1 139			102		
1923	1 147	0,7 %	1%	115	12,7 %	13%
1924	1 170	2,0 %	3%	120	4,3 %	18%
1925	1 212	3,6 %	6%	118	-1,7 %	16%
1926	1 183	-2,4 %	4%	120	1,7 %	18%
1927	1 207	2,0 %	6%	121	0,8 %	19%
1928	1 233	2,2 %	8%	127	5,0 %	25%
1929	1 225	-0,6 %	8%	128	0,8 %	25%
1930	1 129	-7,8 %	-1%	117	-8,6 %	15%
1931	1 039	-8,0 %	-9%	99	-15,4 %	-3%
1932	1 025	-1,3 %	-10%	94	-5,1 %	-8%
1933	1 001	-2,3 %	-12%	90	-4,3 %	-12%
1934	983	-1,8 %	-14%	96	6,7 %	-6%
1935	997	1,4 %	-12%	100	4,2 %	-2%
1936	998	0,1 %	-12%	106	6,0 %	4%
1937	1 051	5,3 %	-8%	120	13,2 %	18%
1938	1 072	2,0 %	-6%	127	5,8 %	25%
1939	1 100	2,6 %	-3%	134	5,5 %	31%
1940	1 302	18,4 %	14%	161	20,1 %	58%
1941	1 546	18,7 %	36%	191	18,6 %	87%
1942	1 827	18,2 %	60%	228	19,4 %	124%
1943	2 060	12,8 %	81%	255	11,8 %	150%
1944	2 182	5,9 %	92%	273	7,1 %	168%
1945	3 058	40,1 %	168%	432	58,2 %	324%
1946	4 885	59,7 %	329%	629	45,6 %	517%
1947	6 343	29,8 %	457%	789	25,4 %	674%
1948	8 533	34,5 %	649%	1 184	50,1 %	1061%
1949	8 680	1,7 %	662%	1 186	0,2 %	1063%
1950	9 891	14,0 %	768%	1 407	18,6 %	1279%
1951	11 524	16,5 %	912%	1 943	38,1 %	1805%
1952	11 988	4,0 %	953%	2 003	3,1 %	1864%
1953	12 152	1,4 %	967%	1 955	-2,4 %	1817%
1954	11 953	-1,6 %	949%	1 955	0,0 %	1817%
1955	11 543	-3,4 %	913%	1 995	2,0 %	1856%
1956	12 889	11,7 %	1032%	2 127	6,6 %	1985%
1957	14 621	13,4 %	1184%	2 201	3,5 %	2058%
1958	15 956	9,1 %	1301%	2 271	3,2 %	2126%
1959	16 201	1,5 %	1322%	2 287	0,7 %	2142%
1960	16 724	3,2 %	1368%	2 376	3,9 %	2229%

	Elinkustannusindeksi 1914:1-6 = 100		Rakennuskustannusindeksi 1935 = 100			
	pisteluku	Muutos edellisestä vuodesta	Muutos vuodesta 1922	pisteluku	Muutos edellisestä vuodesta	Muutos vuodesta 1922
1961	17 027	1,8 %	1395%	2 481	4,4 %	2332%
1962	17 786	4,5 %	1462%	2 569	3,5 %	2419%
1963	18 652	4,9 %	1538%	2 722	6,0 %	2569%
1964	20 583	10,4 %	1707%	2 905	6,7 %	2748%
1965	21 576	4,8 %	1794%	3 044	4,8 %	2884%
1966	22 424	3,9 %	1869%	3 134	3,0 %	2973%
1967	23 686	5,6 %	1980%	3 318	5,9 %	3153%
1968	25 671	8,4 %	2154%	3 654	10,1 %	3482%
1969	26 256	2,3 %	2205%	3 800	4,0 %	3625%
1970	26 972	2,7 %	2268%	4 015	5,7 %	3836%
1971	28 722	6,5 %	2422%	4 317	7,5 %	4132%
1972	30 772	7,1 %	2602%	4 674	8,3 %	4482%
1973	34 380	11,7 %	2918%	5 458	16,8 %	5251%
1974	40 362	17,4 %	3444%	6 774	24,1 %	6541%
1975	47 557	17,8 %	4075%	7 526	11,1 %	7278%
1976	54 375	14,3 %	4674%	8 218	9,2 %	7957%
1977	61 257	12,7 %	5278%	9 291	13,1 %	9009%
1978	65 885	7,6 %	5684%	9 801	5,5 %	9509%
1979	70 691	7,3 %	6106%	10 777	10,0 %	10466%
1980	78 867	11,6 %	6824%	12 224	13,4 %	11884%
1981	88 353	12,0 %	7657%	13 459	10,1 %	13095%
1982	96 557	9,3 %	8377%	14 388	6,9 %	14006%
1983	104 813	8,6 %	9102%	15 733	9,3 %	15325%
1984	112 144	7,0 %	9746%	16 699	6,1 %	16272%
1985	118 737	5,9 %	10325%	17 640	5,6 %	17194%
1986	123 000	3,6 %	10699%	18 410	4,4 %	17949%
1987	127 504	3,7 %	11094%	19 241	4,5 %	18764%
1988	133 758	4,9 %	11643%	20 525	6,7 %	20023%
1989	142 569	6,6 %	12417%	22 126	7,8 %	21592%
1990	151 246	6,1 %	13179%	23 727	7,2 %	23162%
1991	157 487	4,1 %	13727%	24 249	2,2 %	23674%
1992	161 581	2,6 %	14086%	23 822	-1,8 %	23255%
1993	164 981	2,1 %	14385%	23 893	0,3 %	23325%
1994	166 777	1,1 %	14542%	24 251	1,5 %	23675%
1995	168 410	1,0 %	14686%	24 566	1,3 %	23984%
1996	169 396	0,6 %	14772%	24 296	-1,1 %	23720%
1997	171 483	1,2 %	14956%	24 879	2,4 %	24291%
1998	173 893	1,4 %	15167%	25 451	2,3 %	24852%
1999	175 915	1,2 %	15345%	25 807	1,4 %	25201%
2000	181 842	3,4 %	15865%	26 555	2,9 %	25934%
2001	186 534	2,6 %	16277%	27 209	2,5 %	26575%
2002	189 439	1,6 %	16532%	27 424	0,8 %	26787%

	Elinkustannusindeksi 1914:1-6 = 100			Rakennuskustannusindeksi 1935 = 100		
		Muutos edellisestä vuodesta	Muutos vuodesta 1922		Muutos edellisestä vuodesta	Muutos vuodesta 1922
	pisteluku			pisteluku		
2003	191 101	0,9 %	16678%	27 938	1,9 %	27290%
2004	191 459	0,2 %	16709%	28 613	2,4 %	27952%
2005	193 107	0,9 %	16854%	29 659	3,7 %	28977%
2006	196 509	1,8 %	17153%	30 768	3,7 %	30065%
2007	201 440	2,5 %	17586%	32 597	5,9 %	31858%
2008	209 614	4,1 %	18303%	33 866	3,9 %	33102%
2009	209 632	0,0 %	18305%	33 498	-1,1 %	32741%
2010	212 189	1,2 %	18529%	33 860	1,1 %	33096%
2011	219 545	3,5 %	19175%	34 982	3,3 %	34196%
2012	225 711	2,8 %	19717%	35 826	2,4 %	35023%
2013	229 048	1,5 %	20010%	36 185	1,0 %	35376%
2014	231 432	1,0 %	20219%	36 548	1,0 %	35732%
2015	230 957	-0,2 %	20177%	36 733	0,5 %	35913%
2016	231 778	0,4 %	20249%	36 923	0,5 %	36099%
2017	233 529	0,8 %	20403%	37 031	0,3 %	36205%
2018	236 055	1,1 %	20625%	37 863	2,2 %	37020%

3. Pyramidin ja Lennart Holmbergin rakentamia kohteita

Viipurissa

- Rautatieläisten talo, 1922–1923. (Ensimmäinen varsinainen Pyramidin rakentama rakennus)
- Fastighets A.B. Pampkala. Arkkitehti Uno Ullberg, 1923.
- Asunto Oy Pellervonkatu 10 (oma työ), 1924.
- Asunto Oy Pellervonkatu 3 (oma työ). Elokuvateatteri Kinolinna, 1924. Asuintalo, 1932.
- Huhtialan rautabetoninen katusilta Viipurin ympärysradan yli, 1926.
- Asunto Oy Myllynaukio (oma työ), 1927–1928.
- Viipurin kunnallissairaala. Kaupungin arkkitehti Paavo Uotila, n. 1926. Tämän yhteyteen myöhemmin tuberkuloosiosasto, n. 1930.
- Viipurin valssimyllyn viljasiilorakennus, 1925–1927.
- Oy Auto-Bruun Ab:n toimitalo, n. 1927.
- Viipurin Osuusliikkeen lihanjalostamo. Arkkitehti Olli Pöyry, 1927 (Lennart Holmberg).
- Tienhaaraan itselleen rakentama asuinrakennus sekä versta- ja autotalli, 1928.
- Viipurin vesitorni. Arkkitehti Väinö Keinänen, 1930-luvun alku.
- Viipurin radioasema, 1932.
- Viipurin Maaskolan kunnalliskodin paviljonkirakennus, 1932.
- Talikkalan eli ns. Pärssisten koulu. Arkkitehti Otto I. Meurman, 1930-luvun alku.
- Talikkalan Saunaosuuskunnan saunarakennus, 1933.
- Talikkalan yhteiskoulun laajennus, 1933.
- Viipurin läänisairaalan talousrakennuksen laajennus- ja muutostyöt (korottaminen yhdellä kerroksella), 1933.
- Viipurin kirjasto. Arkkitehti Alvar Aalto, 1935.
- OTK:n lihanjalostamo Viipurin Tammisuolla, 1935.
- Viipurin kreikankatolisen seurakunnan kappelikirkko, 1935.

- Tohtori rouva N. Sokolovin talo N:o 4 Pantsarlahdessa, suuret muutos- ja korjaustyöt, 1935.
- Continental-hotellin uudistus, 1935.
- Viipurin naistensairaala, 1936.
- Helsingin Osakepankin liiketalo, 1937.
- Asunto Oy Braaheinlinna (32 000 kuutiota, oma työ Pyramid-tiilestä), 1937.
- Asunto Oy Braaheinkatu 6 (8 000 kuutiota, oma työ), 1938.
- Asunto Oy Linnankatu 49 (18 000 kuutiota, oma työ Pyramid-tiilestä). Arkkitehti Väinö Keinänen, 1938.
- Viipurin valssimyllyn tehdasrakennuksen laajennus, 1938.
- Viipurin Satamatyömieskunnalle autovaja toimistoineen, 1938.
- Vakuutus Oy Karjalan liike- ja asuintalo (10 kerrosta) (jäi kesken talvisodan syttyessä), 1943.
- Starckjohann & Co:n varasto- ja konttorirakennus (jäi kesken talvisodan puhjetessa, suurimpia keskenjääneitä rakenteilla olleita taloja).
- Kansallis-Osake-Pankin toimitalon jälleerakennus, 1943.
- Karjalan kirjapainon asuin-, liike- ja tehdasrakennuksen kunnostaminen, 1943.
- Asunto Oy Braaheinkatu 10. Arkkitehti Väinö Keinänen.

Muualla luovutetussa Karjalassa

- Linnoitustöitä Kannaksella, Jänisjoella ja Loimolassa, ns. ”Enckellin linjalla” 1921–1924.
- Keveitä kenttäteitä mm. Summassa, 1920-luvun alku.
- Uuraan ulkosatama-alueen laajennus, 1925–1926.
- Uuraan ja Viipurin välisen sisäväylän ja Makslahden ruoppaaminen, 1927.
- As Oy Veikkola, Sortavalassa, 1920-luvun lopulla.
- Uusi Jukola Oy, Sortavalassa (oma työ), 1920-luvun lopulla.

- Waldhofin yhtiö Käkisalmessa, lyhyt kehärata, 1927.
- Jaakkiman kristillinen kansanopisto, 1930-luvun alku.
- Sortavalan sotilassairaala ja asuinrakennus, 1930-luvun alku.
- Käkisalmen lentoasema-alueella kasarmirakennuksia, lentohalli ja esikuntarakennus 1932.
- Äyräpään kirkko, 1934.
- Varastorakennusryhmät Antreaan, Kivennavalle, Kuolemanjärvelle, Pölläkkälään ja Rautuun. 1930-luvun puoliväli.
- Harjoitustalo Rautuun, 1930-luvun puoliväli.
- Upseeriasuinrakennus ja tallirakennus Pitkärantaan, 1930-luvun puoliväli.
- Suurmerijoella upseerien ja aliupseerien asuinrakennukset, 1935.
- Kirvussa Sairaalan evankeliselle kansanopistolle uusi päärakennus, 1937.
- Enson kansakoulurakennus, 1938.
- Enson kirkko (jäi kesken talvisodan syttyessä).
- R.T.2:n mittaustorni, Alvatti, 1938.
- Linnoitustöitä ”kotinurkilla”, 1944.
- Ylistaron osuuskaupan varastorakennus, 1930-luvun alku.
- Vaasan läänisairaala, Seinäjoki. Yliarkkitehti E.A. Kranckin alaisena virolainen Konstantin Boelau, 1931. Tämän yhteyteen myös vesitorni.
- Iisalmen yhteislyseon koulutalo, n. 1931–1932.
- Ilmari Talvitien koti, Seinäjoki (ensimmäinen Pyramid-tiilistä tehty rakennus).
- Saaren kirkko, Parikkala, 1934.
- Ruokolahden seurakuntatalo, n. 1935.
- Lauritsalan kauppalan jatkokoulu, 1935.
- Luukkaan kansakoulun laajennus, Lappeenranta, 1935.
- Lahden radioasema, 1935 (Pyramid toimi myös aliurakoitsijana radiomastojen pystytysurakassa).
- Vuoksenniska Oy:n rautatehtaan henkilökunnan puinen asuintalo, Imatra, 1935.
- Kansallisosakepankin liike- ja asuinrakennus, Imatra, 1937.
- Shell Oy:n huolto- ja toimistorakennus, Imatra, 1937.
- Joensuussa Itä-Suomen vaneritehtaalle sirkkeliosaston lisärakennus, 1937.
- Lapinjärven alkoholiparantolan rakennusryhmä, 1938.
- Tiuruniemen (Etelä-Karjalan) keuhkotautiparantola, 1939.
- Linnoitustyöt Lappeenrannassa 1940–1941.
- As Oy Pihlajatie 48, Helsinki 1945. Oma työ, 1945.
- As Oy Mäntytie 27, Helsinki. Oma työ, 1945.
- Valtion rautateiden keskuskonepaja Hyvinkäällä, 1945–1949.
- Teknos Tehtaat Oy maalitehdas Helsinki Takkatie 3, 1952 (Lennart Holmberg).
- Pitäjänmäen kansakoulu Helsinki, 1954.
- Useita pienkohteita mm. Westendissä, Hyvinkäällä, Porissa ja Riihimäellä 1953–1955.
- Kiinteistö Oy Lapponia, Lapinlahdenkatu 8, Helsinki, 1955.

Muualla Suomessa

- Keskuslaboratorio, Etelä-Hesperiakatu 4, Helsinki, Arkkitehti Valter Jung, 1923.
- Pieksämäen yhteiskoulu, 1924.
- Kaltimon silta, 1924.
- Rauhan piirimielisairaala, Lappeenranta, Arkkitehti A. Mörne. 1926. Lisärakennukset Rantala, 1929, ja Setälä (arkkitehti Jalmari Lankinen), 1936, sekä vesitorni ja viemäriverden puhdistamo.
- Outokumpu kuparimalmin rikastustehdas, 1927.
- Kauhavan lentoasema, lentokonehallit ja kasarmirakennuksia, 1929–1931.
- Asunto Oy:t Mechelininkatu 11 ja 13 (”Sihvonlinna”) Helsinki, Arkkitehti E.A. Elo, 1930-luvun alku.
- SOK:n talo, Kaisaniemenkatu 13, Helsinki (Vakuutusyhtiö Elonvaran uudisrakennus, hotelli Kaisaniemi), SOK:n arkkitehti Yrjö Lindegren, 1930-luvun alku.

4. Pyramidin ja Lennart Holmbergin tilinpäätöstietoja

	Pyramid						Lennart Holmberg				Pyramid ja Lennart Holmberg yhteensä
	Liikevaihto		Voitto		Osinko		Voitto		Osinko		Voitto
	1000 mk	1 000 €	1000 mk	1 000 €	%	1 000 €	1000 mk	1 000 €	%	1 000 €	1000 €
1921			142	49							49
1922			167	58	20	12					58
1923			453	158	15	23					158
1924			48	16		-					16
1925			56	19		-					19
1926			548	186	20	37	103	35	10	4	221
1927			401	133	20	26	59	20			153
1928			340	111	10	11	-59	-19	-		92
1929			164	54			38	12	-		66
1930			121	43			37	13	-		56
1931			180	69			73	28	-		97
1932			76	30			37	14	-		44
1933			-697	-279			0				-279
1934			-52	-21			-69	-28			-49
1935			118	47			32	13			60
1936			525	211			73	29			240
1937			260	99			90	34			133
1938			610	228			83	31			259
1939	20200	7365	767	280			0				280
1940	11900	3666	704	217			-61	-19			198
1941	19400	5003	1231	319			6	2			321
1942	300	66	344	76				ei toimintaa			76
1943			1215	237			89	17			254
1944			2135	392			593	109			501
1945			504	66			54	7			73
1946			589	48			46	4			52
1947			601	38			762	48			86
1948	65643	3085	778	37			273	13			50
1949	108035	4992	2840	131			-18	-1			130
1950	139658	5663	1079	44			327	13			57
1951	160642	5591	413	14	10	1	117	4			18
1952	234974	7862	449	15	10	2	200	7			22
1953	123714	4083	89	3			21	1			4
1954	334344	11219	-2161	-73			126	4			-69
1955	53574	1862	-1295	-45							-45
1956	0	0	-443	-14							-14

Lennart Holmbergin tilinpäätöksiin ei ole kirjattu millekään vuodelle liikevaihtotietoa

5. Premix tunnuslukuja

Vuosi	Premix Oy ja omat myyntiyhtiöt liikevaihto 1000 €	Premix Oy ja omat myyntiyhtiöt liikevoitto 1000 €	NJOP + YOC liikevaihto 1000 €	NJOP (Premix osuus) voitto 1000 €	YOC (Premix osuus) voitto 1000 €	Premix Theroplastics Inc. Liikevaihto 1000 €	Premix Theroplastics Inc. voitto 1000 €	Konserni liikevoitto yht. 1000 €
1981	925	25						
1982	2 355	34						
1983	2 684	61						
1984	3 318	242						
1985	5 096	544						
1986	5 895	562						
1987	6 368	399						
1988	7 466	280						
1989	7 275	-233						
1990	7 908	339						
1991	7 108	220						
1992	8 971	1 243						
1993	10 303	1 106						
1994	10 505	872						
1995	11 568	1 347						
1996	10 557	1 142						
1997	11 490	1 359						
1998	12 515	1 193						
1999	14 750	1 489						
2000	17 693	1 098						
2001	18 291	768				376	-213	555
2002	17 027	954				324	-0	953
2003	18 258	492				636	-202	290
2004	21 837	1 095				495	-443	652
2005	20 212	-0				858	-295	-296
2006	21 557	64				838	-312	-248
2007	22 730	45	5 400	89	76	269	-156	54
2008	18 307	-116	6 300	117	22	951	-165	-143
2009	14 076	-300	7 700	273	129	-	-	102
2010	20 049	927	10 900	319	289	-	-	1 535
2011	22 729	603	11 300	307	178	-	-	1 087
2012	22 797	1 257	13 000	147	239	-	-	1 643
2013	24 700	946	15 000	199	116	-	-	1 262
2014	28 339	1 222	19 500	412	218	-	-	1 851
2015	31 990	1 702	22 500	490	202	-	-	2 394
2016	30 401	1 541	22 500	760	362	-	-	2 663
2017	35 618	1 964	24 102	674	318	-	-	2 955
2018	36 502	1 778	24 102	493	-257	-	-	2 014

LÄHTEET

1. Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Kymro. Pöytäkirjat 1941 – 1943. Ca 1-2.
PM. Sotilashallinnonosasto rajatoimisto 1. Luettelot. 1941 – 1943. T-4602/4.
Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/11075/II. (Rakennusosakeyhtiö Pyramid)
Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/11076/VII. (Lennart Holmberg Oy)
Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/10077/VII. (Asunto Oy Braahenkatu 6)
Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/11078/VII. (Asunto Oy Braahenlinna)
Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/11079/VII. (Linnankatu 49)
Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/14897. (Antti Kiikka)
Valtiokonttori, lisäkorvaus 38380. (Antti Kiikka)
Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/11275/II. (Fas-tighets Ab Pampalla)
Linnoitusrakennuspataljoona 425 sotapäiväkirja 1941-1943 (18411).
Linnoitusrakennuspataljoona 425 sotapäiväkirja 1943-1943 (18412).
Linnoitusrakennuspataljoona 425 sotapäiväkirja 1944-1944 (18413).
Linnoitusrakennuspataljoona 425, salainen kirjeenvaihto 1942, T13220/11.
Linnoitusrakennuspataljoona 425, yleinen kirjeenvaihto 1943, T-13220-17.
Lin.Os. / PM rak.tsto (Lin. 3), laskujäljennökset, urakkasopimukset, piirustukset 1944, T-12569/23.
Premix arkisto
Pyramid arkisto
Pyöreän Tornin arkisto
Teknos arkisto

2. Lähdejulkaisut

Valtiopäivät 1943, Asiakirjat I-II. Helsinki, 1944.

3. Sanoma- ja aikakauslehdet

Karjala 1941-1942.
Suomen Kuvalehti 1941.
Hakkapeliitta 1941.

4. Kirjallisuus

Aktiebolaget Granit, Helsinki 1936.
Andreasson Kristiina ja Helin Vesa (toim.) *Suomen Vuosisata*, Helsinki 1999.
Arimo Reino, *Suomen linnoittamisen historia 1918-1944*, Keuruu 1981.
Aura Otto, *Työvelvollisia, toipilaita ja sotavankeja: Työvoiman sotilaallinen käyttö Suomessa toisen maailman sodan aikaan*, Helsinki 2019.
Aura Otto, *Rakennustöitä jatkosodassa: Työ, työvoima sekä rationalisointi linnoitustöissä 1941-1944, pro gradu -tutkielma*, Helsingin yliopisto 2012.
Baryšnikov Vladimir, *Leningradin turvallisuuden haasteesta*, teoksessa *Historian kosto: Suomen talvisota kehyksissään*, toim. Henrik Meinander, Helsinki 2015.
Danielsbacka Mirkka, *Vankien vartijat: Ihmlajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941-1944*, Helsinki 2013.
Elfvengren Eero ja Eeva Tammi, *Taistelu Viipurista*, teoksessa *Viipuri 1944: Miksi Viipuri menetettiin?* toim. Eero Elfvengren ja Eeva Tammi, Juva 2007.

- Fellman Susanna, *Kilpailupolitiikka koordinoitussa markkinataloudessa – Kartelli- ja kilpailulainsäädäntö Suomessa 1958-1988 institutionaalista-taloushistoriallisesta näkökulmasta*, Kansantaloudellinen aikakauskirja 106. vsk. - 2/2010
- Heinrichs Erik, *Mannerheim Suomen kohtaloissa II*, Keuruu 1959.
- Hyytiä Osmo, ”*Helmi Suomen maakuntien joukossa*”: *Suomalainen Itä-Karjala 1941-1944*, Helsinki 2008.
- Jakobson Max, *Kohtalon vuodet: Suomi nousi, taipui ja selvisi*, Juva 2008.
- Jatkosodan historia 6: *Meri- ja ilmapuolustus, hallinto ja sotatalous, huolto ja aselajit, kotijoukot*, toim. Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitos, Porvoo 1994.
- Jokinen Marita, *Karjalaisen siirtoväen korvauskysymys*, Suomi toisessa maailmansodassa -projektin julkaisuja 6, Helsingin yliopisto 1982.
- Jokisipilä Markku, *Aseveljiä vai liittolaisia*, Helsinki 2004.
- Jokisipilä Markku, *Hitlerin avulla idän barbaareja vastaan: Tulkintoja suomalais-saksalaisesta aseveljeydestä*, Turku 1998.
- Jokisipilä Markku & Könönen Janne, *Kolmannen valtakunnan vieraat: Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933-1944*, Keuruu 2013.
- Jokipii Mauno, *Jatkosodan synty*, Keuruu 1988
- Jutikkala Eino, *Valtion tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka*, Juva 1997.
- Jääskinen Matti, *Siirtoväen korvauskysymys*, pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1953.
- Kaila Toivo T., *Pohjalainen rakentaja ja hänen Viipurilainen Pyramidinsa*, Helsinki 1947.
- Kananen Heli, *Kontrolloitu sopeutuminen, ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946-1959)*, Jyväskylä yliopisto 2010.
- Kankaanpää Jari, *Tapanilaatta ja rakentamisen kulttuuri – Turkulainen keksintö asuntorakentamisen käytännössä 1920-luvulla*, pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1997.
- Karonen Petri, *Talouden ehdoilla: aineellisen ja henkisen kulttuurin vuorovaikutus Viipurissa 1500–1600-luvuilla*, teoksessa *Muuttuvien tulkin-tojen Viipuri*, toim. Koskivirta Anu, Paavolainen Pentti, Supponen Sanna, Helsinki 2016.
- Kekkonen Jukka, *Kempin ja Bäckmanin oikeudenkäynnit*, teoksessa *Viipuri 1944: Miksi Viipuri menetettiin?* toim. Eero Elfvengren ja Eeva Tammi, Juva 2007.
- Keskisarja Teemu, *Viipuri 1918*, Latvia 2016.
- Kirves Jenni, *Pyhä ja kirottu sota – Suur-Suomi-aatteen uho ja tuho aikalaisten kokemana*, teoksessa *Luvattu maa, Suur-Suomen unelma ja unohdus*, toim. Sari Näre ja Jenni Kirves, Helsinki 2014.
- Kivimäki Ville, *Murtuneet mielet: Taistelu suomalais-sotilaiden hermoista 1939-1945*, Helsinki 2013.
- Korppi-Tommola Aura, *Pintaa syvemältä: Teknos 1948-1998*, Helsinki 1998.
- Kovasin Kauko (toim.) *Pamaus ry 70-vuotias*, Helsinki 1961.
- Krosby Hans Peter, *Suomen valinta 1941*, Helsinki 1967.
- Kuisma Markku, *Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi – Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995*, Hämeenlinna 2004.
- Kujala Antti, *Vankisurmat, Neuvostotavankien laitomat ampumiset jatkosodassa*, Juva 2008.
- Laaksonen Lasse, *Todellisuus ja harhat, Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940*, Helsinki 1999.
- Laine Antti, *Suur-Suomen kahdet kasvot: Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941-1944*, Keuruu 1982.
- Lappalainen Niilo, *Viipuri toisessa maailmansodassa*, Juva 1991.
- Linkomies Edwin, *Vaikea Aika*, Helsinki 1970.
- Leppo Jaakko, *Viipurilaisia*, Lahti 1946.
- Leskinen Jari ja Juutilainen Antti, *Talvisodan pikkujättiläinen*, Porvoo 2002.
- Luukka Antti, *Korvausosakkeiden hallintayhteisö korvausjärjestelmän osana*, pro gradu -tutkielma, Helsinki 1951.
- Manninen Ohto, *Suur-Suomen ääriviivat*, Jyväskylä 1980.
- Manninen Ohto, *Stalinin 2. Maailmansota*, teoksessa *Varjo Suomen yllä: Stalinin salaiset kansiot*, toim. Timo Vihavainen, Ohto Manninen, Kimmo Rentola ja Sergei Zuravlov, Juva 2017.

- Manninen Ohto ja Salokangas Raimo, *Eljas Erkko: Vaikeneva valtiomahti*, Juva 2009.
- Manninen Ohto ja Rainila Kyösti, *Viipuri menetetty! Rintama horjuu 1944*, Keuruu 2004.
- Markkanen Erkki, *Juho Lallukka – karjalainen elämäntarina*, Jyväskylä 1976.
- Mauranen Tapani, *Taksi! Matka suomalaisen taksin historiaan*, Forssa 1995.
- Moisala U.E, *Auto Suomessa*, Jyväskylä 1983.
- Mäkipirtti Markku, *Ajoneuvot Suomessa 8: Sotiemme ajoneuvot 1939-1945*, Porvoo 2017.
- Niukkanen Juho, *Talvisodan puolustusministeri kertoo*, Porvoo 1951.
- Nordström Ragnar, *Voitto tai Kuolema: Jääkärieverstin elämä ja perintö*, Juva 1996.
- Nummela Ilkka, *Inter arma silent revisores rationum: toisen maailmansodan aiheuttama rasitus Suomessa vuosina 1939-1952*, Jyväskylän yliopisto, 1993.
- Nyholm Timo ja Ketonen Annamari (toim.), *Värikästä elämää (Martti Kiikka 60 v.)*, Jyväskylä 2009.
- Paasikivi J.K., *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-41: I Talvisota*, Porvoo 1958.
- Pirhonen Seppo, *Asuttamisen perushistoria*, teoksessa *Evakoista kavereiksi*, toim. Seppo Pirhonen ja Anne Kuorsalo, Hämeenlinna 2010.
- Polvinen Tuomo, *Barbarossasta Teheraniin: Suomi kansainvälisessä politiikassa I: 1941–1943*, Juva 1979.
- Porvali Juhani, *Linnoitusjoukot*, teoksessa *Viipuri 1944: Miksi Viipuri menetettiin?* toim. Eero Elfvingren ja Eeva Tammi, Juva 2007.
- Rosén Gunnar, *Suomalaisina Itä-Karjalassa: Sotilashallinnon ja Suomen Punaisen Ristin yhteistoiminta 1941–1944*, Jyväskylä 1998.
- Rumpunen Kauko I (toim.), *J.K. Paasikivi: Jatkosodan päiväkirjat 11.3.1941–27.6.1944*, Juva 1991.
- Schybergson Per, *Juuret metsässä – Schauman 1883–1983*, Espoo 1983.
- Silvennoinen Oula, *Kumpujen yöhön – eli kuinka historiallinen muisti vääristyi*, teoksessa *Luvattu maa, Suur-Suomen unelma ja unohdus*, toim. Sari Näre ja Jenni Kirves, Helsinki 2014.
- Silvennoinen Oula, *Salaiset aseveljet: Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*, Keuruu 2008.
- Similä Yrjö ja Kyrenius Paavo, *Suomen rakennustyönantajaliitto 1920-1945*, Helsinki 1945.
- Simonen Seppo, *Paluu Karjalaan, Palautetun alueen historia 1941–1944*, Helsinki 1965.
- Störman Jan, *Swedish Coachbuilders, A story of craftsmanship*, Stockholm 2009.
- Tammi Eeva, *Veteraanien kertomaa*, teoksessa *Viipuri 1944: Miksi Viipuri menetettiin?* toim. Eero Elfvingren ja Eeva Tammi, Juva 2007.
- Tamminen Seppo, *Veljet Viipurista, Teollisuuden- ja liikkeenharjoittajain Seura Pamaus ry 125 vuotta*, Helsinki 2016.
- Tanner Väinö, *Suomen tie rauhaan 1943–44*, Helsinki 1952.
- Takala Antti, *Suomen Väriteollisuus*, Tampere 2003
- Thesleff Marianne, *Ihana Elämä*, Jyväskylä 1980
- Tuuri Antti, *Lemminkäisen 100 vuotta*, Hämeenlinna 2010.
- Upton Anthony F., *Välirauha*, Helsinki 1965.
- Vilkuna Tuomas (toim.) *Urho Kekkonen, puheita ja kirjoituksia I, puheita vuosilta 1936–1956*, Helsinki 1967.
- Virkkunen Sakari, *Ryti: Myrskynajan presidentti*, Keuruu 1985.
- Virolainen Johannes, *Karjalaiset Suomen kohtaloissa*, Keuruu 1988.
- Virolainen Johannes, *Siirtokarjalaiset 1941–44*, Keuruu 1989.
- Visuri Pekka, *Mannerheimin ja Rytin vaikeat valinnat, Suomen johdon ratkaisut jatkosodan käännekohdassa*, Jyväskylä 2013.
- Visuri Pekka ja Murtorinne Eino, *Hitlerin ja Stalinin kaupankäynti Suomesta 1939-1940*, Jyväskylä 2019.
- Waris Heikki, *Jyrkilä Vieno, Raitasuo Kyllikki, Siipi Jouko, Siirtoväen sopeutuminen, tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*, Helsinki 1952.
- Westerlund Lars, *Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus Suomessa*, Helsinki 2009.

Westerlund Lars, *Prisoners of war in Finland in WWII*, teoksessa *Sotavangit ja internoidut*, toim. Lars Westerlund Helsinki, 2008.

Wolff Charlotta, *Liike- ja kulttuurielämän väliset yhteydet 1800-luvun ja 1900-luvun alun Viipurissa*, teoksessa *Muuttuvien tulkintojen Viipuri*, toimittanut Koskivirta Anu, Paavolainen Pentti, Supponen Sanna, Helsinki 2016.

Ylikangas Heikki, *Tulkintani talvisodasta*, Juva 2001.

5. Esitelmät

Paavo Okko, Esitelmä: ”Karjalaan jääneen omaisuuden korvausjärjestelmä oli nerokas”. Pamaus Seuran kokouksessa 21.9. 2018.

Teemu Keskisarja, Esitelmä: ”Viipuri oli sisällissodan päänäyttämö”. Pamaus Seuran kokouksessa 19.1. 2018.

6. Verkkosivut

Johan Peusa. Kansallisbiografia, Suomen talousvaikuttajat. Suomen kirjallisuuden seura. <www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/henkilo/249> (luettu 1.9.2017)

Erkki Makkonen. Kansallisbiografia, Suomen talousvaikuttajat. Suomen kirjallisuuden seura. <www.kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/911> (luettu 1.9.2017)

Korvausosakkeiden hallintayhteisö, Pörssitieto.fi. <www.porssitieto.fi/osake/holding.html>

Tuomioja Erkki ”Uusi asiakirja valaisee Suomen sotapolitiikkaa, avausteksti kotisivuilla 29.7.2005.” [tuomioja.org](http://tuomioja.org/kirjoitukset/2005/08/uusi-asiakirja-valaisee-suomen-sotapolitiikkaa-avausteksti-kotisivuilla-29-7-2005/) 29.8.2005. <[https://tuomioja.org/kirjoitukset/2005/08/uusi-asiakirja-valaisee-suomen-sotapolitiikkaa-avausteksti-kotisivuilla-29-7-2005/](http://tuomioja.org/kirjoitukset/2005/08/uusi-asiakirja-valaisee-suomen-sotapolitiikkaa-avausteksti-kotisivuilla-29-7-2005/)>.

Kilpeläinen Juho, Salpalinja ja urakoitsijat osa 1. <<https://sotahistoriamatkat.fi/salpalinja-ja-urakoitsijat-osa-1/>>

Helsingin kaupungin museon kuva Tienhaaran Sikuri Oy:n valmistamasta Niko-tupakasta. <<https://hkm.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005%3Akm0000ngc?lng=fi>> (luettu 1.9.2017)

Yle 11.1.2013, aikamatka arkeen -radiosarja: autoilu. <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2013/01/11/aikamatka-arkeen-autoilu>>

Ylen Silminnäkiä dokumentti *Viipurin viimeiset päivät*. <www.youtube.com/watch?v=b_tvD1uXjNs>

Kivistö Terhi, ”Turussa rakennettiin kivitaloja tapanilaatoista.” Turun Sanomat 15.9.2004. <www.ts.fi/mielipiteet/paakirjoitukset/1073993430/Terhi+Kiviston+aliokirjoitus+Turussa+rakennettiin+kivitaloja+tapanilaatoista> (luettu 25.8.2017)

Kivistö Terhi, ”Tapanilaatat jo taaksejäänyttä elämää.” Turun Sanomat 29.9.2004 <www.ts.fi/mielipiteet/lukijoilta/1073996859/Tapanilaatat+jo+taakse+jaanynna+elamaa> (luettu 25.8.2017)

Schönberg Kalle, ”Simolan suurpommituksista 70-vuotta: Kyllä se oli surkean näköistä kattoa.” Yle 12.6.2014. <<https://yle.fi/uutiset/3-7290307>> (luettu 3.2.2020)

Sillantaus Teppo, ”1930-luvun viimeiset minuutit.” Helsingin Sanomat 29.11.2019. <www.hs.fi/kuukausiliite/art-200006324393.html> (luettu 29.11.2019).

Tarkka Jukka, ”Suomalaiset tekivät synkkyyden töitä.” Helsingin Sanomat 24.9.2008. <www.hs.fi/kulttuuri/art-2000004600298.html> (luettu 6.12.2019).

Turtola Martti, ”Kuka syyllinen kesän 1944 katastrofiin?” Seura 2.1.2013 <<https://seura.fi/asiat/historia/sotahistoria/kuka-oli-syyllinen-kesan-1944-katastrofiin/>> (luettu 25.9.2017)

Vesikansa Jyrki, ”Tasan 75 vuotta sitten Suomea kohtasi katastrofi – Viipurin menettäminen vain muutaman tunnin taistelun jälkeen on synnyttänyt jopa salaliittoteorioita.” Iltalehti. 20.6.2019. <www.iltalehti.fi/kotimaa/a/64c0939c-a7a5-48a6-ab24-b887ab3229db> (luettu 4.12.2019)

LOPPUVIITTEET

- 1 Moisala 1983, 33–34
- 2 Mauranen 1995, 18.
- 3 Ströman 2009, 111.
- 4 Andersson - Helin 1999, 230.
- 5 Tuuri 2010, 47.
- 6 Keskisarja 2018.
- 7 Fellman
- 8 Arimo 1981, 46.
- 9 Aktiebolaget Granit, 1936, 59.
- 10 Arimo 1981, 47.
- 11 Jokisipilä – Könönen 2013, 194.
- 12 Jokisipilä– Könönen 2013, 195.
- 13 Jokisipilä – Könönen 2013, 195.
- 14 Jokisipilä – Könönen 2013, 196.
- 15 Jokisipilä – Könönen 2013, 186–206.
- 16 Manninen – Salokangas 2009, 249.
- 17 Jokisipilä – Könönen 2013, 203.
- 18 Jakobson 2008, 153–154.
- 19 Visuri 2013, 33.
- 20 Jakobson 2008, 159.
- 21 Jakobson 2008, 159.
- 22 Visuri 2013, 34.
- 23 Heinrichs 1959, 183–184.
- 24 Kovasin 1961, 8.
- 25 Jakobson 2008, 159.
- 26 Paasikivi 1979, 42–46.
- 27 Visuri – Murtorinne 2019, 90–91.
- 28 Manninen – Salokangas 2009, 248.
- 29 Manninen – Salokangas 2009, 253.; Manninen 2017, 155.
- 30 Manninen – Salokangas 2009, 234–290.
- 31 Manninen – Salokangas 2009, 274.
- 32 Manninen – Salokangas 2009, 270.
- 33 Manninen – Salokangas 2009, 267.
- 34 Stephen Kotkin Stalin: Waiting for Hitler, 1929–1941 (2017), viitannut Visuri – Murtorinne 2019, 100.
- 35 Stephen Kotkin Stalin: Waiting for Hitler, 1929–1941 (2017), viitannut Visuri – Murtorinne 2019, 100.
- 36 Manninen 2017, 155 – 156.
- 37 Baryšnikov 2015, 159.
- 38 Manninen – Salokangas 2009, 274.
- 39 Manninen – Salokangas 2009, 277.
- 40 Manninen – Salokangas 2009, 278.
- 41 Manninen – Salokangas 2009, 282.
- 42 Visuri – Murtorinne 2019, 99.
- 43 Visuri – Murtorinne 2019, 98.
- 44 Manninen – Salokangas 2009, 251.
- 45 Manninen – Salokangas 2009, 286.
- 46 Virolainen 1988, 165.
- 47 Virolainen 1988, 178–179.
- 48 Virolainen 1988, 171.
- 49 Kaila 1947, 255.
- 50 Virolainen 1988, 179.
- 51 Jokinen 1982, 5.
- 52 Yle 2013.
- 53 Mäkipirtti 2017, 11.
- 54 Sillantaus 2019.
- 55 Valtiokonttori, (ensimmäinen korvauslaki 53/27840) toinen korvauslaki 53/14897. KA.
- 56 Kassakaappi oli säilynyt Pyramidin konttorissa Pellervonkatu 3:ssa ja se luovutettiin sotilashallinnon toimista takaisin Pyramidille 1.9.1942.
- 57 Lennart Holmberg Oy:n irtaimistoa saatiin siirrettyä turvaan arviolta 273.379 markan edestä. Lautakunnan vahvistamat irtaimistomenetykset olivat 612.570 markkaa.
- 58 Niukkanen 1951, 274.
- 59 Kuisma 2004, 33.
- 60 Kaila 1947, 257.
- 61 Wilpert von Blüher, *Gesander zwischen Diktatur und Demokratie. Erinnerungen aus den Jahren 1935 – 1944*, Wiesbaden 1951, 230, viitannut Krosby 1967, 17.

- 62 Jokipii 1987, 111.
- 63 Ks. Nordström 1996, 246.
- 64 Ylikangas 2001, 178.
- 65 Heikki Ylikangas, Tulkintani talvisodasta. 2001.
- 66 Ylikangas 2001, 194.
- 67 Ylikangas 2001, 157.
- 68 Kivimäen H.V. kirje ulkoministeri Wittingille 26.6.1941.
- 69 Ks. Niukkanen 1951.
- 70 Niukkanen 1951, 257.
- 71 Virolainen 1988, 193.
- 72 Ylikangas 2001, 201. Rytin repliikki: Hallituksen kok. 28.2.1940, A.E. Tudeerin kokoelma. KA.
- 73 Ks. Laaksonen 2005.
- 74 Nevakivi 2000, 330-331.
- 75 Niukkanen 1951, 253.
- 76 Ylikangas 2001, 218.
- 77 Ylikangas 2001, 223
- 78 Nevakivi, *Apu, jota ei annettu*, Helsinki 2000.
- 79 Niukkanen 1951, 246.
- 80 Jokisipilä – Könönen 2013, 218-220. Jokisipilällä ja Könösellä summat vuoden 2008 arvossa: 471 miljoonaa / 550 miljoonaa. Summat muutettu vuoden 2019 arvoon.
- 81 Jokisipilä – Könönen 2013, 226.
- 82 Visuri – Murtorinne 2019, 154-155.
- 83 Krosby 1967, 243 -244.
- 84 Ks. Tarkempi kuvaus tapahtumista Jokisipilä – Könönen 2013, 226-238.
- 85 Visuri – Murtorinne 2019, 231.
- 86 Jokipii 1987, 161-177.
- 87 Visuri 2014, 23.
- 88 Mm. Jokipii 1987; Jokisipilä 2004; Visuri, 2017.
- 89 Uebershär – Wette 2011, 40-41. Lainaus Kenraali Haderin muistiinpanosta sivulta 248-249, viitannut Visuri 2013, 46.
- 90 Jokisipilä – Könönen 2013, 480.
- 91 Jokisipilä – Könönen 2013, 425. Ryti sai asias-ta tietoa viimeistään Himmlerin kesän 1942 vierailun yhteydessä, jolloin kuuli, että saksalaiset siirtävät suuria määriä juutalaisia ”Latvian ja Puolaan, jossa heitä joukoittain kylmästi tapetaan”. Lähettiläs Kivimäki oli myös kirjoittanut Berliinistä, ettei juutalaisyntyisiä henkilöitä saisi missään nimessä luovuttaa Saksaan, sillä ”maa huutaa juutalaisesta verestä.”
- 92 Jokisipilä – Könönen 2013, 481. Näistä ainoastaan Georg Kollman selvisi, hänen vaimonsa ja puolitoistavuotias lapsensa murhattiin tuhoamisleirillä. Tanner, joka vastusti luovutuksia, on myöhemmin kertonut hallituksen tienneen tuolloin Saksan systemaattisista juutalaisvainoista.
- 93 Jokisipilä – Könönen 2013, 476.
- 94 Jokisipilä – Könönen 2013, 165.
- 95 Jägerskiöld 1973, 250-251, viitannut Jokisipilä – Könönen 2013, 526-527.
- 96 Jokisipilä – Könönen 2013, 503.
- 97 T.M Kivimäen kirje ulkoministeri Wittingenille 26.6.1941.
- 98 Manninen 1980, 233.
- 99 Manninen 1980, 59; Jokisipilä – Könönen 2013, 319.
- 100 Jokisipilä – Könönen 2013, 319.
- 101 Silvennoinen 2008, 190.
- 102 Manninen 1980, 247-251, 258-259; 306-307; Polvinen 1979, 61; Visuri 2013, 63.
- 103 Silvennoinen 2008, 200-201. Myös Jokipii Mauno ja Manninen Ohto: Leningradin saarto: Saksan ja Suomen tavoitteet. Sotahistoriallinen aikakausikirja 25, Helsinki 2006, 273.
- 104 Ks. esim. Jukka Tarkan arvio Silvennoisen väitöskirjasta ”Suomalaiset tekivät synkkyyden töitä”
- 105 Silvennoinen 2008, 210.
- 106 Silvennoinen 2008, 221-222.
- 107 Silvennoinen 2008, 226.
- 108 Tarkka 2008.
- 109 Virkkunen 1985, 135-137.
- 110 August Alhqvistin runo ”Suomen valta”.
- 111 Manninen 1980, 223.
- 112 Silvennoinen 2014, 23.
- 113 Esimerkiksi runoilija Yrjö Jylhän ja kirjailija Olavi Paavolaisen kuvataan ”pursunneen” Suur-Suomi aatetta vielä loppuvuodesta 1941.

- Silvennoinen 2014, 28.; Manninen 1980, 223.
- 114 Jutikkala 1997, 59.
- 115 Jutikkala 1997, 77.
- 116 Jutikkala 1997, 82-89.
- 117 Itämerensuomalaisia kieliä ovat suomi, viro, vepsä, vatja, karjala, lyydi, liivi ja inkeroinen
- 118 Aapo Roselius ja Oula Silvennoinen. ”Villi itä - Suomen heimosodat ja Itä-Euroopan murros”. Tammi 2019.
- 119 Andersson ja Helin 1991, 41.
- 120 Jokisipilä – Könönen 2013, 133; Nordström 1996, 21; Manninen – Salokangas 2009, 226.
- 121 Kuisma 2004, 21.
- 122 Nordström 1996, 17; Wikipedia Mauri Honka-juuri
- 123 Kuisma 2004, 31.
- 124 Kuisma 2004, 31.
- 125 Kuisma 2004, 35.
- 126 Neuvottelukunnan puheenjohtajana toimi Viipurin läänin maaherra Arvo Manner ja AK:n lisäksi siihen kuuluivat muun muassa vuorineuvos Henry Hackman, kansanedustajat Urho Kekkonen ja Emil Luukka, professori Otto I. Meurman ja Viipurin kaupunginjohtaja Arno Tuurna.
- 127 Simonen 1965, 39.
- 128 Simonen 1965, 43.
- 129 Simonen 1965, 41.
- 130 Karjala 31.8.1941
- 131 Virolainen 1989, 107.
- 132 Virolainen 1989, 67.
- 133 Virolainen 1989, 67.
- 134 Simonen 1965, 34.
- 135 Simonen 1965, 68.
- 136 Simonen 1965, 85-86.
- 137 Virolainen 1989, 120.; ”Palautetun alueen verottaminen”, Urho Kekkonen puheita ja kirjoituksia 1, 98-106.
- 138 PM. Sotilashallinnonosasto rajatoimisto 1. Luettelot. 1941 – 1943. T-4602/4. KA.
- 139 Virolainen 1989, 160.
- 140 Simonen 1965, 200.
- 141 Simonen 1965, 71.
- 142 Manninen 1980, 285.
- 143 Ks. Vilho Tervasmäki, *Mannerheim – Valtiomies ja sotapäällikkö talvi- ja jatkosotien käännekohtassa*, 1987, 104-105; Markku Ruotsila, *Churchill ja Suomi*, 2002, 166-181, viitannut Visuri 2013, 69.
- 144 Mannerheim muistelmat II, 369, viitannut Visuri 2013, 71.
- 145 Kymron kokous 12.8.1942, ministeri Annala: ”Lähiaikoina Kymron toimesta annetaan ohjeet rakennustoiminnan jatkuvasta supistamisesta muualla. Valtakunnan yhteyteen palautetuilla alueillakin näyttää olevan tarpeen rajoittaa rakennustoimintaa kaupungeissa ja kauppaloissa maaseudun hyväksi.” Kymron pöytäkirjat 1941-1943. Ca 1-2. KA; Virolainen 1989, s. 227.
- 146 Kymron pöytäkirjat 1941-1943. Ca 1-2. KA.
- 147 Joulukuussa 1941 puolustuslaitos laskutti Braaheinlinnaa veden pumppauksesta kellari-kerroksista ja vuoden 1942 puolella raivaus- ja kunnostustöistä. Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/11078/VII. KA.
- 148 Rakennusten vaurioasteen tarkastuspöytäkirja. Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/11079/VII.
- 149 A-asuinrakennuksen vaurioaste oli 18,10 % ja B-asuinrakennuksen vaurioaste oli 19,4 %. Rakennusten vaurioasteen tarkastuspöytäkirja. Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/10077/VII.
- 150 Premix arkisto
- 151 Kaila 1947, 260.
- 152 Karjala 6.12.1942.
- 153 Osanottajalistaa ei löytynyt.
- 154 Simonen 1965, 201.; Olavi Honka sanomalehti Karjalassa 10.12.1942.
- 155 Simonen 1965, 207.
- 156 Karjala 8.12.1942 ”Karjalan jälleenrakennuskokous” Osastopäällikkö Roiha ja ministeri Annala Kymron neuvottelukunnan pöytäkirja 29.12.1942. Kymron pöytäkirjat 1941-1943. Ca 1-2. KA.
- 157 Simonen 1965, 208.
- 158 Kymron neuvottelukunnan pöytäkirja

- 29.12.1942. Kymron pöytäkirjat 1941-1943. Ca 1-2. KA.
- 159 Kymron neuvottelukunnan pöytäkirja 29.12.1942. Kymron pöytäkirjat 1941-1943. Ca 1-2. KA.; Karjala 10.12.1942.
- 160 Simonen 1965, 208.
- 161 Virolainen 1989, 211.
- 162 Virkkunen 1985, 145.
- 163 Tervasmäki 1987, 106-109, viitannut Visuri 2013, 73-74.
- 164 Virkkunen 1985, 149-150.
- 165 Virkkunen 1985, 196.
- 166 Virolainen 1989, 211.
- 167 Karjala 8.12.1942.
- 168 Simonen 1965, 206.
- 169 Virkkunen 1985, 209.
- 170 Visuri 2013, 97.
- 171 Visuri 2013, 103.
- 172 Jokisipilä 2004, 65.
- 173 Jokisipilä 1998, 89.
- 174 Virolainen 1989, 216-218.
- 175 Visuri 2013, 103.
- 176 Tanner 1952, 19.
- 177 Visuri 2013, 115.
- 178 Visuri 2013, 104-107.
- 179 Risto Rytin päiväkirjat 1940-1944, 163-164 ja Risto Rytin sota-ajan muistelmät, 191-194, viitannut Visuri 2013, 138.
- 180 Robin Edmonds, *The Big Three* (1991) s. 321-324, viitannut Visuri 2013, 109.
- 181 Visuri 2013, 163.
- 182 Visuri 2013, 161.
- 183 Visuri 2013, 179- 185.
- 184 Linkomies 1970, 297.
- 185 Linkomies 1970, 323.
- 186 Simonen 1965, 300.
- 187 Simonen 1965, 301.
- 188 Simonen 1965, 298.
- 189 Lappalainen 1991, 130.
- 190 Virolainen 1989, 228-229.
- 191 Simonen 1965, 201.
- 192 Virolainen 1989, 228.
- 193 Kaila 1947, 260.
- 194 Simonen 1965, 303.
- 195 Visuri 2013, 129.
- 196 Visuri 2013, 124.
- 197 Visuri 2013, 126.
- 198 Visuri 2014, 129.
- 199 Visuri 2013, 174.; Manninen – Rainila 2004, 51.
- 200 Virkkunen 1985, 210.
- 201 Heinrichs 1959, 354-355.
- 202 Visuri 2013, 203.
- 203 Visuri 2013, 203.
- 204 Visuri 2013, 206.
- 205 Oesch 1956, 63-71, viitannut Visuri 2013, 207.
- 206 Lappalainen 1991, 129.
- 207 Toinen oli Jälleenrakennus Oy, joka urakoi Tammissuolla Viipurin pohjoispuolella. Lisäksi Oy Constructor A.B teki linnoitustöitä Vammelsuun ja Inon välisellä rannikolla. Lin.Os. / PM rak.tsto (Lin. 3), laskujäljennökset, urakkasopimukset, piirustukset 1944 T-12569/23 KA
- 208 Porvali 2007, 46.
- 209 Porvali 2007, 50.
- 210 Osmo Kiikka Arimon haastattelussa 7.11.1975. KA.
- 211 Arimo 1981, 306; Aura 2019, 162-163.
- 212 Suomessa säädettiin kesällä 1939 työvelvollisuuslaki, jonka mukaan Suomen kansalainen 18 vuotta täyttäneistä 65-vuotiaaksi asti oli yleisen työvelvollisuuden alainen ja hänet voitiin ”määrätä tekemään maanpuolustukselle tai väestön toimeentulolle tärkeää taikka maan talouselämän ylläpitämiseksi välttämätöntä työtä”. Tämä tarkoitti käytännössä usein linnoitustöitä.
- 213 Aura 2019, 203-206.
- 214 Kaila 1947, 260.
- 215 Lappalainen 1991, 129.
- 216 Visuri 2013, 239.
- 217 Vesikansa 2019.
- 218 Lappalainen 1991, 129.
- 219 Visuri 2013, 204.
- 220 Manninen – Rainila 2014, 65.
- 221 Oesch *Suomen kohtalon ratkaisu Kannaksella* 1944, viitannut Visuri 2013, 216-217.
- 222 Visuri 2013, 218-219.

- 223 Manninen – Rainila 2004, 62; Turtola 2013.
- 224 Elfvingren – Tammi 2007, 96.
- 225 Visuri 2013, 228.
- 226 Visuri 2013, 233-234.
- 227 Virolainen 1989, 256.
- 228 Ylen Silminnäkijä dokumentti *Viipurin viimeiset päivät*.
- 229 Lappalainen 1991, 137.
- 230 Kirjapitoarvon mukaan 27 % ja omistajan arvion mukaan 35 %.
- 231 Kirjapitoarvon mukaan 17 % ja omistajan arvion mukaan 19 %.
- 232 Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/14897. KA; Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/11076/VII. KA.
- 233 Simonen 1965, 324.
- 234 Tammi 2007, 352-353.
- 235 Vesikansa 2019.
- 236 Lappalainen 1991, 177-182. 170-182.
- 237 Lappalainen 1991, 182.
- 238 Lappalainen 1991, 182-188.
- 239 Tammi 2007, 348.
- 240 Tammi 2007, 246-247.
- 241 Elfvingren – Tammi 2007, 94-95.
- 242 Kekkonen 2007, 263-64.
- 243 Kekkonen 2007, 266.
- 244 Elfvingren – Tammi 2007, 92.
- 245 Elfvingren - Tammi 2007, 368.
- 246 Mitä siirtoväellä on oikeus odottaa muulta Suomelta”. Kekkonen radiopuhe 7.4.1940. Vilkkuna 1967, 98-106.
- 247 Jokinen 1982, 9-12.
- 248 Jokinen 1982, 18.
- 249 Jääskinen 1953, 5.
- 250 Jääskinen 1953, 68-69.
- 251 Jokinen 1982, 99.
- 252 Jokinen 1982, 101.
- 253 Waris 1952, 95-96.
- 254 Jokinen 1982, 21.
- 255 Jokinen 1982, 101.
- 256 Jokinen 1982, 102.
- 257 Jokinen 1982, 103.
- 258 Jokinen 1982 19-25.
- 259 Jokinen 1982, 25.
- 260 Jokinen 1982, 35.
- 261 Jokinen 1982, 52.
- 262 Jokinen 1982, 58.
- 263 Jokinen 1982, 59.
- 264 Jokinen 1982, 59.
- 265 Jokinen 1982, 62-63.
- 266 Jokinen 1982, 64.
- 267 Kaila 1947, 202.
- 268 Valtiokonttori, (ensimmäinen korvauslaki 53/27840) toinen korvauslaki 53/14897. KA.
- 269 Valtiokonttori. Lisäkorvaus 38380. KA.; Valtiokonttori. Ensimmäinen korvauslaki 53/768. KA.
- 270 Jokinen 1982, 62.
- 271 Karjala 19.12.1942. Jälleenrakennustyön rahoituskysymys vielä ratkaisematta.
- 272 Valtiokonttori. Lisäkorvaus 38380. KA.
- 273 Virolainen 1989, 179.
- 274 Hallituksen esitys n:o 43 eduskunnalle laiksi eräiden alueiden valtakunnan yhteyteen palauttamisen aiheuttamista poikkeussäännöksistä tulo- ja omaisuusverosta annettuun lakiin annetun lain muuttamisesta. Valtiopäivät 1943, Asiakirjat I.
- 275 Kaila 1947, 260.
- 276 Kananen 2010.
- 277 ”Palautetun alueen verottaminen”, Vilkkuna 1967, 98-106.
- 278 Pyramidin ja Braahehlinnan valitus, Premixin arkisto.
- 279 Jokinen 1982, 75.
- 280 Jokinen 1982, 108-109, 111.
- 281 Jokinen 1982, 109.
- 282 Jääskinen 1953, 10.
- 283 Jokinen 1982, 106.
- 284 Jokinen 1982, 87.
- 285 Luukka 1951, 13.
- 286 Jokinen 1982, 72.
- 287 Korvausosakkeiden hallintayhteisö, Pörssitieto.fi
- 288 Korvausosakkeiden hallintayhteisö, Pörssitieto.fi
- 289 Luukka 1951, 14-15.
- 290 Jokinen 1982, 111.

- 291 Korvausosakkeiden hallintayhteisö, Pörssitie-to.fi
- 292 Virolainen 1988, 336.
- 293 Virolainen 1988, 336.
- 294 Jokinen 1982, 85.
- 295 Jokinen 1982, 78.
- 296 Jokinen, 138.
- 297 Okko 2018.
- 298 Luukka 1951, 8-9.
- 299 Jokinen 1982, 88.
- 300 Korvausosakkeiden hallintayhteisö, Pörssitie-to.fi.
- 301 Jokinen 1982, 88.
- 302 Pirhonen 2010, 98.
- 303 Luukka 1951, 50.
- 304 Korvausanomuksia toisen korvauslain nojalla käsiteltiin vuoden 1952 loppuun mennessä 148 086 kappaletta. Anottu korvausmäärä oli yhteensä 84,5 miljardia markkaa (n. 600.000 mk/anoja), josta arvioimislautakunnat vahvistivat korvauksen alaiseksi 47,8 miljardia markkaa (57,5 %).
- 305 Okko 2018.
- 306 Jokinen 1982, 94, 113.
- 307 Jokinen 1982, 87.
- 308 AK arvioi menetyksen olleen 730.777 markkaa kun taas arvioimislautakunta arvioi omaisuuden arvon 256.383 markkaan. Valituksen jälkeen arvioimislautakunta nosti Lihaniemen tontin arvoa vajaalla 20.000 markalla.
- 309 Vakuutusyhtiö Karjalan palovakuutus 22.2.1944. Valtiokonttori, toinen korvauslaki 53/11075/II. KA.
- 310 Pyramid arkisto
- 311 Jääskinen 1953, 24.
- 312 Jokinen kirjoittaa: ainakin 51 kpl. Yhtiötä oli mahdollisesti siis hieman enemmän toiminnassa, mutta reilusti yli puolet vaikuttuu silti lopettaneen toimintansa. Jokinen, 136.
- 313 Jääskinen 1953, 25.
- 314 Jokinen 1982, 137.
- 315 Jokinen 1982, 90.
- 316 Jääskinen 1953, 67.
- 317 Okko 2018.
- 318 Nummela 1993, 3.
- 319 Thesleff 1980, 199.
- 320 Kilpeläinen; Arimo 1981, 234.
- 321 Osmo Kiikka Arimon haastattelussa 7.11.1975. KA.
- 322 Aura 2019, 52-58.
- 323 Sotapäiväkirja 19.8.1941.
- 324 Sotapäiväkirja 24.8.1941.
- 325 Heinilä Harri, Vanhan rajan ylitys jatkosodan hyökkäysvaiheessa 1941: Jalkaväkirykmenttien miesten suhtautuminen siihen. Teoksessa Ajankohta – Poliittisen historian vuosikirja, Helsinki 1997, 75-78; Salminen Esko Propaganda rintamajoukoissa 1941-1944: Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana. Helsinki 1976, 78-81, viitannut Kivimäki 2013, 56.
- 326 Sotapäiväkirja 24.8.1941.
- 327 Jatkosodan historia 6 1994, 419.
- 328 Osmo Kiikka Arimon haastattelussa 7.11.1975 KA.
- 329 Sotapäiväkirja 17.11.1941.
- 330 Sotapäiväkirja 19.9.1941.
- 331 Sotapäiväkirja 22.9.1941.
- 332 Sotapäiväkirja 17.7.1941.
- 333 Sotapäiväkirja 16.10.1941.
- 334 Pornalaiset kutsuvat edelleen itseään pornolaisiksi.
- 335 Sotapäiväkirja 12. ja 17.11.1941.
- 336 Tšopina sijaitsee noin 18 kilometriä Karhumäestä länteen.
- 337 Sotapäiväkirja 4.12.1941.
- 338 Jatkosodan historia 6 1994, 419.
- 339 Osmo Kiikka Arimon haastattelussa 7.11.1975 KA.
- 340 Sotapäiväkirja 27.8.1943. Tien pituus 22 km.
- 341 Arimo 1981, 373.
- 342 Jatkosodan historia 6 1994, 426-427.
- 343 Osmo Kiikka Arimon haastattelussa 7.11.1975. KA.
- 344 Karhumäessä ehdittiin louhia kalliosta tunnelia n. 2600 m³, avolouhoksena n. 1200 m³ sekä taisteluhautaa 430 metriä. Lisäksi oli aloitettu estokivien louhinta ja valmiiksi oli

- saatu 70 kappaletta. Yhteen aikaan pataljoonalla oli 9 kompressoria kalliota louhimassa. Raskaita panssarikupuja valettiin 12 kappaletta betonoimalla. Korsukuoppia ja maastonjärjestelytyötä kaivettiin kaikkiaan n. 4250 m³. Louhittujen taisteluhautojen lisäksi maahan kaivettiin 1050 metriä taisteluhautoja, jotka verhoiltiin ja naamioitiin. Piikkilankaesteitä ehdittiin tehdä 2000 metriä, josta n. 200 metriä rautapylväin.
- 345 Thesleff 1980, 213.
- 346 Aura 2012, 66.
- 347 Sotapäiväkirja 15.10.1941.
- 348 Jatkosodan historia 6 1994, 281.
- 349 Danielsbacka 2013, 178; Aura 2019, 235.
- 350 Danielsbacka 2013, 109.
- 351 Danielsbacka 2013, 108.
- 352 A-annos, joka oli aiemmin ollut 39–53 prosenttia sotilaiden kaloripitoisuudesta, oli nyt noin 2/3 (68–69 %) sotilaiden annoksesta. B-annos oli aiemmin 55–75 prosenttia ja nyt noin 4/5 (81–86 %) sotilaiden annosten kaloripitoisuudesta. Westerlund 2009, 196–197.
- 353 A-annosta pienennettiin 7,3 prosenttia ja B-annosta 5,9 prosenttia. Westerlund 2009, 197.
- 354 Danielsbacka 2013, 122.
- 355 Westerlund 2008, 17.
- 356 Danielsbacka 2013, 79.
- 357 Danielsbacka 2013, 123.
- 358 Geneven sopimuksen sotavankien kohtelusta vuodelta 1929 mukaan sotavankeja sai rangaista vain samoilla rangaistuksilla kuin vangitsijamaan omia sotilaita. Muonan vähennys tai raipparangaistus ei ollut sallittu rangaistuskeino Suomen armeijassa. Danielsbacka 2013, 179–180.
- 359 Tästä ääriesimerkkinä on Kannaksella IV armeijakunnan pioneerikomentaja Oinosen tammikuussa 1942 antama käsky käyttää sotavankeja teiden puhdistamiseen lumesta, ja työ oli pidettävä käynnissä ilman lämpötilasta riippumatta. Vankeja kuljetettiin ankarassa pakkasessa kuorma-autojen avola-
voilla, ja vaikka urakka kesti vain muutamia päiviä, kymmeniä vankeja paleltui. Kapteeni Eero Nero yritti omien sanojensa mukaan lähettää paleltuneita vankeja ensin Viipuriin sotavankisairaalaan, joka tilanpuutteen vuoksi kieltäytyi ottamasta vastaan vankeja. Paleltuneiden haavat alkoivat märkiä ja löyhkätä. Tämän johdosta Nero lähetti 14 vankia Rajajoelle tai etulinjaan miinoja polkemaan, jotta sekä vangeista että miinoista päästäisiin eroon. Vangeista ei tämän jälkeen kuultu mitään. Kujala 2008, 180–181.
- 360 Kujala 2008, 161.
- 361 Kujala 2008, 285.
- 362 Kujala 2008, 273.
- 363 Kujala 2008, 273.
- 364 Esimerkiksi sotavankileiri 6:n päällikkö (C. Björklund) oli ilmoittanut, että linnoitusosaston käyttöön oli aina luovutettu ”niin työkykyisiä sotavankeja kuin käytettävissä olevasta vankiaineksesta vain on voitu löytää mutta että vankityönjohtajat kiinnittämättä lainkaan huomiota vankien hoitoon, ottavat käyttöönsä saamista vangeista kaiken voiman irti ja sen jälkeen, kun vangit ovat loppuunajettuja lähettävät ne sairaina leirille vaatien uudet vangit sijaan”. Danielsbacka 2013, 135.
- 365 Esikuntapäällikön v.s. everstiluutnantti Yrjö Hanste ja operatiivisen osaston päällikön v.s. everstiluutnantti M. Nevansaari Maaselän ryhmän esikunnalle 6.5.1942. Lin.RP 425, salainen kirjeenvaihto 1942, T-13220-11.KA.
- 366 Hyytiä 2008, 57.
- 367 Laine 1982, 103.
- 368 Laine 1982, 102.
- 369 Laine 1982, 99; Hyytiä 2008, 57.
- 370 Laine 1982, 102. Ennen suomalaisten tuloa oli venäläisen väestön arvioitu määrä 65 prosenttia. Suomalaismiehityksen aikana väestöryhmittä olivat saman suuruiset.
- 371 Laine 1982, 297.
- 372 Laine 1982, 228–229.
- 373 Sanalle keskitysleiri ei vielä tuolloin ollut vakiintunut assosiaatiota natsi-Saksan tu-

- hoamisleireihin. Keskitysleirejä oli perustettu sodissa jo ennen natsi-Saksaa. Esimerkiksi englantilaiset sulkivat buurisodissa buuriväestön keskitysleireihin estääkseen buurissien toiminnan. Suomen keskitysleirejä alettiin vuonna 1943 nimittää siirtoleireiksi tarkoituksena luoda ulkomaille saksalaisten keskitysleireistä eriyvä kuva. Tässä vaiheessa Saksan tuhoamispolitiikasta oli jo tihkunut tietoa maailmalle.
- 374 Laine 1982, 116.
- 375 Laine 1982, 105.
- 376 Danielsbacka 2013, 87.
- 377 Laine 1982, 118–119.
- 378 Laine 1982, 121–122.
- 379 Laine 1982, 231.
- 380 Ks. Turunen Pekka. 1978. Suomalaisen sotilashallinnon alaiset keskitys- ja siirtoleirit Itä-Karjalassa vuosina 1941–1944. Pro gradu -tutkielma Joensuun yliopisto, viitannut Laine 1982, 247.
- 381 Laine 1982, 247.
- 382 Laine 1982, 123.
- 383 Laine 1982, 123.
- 384 Laine 1982, 249.
- 385 Laine 1982, 250–251.
- 386 Laine 1982, 254.
- 387 Laine 1982, 255–256.
- 388 Laine 1982, 233.
- 389 Laine 1982, 344–345; Hyytiä 2008, 298–299.
- 390 Rosén 1998, 79–80.
- 391 Rosén 1998, 86.
- 392 Hyytiä 2008, 60–61.
- 393 Os. 4/ Maaselän ryhmän päällikkö insinöörimajuri V. Tuompo, Tsto XIII:n päällikkö insinöörikapteeni Pentti Huttunen Maaselän ryhmän esikunnalle kenttävarustus- ja tietöiden järjestelystä 12.3.1942. Lin.RP 425, salainen kirjeenvaihto 1942, T-13220-11.KA.
- 394 Tsto XIV:n päällikkö Laukkanen ja Tsto XI:n päällikkö Vuolento Maaselän ryhmän esikunnalle, Erikoismääräys huollosta nro 2, 26.3.1942. Lin.RP 425, salainen kirjeenvaihto 1942, T-13220-11.KA.
- 395 Laine 1982, 250.
- 396 Aura 2019, 212.
- 397 Laine 1982, 250.
- 398 Päämajan linnoitusosaston ohje itäkarjalaisten käytöstä linnoitustöissä 4.7.1942. Lin.RP 425, salainen kirjeenvaihto 1942, T-13220-11.KA.
- 399 Maaselän ryhmän esikunnalle L 80 sv.työK-M:n lakkauttamisesta 28.4.1941. Lin.RP 425, salainen kirjeenvaihto 1942, T-13220-11.KA.
- 400 Keskitysleiriläisten muonituksesta on voimassa mitä Lin. Os:n kirj. N:o 6713/Lin.3 – 2.3.42 on määrätty. Päämajan linnoitusosaston ohje itäkarjalaisten käytöstä linnoitustöissä 4.7.1942. Lin.RP 425, salainen kirjeenvaihto 1942, T-13220-11.KA.
- 401 Sotapäiväkirja 6.4.1942.
- 402 Sotapäiväkirja 10.4.1942.
- 403 Sotapäiväkirja 11.12.1942.
- 404 Käppäselän varuskunnan päällikkö evl. E. Roschier ja varuskunnan komendantti kapteeni J. Laaksonen. 1. divisioonan komentajalla. 3.7.1943. Lin.RP 425, yleinen kirjeenvaihto 1943, T-13220-17. KA.
- 405 Työosasto Heinin päällikkö sotilasvirkamies Otto Heino ja vääpeli ylikersantti Väinö Partanen Linnoitusrakennuspataljoona 425 komentajalle. 31.7.43. Lin.RP 425, yleinen kirjeenvaihto 1943, T-13220-17. KA.
- 406 Kulanssi tarkoittaa salakuljettajaa. Sana on ollut käytössä jo 1. maailmansodan aikaan, jolloin sillä viitattiin henkilöön, joka rikastui kulanssikaupalla eli hankkimalla ja myymällä ruokaa sotajoukoille. Nimitys tulee unkarilaisesta liharuusta gulassista. Turun yliopiston kansatieteen oppiaineen verkkonäyttely suomalaisesta salakuljetuksesta. <https://salakuljetus.wordpress.com/salakuljetussanasto-pislaakin-perassa-gevaliantilla/>
- 407 Työosasto Heinin päällikkö sotilasvirkamies Otto Heino ja vääpeli ylikersantti Väinö Partanen Linnoitusrakennuspataljoona 425 komentajalle. 31.7.43. Lin.RP 425, yleinen kirjeenvaihto 1943, T-13220-17. KA.

- 408 Rosén 1998, 88.
- 409 Työosasto Heinon päällikkö sotilasvirka-
mies Otto Heino ja väepeli ylikersantti Väinö
Partanen Linnoitusrakennuspataljoona 425
komentajalle. 31.7.43. Lin.RP 425, yleinen kir-
jeenvaihto 1943, T-13220-17. KA.
- 410 Sotapäiväkirja 20.8.1943.
- 411 Sotapäiväkirja 24.8.1943.
- 412 Sotapäiväkirja 27.8.1943.
- 413 Sotavankisurmista aivan oman lukun-
sa muodosti Kannaksella toiminut IV
armeijakunta, jonka komentajana toimi
kenraaliluutnantti Karl Lennart Oesch.
Tämän ohjeesta annettiin myös Suomen
armeijan selvästi lainvastaisin sotavan-
kien kohtelua koskeva kirjallinen käsky.
Insinöörikapteeni Veli Suomio antoi
19.11.1941 sotavankien kohtelua koske-
van käskyn, jonka mukaan 1) Vankien
kohtelun on oltava äärimmäisen anka-
raa (...), 3) Niskuroivat vangit on heti
teloitettava työpaikalla opiksi toisille, 10)
Kaikki niskuroijat ja kiihottajat (politru-
kit) on armotta raivattava pois. Mikäli
teloituksia suoritetaan, on vangeista teh-
tävä tällaisissa tapauksissa ilmoituksiin
merkintä ”poistettu”. Suomion ohjeen
mukaisesti ja sitä kohtalokkaasti liioitel-
len toimi myös kapteeni Eero Nero. Ne-
roa syytettiin sodan jälkeen 51 sotavan-
gin surmasta. Tässä luvussa ei ole Neron
miinoja polkemaan lähettämät, pahoja
paleltumia saaneet 14 sotavankia. Nero
tuomittiin 33 taposta 12 vuodeksi kuri-
tushuoneeseen. Kujala 2008, 206–210.
- 414 Sotapäiväkirja 2.9.1943.
- 415 Sotapäiväkirja 11.10.1943.
- 416 Arimo 1981, 409–412.
- 417 Arimo 1981, 450.
- 418 Sotapäiväkirja 23.10.1943.
- 419 Sotapäiväkirja 30.10.1943.
- 420 Sotapäiväkirja 5.11.1943.
- 421 Sotapäiväkirja 20.5.1944.
- 422 Sotapäiväkirja 10.6.1944.
- 423 Sotapäiväkirja 11.6.1944.
- 424 Sotapäiväkirja 12.6.1944.
- 425 Sotapäiväkirja 12.6.1944.
- 426 Sotapäiväkirja 12.6.1944.
- 427 Sotapäiväkirja 15.5.1944.
- 428 Porvali 2007, 45.
- 429 Sotapäiväkirja 20.6.1944.
- 430 Schönberg 2014.
- 431 Pyöreän Tornin arkisto

100 vuotta suvun yritystoimintaa
50 vuotta Antti Kiikka yrittäjänä
40 vuotta Premix Oy

Siinä kimmokkeet tähän kirjaan.

Vuonna 1980 Teknos Maalit Oy:n varatoimitusjohtaja Antti Kiikka oli umpikujassa. Takana oli 10 vuotta isän Osmo Kiikan johtamassa menestyvässä yrityksessä, mutta nyt ura tuntui olevan tukossa. Lopulta ainoa ulospääsy oli irtisanoutuminen. Kotona odotti kaksi pientä lasta ja takataskussa vain tuottamattomia osakkeita ja asuntolainaa. Tästä päätöksestä sai alkunsa maailman johtavaksi sähköä johtavien muovien valmistajaksi kasvanut Premix Oy. Nyt vetovastuu sekä Premixissä että Teknoksessa on Kiikan yrittäjäsuvun neljännellä sukupolvella.

Suvun yritystoiminta sai alkunsa vuonna 1920, kun Antti Kiikan isoisä perusti Tienhaaran Sikuritehdas Oy:n Viipuriin. Seuraavana vuonna perustettiin Rakennusosakeyhtiö Pyramid, joka kasvoi nopeasti Itä-Suomen suurimmaksi rakennusliikkeeksi. Sen kädenjälki näkyy useassa luovutetun Karjalan rakennuksessa sekä muualla Suomessa, myös Helsingissä.

Karjalan menetys kytkeytyy dramaattisesti Antti Kiikan isoisän ja Pyramidin toimintaan ja kohtaloon. Osoittautui myös, ettei aiemmasta kirjallisuudesta löytynyt yhtenäistä esitystä siirtokarjalaisten menetysten korvaamisesta. Koska aihe sivuaa vahvasti suvun yritystoiminnan alkutaivalta, on kirjaan sellainen sisällytetty.

Antti Kiikan isoisä oli myös nimeltään Antti Kiikka, ja lähipiiri tunsu hänet kirjainyhdistelmällä AK. Siitä tuli kirjan nimi. Teos on tribuutti hänen elämäntyölleen.

